PERIODICA

DE RE MORALI CANONICA LITURGICA

MISCELLANEA IN HONOREM

R. P. FELICIS MARIAE CAPPELLO S. I.

TOM. XLVIII 1959 - FASC. III-IV

ROMAE

SUMPTIBUS

PONTIFICIAE UNIVERSITATIS

GREGORIANAE

IMPRIMI POTEST

Romae, die 9 Septembris 1959.

P. Paulus Muñoz Vega, S. I.
Rector Universitatis

IMPRIMATUR

E Vicariatu Urbis, die 10 Octobris 1959.

† Aloysius Traglia
Archiep. Caesarien., Vicesgerens

TYPIS PONTIFICIAE UNIVERSITATIS GREGORIANAE — ROMAE

Libentissime accepimus consilium nobis sponte propositum a collegis et ex-alumnis Patris Cappello, membris Societatis Jesu, ut occasione octogesimi eius anniversarii, necnon incipientis quadragesimi anni a quo munus Professoris in Pontificia Universitate Gregoriana suscepit, ipsi ei offerrent, in signum gratitudinis et pietatis singularis, volumen elucubrationum de argumentis iuris canonici.

Praemisimus breve curriculum vitae et elenchum completum operum Rev.mi Patris.

REDACTIO

Felice M. Cappello S.J.

Pater Felix Maria Cappello S. J. natus est in oppido Caviola di Falcade, in Provincia Bellunensi, die 8 octobris anni 1879. Sacerdos ordinatus est die 20 aprilis anni 1902, Belluni, ab E.mo et R.mo D. Francisco Cherubin, Episcopo Belluni et Feltriae. Usque ad annum 1905 exercuit curam animarum.

Laureatus est in Sacra Theologia in Facultate Theologica Bononiensi anno 1904, in Philosophia in Academia S. Thomae Romae anno 1905, in Utroque Iure in Facultate Iuridica Pontificii Seminarii Romani S. Apollinaris Romae, anno 1906. Professor nominatus in proprio Seminario Dioecesano Bellunensi, docuit Ius Canonicum et Sacram Scripturam. Romam missus, pergebat docere et publici iuris fecit opera *De Curia Romana, De Visitatione Sacrorum Liminum, Chiesa e Stato,* aliaque opuscula minoris molis.

Die 30 octobris 1913 ingressus est novitiatum Societatis Jesu Provinciae Romanae, in Castello Gandulphi. Expleto primo anno novitiatus missus est ad Pontificium Collegium Leonianum Anagniae, ubi ab anno 1914 ad annum 1920 docuit Theologiam Moralem et Ius Canonicum, necnon alias disciplinas auxiliares. Anno 1920 vocatus est Romam ad Pontificiam Universitatem Gregorianam, ubi annis academicis 1920-21 et 1921-22 docuit Theologiam Moralem et Pastoralem in Cursu Minori Theologiae; ab anno 1922-23 ad annum 1927-28 Institutiones Iuris Ecclesiastici Publici et Privati in Facultate Theologiae, et inde ab anno 1920-21 disciplinas Iuris Canonici in Facultate Iuris Canonici. Praeterea docuit Ius Orientale in Pontificio Instituto Orientali et praelectiones habuit de Curia Romana in Schola Pontificia

Palaeographiae, Diplomaticae et Archivisticae. Ab anno 1959 est Professor Emeritus Iuris Canonici.

Fungitur munere Consultoris Sacrarum Congregationum Consistorialis, de disciplina Sacramentorum, Concilii, pro Ecclesia Orientali, et Pontificiae Commissionis ad Codicem Iuris Canonici authentice interpretandum. Est membrum Commissionis vigilantiae super tribunalia relate ad causas matrimoniales, et Commissionis specialis ad tractandas causas dispensationis a matrimonio rato non consummato pro anno 1958-1959. Praeterea fungitur munere Theologi Datariae Apostolicae, Censoris casuum moralium Cleri Romani ad Sanctum Apollinarem Romae, et est membrum Commissionis Pontificiae pro Synodo Dioecesana Romana.

Ab anno 1914 operam navat ephemeridi « La Civiltà Cattolica ».

SCRIPTA R. P. F. M. CAPPELLO S. I.

1905

La conoscenza di Dio secondo la ragione, ossia l'esistenza dell'Essere divino dimostrata con argomenti razionali. Parte prima, Belluno, 1905, XI-168 pp.

1907

Institutiones Iuris publici ecclesiastici hodiernae omnes quaestiones complectentes, ad mentem Leonis XIII et Pii X in clericorum usum exaratae, vol. I, Torino, 1907, 515 pp.

Institutiones Iuris publici ecclesiastici hodiernae omnes quaestiones complectentes, ad mentem Leonis XIII et Pii X in clericorum usum exaratae, vol. II, Torino, 1907, 588 pp.

1909

Nuova legislazione canonica circa gli sponsali ed il matrimonio, Torino, 1909, 130 pp.

1910

Chiesa e Stato, Roma, 1910, 757 pp.

La Curia Romana secondo la sapiente riforma di Pio X, ossia autorità, competenza, materia delle Congregazioni, dei Tribunali e degli Offici della Santa Sede, Torino, 1910, VIII-112 pp.

Nuova legislazione canonica circa gli sponsali ed il matrimonio. Seconda edizione, Torino, 1910, 130 pp.

1911

De Curia Romana iuxta reformationem a Pio X sapientissime inductam, vol. I. *De Curia Romana «Sede Plena»,* Romae, 1911, 635 pp.

De administrativa amotione parochorum, seu commentarium in decretum «Maxima cura», Romae, 1911, 124 pp.

De aetate admittendorum ad primam communionem eucharisticam, seu commentarium in decretum «Quam singulari», Romae, 1911, 62 pp.

La riforma dei Seminari in Italia secondo la mente di Pio X, Monza, 1911, 87 pp.

1912

Errori modernistici nello studio del Diritto pubblico ecclesiastico ossia la natura giuridica della Chiesa cattolica difesa contro le aberrazioni del modernismo e del semimodernismo, Roma, 1912, 156 pp.

De visitatione SS. Liminum et Dioeceseon ac de relatione Sanctae Sedi exhibenda: Commentarium in decretum «A remotissima Ecclesiae aetate», vol. I, Romae, 1912, 732 pp.

De Curia Romana iuxta reformationem a Pio X sapientissime inducta, vol. II. *De Curia Romana «Sede vacante»,* Romae, 1912, 616 pp.

1913

Chiesa e Stato. Seconda edizione, Roma, 1913, 750 pp.

De visitatione SS. Liminum et Dioeceseon ac de relatione Sanctae Sedi exhibenda: Commentarium in decretum «A remotissima Ecclesiae aetate», vol. II, Romae, 1913, 704 pp.

Institutiones Iuris publici ecclesiastici hodiernae omnes quaestiones complectentes, ad mentem Leonis XIII et Pii X in clericorum usum exaratae, Vol. I. Editio altera, Torino, 1913, 515 pp.

Institutiones Iuris publici ecclesiastici hodiernae omnes quaestiones complectentes, ad mentem Leonis XIII et Pii X in clericorum usum exaratae, vol. II. Editio altera, Torino, 1913, 588 pp.

Institutiones Iuris publici ecclesiastici pro clericorum commoditate in compendium redactae, Torino, 1913, VIII-243 pp.

1916

Le relazioni fra la Chiesa e lo Stato nell'ora presente, Vicenza, 1916, 126 pp.

Una nuova casistica (G. B. Pagani), in *La Civiltà Cattolica,* 67-IV (1916), pp. 8-86.

Rassegna di Diritto Canonico. — La coazione nell'ordinazione sacra, in *La Civiltà Cattolica,* 67-III (1916), pp. 324-333.

Rassegna di Diritto Canonico. — La separazione della Chiesa dallo Stato, in *La Civiltà Cattolica,* 67-III (1916), pp. 724-729.

1917

Risposta all'opuscolo «Il P. Pagani e la Civiltà Cattolica», in *La Civiltà Cattolica,* 68-I (1917), pp. 452-472.

L'immunità ecclesiastica, in *La Civiltà Cattolica,* 68-I (1917), pp. 713-721.

La casistica del P. Pagani. Risposta ad una «replica di Filatete», in *La Civiltà Cattolica,* 68-IV (1917), pp. 234-250.

1918

La Santa Comunione. Dubbi e questioni, in *La Civiltà Cattolica,* 69-I (1918), pp. 352-359.

1919

Tractatus Canonico-Moralis de Censuris iuxta Codicem Iuris Canonici, Torino, 1919, pp. VI-207.

1920

I diritti o privilegi tollerati o concessi dalla Santa Sede ai governi civili, in *La Civiltà Cattolica,* 71-I (1920), pp. 385-400; pp. 499-510; 71-II (1920), pp. 119-132; 317-328; 71-III (1920), pp. 109-124.

Il nuovo attentato dei divorzisti italiani. Pretesti della proposta « Marangoni e Lazzari », in *La Civiltà Cattolica,* 71-IV (1920), pp. 492-502.

De absolutione a censuris « ab homine » ac de metu relate ad censuras, in *Nouvelle Revue Théologique,* 47 (1920), pp. 525-531.

1921

Tractatus Canonico-Moralis de Sacramentis iuxta Codicem Iuris Canonici. vol. I. *De Sacramentis in genere, de Baptismo, Confirmatione et Eucharistia,* Torino, 1921, XXIV-696 pp.

I diritti e i privilegi tollerati o concessi dalla Santa Sede ai governi civili. Seconda edizione, Roma, 1921, 73 pp.

Le teorie della scuola positivistica nella riforma del Codice penale italiano, in *La Civiltà Cattolica,* 72-III (1921), pp. 219-227; 72-IV (1921), pp. 398-408.

La comunicazione « in divinis» con gli acattolici, in *La Civiltà Cattolica,* 72-II (1921), pp. 338-348; 72-III (1921), pp. 22-32; 72-IV (1921), pp. 503-515.

1922

I Concordati e le Convenzioni coi governi civili secondo la parola del Papa, in *La Civiltà Cattolica,* 73-I (1922), pp. 14-26.

Le teorie della scuola positivista nella riforma del Codice penale italiano, in *La Civiltà Cattolica,* 73-I (1922), pp. 395-406; 73-II (1922), pp. 107-119; pp. 419-432.

De impedimento cognationis legalis (*ad can. 1059-1080*), in *Ius Pontificium,* 1 (1922), pp. 93-98.

1923

Tractatus Canonico-Moralis de Sacramentis iuxta Codicem Iuris Canonici. vol. III. De Matrimonio, Torino, 1923, XI-952 pp.

Summa Iuris publici ecclesiastici ad normam Codicis Iuris Canonici et recentiorum Sanctae Sedis documentorum concinnata, Romae, Pontificia Universitas Gregoriana, 1923, XVIII-561 pp.

1924

La nuova legge delle opere pie, in *La Civiltà Cattolica,* 75-I (1924), pp. 394-402.

La riforma della legge sulle opere pie, in *La Civiltà Cattolica,* 75-II (1924), pp. 34-40.

Per una nota della « Palestra del Clero » sull'impedimento della parentela legale, in *La Civiltà Cattolica,* 75-III (1924), pp. 433-438.

I Cardinali di S. R. Chiesa, in *La Civiltà Cattolica,* 75-III (1924), pp. 495-507; pp. 75-IV (1924), pp. 205-215; pp. 393-401.

De praescriptione (*cc. 10, 1508, 1511* ss.), in *Ius Pontificium,* 4 (1924), pp. 21-25.

1925

Tractatus Canonico-Moralis de Censuris iuxta Codicem Iuris Canonici. Editio altera ex integro reconcinnata, Torino, 1925, XVI-517 pp.

La riforma dei Codici in Italia, in *La Civiltà Cattolica,* 76-II (1925),pp. 298-305; 76-III (1925), pp. 20-32.

Le Confraternite nella riforma della legislazione italiana, in *La Civiltà Cattolica,* 76-III (1925), pp. 385-395.

La riforma della legislazione ecclesiastica in Italia, in *La Civiltà Cattolica,* 76-IV (1925), pp. 14-22.

La legge sulle guarentigie e i diritti della Santa Sede secondo il Prof. Schiappoli, in *La Civiltà Cattolica,* 76-IV (1925), pp. 519-530.

De praescriptione (*cc. 10, 1508-1511* ss.), in *Ius Pontificium,* 5 (1925), pp. 16-23.

Tres quaestiones circa censuras, in *Ius Pontificium,* 5 (1925), pp. 124-132.

1926

Tractatus Canonico-Moralis de Sacramentis iuxta Codicem Iuris Canonici. vol. II. Pars I. *De Paenitentia,* Torino, 1926, XII-896 pp.

Ius Ecclesiae latinae cum iure Ecclesiae orientalis comparatum, in *Gregorianum,* 7 (1926), pp. 489-510.

La posizione internazionale della Chiesa cattolica e della Santa Sede secondo il Prof. Schiappoli, in *La Civiltà Cattolica*, 77-III (1926), pp. 27-38.

La nuova legge sui legati di culto e la sua applicazione alle Confraternite, in *La Civiltà Cattolica*, 77-IV (1926), pp. 97-103.

Le sentenze estere di divorzio e il Diritto pubblico italiano, in *La Civiltà Cattolica*, 77-IV (1926), pp. 417-428.

Praescriptum can. 2343, § 4 seu excommunicatio lata in percussores clericorum et religiosorum, in *Ius Pontificium*, 6 (1926), pp. 29-33.

De fallentiis capitularibus, in *Ius Pontificium*, 6 (1926), pp. 92-104.

Fallentibus choralibus, « *monographia iuridica* », Romae, 1926, 15 pp.

1927

Tractatus Canonico-Moralis de Sacramentis iuxta Codicem Iuris Canonici. Vol. III. *De Matrimonio. Accedit Appendix de Iure Matrimoniali Orientalium*. Editio altera emendata et aucta, Torino-Roma, 1927, pp. XII 988.

A proposito di alcune osservazioni riguardanti un opuscolo del Prof. Viglino (un curioso equivoco sull'impotenza al matrimonio in Diritto Canonico), in *Gregorianum*, 8 (1927), pp. 586-592.

Nonnullae quaestiones de Confirmatione et prima Communione, in *Periodica de re morali, canonica, liturgica*, 16 (1927), pp. 121*-136*.

Quaestio canonica de iure accusandi matrimonium, in *Periodica de re morali, canonica, liturgica*, 16 (1927), pp. 228*-237*.

Il nuovo Codice penale italiano, in *La Civiltà Cattolica*, 78-III (1927), pp. 481-489; 78-IV (1927), pp. 193-200.

Ius Ecclesiae latinae cum iure Ecclesiae orientalis comparatum, in *Ius Pontificium*, 7 (1927), pp. 55-71.

1928

Tractatus Canonico-Moralis de Sacramentis iuxta Codicem Iuris Canonici. Vol. I. *De Sacramentis in genere, de Baptismo, Confirmatione et Eucharistia*. Editio altera emendata et aucta, Torino-Roma, 1928, 745 pp.

Summa Iuris Canonici in usum scholarum concinnata. Vol. I, Romae, Pontificia Universitas Gregoriana, 1928, VIII-508 pp.

Summa Iuris publici ecclesiastici ad normam Codicis Iuris Canonici et recentiorum Sanctae Sedis documentorum concinnata. Editio altera emendata et aucta, Romae, Pontificia Universitas Gregoriana, 1928, XVIII-555 pp.

Le fallite difese di Enrico Ferri, in *La Civiltà Cattolica*, 79-I (1928), pp. 214-222; 79-II (1928), pp. 490-501.

De natura Concordatorum, in *Ius Pontificium*, 8 (1928), pp. 15-28; pp. 78-90.

1929

Tractatus Canonico-Moralis de Sacramentis iuxta Codicem Iuris Canonici. Vol. II. Pars I. *De Paenitentia. Accedit Appendix de Iure Orientalium*. Editio altera emendata et aucta, Torino-Roma, 1929, XII-922 pp.

Tractatus de Iubilaeo quod vertente anno 1929 SS. D. N. Pius XI extra ordinem indixit, Romae, Pontificia Universitas Gregoriana, 1929, 43 pp.

SS. D. N. Pii Papae XI, Bulla « Auspicantibus » 6 ianuarii 1929 « Universale iubilaeum extra ordinem, ad totum annum 1929 indicens ». (AAS., XXI [15 ianuarii 1929], p. 5), *Annotationes*, in *Periodica de re morali, canonica, liturgica*, 18 (1929), pp. 6-41.

Nonnullae quaestiones de Iubilaeo, in *Periodica de re morali, canonica, liturgica*, 18 (1929),pp. 86*-92*.

Nonnullae quaestiones, in *Periodica de re morali, canonica, liturgica*, 18 (1929), pp. 148*-151*.

De simoniae delicto et censura can. 2392. Observationes de isto argumento, in *Periodica de re morali, canonica, liturgica*, 18 (1929), pp. 165*-166*.

Responsa 20 iulii 1929 Pontificiae Commissionis interpretando Codici ad varia dubia (AAS. XXI [2 septembris 1929], p. 573), *Annotationes*, in *Periodica de re morali, canonica, liturgica*, 18 (1929), pp. 250-259.

De natura Concordatorum, in *Ius Pontificium*, 9 (1929), pp. 128-140.

1930

Summa Iuris Canonici in usum scholarum concinnata, vol. II, Romae, Pontificia Universitas Gregoriana, 1930, VIII-511 pp.

De Vicario substituto, in *Periodica de re morali, canonica, liturgica*, 19 (1930), pp. 1*-10*.

Nonnullae quaestiones canonicae, in *Periodica de re morali, canonica, liturgica*, 19 (1930), pp. 30*-42*.

Quaestio canonica, in *Periodica de re morali, canonica, liturgica*, 19 (1930), pp. 71*-73*.

Quaestiones de matrimonio et de extrema unctione, in *Periodica de re morali, canonica, liturgica*, 19 (1930), pp. 87*-96*.

De consecratione ecclesiarum, in *Periodica de re morali, canonica, liturgica*, 19 (1930), pp. 133*-142*.

Instructio 6 februarii 1930 Sacrae Congregationis de Religiosis: De persona iuridica associationum religiosarum. (AAS, XXIII [3 martii 1930], p. 138). *Annotationes*, in *Periodica de re morali canonica, liturgica*, 19 (1930), pp. 213-215.

Instructio 25 iunii 1930 Sacrae Congregationis Concilii: De Ecclesiis et aliis entibus culturalibus. (AAS, XXII, [2 septembris 1930], p. 410). *Annotationes*, in *Periodica de re morali, canonica, liturgica*, 19 (1930), pp. 322-328.

La codificazione del Diritto orientale, in *La Civiltà Cattolica*, 81-II (1930), pp. 289-297.

Il diritto matrimoniale delle Chiese Orientali, in *La Civiltà Cattolica*, 81-IV (1930), pp. 289-302.

Il nuovo Codice penale italiano, in *La Civiltà Cattolica*, 81-IV (1930), pp. 481-488.

1931

Quaestiones de matrimonio, in *Periodica de re morali, canonica, liturgica*, 20 (1931), pp. 20*-35*; pp. 74*-81*.

Quaestiones canonicae de ordinatione, domicilio et incardinatione, in *Periodica de re morali, canonica, liturgica*, 20 (1931), pp. 125*-136*.

Responsa 20 novembris 1930 Sacrae Congregationis Concilii: Distributio in Italia, redituum intercalarium (AAS., XXIII [15 ianuarii 1931], p. 16). *Annotationes*, in *Periodica de re morali, canonica, liturgica*, 20 (1931), pp. 140-143.

Responsa 29 ianuarii 1931 Pontificiae Commissionis interpretando Codici: I. De Ecclesiae consecratione. II. De substitutione chorali. III. De consultoribus dioecesanis. (AAS., XXIII [5 martii 1931], p. 110. *Annotationes*, in *Periodica de re morali, canonica, liturgica*, 20 (1931), pp. 151-154.

Il matrimonio in Italia, in *La Civiltà Cattolica*, 82-I (1931), pp. 314-324; pp. 481-492; 82-II (1931), pp. 117-129); pp. 299-308; 82-IV (1931), pp. 391-402.

Il nuovo Commentario al Codice di Diritto Canonico del Prof. A. Van Hove, in *La Civiltà Cattolica*, Rivista della Stampa, 82-I (1931), pp. 357-359.

1932

Tractatus Canonico-Moralis de Sacramentis iuxta Codicem Iuris Canonici. Vol. II. Pars II. *De Extrema Unctione. Accedit Appendix de Iure Orientalium*, Torino-Roma, 1932, XV-311 pp.

Summa Iuris Canonici in usum scholarum concinnata. Vol. I. *Editio altera emendata et aucta, Romae, Pontificia Universitas Gregoriana*, 1932, 606 pp.

Summa Iuris publici ecclesiastici ad normam Codicis Iuris Canonici et recentiorum Sanctae Sedis documentorum concinnata. Editio tertia, emendata et aucta, Romae, Pontificia Universitas Gregoriana, 1932, XX-622 pp.

Decretum 14 ianuarii 1932 Supremae Sacrae Congregationis Sancti Officii: De cautionibus in mixtis nuptiis praestandis. (AAS.,

XXIV [20 ianuarii 1932], p. 25). *Annotationes,* in *Periodica de re morali, canonica, liturgica,* 21 (1932), pp. 100-105.

Responsa 25 iunii 1932 Pontificiae Commissionis interpretando Codici: I. De concursu paroeciali. II. De impedimento publico matrimonii. III. De separatione coniugum. (AAS., XXIV [5 augusti 1932], p. 284). *Annotationes,* in *Periodica de re morali canonica, liturgica,* 21 (1932), pp. 283-288.

Responsa 28 iulii 1932 Pontificiae Commissionis interpretando Codici: I. De Constitutione Tribunalis collegialis. II. De iudicio super martyrio Servorum Dei. (AAS. XXIV [1 septembris 1932], p. 314). *Annotationes,* in *Periodica de re morali, canonica, liturgica,* 21 (1932), pp. 288-290.

De obligatione orta ex valida promissione matrimonii, in *Periodica de re morali, canonica, liturgica,* 21 (1932), pp. 88*-101*; pp. 229*-232*.

Intorno ai Patti Lateranensi. Rassegna delle principali pubblicazioni, in *La Civiltà Cattolica,* 83-I (1932), pp. 237-250.

Il nuovo Codice Civile italiano, in *La Civiltà Cattolica,* 83-I (1932), pp. 401-408.

La condizione giuridica della Città del Vaticano, in *La Civiltà Cattolica,* 83-II (1932), pp. 105-116.

De casibus exceptis ad normam can. 1990-1992, in *Ius Pontificium,* 12 (1932), pp. 106-113.

1933

Tractatus Canonico-Moralis de Sacramentis iuxta Codicem Iuris Canonici. Vol. III. *De Matrimonio.* Accedunt Appendices de Iure Matrimoniali Orientalium et de Iure Italico post Concordatum vigente. Editio tertia emendata et aucta, Torino-Roma, 1933, XIV-1081 pp.

Tractatus Canonico-Moralis de Censuris iuxta Codicem Iuris Canonici. Editio tertia, recognita et aucta, Torino-Roma, 1933, XIV-515 pp.

Variae Resolutiones Sacrae Congregationis Concilii. (AAS., XXV, 1933, pp. 38, 83, 115, 208, 315). *Annotationes,* in *Periodica de re morali, canonica, liturgica,* 22 (1933), pp. 135-161.

De vacatione beneficii post emissam professionem religiosam, in *Periodica de re morali, canonica, liturgica,* 22 (1933), pp. 101*-108*.

De Missa pro populo, quando festum Annuntiationis B. M. V. incidat in feriam V, VI vel Sabbatum hebdomadae maioris, in *Periodica de re morali, canonica, liturgica,* 22 (1933), pp. 146*-156*.

De beneficio possesso a candidato qui religionem ingreditur, in *Periodica de re morali, canonica, liturgica,* 22 (1933), pp. 202*-209*.

Le fonti della codificazione canonica orientale, in *La Civiltà Cattolica*, Rivista della Stampa, 84-I (1933), pp. 470-474.

La disciplina della Chiesa e le cause matrimoniali, in *La Civiltà Cattolica*, 84-I (1933), pp. 521-535; 84-II (1933), pp. 214-226.

Il trattato sul matrimonio, dell'Em.mo Cardinale Pietro Gasparri, in *La Civiltà Cattolica*, Rivista della Stampa, 84-III (1933), pp. 361-366.

1934

Summa Iuris Canonici in usum scholarum concinnata. Vol. II. Editio altera emendata et aucta, Romae, Pontificia Universitas Gregoriana, 1934, 590 pp.

Conspectus bibliographicus. Esame di alcune opere di Diritto Canonico, in *Gregorianum*, 15 (1934), pp. 92-107.

Resolutio 20 iulii 1932 Sacrae Congregationis Concistorialis: Decimarum perceptio. (AAS., XXV [3 novembris 1933], p. 470). *Annotationes*, in *Periodica de re morali, canonica, liturgica*, 23 (1934), pp. 14-16.

De Episcopo proprio quoad ordinationem, in *Periodica de re morali, canonica, liturgica*, 23 (1934), pp. 133-135; pp. 185-190.

De facultate concessa infirmis ex can. 858 § 2, in *Periodica de re morali, canonica, liturgica*, 23 (1934), pp. 231-238.

Il matrimonio in Italia secondo il Diritto Concordatario, in *La Civiltà Cattolica*, 85-I (1934), pp. 250-262.

Studi in onore di Mariano d'Amelio, in *La Civiltà Cattolica*, Rivista della Stampa, 85-II (1934), pp. 72-81.

Religione cattolica e culti «ammessi» secondo i Patti Lateranensi, in *La Civiltà Cattolica*, 85-III (1934), pp. 113-123; pp. 464-474.

1935

Tractatus Canonico-Moralis de Sacramentis iuxta Codicem Iuris Canonici. Vol. II. Pars III. *De Sacra Ordinatione. Accedit Appendix de Iure Orientalium*, Torino-Roma, 1935, XII-716 pp.

De acatholicorum incapacitate agendi in foro ecclesiastico, in *Miscellanea Vermeersch*, scritti pubblicati in onore del P. A. Vermeersch, S. I., vol. I. Studi di Teologia morale e Diritto Canonico. (*Analecta Gregoriana*, vol. 9-10, Series Facultatis Theologicae, Sectio A, n. 1-2), Romae, Pontificia Universitas Gregoriana, 1935, pp. 393-402.

De facultate concessa infirmis ex can. 858 § 2, in *Periodica de re morali, canonica, liturgica*, 24 (1935), pp. 18*-33*.

Religione cattolica e culti «ammessi» secondo i Patti Lateranensi, in *La Civiltà Cattolica*, 86-I (1935), pp. 461-468.

Il matrimonio in Italia secondo il Diritto Concordatario, in *La Civiltà Cattolica*, 86-II (1935), pp. 358-371.

Le fabbricerie in Italia secondo il Diritto Concordatario, in *La Civiltà Cattolica,* 86-III (1935), pp. 449-464.

1936

Summa Iuris Canonici in usum scholarum concinnata. Vol. III, Romae, Pontificia Universitas Gregoriana, 1936, 566 pp.

Summa Iuris Publici ecclesiastici ad normam Codicis Iuris Canonici et recentiorum Sanctae Sedis documentorum concinnata. Editio quarta, emendata et aucta, Romae, Pontificia Universitas Gregoriana, 1936, XVI-632 pp.

Studi in onore di Silvio Longhi, in *La Civiltà Cattolica,* Rivista della Stampa, 87-III (1936), pp. 57-63.

Il nuovo «progetto» del Codice Civile italiano, in *La Civiltà Cattolica,* 87-IV (1936), pp. 17-25.

Venticinque anni di episcopato (Monsignore Ferdinando Rodolfi), in *La Civiltà Cattolica,* Rivista della Stampa, 87-IV (1936), pp. 406-409.

1937

Il nuovo «progetto» del Codice Civile italiano, in *La Civiltà Cattolica,* 88-I (1937), pp. 112-126.

1938

Summa Iuris Canonici in usum scholarum concinnata. Vol. I. Editio tertia accurate recognita, Romae, Pontificia Universitas Gregoriana, 1938, 632 pp.

Tractatus Canonico-Moralis de Sacramentis iuxta Codicem Iuris Canonici. Vol. I. *De Sacramentis in genere, de Baptismo, Confirmatione et Eucharistia. Accedit Appendix de Iure Ecclesiae Orientalis.* Editio tertia emendata et aucta, Torino-Roma, 1938, XV-899 pp.

Tractatus Canonico-Moralis de Sacramentis iuxta Codicem Iuris Canonici. Vol. II. Pars I. *De Paenitentia. Accedit Appendix de Ecclesiae Orientalis disciplina.* Editio tertia emendata et aucta, Torino-Roma, 1938, XII-940 pp.

Compendio della Teologia morale di S. Alfonso M. de Liguori, del Sac. Giuseppe Frassinetti. Con apposite note e dissertazioni. Edizione undecima adattata al «Codice di Diritto Canonico» a cura del P. Felice Cappello, S. I. Vol. I., Torino, 1938.

La condizione giuridica delle parrocchie nel vigente regime concordatario, in *La Civiltà Cattolica,* 89-IV (1938), pp. 193-203.

1939

Summa Iuris Canonici in usum scholarum concinnata. Vol. II. Editio tertia emendata et aucta, Romae, Pontificia Universitas Gregoriana, 1939, 709 p.

Tractatus Canonico-Moralis de Sacramentis iuxta Codicem Iuris Canonici. Vol. III. Pars I et II. *De Matrimonio. Accedunt appendices de Iure Matrimoniali Orientalium et de Iure Italico post Concordatum vigente.* Editio quarta emendata et aucta, Torino-Roma, 1939, XXVIII-528 pp.; 544 pp.

Praxis Processualis. Ad normam Codicis Iuris Canonici et peculiarum Sanctae Sedis instructionum. Torino-Roma, 1939, 224 pp.

Il nuovo Codice Civile italiano, in *La Civiltà Cattolica,* 90-I (1939), pp. 292-301.

La figura giuridica dei coniugi e del promotore di giustizia nelle cause matrimoniali, in *La Civiltà Cattolica,* 90-III (1939), pp. 3-16; pp. 215-229.

La figura giuridica del promotore di giustizia e la sua funzione nel processo matrimoniale canonico, in *Studi in onore di Carlo Calisse,* vol. II, Milano, 1939, pp. 167-188.

Il diritto matrimoniale canonico e la legislazione concordataria, in Chiesa e Stato. Studi storici e giuridici per il decennale della Conciliazione tra la Santa Sede e l'Italia. Vol. II, Milano, Università Cattolica del Sacro Cuore, Serie seconda, scienze giuridiche, vol. 66 (1939), pp. 221-263.

1940

Summa Iuris Canonici in usum scholarum concinnata. Vol. III, *De Processibus, delictis et poenis.* Editio altera emendata et aucta, Romae, Pontificia Universitas Gregoriana, 1940, 588 pp.

Il primo decennio dei Patti Lateranensi, in *La Civiltà Cattolica,* 91-I (1940), pp. 262-272.

Il nuovo Codice Civile italiano, in *La Civiltà Cattolica,* 91-II (1940), pp. 250-261.

Chiesa e Stato, in *La Civiltà Cattolica,* 91-IV (1940), pp. 127-138.

Quaestiones peculiares de re matrimoniali, in *Ius Pontificium,* 20 (1940), pp. 25-30.

1941

Esame di alcune recenti opinioni in materia matrimoniale, in *La Civiltà Cattolica,* 92-II (1941), pp. 94-102.

Contributo della Compagnia di Gesù nel campo delle scienze giuridiche, in *La Civiltà Cattolica,* 92-II (1941), pp. 434-446.

Sulla natura dell'atto di celebrazione del matrimonio civile. Breve risposta ad Antonio Cicu, in *Ius*, 2 (1941), pp. 479 ss.

1942

Tractatus Canonico-Moralis de Sacramentis iuxta Codicem Iuris Canonici. Vol. III. *De Extrema Unctione. Accedit Appendix de Iure Orientalium.* Editio altera emendata et aucta, Torino-Roma, 1942, XVI-266 pp.

L'autorevole parola del Sommo Pontefice in materia matrimoniale, in *La Civiltà Cattolica*, 93-I (1942), pp. 195-201.

Commentario al Codice Civile italiano, in *La Civiltà Cattolica*, 93-I (1942), pp. 302-304.

Il nuovo Codice di procedura civile, in *La Civiltà Cattolica*, 93-II (1942), pp. 137-140.

Il commentario sui giudizi ecclesiastici del Cardinal Lega, in *La Civiltà Cattolica*, 93-III (1942), pp. 41-44.

La sterilità maschile e l'impedimento di impotenza, in *Archivio di Diritto Ecclesiastico*, 4 (1942), 237-250.

1943

Tractatus Canonico-Moralis de Sacramentis iuxta Codicem Iuris Canonici. Vol. I. *De Sacramentis in genere, de Baptismo, Confirmatione et Eucharistia. Accedit Appendix de Iure Orientalium.* Editio quarta emendata et aucta, Torino-Roma, 1943, XIV-778 pp.

Tractatus Canonico-Moralis de Sacramentis iuxta Codicem Iuris Canonici. Vol. II. *De Paenitentia. Accedit Appendix de Iure Orientalium.* Editio quarta emendata et aucta, Torino-Roma, 1943- XI-675 pp.

Summa Iuris publici ecclesiastici ad normam Codicis Iuris Canonici et recentiorum Sanctae Sedis documentorum concinnata. Editio quinta accurate recognita, Romae, Pontificia Universitas Gregoriana, 1943, XV-442 pp.

Vicesimo quinto Codicis Iuris Canonici recurrente anno, in *Periodica de re morali, canonica, liturgica*, 32 (1943), pp. 315-325.

Per la difesa del vincolo matrimoniale e della famiglia, in *La Civiltà Cattolica*, 94-II (1943), pp. 3-12.

Venticinque anni dalla promulgazione del codice di Diritto Canonico, in *La Civiltà Cattolica*, 94-III (1943), pp. 175-183.

Diritto missionario della Chiesa, in *Teologia e Missioni*, Roma, Unione Missionaria del clero, 1943, pp. 185-203.

La Chiesa di fronte agli infedeli, in *Teologia e Missioni*, Roma, Unione Missionaria del clero, 1943, pp. 205-227.

1945

Summa Iuris Canonici in usum scholarum concinnata. Vol. I. Editio quarta accurate recognita, Romae, Pontificia Universitas Gregoriana, 1945, 522 pp.

Summa Iuris Canonici in usum scholarum concinnata. Vol. II. Editio quarta accurate recognita, Romae, Pontificia Universitas Gregoriana, 1945, 596 pp.

Carattere e importanza della riforma tridentina, in *Gregorianum,* 26 (1945), pp. 85-99.

La costituzione dello Stato, in *Il pensiero sociale cattolico,* Roma, Pontificia Università Gregoriana, 1945, pp. 47-65.

1946

Responsa ad proposita dubia Pontificiae Commissionis ad Codicis canones authenticae interpretandos: De iure accusandi matrimonii. (AAS., XXXVIII [7 martii 1946], p. 162), *Annotationes,* in *Periodica de re morali, canonica, liturgica,* 35 (1946), pp. 195-198.

Decretum Sacrae Congregationis de disciplina Sacramentorum: De Confirmatione administranda iis, qui ex gravi morbo in mortis periculo sunt constituti. (AAS., XXXVIII [3 octobris 1946], p. 349), *Annotationes,* in *Periodica de re morali, canonica, liturgica,* 35 (1946), pp. 380-389.

Il Concordato tra la Santa Sede e lo Stato italiano nell'ora presente, in *La Civiltà Cattolica,* 97-I (1946), pp. 323-331.

Il Concordato tra la Santa Sede e lo Stato italiano, in *Acta Pontificiae Academiae S. Thomae Aquinatis,* Torino-Roma, 12 (1946), pp. 70-85.

1947

Tractatus Canonico-Moralis de Sacramentis iuxta Codicem Iuris Canonici. Vol. I. *De Sacramentis in genere, de Baptismo, Confirmatione et Eucharistia. Accedit Appendix de Iure Orientalium.* Editio quinta emendata et aucta, Torino-Roma, 1947, XIV-778 pp.

Tractatus Canonico-Moralis de Sacramentis iuxta Codicem Iuris Canonici. Vol. II. *De Paenitentia. Accedit Appendix de Iure Orientalium.* Editio quinta emendata et aucta, Torino-Roma, 1947, XIV-778 pp.

Tractatus Canonico-Moralis de Sacramentis iuxta Codicem Iuris Canonici. Vol. IV. *De Sacra Ordinatione. Accedit Appendix de Iure Orientalium.* Editio altera, Torino-Roma, 1947, XII-572 pp.

Tractatus Canonico-Moralis de Sacramentis iuxta Codicem Iuris Canonici. Vol. V. *De Matrimonio. Accedunt Appendices de Iure*

Matrimoniali Orientalium et de Iure Italico post Concordatum vigente. Editio quinta emendata et aucta, Torino-Roma, 1947, 1026 pp.

Responsa ad proposita dubia Pontificiae Commissionis ad Codicis canones authentice interpretandos. (AAS., XXXIX [6 septembris 1947], p. 373), I. De recursu ad Sanctam Sedem per Legatum Romani Pontificis. II. De duello. III. De favore iuris quo gaudet matrimonium. *Annotationes,* in *Periodica de re morali, canonica, liturgica,* 36 (1947), pp. 343-351.

Per la difesa del matrimonio e della famiglia, in *La Civiltà Cattolica,* 98-II (1947), pp. 97-102.

1948

Summa Iuris Canonici in usum scholarum concinnata. Vol. III. *De processibus, delictis et poenis.* Editio tertia emendata et aucta, Romae, Pontificia Universitas Gregoriana, 1948, 605 pp.

Praxis Processualis. Ad normam Codicis Iuris Canonici et peculiarum Sanctae Sedis instructionum. Editio altera emendata et aucta, Torino-Roma, 1948, VIII-221 pp.

Responsa ad proposita dubia Pontificiae Commissionis ad Codicis canones authentice interpretandos. (AAS., XI [10 iulii 1948], p. 301). I. De iure Superioris religiosi inspiciendi subditorum litteras. II. De privilegio fori. *Annotationes,* in *Periodica de re morali, canonica, liturgica,* 37 (1948), pp. 286-291.

Responsa ad proposita dubia Pontificiae Commissionis ad Codicis canones authentice interpretandos. (AAS., XL [4 septembris 1948], p. 386), I. De forma celebrationis matrimonii. II. De dispensatione ab impedimentis matrimonialibus. *Annotationes,* in *Periodica de re morali, canonica, liturgica,* 37 (1948), pp. 291-293.

La nuova Costituzione dello Stato italiano e i suoi rapporti con la legislazione ecclesiastica, in *La Civiltà Cattolica,* 99-IV (1948), pp. 229-242.

1949

Tractatus Canonico-Moralis de Sacramentis iuxta Codicem Iuris Canonici. Vol. III. *De Extrema Unctione. Accedit Apepndix de Iure Orientalium.* Editio tertia emendata et aucta, Torino-Roma, 1949, XVI-253 pp.

Ius Canonicum, auctore P. Francisco Xav. Wernz, S. I., ad Codicis normam exactum opera P. Petri Vidal, S. I., Tomus VI. De *Processibus.* Editio altera a P. Felice Cappello, S. I., recognita, Romae, Pontificia Universitas Gregoriana, 1949, XX-810 pp.

Instructio Sacrae Congregationis de disciplina Sacramentorum ad locorum Ordinarios pro postulandis apostolicis indultis: I. Oratorii domestici cum suis extensionibus. II. Altaris portatilis. III.

Litandi Missam sine Ministro. IV. Asservandae SS.mae Eucharistiae in privatis sacellis. (AAS., XXXXI [3 octobris 1949], p. 493). *Annotationes*, in *Periodica de re morali, canonica, liturgica*, 38 (1949), pp. 416-421.

Abate, Diritto Canonico vigente, in *Enciclopedia Cattolica*, vol. I, coll. 13-15.

Abbadessa, Benedizione dell'A., in *Enciclopedia Cattolica*, vol. I, col. 19.

Attenzione, III. Teologia, in *Enciclopedia Cattolica*, vol. II, col. 318.

Avvertenza, in *Enciclopedia Cattolica*, vol. II, coll. 562-563.

1950

Tractatus Canonico-Moralis de Sacramentis iuxta Codicem Iuris Canonici. Vol. V. *De Matrimonio. Accedunt Appendices de Iure Matrimoniali Orientalium et de Iure Italico post Concordatum vigente*. Editio sexta accurate emendata et aucta, Torino-Roma, 1950, XII-1046 pp.

Tractatus Canonico-Moralis de Censuris iuxta Codicem Iuris Canonici. Editio quarta aucta et emendata, Torino-Roma, 1950, XVI-476 pp.

Congregazioni Romane, Sacre; Sacra Congregazione del Concilio, in *Enciclopedia Cattolica*, vol. IV, coll. 321-323.

1951

Summa Iuris Canonici in usum scholarum concinnata, vol. I. Editio quinta, accurate recognita et aucta, Romae, Pontificia Universitas Gregoriana, 1951, 530 pp.

Summa Iuris Canonici in usum scholarum concinnata. Vol. II. Editio quinta accurate recognita et aucta, Romae, Pontificia Universitas Gregoriana, 1951, 660.

Tractatus Canonico-Moralis de Sacramentis iuxta Codicem Iuris Canonici. Vol. IV. *De Sacra Ordinatione. Accedit Appendix de Iure Orientalium*. Editio tertia emendata et aucta, Torino-Roma, 1951, XII-578 pp.

1953

Tractatus Canonico-Moralis de Sacramentis iuxta Codicem Iuris Canonici. Vol. I. *De sacramentis in genere, de Baptismo, Confirmatione et Eucharistia. Accedit Appendix de Iure Orientalium*. Editio sexta emendata et aucta, Torino-Roma, 1953, XII-784 pp.

Tractatus Canonico-Moralis de Sacramentis iuxta Codicem Iuris Canonici. Vol. II. *De Paenitentia. Accedit Appendix de Iure Orien-*

talium. Editio sexta emendata et aucta, Torino-Roma, 1953, XII-784 pp.

Decretum Sacrae Paenitentiariae Apostolicae: Favores spirituales conceduntur occasione anni mariani. (AAS., XXXXV [15 novembris 1953], p. 696). *Annotationes*, in *Periodica de re morali, canonica, liturgica*, 42 (1953), pp. 423-431.

1954

Summa Iuris publici ecclesiastici ad normam Codicis Iuris Canonici et recentiorum Sanctae Sedis documentorum concinnata. Editio sexta, emendata et aucta, Romae, Pontificia Universitas Gregoriana, 1954, 391 pp.

1955

Summa Iuris Canonici in usum scholarum concinnata. Vol. III. *De processibus, delictis et poenis*. Editio quarta aucta et emendata, Romae, Pontificia Universitas Gregoriana, 1955, 643 pp.

1958

Tractatus Canonico-Moralis de Sacramentis. Vol. III. *De extrema Unctione. Accedit Appendix de Iure Orientalium*. Editio quarta accurate recognita, Torino-Roma, 1958, XVI-253 pp.

ERROR COMMUNIS ET DELEGATIO AD MATRIMONIUM ASSISTENDUM

Commissio pro Codicis interpretatione, interrogata « An praescriptum can. 209 applicandum sit in casu sacerdotis qui, delegatione carens, matrimonio assistit », respondit die 26 martii 1952 « Affirmative » [1]. Responsum hoc duo certo clara fecit. Imprimis, nullum amplius dubium esse potest, canonem 209 applicari *assistentiae matrimoniorum* aeque ac exercitio iurisdictionis sensu stricto. Deinde certum nunc est hunc canonem applicari etiam potestati *delegatae* assistendi matrimonio, non tantum potestati ordinariae. Verum est in ambobus responsum solummodo confirmasse sententias iam communiter receptas a canonistis — etsi nonnulli haesitabant aut varias faciebant distinctiones in applicando canone 209 assistentiae matrimonii [2].

Una ex normis canonis 209 est Ecclesiam supplere iurisdictionem in errore communi. Nunc dicere valemus in errore communi eam quoque supplere potestatem assistendi matrimoniis, etiam quando agitur de potestate delegata. At, iuxta canonem 1096 § 1, delegatio ad assistendum matrimoniis potest esse sive *generalis* (quae concedi potest tantum vicariis cooperatoribus, pro paroecia in qua sunt instituti), sive *particularis* (data sacerdoti determinato pro matrimonio determinato). Responsum Commissionis Codicis non fecit distinctionem ac proinde primo aspectu videri posset illud continere, potestatem assistendi suppleri posse in errore communi tum verbi gratia in casu, quo vicarius cooperator caret delegatione generali, tum in casu, quo sacerdos assistit matrimonio determinato absque ulla delegatione. Multi admittent, in

---

1 A.A.S. 44 (1952), p. 497.

2 Summarium opinionum ante responsum existentium videas apud Bidagor, '*Adnotationes*', *Monitor Ecclesiasticus* 77 (1952), pp. 412-414.

casu vicarii cooperatoris, delegatione carentis vel invalidam tantum delegationem habentis, errorem communem oriri posse ac proinde potestatem assistendi suppletam iri ab Ecclesia[3]. Quid autem de sacerdote qui assistit determinato matrimonio absque delegatione vel qui invalide delegatus est ad assistendum determinato matrimonio? Post responsum anni 1952 non videtur esse dubium quod potestas assistendi *suppleretur si* oriretur error communis. De hoc ipso autem est quaestio. An error communis oriri potest in tali casu? An responsum anni 1952 aliquid decrevit de hoc casu?

Eheu, existit adhuc quaedam diversitas inter canonistas de conceptu ipsius erroris communis. Etsi plerique hodie admittunt errorem, qui est communis *de iure* sufficere, sunt tamen semper qui sustinent errorem communem esse debere *de facto*. Error dicitur communis *de facto* si multa membra communitatis *actu* efformant iudicium falsum de existentia iurisdictionis, vel saltem, ex facto omnibus *actu noto*, in tali statu mentis versantur ut, si interrogarentur, erronee responderent. Ita, verbi gratia, parochus annuntiat parochianis suis patrem Joannem, religiosum, proximo die sabatho venturum esse ad confessiones audiendas. Venit pater Joannes et procedit ad audiendas confessiones, ut fuit stabilitum; at, alicuius mendi causa, ipse non obtinuit facultates necessarias. Ex nuncupatione autem parochi multi, si non omnes, fideles communitatis in errore actuali versantur et Ecclesia supplet iurisdictionem patri Joanni.

Error qui est communis *de iure*, seu error commuis interpretativus, dicitur oriri quotiescumque ponitur actus publicus, qui natura sua potest ducere, et in ordinariis circumstantiis revera ducet multa membra communitatis in errorem et faciet ea credere aliquem habere iurisdictionem cum eam de facto non habet. Error communis huius speciei adest statim ac habetur huiusmodi

---

[3] Cappello, *De Sacramentis* V (ed. 6a), n. 671; Regatillo, *Theologia Moralis Summa* (Biblioteca de Autores Cristianos), III (Matriti, 1954), n. 928; Aguirre, *Periodica* 42 (1953), p. 162; Staffa, *Apollinaris* 25 (1952), p. 407.

ipsius fundamentum, etiam si status rerum *actu notus* est tantum uni personae vel paucis et forsitan nemini notus fiet praeter eos. Fundamentum actu notum esse potest haud multis, at est actus, qui vi ipsius naturae, *potest* notus fieri, et *si* innotesceret, revera duceret multos in errorem. Ita, verbi gratia, si sacerdos, qui non habet facultates audiendi confessiones, stolam indueret et consideret in confessionali in ecclesia publica tempore quo solent confessiones audiri, profecto aliquis eum videns putaret eum esse confessorem authorizatum. Eo momento quo ipse ita considet in confessionali error communis *de iure* oritur et Ecclesia iurisdictionem supplet [4].

Ut diximus, sunt quidam canonistae qui nolunt agnoscere errorem communem *de iure* ut sufficientem et qui requirunt errorem communem *de facto* ut Ecclesia suppleat [5]. Quicumque autem sit valor argumentorum pro eorum sententia, non videtur esse dubium ullum, sententiam quae tenet errorem *de iure* sufficere, ad minus esse extrinsece probabilem et hodie tutam in praxi [6].

Porro, considerando in errore communi, etiam in errore communi *de iure*, Ecclesiam supplere potestatem assistendi matrimoniis, etiam si agitur de potestate delegata, nonne possumus inde deducere, in casu quo sacerdos invalide est delegatus ad assistendum matrimonio

---

[4] De conceptu erroris communis cf. JOMBART, '*Erreur commune*', *Dictionnaire de Droit Canonique* V, col. 442-444; CAPPELLO, *De Sacramentis* II (ed. 5a), nn. 340-344; V, nn. 670-671; REGATILLO, *Institutiones Juris Canonici* I (ed. 4a), nn. 376-377; BOUSCAREN-ELLIS, *Canon Law* (3rd ed.), pp. 140-142; CARR, '*The Concept of Common Error*', *Irish Theological Quaterly* 19 (1952), pp. 314-336.

Codex nullibi dat *definitionem* erroris communis. In textu supra intendimus dare potius *descriptionem*, eodem modo quo id facere solent auctores.

[5] BENDER, *Potestas Ordinaria et Delegata* (Romae, 1957), nn. 157-160; TOSO, *Jus Pontificium* 18 (1938), pp. 161-169; DALPIAZ, *Apollinaris* 7 (1934), pp. 77-82, 490-492; CARR, *art. cit.* pp. 319-329.

[6] Cf. *Dictionnaire de Droit Canonique, art. cit.*, col. 443-444 (ubi elenchus datur auctorum qui ab utraque parte scripserunt); BIDAGOR, *art. cit.*, p. 412; BOUSCAREN-ELLIS, *op. cit.*, p. 142; REGATILLO, *Interpretatio et Jurisprudentia Codicis Juris Canonici* (ed. 3a), n. 76; *Theologiae Moralis Summa*, III, n. 401.

determinato, errorem communem oriri et potestatem assistendi suppleri? Videtur esse casus simillimus illi, quo sacerdos absque facultatibus audiendi confessiones ingreditur confessionale in ecclesia tempore quo confessiones audiri solent. Statim ac sacerdos apparuerit in choro ad assistendum matrimonio omnes praesentes putabunt eum habere necessariam delegationem. Unde, possemus dicere, adest error communis, saltem *de iure,* et delegationem supplet Ecclesia [7].

Tamen multi canonistae nolunt agnoscere hoc ratiocinium et tenent valde difficile esse ut error communis, etiam error communis de iure, oriatur in casu, quo agitur de delegatione ad assistendum uni soli matrimonio [8]. Id unum certum est, scilicet iurisprudentiam Rotae huic sententiae esse contrariam. Rota constanter invalida habuit ea matrimonia, ubi talis delegatio defuit vel invalide fuit concessa. Porro, videtur, si error communis obtinueret etiam in casu sacerdotis delegati, matrimonium practice numquam fore invalidum ex defectu formae. Si ita esset, can. 1094 et canones sequentes fere integri delerentur aut saltem nullius momenti fierent vi canonis 209; et monitum Instructionis *Sacrosanctum* (S. C. de Sacramentis, d. 3 iulii 1941, n. 10: AAS 33 (1941) p. 305) de accurata observantia horum canonum videretur haud multum valere. At argumentum fundamentale contra dictam sententiam videtur esse quod nititur conceptu erroris communis inadaequato. Ipsa errorem communem reducit ad iudicium erroneum, actu efformatum vel quod natum est efformari a notabili parte communitatis. Ipsa proponit quod statim ac huiusmodi iudicium efformatum fuerit, vel statim ac adfuerit fundamentum huiusmodi iudicii

---

[7] Ita HOFMANN, '*Die Anerkennung des Error communis (c. 209 C.I.C.) in der heutigen Lehre und Rechtsprechung*', *Trierer theologische Zeitschrift* 65 (1956), pp. 266-281; cf. *Theological Studies* 18 (1957), p. 248.

[8] Cf. CAPPELLO, *De Sacramentis* V, n. 671; REGATILLO, *Institutiones* I, n. 376; *Theologiae Moralis Summa,* III, n. 928; *Dictionnaire de Droit Canonique, art. cit.,* col. 445; BOUSCAREN-ELLIS, *op. cit.,* p. 141; BOSCHI, '*Errore commune e assistenza al matrimonio*', *Perfice Munus* 33 (1958), pp. 274-286.

(verbi gratia publica assistentia sacerdotis matrimonio), ipso facto ac missa quaestione utrum tale iudicium natum sit secumferre consequentias communitati nocivas necne, error communis oritur.

Conceptus canonicus classicus autem erroris communis videtur continere aliquid plus quam solum iudicium erroneum vel huius possibilitatem. Continet etiam adesse periculum quod imminet communitati, damnum commune aliquod proveniens a iudicio erroneo. Legislatori non interest iudicium mere theoreticum multorum membrorum communitatis; ea quae eius intersunt quaeque vult praecavere sunt effectus communitati nocivi qui tale iudicium erroneum probabiliter secuturi esse in praxi praevidentur. Aliis verbis, ut oriatur error communis, debet adesse iudicium erroneum vel saltem fundamentum iudicii erronei multorum communitatis et praeterea debet adesse probabilitas haec membra communitatis aliquo modo damnum passura esse, agendo iuxta hos iudicium erroneum. Si verbi gratia sacerdos, absque facultatibus audiendi confessiones, considet in confessionali in ecclesia tempore quo confessiones audiuntur, adest fundamentum iudicii ipsum habere iurisdictionem ad confessiones excipiendas. Adest praeterea probabilitas multos homines eum adiuturos esse ad confitendum ac inde, quod est effectus huius iudicii erronei, eos passuros esse grave damnum absolutionis invalidae. Ut hoc damnum a communitate amoveatur, Ecclesia supplet iurisdictionem. Si e contra idem saceros stolam induit in cubiculo domus privatae et audit alicuius confessionem, difficile est dicere hic adesse errorem communem, nequidem de iure. Certe habetur fundamentum iudicii erronei; omnis homo qui interesset putaret sacerdotem habere facultates. In his circumstantiis autem haud probabile est numerum notabilem membrorum communitatis sacerdotem aditurum esse ad confitendum; non habetur periculum ullius damni communis. Non obtinet proinde conceptus canonicus erroris communis et Ecclesia iurisdictionem non supplet.

Auctores classici iuris canonici hanc notionem damni communis praecavendi in primo loco ponebant exponentes eorum conceptum erroris communis. Ita verbi gratia, Reiffenstuel:

Ob errorem communem ius supplet defectum et iurisdictionem illius de quo communis error est.... Idque propter bonum commune, utpote quod alias saepe graviter pateretur ob gravissima inconvenientia et scandala, quae sequerentur si omnia per iudicem putativum acta et gesta essent irrita et nulla. Error privatus contrahentium et aliquorum non sufficit, nec ob eum ius supplet iurisdictionem, uti est unanimis (sententia) per iura citata. Ratio est quia ob privatum errorem unius aut alterius non sequuntur memorata inconvenientia et scandala; nec patitur bonum commune, ob quod solum tamen jura jurisdictionem supplent [9].

Item Schmalzgrueber ponit actus iudicis putativi esse validos « quia suppletur iurisdictio ob utilitatem publicam ». Et paulo infra afferens legem *Barbarius* dicit:

Hac lege fuerunt approbata Barbarii acta ... quia humanius est huiusmodi acta sustineri ob favorem publicum et ad evitanda plurima mala atque incommoda, quae gestorum revocatio secum traheret [10].

Ipse continuo cogitat de praecavendis damnis quae probabiliter accident si iurisdictio suppleta non fuerit.

Notabile quoque est, in omnibus exemplis quae affert Schmalzgrueber ad doctrinam suam illustrandam sermonem esse de personis quae habent *officium* — ut episcopo, parocho, confessario, iudice putativo — proinde de aliquo qui fere certo ponet plures actus invalidos et ita magnum nocumentum affert communitati nisi iurisdictio ipsi suppleatur. « Nequit esse dubium », dicit auctor qui recenter scripsit de errore communi, primam intentionem doctrinae, iuxta omnes auctores probatos, fuisse ut fideles praecaverentur a malis, gravibus inconvenientibus et confusione, quae sequerentur successionem actuum invalidorum, executorum a personis putative officio fungentibus stabili vel quasi stabili » [11]. Rursus ean-

---

[9] *Jus Canonicum Universum,* lib. IV, tit. 3, nn. 75-76.

[10] *Jus Ecclesiasticum Universum,* tom. II, tit. 1, nn. 20-21.

[11] CARR, *art. cit.,* p. 324. Carr admittit errorem communem oriri posse in casu potestatis delegatae aeque ac in casu potestatis

dem ideam notare possumus: Ecclesiam scilicet supplere iurisdictionem non mere quia homines putant aliquem habere iurisdictionem, at ad praecavendos fideles a malis effectibus plurium actuum invalidorum, qui effectus secus *de facto* valde probabiliter evenirent.

Plerique auctores moderni, discutientes hanc quaestionem, similem tenent sententiam, scilicet errorem communem vix verificari posso in illis casibus, ubi sacerdos invalide delegatus fuit ad assistendum determinato matrimonio vel paucis matrimoniis. Ratio autem est nullum periculum bono communi imminere. Ita, verbi gratia, scribit Pater Jombart:

> Dans ce cas, disent presque tous les bons auteurs, le mariage (ou ce petit nombre de mariages) serait invalide. Dans l'erreur commune, l'Eglise ne veut suppléer la jurisdiction qu' *en vue du bien commun... non pour l'avantage particulier de quelques individues.*

Pater Jombart deinde affert ad haec confirmanda litteras Patris Vermeersch, sibi missas anno 1923:

> Pour regarder comme valides des mariages devant un faux délégué, on n'a jamais pensé a l'erreur commune... Quand même il y aurait foule au mariage, il n'y aurait pas erreur commune. Car cette erreur ne saurait être *d'usage commun,* intéresser la communauté [12].

A P. Regatillo definitur error communis de iure « talis rerum status qui de se aptus est ut multi fallantur et adeant clericum iurisdictione destitutum ». Haec definitio id meriti habet, quod clare indicat merum fundamentum iudicii erronei non sufficere ad creandum errorem communem, at insuper adesse debere periculum quosdam acturos esse iuxta ipsorum iudicium et consequenter damnum passuros esse ab actibus invalide a

---

ordinariae. Cardo eius elucubrationis est, quod conditiones requisitae ut adsit error communis *de facto* fuerunt definitae respectu habito solius potestatis ordinariae. Si hae conditiones obtinent in casu potestatis delegatae, Ecclesia eodem modo supplet.

12 *Dictionnaire de Droit Canonique, art. cit.,* col. 445; cf. *Nouvelle Revue Théologique* 50 (1923), pp. 363-364.

clerico exsecutis. P. Regatillo eodem loco movet quaestionem de errore communi in casu quo sacerdos assistit matrimonio sine delegatione. Scribit ipse:

Quoniam tota ratio supplendi est, non bonum privatum unius vel alterius, sed commune, dicendum videtur non supplere Ecclesiam iurisdictionem, nisi usus erroris sit communis, i. e. nisi communitatis possit interesse. Quae exceptio accidere potest ubi agitur de assistentia matrimoniis. Seius assistit sine delegatione matrimonio Petri cum Paula; omnes qui ceremoniae assistunt et quicumque ad ecclesiam veniant putabunt Seium jurisdictione praeditum. Supplebit Ecclesia? Non, meo iudicio, quia agitur de unico matrimonio, nec periculum est ut eo ipso ceteri fideles veniant ad contrahendum coram Seio[13].

Postea, in commentario suo ad responsum Commissionis Codicis anni 1952, P. Regatillo eandem tenet sententiam:

Ratio supplendi est periculum damni communis vitandum; quod existeret si fideles, scientes talem actum iurisdictionis a sacerdote tali exerceri, ad eum recurrerent, cum tamen iurisdictione careat. Tale periculum quoad matrimonium existit quando agitur de sacerdote qui parochum habitualiter adjuvat, aut qui solet matrimoniis assistere; non autem si de alio sacerdote qui tantum ad singulare aliquod matrimonium venit[14].

Apud omnes auctores allatos argumentum fundamentale sententiae, Ecclesiam scilicet non supplere in casu sacerdotis, qui assistit uni soli matrimonio vel paucis matrimoniis sine delegatione, desumitur a natura ipsius erroris communis. Ut adsit error communis, sensu canonico, non sufficit merum erroneum iudicium, sed requiritur insuper periculum damni communis ut effectus huius iudicii erronei. Ecclesia supplet tantum in bonum commune, tantum in quantum publice interest: seu ipsa supplet tantum ad praecavendum nocumentum quod proveniret communitati ex serie actuum invalidorum.

Tempore recenti quidam sunt auctores qui largiorem habent conceptum boni communis in hac materia proin-

---

[13] *Institutiones*, I, n. 376.
[14] *Theologiae Moralis Summa*, III, n. 928.

deque sustinent bonum commune interesse et errorem communem oriri posse etiam in casu sacerdotis qui assistit uni matrimonio. P. Delchard, verbi gratia, in commentario ad responsum anni 1952, loquitur de « double courant » (duplici tendentia) in doctrina canonica circa bonum commune et interesse publicum in hac materia et arguit totam difficultatem quaestionis esse « dans le sens et l'extension que nous devons reconnaître au terme d'utilité publique ». Affert Wilches, qui affirmat in iure romano iurisdictionem suppletam fuisse non tantum in casu magistratus qui habuit stabile officium, sed etiam in casu arbitri delegati ad unum solum iudicium; et huius sententiae argumenta invenimus quoque in fontibus canonicis qui tractant de errore communi. P. Delchard argumenta a Wilches proposita solida habet, et addit:

> C'est ainsi qu' apparaît une notion large et assez nouvelle pour beaucoup d'entre nous du motif d'utilité publique et cela nous conduit à admettre comme fondée en tradition cette conclusion de Wilches; le suppléance du droit joue, au nom du bien commun, de la même manière, 'si sanatur defectus unius delegati ad mille causas deputati, ac si sanatur defectus mille delegatorum quorum singuli ad unam causam deputantur'.

Unde hi auctores admitterent bonum commune interesse in singulis matrimoniis, omnino facta abstractione utrum adsit probabilitas successionis plurium matrimoniorum invalidorum necne. Ut exponit P. Delchard:

> Il faut voir surtout que l'utilité publique est intéressée... non pas seulement parce que l'incompétence de ce prêtre pourrait intéresser dans la suite tout fidèle qui voudrait aussi se marier, mais parce que cette situation du prêtre, susceptible de soi de se retrouver identique dans celle d'autres prêtres, intéresse le bien commun en ce mariage comme en tout autre mariage[15].

Praeterquam quod haec largior notio boni communis relati ad errorem communem non invenit magnum

---

[15] *Nouvelle Revue Théologique* 74 (1952), pp. 1087-1090; cf. WILCHES, *De Errore Communi in Jure Romano et Canonico*, Romae, 1940. Haec sententia sustinetur etiam a TUMBAS, '*L'errore comune nei can. 209, 2366*', *Palestra del clero* 27 (1958), pp. 537-545.

favorem apud canonistas, contra se habet graves difficultates ex duobus argumentis confirmantibus (iam supra allatis) propositis a fautoribus sententiae communioris et strictioris, scilicet ex argumentis desumptis a canone 1094 et sequentibus et a praxi Rotae[16].

In sententia cui favent Wilches et Delchard canon 1094 videtur destitui practice omni sensu. Hic canon declarat ea tantum matrimonia esse valida quae celebrantur sive coram Ordinario sive coram parocho loci vel coram sacerdote debite delegato. At iuxta largiorem sententiam erroris communis matrimonium celebratum coram *quocumque* sacerdote erit saltem validum, nam, etsi ipse non habet potestatem assistendi, semper habebitur error communis saltem de iure et Ecclesia supplebit. Difficile quoque est haec componere cum asserto Instructionis Congregationis de Sacramentis de investigationibus praenuptialibus, scilicet quod una ex praecipuis causis invaliditatis matrimoniorum ex defectu formae est « defectus legitimae delegationis in sacerdote assistente » (*Sacrosanctum matrimonii institutum,* 29 iunii 1929, n. 10; AAS 33 (1929) p. 305). Congregatio non videtur profecto admittere potestatem assistendi matrimoniis in his casibus suppleri propter errorem communem.

Alterum validum argumentum contra hanc latiorem interpretationem erroris communis desumiter a iurisprudentia Rotae. P. Regatillo scribit:

> Percurrimus omnes sententias Rotales ab a. 1909 ad a. 1943, et in omnibus, nulla excepta, declaratur nullum matrimonium quoties defuit delegatio in casibus singularibus[17].

Et in aliquibus casibus recentioribus praxis Rotae eadem fuit. Anno 1949 matrimonium, cui adstiterat Nuntius Apostolicus, nullum declaratum est ratione defectus delegationis; Rota sententiam dedit ignorantiam communem, non autem errorem communem praevaluisse ac

---

[16] Cf. Regatillo, *Theologiae Moralis Summa,* III, n. 928, ubi respondetur argumentis a Wilches et Delchard propositis; etiam Regatillo, *Interpretatio et Jurisprudentia,* n. 76.

[17] *Thheologiae Moralis Summa,* III, *loc. cit.*

proinde potestatem assistendi non fuisse suppletam ab Ecclesia [18]. Pariter in causa tractata coram Rota anno 1956 ratione defectus formae et in qua error communis sensu latiori, ut auctores supra allati eum describunt, sine dubio adesse videbatur, Rota sententiam tulit matrimonium fuisse invalidum [19].

Asseruerunt quidam, responsum Commissionis Codicis anni 1952 constituere argumentum pro latiore interpretatione erroris communis ac confirmare sententiam eum oriri posse etiam in casu sacerdotis assistentis matrimonio determinato [20]. Non videtur autem necessarium interpretari responsum in hunc sensum. Mere declarat, modo generali, normas canonis 209 applicari etiam potestati delegatae assistendi matrimoniis, et *si* adfuerit error communis, delegatio erit suppleta. Nihil tamen dicit de natura erroris communis neque de conditionibus sub quibus oritur. Facile est intelligere errorem communem oriri posse in casu sacerdotis qui habitualiter assistit matrimoniis cum potestate delegata, v. gr. vicarii cooperatoris. Responsum certum reddit: si error communis oritur in tali casu, potestas assistendi suppletur. Insolutam autem, ut erat antea, relinquit quaestionem, utrum error communis possit oriri in casu sacerdotis invalide delegati vel delegatione carentis, qui determinato matrimonio assistit [21].

Concludendo, opinamur errorem communem in quo Ecclesia supplet oriri tantummodo si (a) adest saltem solidum fundamentum iudicii erronei aliquem possidere iurisdictionem et (b) adest insimul periculum quod, ut effectus huius iudicii erronei, certus numerus fidelium adibit hanc personam et damnum patietur ex invaliditate

---

18 *Ephemerides Juris Canonici* 7 (1951), pp. 364-365; cf. *Theological Studies* 18 (1957), p. 248.

19 *Monitor Ecclesiasticus* 81 (1956), 416-437; cf. *Theological Studies, loc. cit.*

20 Delchard, *art. cit.*, p. 1090.

21 Cf. Aguirre, *Periodica* 42 (1953), pp. 162-163; Bidagor, *art. cit.*, pp. 416-417; Boschi, *art. cit.*, p. 277; Regatillo, *Interpretatio et Jurisprudentia*, n. 76; *Theologiae Moralis Summa*, III, n. 928.

actorum ab ipsa exsecutorum. Aliis verbis, adesse debet « talis rerum status qui de se aptus est ut multi fallantur et adeant clericum iurisdictione destitutum » [22]. Ambo elementa sunt necessaria — probabilitas plurium actuum invalidorum non minus ac fundamentum iudicii erronei — etsi primum elementum non semper ita ab auctoribus urgetur ac urgeri deberet. In casu sacerdotis publice determinato matrimonio assistentis certo adest fundamentum iudicii erronei eum habere potestatem necessariam ut huic matrimonio assistere possit. At alterum elementum, probabilitas nimirum alia membra communitatis eum aditura esse ut eo assistente matrimonia contrahant, deest; proinde non habetur periculum seriei actuum invalidorum. Forte damnum valde grave infertur sponsis quibus hoc accidit, manet autem eorum damnum privatum. Minime probabiliter imminent ea « plurima mala atque incommoda » (Schmalzgrueber) ad quae praecavenda Ecclesia supplet iurisdictionem vel delegationem. Inde sequitur, conceptum canonicum erroris communis non esse verificatum, ac matrimonium esse nullum ex defectu formae.

PATRICK C. BARRY, S. J.
Prof. iur. can. in Fac. Theol. S. J. Dublinensi

---

22 REGATILLO, *Institutiones*, n. 376.

DE PERSONALITATIS MORALIS IN IURE CANONICO NATURA METAPHYSICA

Non agitur hic de dispositionibus CIC circa personas morales; potius quaeritur, qualis naturae sit ultimatim illud subiectum, quod in CIC designetur tamquam persona moralis seu tamquam subiectum iurium et officiorum, quod persona physica non est.

Ad hanc quaestionem in ipso CIC responsum directum non datur; non enim est legislatoris notiones praebere rerum iuridicarum; hoc potius spectat ad scientiam; porro « omnis definitio in iure civili periculosa est; parum est enim ut non subverti posset » [1]. Haec quaestio solvenda est ex natura talis subiecti iurium et officiorum, ratione habita indolis supernaturalis talis subiecti in Ecclesia.

I. — De persona in genere.

Persona sensu proprio intelligitur physica, i. e. homo physicus, qui in natura sua spirituali-corporali unitatem substantialem constituit. Haec unitas specifice spiritualis habet finem in seipsa; constituit ita unitatem teleologicam. Ad hunc finem ipsa etiam se ordinare debet, quia natura spiritualis habet dominium intentionale actuum suorum [2]; agitur de unitate intentionali. Homo igitur tenetur, ut finem suum intendat: homo est subiectum officiorum; homo — utpote essentialiter socialis seu interne coordinatus cum aliis hominibus — ut finem suum efficaciter intendere possit, indiget sphaera libertatis exter-

1 202 de diversis regulis iuris antiqui, D 50, 17.

2 « Homo factus ad imaginem Dei ... secundum quod per imaginem significatur intellectuale, et arbitrio liberum, et per se potestativum ... secundum quod et ipse est suorum operum principium, quasi liberum arbitrium habens, et suorum operum potestatem ». S. Thomas, S. Th. I II prologus.

nae relate ad bona humana actuanda: homo est subiectum iurium. Persona in ordine iuridico est subiectum iurium et officiorum. Homo, quia est persona physica, est persona etiam in ordine iuridico; a. v. personalitas in ordine iuridico personalitatem metaphysicam — unitatem substantialem, intentionalem, teleologicam — supponit et in ipsa fundatur.

Persona moralis, subiectum iurium et officiorum, quod non est persona physica, persona tantum sensu improprio dici potest, quia hic unitas substantialis non habetur. Attamen nomen: persona, applicatur, ut ita designetur unitas talis subiecti. Immo tale subiectum iurium et officiorum iure persona dicitur tantum, si revera etiam ratione naturae metaphysicae talis subiecti similitudo vera habeatur cum persona physica, i. e. cum unitate intentionali, teleologica. Deficiente tali similitudine nomen personae mere ab extrinseco tali subiecto applicaretur; modus autem loquendi potius iam ex se insinuat etiam quoad tale subiectum haberi unitatem intentionalem, teleologicam.

Revera res ita se habet, et quoad universitatem personarum et quoad universitatem bonorum vel rerum [3]. Primum agemus de universitate personarum, deinde de universitate bonorum vel rerum [4].

II. — De natura metaphysica personae moralis.

1. *Quoad universitatem personarum.*

Unio socialis est verum unum ex multis et in multis. Materialiter constat pluribus hominibus physicis, qui uniuntur ad aliquod bonum humanum efficiendum; ita

---

[3] Ita auctores antiqui personas morales distinguebant, prouti constant personis physicis respective summa bonorum, rerum vel normarum.

[4] Universitas personarum, quae etiam corporatio dicitur, est unio socialis determinata. Variae distinctiones, quae hic attendendae sunt quoad constitutionem internam, in hoc contextu momentum non habent.

uniones sociales specificantur, multiplicantur, distinguuntur bonis humanis, quae finem internum respectivae unionis socialis constituunt. Homines, qui unionem socialem efformant, interne inter se coordinantur in ordine ad finem unionis communiter obtinendum. Elementum uniens est elementum supra-individuale, apersonale, scilicet est talis finis, tale bonum humanum, qua tale extra homines positum tamquam obiectum activitatis omnium singulorum in eundem finem ordinatae.

Haec unio socialis est formaliter unio intentionalis. Bonum communiter obtinendum est obiectum « intentionis » singulorum, et ita efficit eorum internam ligationem inter se, ut coordinatio eorum ad illud bonum obtinendum habeatur. Complexus talium relationum intentionalium unitatem constituit, quatenus activitatem socialem singulorum comprehendit in tantum, in quantum ista ad illud bonum actuandum requiritur; multitudo hominum unionem teleologicam constituit ratione boni communiter obtinendi, per bonum communiter obtinendum. Habetur igitur in unione sociali unitas intentionalis, teleologica. Hoc unum ordinis constituit formaliter esse sociale seu elementum formale unionis socialis [5].

---

[5] « Virtuell, der Auswirkung nach, ist Gesellschaftlichkeit das Gesamt aller wirklichen und möglichen sozialen Bindungen und Gebilde, das seine umfassende Einheit in der menschlichen Gesellschaft im Sinn von Menschheit findet. Da sich diese Auswirkung auf der Linie der der menschlichen Person eigenen Wertintentionalität bewegt, ist auch das Sein sozialer Gebilde und Beziehungen intentionales Sein. Die sozialen Gebilde werden wegen des personalen Charakters ihres Ursprungs mit Grund moralische Personen genannt und sind an sich auch im Rahmen ihres Zweckes Träger von Rechten. Wegen des personal-intentionalen Seins der Gesellschaft sind aus der Sicht der Sozialphilosophie alle antiontologischen Erklärungen abzulehnen, die gesellschaftliches Sein neukantianisch-transzendentalistisch oder nominalistisch auflösen oder im Sinn des Positivismus evolutionistischer oder historizistischer Art als Funktion von irgendwelchen Sachelementen oder von psychischen 'Haltungen' der Individuen erscheinen lassen. Ebenso aber muss jede organizistische Erklärung abgelehnt werden, die — auch unter richtiger Voraussetzung der menschlichen Leib-Seele-Einheit — vom Menschen als einem Lebewesen (animal) ausgeht und daraufhin vom 'Sozialkörper' spricht oder im Sinn der Romantik die Vorstellung vom 'Lebendigen' mit den ihm eigenen 'Strukturgesetzen' der 'Gliedhaftigkeit' und 'Gegensätzlichkeit' auf die Gesellschaft

Inde elucet esse sociale realiter esse accidens metaphysicum, quod inhaeret singulis, i. e. personis physicis, tamquam subiecto; hoc accidens quidem est realiter in multis; attamen intentionaliter hic habetur unitas intentionalis, teleologica, quia in omnibus singulis habetur ordinatio intentionalis ad idem bonum communiter obtinendum. Haec unitas intentionalis, teleologica per abstractione mentis concipitur tamquam in se subsistens, in se stans, quatenus unitatem constituit eodem fine obtinendo determinatam. Hoc sensu hic iure sermo esse potest et debet de h y p o s t a s i intentionali, teleologica.

Consequenter unio socialis non est fictio aut merum ens rationis; potius in omnibus singulis relationes intentionales per finem determinatae constituunt accidens metaphysicum, quod ex sua parte est fundamentum reale unionis teleologicae, intentionalis seu hypostasis intentionalis. Hoc fundamentum est perfectum; etsi enim homo est essentialiter socialis, potest concipi activitas eius individualis non concepta activitate sociali, et viceversa; potest concipi activitas eius socialis in ordine ad hoc bonum communiter obtinendum non concepta activitate eius sociali in ordine ad aliud bonum communiter obtinendum. Etsi unio socialis formaliter habetur eo, quod relationes sociales per abstractionem mentis tamquam unitas concipiuntur, haec unitas est tamen realis ratione fundamenti realis, perfecti. Res illustrari potest exemplo conceptuum universalium: Id quod est universale, est realiter in multis, modus quo est universale, habetur in mente per abstractionem. Similiter quoad esse sociale: Id quod est esse sociale, est realiter in multis, modus quo est esse sociale, per abstractionem est in mente.

Inde habetur vera similitudo inter hominem physicum et unionem socialem: habetur hic et ibi unitas in-

---

überträgt. Die an die Sinnhaftigkeit von Person und Menschtum gebundene Wertintentionalität schliesst auch aus, die Grundlage gesellschaftlicher Beziehungen existentialistisch und konkretizistisch in einem apersonalen 'man' oder in einem unvermittelten, personalen Kontakt von 'Ich' und 'Du', von 'Wir' und 'Ihr' zu sehen ». G. GUNDLACH S. I., Artikel « Gesellschaft » (Der innere Aufbau), in: Staatslexikon, 3. Band, Freiburg, 1959 [6]. 820.

tentionalis, teleologica. Haec utique ibi constituit substantiam realem, in ordine physico; hic haec constituit hypostasim intentionalem, in ordine mentali. Haec autem hypostasis intentionalis est vera unitas spiritualis, etsi accidentalis tantum. Distinguendum enim est omnino inter multitudinem singulorum unionem efformantium et unionem ipsam formaliter consideratam; multitudo singulorum qua talis unionem socialem non constituit. Unio socialis respectu multitudinis singulorum aliquid novum (non substantiale, sed accidentale) vere constituit, quatenus singuli coordinatione inter se ratione finis obtinendi unum ordinis constituunt.

Proinde conceptio unionis socialis tamquam personae iure fit, quia unio socialis ratione naturae eius metaphysicae veram similitudinem cum persona physica habet; immo unio socialis habetur per actuationem intentionalitatis — quae personae physicae est propria — in bona humana actuanda ordinatae. Porro unio socialis ad finem obtinendum indiget mediis sibi propriis, quibus finis actuari potest. Quo magis unio socialis est naturalis, i. e. quoad speciem ipsa natura sociali determinata, et necessaria (e. g. familia, Status), eo magis finis obtinendus proprie constituit officium talis unionis, et media ad finem obtinendum necessaria habent rationem iuris subiectivi, quod unioni convenit inviolabiliter. Sed etiam uniones sociales quoad speciem liberae constituunt actuationem socialitatis humanae et habentur ad bonum humanum communiter obtinendum; ita etiam hic, etsi minore gradu, de se habentur vera officia et iura.

Hinc est quod unio socialis iure tamquam persona concipitur; hinc convenienter dicitur persona *moralis*, quia hypostasis, quae hic habetur, est ordinis moralis, scilicet ordinis intentionalis. Sicuti quoad hominem physicum personalitas in ordine iuridico supponit personalitatem in ordine metaphysico, et in eadem fundatur, ita etiam quoad unionem socialem dicendum est: Natura eius metaphysica — unitas intentionalis, teleologica — fundat personalitatem in ordine iuridico. Unio socialis natura sua est subiectum iurium et officiorum, est persona moralis.

Iura et officia, quae unioni sociali competunt, consequenter attribuuntur vere subiecto, quod est unum; haec iura et officia tamquam subiectum directe non habent omnes singulos, nec distributive nec collective consideratos, sed ipsam unionem formaliter talem, seu omnes singulos sub ratione formali qua unionem — intentionalem, teleologicam — constituunt. Hinc unio socialis, quae est subiectum iurium et officiorum, vere persona in ordine iuridico dici potest et debet.

Conclusio: Unio socialis, quae est subiectum iurium et officiorum, persona moralis dici potest et debet, quia in ordine metaphysico (qua unitas intentionalis, teleologica) similitudinem realem cum persona physica habet, et ita in ordine iuridico veram unitatem subiecti constituit.

2. *Quoad universitatem bonorum.*

Primo aspectu videri potest hanc explicationem non congruere personae morali, quae constat summa bonorum vel rerum. Attamen etiam hic explicatio data omnino congruit.

Universitas bonorum, quae habetur tamquam subiectum iurium et officiorum, constituitur ad finem socialem obtinendum, ad bonum humanum actuandum. (E. g. cura aegrotorum, educatio iuventutis, promotio studiorum etc.) Hinc finis obtinendus non aliter ac in universitate personarum creat relationes intentionales, teleologicas, scilicet inter fundatorem universitatis bonorum et destinatarios eorum. Utrum fundator sit persona privata an publica, utrum ipse sibi reservet directionem universitatis, an forte iam per longum tempus mortuus sit, naturam rei non mutat. In omni enim casu habetur aliquis, aut habentur aliqui (administratores, curatores etc.), qui locum eius tenent, qui hac ratione sunt repraesentantes fundatoris. Patet etiam tales repraesentantes non fieri dominos bonorum universitatis; potius ipsi ligantur procedere, quoad substantiam et quoad modum activitatis, secundum normas in constitutione universitatis bonorum

stabilitas, ut ita finis pro tali universitate bonorum determinatus etiam modo determinato obtineatur.

Ex altera parte habentur destinatarii universitatis bonorum. Tamquam tales non debent haberi tantum illi, qui directe utilitatem habent per talem universitatem bonorum, e. g. aegroti, iuvenes, studentes etc., sed tota communitas, pro qua talis universitas bonorum bonum constituit; ita nosocomium, collegium educationis vel studiorum bonum constituit pro civitate, pro provincia, pro coetu professionali etc.

Ratione universitatis bonorum igitur semper oriuntur relationes intentionales inter fundatorem respective repraesentantes eius et destinatarios. Tales relationes generatim sunt magis vel minus mediatae, attamen vere et realiter habentur tales relationes intentionales, quae actuationem socialitatis humanae constituunt. Omnes tales relationes fine determinato obtinendo circumscribuntur; habetur igitur etiam hic aliqua unio socialis virtualiter — quia habetur indirecte, scilicet mediante summa bonorum tali fini destinata — attamen realiter.

De cetero in genere uniones sociales differunt hac ratione, quod ligatio inter membra magis aut minus indolem personalem habere potest, prouti finis obtinendus de se minus aut magis praevalet ligationi membrorum inter se. Quo magis etiam ipsa unio membrorum inter se intenditur qua talis, eo magis habetur unio socialis formaliter talis; quo minus ipsa unio membrorum inter se intenditur qua talis, eo magis unio socialis manet virtualis.

In hoc contextu distinctiones inter personas morales ratione intentae ligationis membrorum inter se, respective non-intentae ligationis membrorum inter se, ulteriorem attentionem non exigunt. Dici autem potest et debet, quod etiam in universitate bonorum habetur unitas intentionalis, teleologica, quae illud unum ordinis constituit, quod per abstractionem mentis tamquam hypostasis intentionalis concipitur. Etiam hic haec unitas intentionalis, teleologica est ultimatim illud subiectum, cui iura et officia attribuuntur. Tale subiectum etiam hic nec est fictio, nec merum ens rationis, quia hypostasis intentio-

nalis habet fundamentum reale, perfectum in relationibus intentionalibus, quae habentur inter repraesentantes fundatoris et destinatarios.

Quod talis hypostasis vere est illud subiectum, cui iura et officia attribuuntur, realitati sociali congruit: fundator qua dominus universitatem bonorum cum respectivis normis instituit, repraesentantes fundatoris iura eius exercent; destinatarii, praesertim respectiva communitas, in cuius bonum bona cedunt, consequenter ad institutionem universitatis bonorum, certa iura (usus, ususfructus etc.) acquirunt.

Universitas bonorum vel rerum dicitur etiam institutum iuridicum; originem suam debet actui, quo « instituitur » finis determinatus obtinendus mediis determinatis et activitate determinata per normas ad hoc conditas seu « institutas ». Tali « institutione » voluntas fundatoris vere perdurat; repraesentantes eius illam efficacem reddunt, eo quod ligantur hac institutione procedere in bonum destinatariorum universitatis bonorum secundum voluntatem fundatoris obiective manifestatam et stabilitam.

Utique etiam in corporatione activitas specificatur normis in obtinendum finem ordinatis. Quo magis autem ligatio membrorum inter se etiam intenditur, eo magis ipsa membra influxum habent in determinandam concretam activitatem unionis. In instituto iuridico finis obtinendus (bonum pro destinatariis) praevalet; hinc institutio qua talis libertatem procedendi quam maxime restringit repraesentantium fundatoris, ut finis etiam modo determinato obtineatur. Indoles instituti iuridici magis vel minus haberi potest. Hinc transitus a corporatione ad institutum iuridicum est gradualis.

Conclusio: Universitas bonorum, quae est subiectum iurium et officiorum, iure persona dici potest, quia etiam hic virtualiter unitas intentionalis, teleologica habetur. Iura et officia etiam hic attribuuntur unitati, quae est hypostasis intentionalis.

Finis socialiter obtinendus, qui pro omni persona morali est essentialis, connotat semper unionem socialem,

sive directe et formaliter — in universitate personarum —; sive indirecte et virtualiter — in universitate bonorum vel rerum. In utroque casu habetur vera unicitas subiecti, cui iura et officia attribuuntur.

III. — De natura metaphysica personae moralis in Ecclesia.

1. *Quoad Ecclesiam ipsam.*

Ecclesia est vera unio humana, vera unio socialis. Utique Ecclesia tamquam societas supernaturalis non oritur, nec oriri potest simpliciter per evolutionem virium socialium naturalium hominis. Ecclesia originem suam debet actui positivo fundationis ex parte Christi Domini, quo finis et media eius instituuntur. Attamen haec institutio non est concipienda tamquam creatio entis abstracti, quod, constitutum supra homines, se evolveret, quin haberet influxum ab ipsis. Potius Christus missionem suam hominibus contulit, doctrinam revelatam et mysteria salutis hominibus concredidit, communicationem horum mediorum salutis activam et passivam modo sociali habendam esse stabilivit, vitam christianam activitate personali et sociali absolvendam esse voluit. Ita Ecclesia constituta est tamquam vera unio socialis. In ipsa vita eius evolvitur vera activitate sociali, quae constituit actuationem virium socialium humanarum; elevationi super-naturali debetur, quod haec activitas intendere et actuare potest bonum humanum super-naturale, quod perfectionem personalem homini praebet ipsi nullo modo debitam, et ita altissimam et profundissimam [6].

---

[6] « Die nach katholischer Lehre von Christus gestiftete Kirche ist selber gesellschaftliche Einung und weist mithin auch alles auf, was zum inneren und äusseren Aufbau und Zweck der Gesellschaft ontologisch gehört. Aber sie hat dies alles in einer neuen, gnadenhaften, übernatürlichen Weise und auf einer naturhaft dem geschaffenen Menschen nicht geschuldeten Höhe und Tiefe seiner Gottebenbildlichkeit, seines personalen Seins und Wertes mit der damit gegebenen Gesellschaftlichkeit und Geschichtlichkeit in ihrem ganzen Gehalt des Menschtums. So bedeutet denn auch das der

Ultimatim talis effectus supernaturalis activitatis socialis Ecclesiae debetur Spiritui Sancto, qui ad modum animae informantis est principium vitae Ecclesiae tamquam corporis Christi socialis. Etsi tali influxu Spiritus Sancti Ecclesiae facultas fit bonum supernaturale intendendi et actuandi, et consequenter esse sociale Ecclesiae ratione talis novae, inauditae potentialitatis et facultatis supernaturalis ad ordinem supernaturalem elevatur, tamen hoc esse sociale ipsum hac elevatione supernaturali non mutat structuram suam metaphysicam.

Proinde esse sociale Ecclesiae, sicuti in aliis unionibus socialibus, constituitur relationibus intentionalibus, teleologicis, scilicet relationibus socialibus ad bonum supernaturale modo humano habendum ordinatis [7]. Complexus talium relationum unitatem constituit, quae per abstractionem mentis tamquam hypostasis intentionalis concipi potest et debet, cuius fundamentum reale et perfectum habetur proprie in talibus relationibus socialibus, quatenus tales relationes omnes ad eundem finem supernaturalem ordinantur et qua tales pastoribus et fidelibus realiter inhaerent.

Si Ecclesia concipitur tamquam universitas personarum, bonum supernaturale in tota eius latitudine modo

---

Kirche wie jeder Gesellschaft eigentümliche intentionale Sein eine gesellschaftliche Wirklichkeit von unerhörter Neuheit, aufgebaut auf der ebenso unerhört erweiterten Dimension der Wertintentionalität menschlicher Geistwesen, der von Christus erlösten und mit ihm in Lebenseinheit verbundenen Personen. Hebt man nun diese Kirche, die als Gesellschaft allein aus dem Gnadenwillen Gottes entstanden ist und im Seelenheil des Menschen ihre eigene Zielsetzung hat, von dem Gesamt der menschlichen Gesellschaft, also der Menschheit, ab, so berühren sich beide gesellschaftlichen Gebilde in der menschlichen Person vermöge ihrer die Gesellschaftlichkeit und Geschichtlichkeit begründenden Wertintentionalität. Aus diesem Grund ist der Kontakt beider Gebilde innerlicher Art und wie beim Kontakt im Gesellschafts-Leben überhaupt ein Aufeinanderbezogensein, ein inneres Mitsein, wobei die Kirche die ihr eigentümlichen, höheren Lebenskräfte spendet. Das ist es, was man Kirche als Lebensprinzip der menschlichen Gesellchaft nennt ». Idem l. c. [Gesellschaft und Kirche], 842).

[7] De bono supernaturali modo humano habendo tamquam fine Ecclesiae, cf. studium auctoris: De principio subsidiaritatis in iure canonico, Periodica de re morali canonica liturgica, XLVI, 1957, praesertim 25-33.

humano habendum constituit activitatis intentionalis pastorum et fidelium Ecclesiae normam obiectivam, ita ut hi omnes inter se ligentur seu interne coordinentur ad tale bonum actuandum. Si Ecclesia concipitur tamquam universitas bonorum — scilicet bona supernaturalia obiective a Christo Domino instituta (in specie doctrina revelata, cultus divinus, mysteria salutis, uti sacramenta, praecepta vitae christianae etc.) — omnis activitas exercitata ratione huius summae bonorum supernaturalium obiective institutorum (pastorum et fidelium) ad bonum supernaturale modo humano actuandum ordinatur.

Inde elucet Ecclesiam habere rationem et unionis socialis et instituti iuridici. Ecclesia est institutum iuridicum ratione eius indolis supernaturalis: Bonum supernaturale vires humanas transcendit. Hinc Ecclesia instituenda erat a Christo Domino, qui finem, media, activitatem determinavit; in quantum haec determinatio ex parte Christi Domini habetur, activitas Ecclesiae specificatur et liberae determinationi ex parte pastorum et fidelium subtrahitur. Vere in Ecclesia voluntas fundatoris semper perdurat; vere praesertim Romanus Pontifex et Episcopi agunt tamquam repraesentantes Christi Domini. Vere ita inter repraesentantes Christi Domini et fideles tamquam destinatarios bonorum supernaturalium a Christo Domino institutorum habentur semper relationes intentionales, quae ratione boni supernaturalis modo humano habendi unitatem constituunt.

Ecclesia est unio socialis: Supposita institutione divina, vita Ecclesiae constituit actuationem virium socialium humanarum; haec vita activitate sociali pastorum et fidelium absolvitur; etiam fideles non tantum passive accipiunt bona supernaturalia in Ecclesia, sed tenentur habere partem activam, per cooperationem socialem, ad bonum supernaturale modo humano habendum. Relationes intentionales, quae praerequiruntur, ut haec activitas haberi possit, unitatem seu hypostasim constituunt.

Patet ita non haberi duo subiecta iurium et officiorum; potius eaedem relationes sociales sub diversa ratione considerantur: tamquam institutum iuridicum, quia in-

doles supernaturalis Ecclesiae supponit institutionem eius per Christum Dominum; tamquam unio socialis, quia supposita institutione per Christum Dominum vita Ecclesiae activitate sociali ad modum etiam unionis socialis absolvitur.

Conclusio: Ecclesia, sive concipiatur tamquam unio socialis, sive concipiatur tamquam institutum iuridicum, constituit unum ordinis seu unitatem et hypostasim intentionalem relationum socialium; haec hypostasis intentionalis ultimatim est illud subiectum, cui iura et officia Ecclesiae attribuuntur. Tales relationes sociales, necnon talia iura et officia sunt ordinis supernaturalis, quia sunt ad finem supernaturalem ordinata. Hinc personalitas Ecclesiae est personalitas in ordine supernaturali; ratione indolis supernaturalis personalitas Ecclesiae habet characterem institutionalem: Ecclesia Catholica moralis personae rationem habet ex ipsa ordinatione divina (can. 100 § 1).

2. *Quoad Sedem Apostolicam.*

Ex ipsa ordinatione divina etiam Sedes Apostolica moralis personae rationem habet (can. 100 § 1). Sedes Apostolica tamquam persona moralis habenda est universitas bonorum, i. e. summa facultatum (docendi, imperandi, solvendi, gratias concedendi etc.), quae simul sumptae constituunt officium capitis visibilis Ecclesiae seu munus primatiale [8]. Unio socialis, quae hic virtualiter habetur, est ipsa Ecclesia universalis sub ratione supremae gubernationis eius passivae per officium primatiale. Officium primatiale ita constituit relationum socialium inter caput et membra Ecclesiae complexum, unitatem seu hypostasim, cui ultimatim iura et officia primatialia attribuuntur.

---

[8] Omne officium ecclesiasticum stabiliter constitutum, etiam non beneficiale, gaudere personalitate morali in Ecclesia egregie exponit praesertim G. Michiels O. F. M. Cap., Principia generalia de personis in Ecclesia, Parisiis, 1955², 424 ss.

3. *Quoad alias personas morales in Ecclesia.*

Aliae personae morales infra Ecclesiam non constituuntur actu positivo divino, sed iure ecclesiastico conduntur. Hoc etiam dicendum est de dioecesi; officium Episcopi est quidem iuris divini, attamen concreta determinatio iurium et officiorum necnon concreta circumscriptio territorialis dioecesis est iuris ecclesiastici [9].

Personae morales in Ecclesia constituuntur, ut infra determinatam partem Ecclesiae conferant ad finem Ecclesiae obtinendum, i. e. ad bonum supernaturale modo humano habendum. Talis pars potest esse coetus personarum, e. g. capitulum canonicorum, ordo religiosus; territorium, e . g. dioecesis, paroecia; summa bonorum vel munerum vel rerum determinato fini particulari destinata, e. g. ecclesia, beneficium, seminarium. Ita personae morales ecclesiasticae possunt esse etiam corporationes seu uniones sociales, quae collegialiter constituuntur et etiam agunt, sive directe, e. g. capitulum canonicorum, sive indirecte eo, quod repraesentantes unionis collegialiter agunt, e. g. capitula generalia ordinum religiosorum.

Attamen iura etiam talis personae moralis — quae in can. 99 dicitur collegialis et distinguitur a non-collegiali — formaliter non oriuntur unione qua tali; agitur enim de iuribus in ordine supernaturali, quae nequidem a baptizatis propria auctoritate constitui possunt, sed constitui tantum possunt ab auctoritate ecclesiastica respectiva potestate praedita, quia ordo supernaturalis concreditus est Ecclesiae. Hinc est, quod o m n i s persona moralis in Ecclesia, collegialis et non-collegialis, habet characterem institutionalem; a. v. personalitas personae mo-

---

[9] Dioecesim esse personam moralem non est quaestio. Cf. quoad hoc, responsum Commissionis ad Interpretandum Codicem Iuris Canonici, publicatum in: Questioni attuali di diritto canonico, Analecta Gregoriana, vol. LXIX, Romae, 1955, 140. — « Censemus... substratum dioecesis-personae moralis formaliter constitutivum... esse officium episcopale determinatae sedi adnexum et territorio dioecesis limitatum, quatenus est officium sacrum seu institutum ad bonum spirituale coetus fidelium intra territorium dioecesis habitantium erectum et ordinatum ». Michiels, o. c. 436.

ralis in Ecclesia est eiusdem indolis ac personalitas ipsius Ecclesiae. Sicuti Ecclesia tantum actu positivo divino constitui potuit, ita persona moralis in Ecclesia tantum constitui potest per potestatem hierarchicam, quae repraesentat Christum Dominum, fundatorem Ecclesiae; ratione huius repraesentationis potestas hierarchica facultatem habet iura et officia ordinis supernaturalis constituendi.

Pariter eodem modo, quo, supposita institutione divina, vita Ecclesiae constituit actuationem virium socialium humanarum, ita etiam personae morales in Ecclesia constituuntur relationibus vere socialibus fidelium. Imprimis actus creationis personae moralis ecclesiasticae — quo persona moralis ecclesiastica formaliter talis constituitur — saepe relationibus socialibus naturalibus iam exsistentibus applicatur; e. g. dioecesis et paroecia sequitur generatim organisationem territorialem populi; ordo religiosus, congregatio religiosa, institutum saeculare oritur ex unionibus fidelium, qui ad vitam perfectiorem modo determinato agendam se associaverunt etc. Porro activitas personae moralis ecclesiasticae constitutae absolvitur activitate sociali ad finem particularem (cultus religiosus, caritas exercenda, educatio iuventutis etc.) ordinata.

Proinde indoles institutionalis omnis personae moralis ecclesiasticae non obstat, quominus habeantur relationes vere sociales, nec obstat, quominus habeatur activitas proprie dicta socialis. Altera ex parte character institutionalis ratione supernaturalitatis omni personae morali ecclesiasticae convenit, quatenus voluntas Christi Domini tamquam fundatoris Ecclesiae — per hierarchiam repraesentata — efficax est in omni parte vitae Ecclesiae, et ita in omni persona morali ecclesiastica. Semper etiam habetur communitas particularis, in cuius bonum talis persona moralis particularis habetur. Hinc habentur semper relationes sociales, quae, tamquam unitas et hypostasis conceptae, subiectum iurium et officiorum constituunt.

De cetero character institutionalis magis vel minus haberi potest; a. v. sicuti in genere, ita etiam in Ecclesia, inter varias species personarum moralium habetur continuus transitus ab unione sociali formaliter tali ad insti-

tutum iuridicum, et viceversa; ita e. g. beneficium ecclesiasticum est tantum institutum iuridicum, sed seminarium et nosocomium (personalitate morali gaudens) iam proprius accedunt ad unionem socialem, qualis formaliter habetur e. g. in capitulo canonicorum, in ordine religioso etc.

Attamen haec differentia quoad internam constitutionem variarum specierum personarum moralium in Ecclesia est indifferens quoad naturam earum metaphysicam. Habetur enim semper complexus relationum socialium, quae fundamentum constituunt unitatis et hypostasis intentionalis determinatae fine particulari respectivae personae moralis. Tali hypostasi iura et officia attribuuntur. Habetur igitur vera unicitas subiecti, habetur vera persona moralis, quia, etsi unitas per abstractionem concipitur, non est merum ens rationis, sed fundamentum eius reale et perfectum habetur in ipsis relationibus socialibus realiter singulis inhaerentibus. Eo quod haec persona ordinatur ad bonum supernaturale, ponitur ipsa in ordine supernaturali, et ita in sphaera sibi propria confert ad finem supernaturalem Ecclesiae obtinendum.

Haec explicatio naturae metaphysicae personae moralis in Ecclesia congruit dispositionibus Codicis Iuris Canonici, quatenus istae supponunt unicitatem subiecti, cui iura et officia personae moralis attribuuntur. Ita e . g. in can. 101 § 1 distinguitur inter iura personae morali qua tali convenientia et iura singulis qua singulis convenientia; prouti agitur de illis vel istis iuribus, modus agendi est alius et alius, sicuti sub numero 1. et 2. huius canonis dicitur.

Conclusio finalis: Natura metaphysica personarum moralium in Ecclesia constituit hypostasim intentionalem, cuius fundamentum reale et perfectum habetur in praelatis et in singulis fidelibus, quatenus ipsis relationes sociales realiter inhaerent tamquam accidens metaphysicum. Omnes relationes sociales in Ecclesia simul sumptae per abstractionem mentis tamquam unitas et hypostasis conceptae efformant ipsius Ecclesiae personalitatem, quae ex ordinatione in finem supernaturalem est ordinis superna-

turalis. Ratione huius indolis supernaturalis voluntas Christi in Ecclesia permanet et efficax est per activitatem hierarchiae, quae Christum Dominum repraesentat. Relationes hierarchiae ad fideles tamquam destinatarios bonorum supernaturalium necnon relationes fidelium ad hierarchiam unitatem et hypostasim intentionalem constituunt, quae est subiectum iurium et officiorum Ecclesiae [10].

WILHELMUS BERTRAMS, S. I.
Prof iur. can. in Fac. iur. can. Pont. Un. Greg.

---

[10] De parte canonistarum medioaevalium, scilicet decretalistarum, in efformanda theoria fictionis, vide Otto von GIERKE, Das deutsche Genossenschaftsrecht, Dritter Band, Berlin 1881 (Photomechanischer Nachdruck, Graz, 1954), § 8: Die Korporationstheorie der Kanonisten, 277 ss. « Und da war es Innocenz, der mit genialem Griff den im römischen Recht thatsächlich waltenden, doch nur halb ausgesprochenen Gedanken des rein begrifflichen und fiktiven Daseins der juristischen Person gewissermassen neu entdeckte, ihn in schärfster Formulirung vor Aller Augen stellte und so zum Vater des heute noch herrschenden Dogmas wurde. An ihn aber schlossen sich bald die übrigen Kanonisten an ». (Ibidem 279 s. Sinibaldus Fliscus (Innocentius IV.) scripsit: « cum collegium in causa universitatis fingatur una persona ». Apparatus in libros quinque decretalium (1245), in c. 57 X 2, 2, 20 nr. 5. Gierke o. c. 279 nota 102).

Illa, quae afferuntur a P. GILLET, La personnalité juridique en droit ecclésiastique, Malines, 1927, ad demonstrandum decretalistas non tenere theoriam fictionis, convincentia non videntur, quia textus allati potius de activitate quam de natura personae moralis agunt.

De funestis sequelis theoriae fictionis quoad negatam recognitionem personarum moralium Ecclesiae ex parte Status, vide studium auctoris: De origine personae moralis in Ecclesia, Periodica, XXXVI, 1947, 179 ss.

De cetero hodie apud canonistas theoria fictionis amplius « dogma » non iam constituit; potius plures explicationem metaphysicam admittunt, etsi quoad terminologiam unitas nondum habetur. Ita e. g. explicatio data a A. VERMEERSCH S. I., De personae moralis origine seu constitutione, Ius Pontificium, X, 1930, 288-291, necnon a Michiels, o. c. 560, 564, ad explicationem supra datam metaphysicam reduci posse videtur.

« DEMANDATIO » POTESTATIS ORDINIS
Conamen interpretationis canonis 210

Doctrina, ut notum est, distinguit potestatem Ecclesiae in Ordinem et Iurisdictionem. Haec distinctio, ceterum antiquissima, in systema redacta fuit a theologis saeculi XIII : iam invenitur apud Gratianum, et canonistae, ut videtur, eam non communiter admiserunt nisi sub influxu doctrinae scholasticorum [1].

Haec distinctio hoc commodi habet quod praebet fundamentum solidum inquisitioni technicae variarum potestatum ecclesiasticarum [2]. At si omnis classificatio sua commoda habet, habet etiam sua incommoda : numquam adaequat realitatem tam copiosam et variam vitae, maxime si haec est vita Christi in Corpore suo Mystico quod est Ecclesia.

Magisterium, Ministerium, Regimen.

Quidam auctores antiquae distinctioni bipertitae praetulerunt divisionem tripertitam potestatum : « ordo — iurisdictio — magisterium », quae melius correspondet triplici functioni Christi Regis, Sacerdotis et Prophetae, et inde enuntiatur hac formula magis scholastica « Magisterium, Ministerium, Regimen ».

Haec distinctio autem tripertita non est traditionalis. Introducta fuit saeculo XIX primum in iure canonico, sub

---

1 K. MÖRSDORFF, *Die Entwicklung der Zweigliedrigkeit der kirchlichen Hierarchie*, in *Münchener Theologische Zeitschrift*, 1952, p. 1-16.

2 Re vera solutio moltorum problematum dependet a definitione exacta et determinatione praecisa potestatum in Ecclesia. Sunt potestates quibus nititur distinctio inter *ordinem hierarchicum* et *ordinem laïcum* quaeque permittunt definire locum et responsabilitatem « *simplicium fidelium* » in Ecclesia. cf. *Allocution de S. S. Pie XII aux membres du second Congrès mondial pour l'Apostolat des laïcs,* 5 oct. 1957, *AAS,* 49 (1957) p. 925.

influxu auctorum protestantium . A iure canonico transivit in doctrinam dogmaticam catholicam. Ferdinandus Walter anno 1829 prima vice eam exposuit in opere suo *Lehrbuch des Kirchenrechts aller Confessionen,* Bonn. Georgius Philips eam accepit anno 1845 in opere suo *Kirchenrecht.* Videtur Patres in Concilio Vaticano non voluisse eam admittere, et revera ipsa non apparet in deliberationibus, neque in textu *Constitutionis Dogmaticae de Ecclesia Christi.* Franzelin tamen eam accipit anno 1887 in *De Ecclesia.* Item Billot in suo tractatu *De Ecclesia* edito anno 1899. Sub influxu eorum apparebit in sat multis manualibus theologiae catholicae [3]. Codex non videtur eam admisisse. Agendo de potestatibus Ecclesiae, eas iuxta traditionem distinguit in potestates ordinis et iurisdictionis.

Recentissime, in encyclica *Mystici Corporis Christi,* Pius XII recepit distinctionem tripertitam :

> « Quia vero Christus tam sublimem occupat locum, iure meritoque ipse solummodo est, qui Ecclesiam regit atque gubernat; propterea hac quoque de causa capiti adsimulari debet. Siquidem, quemadmodum caput — ut Ambrosii verbis utamur — est " arx regalis " corporis, ab eodemque utpote potioribus dotibus praedito, omnia membra, quibus superponitur ut consulat, natura sua diriguntur, ita Divinus Redemptor universae christianorum reipublicae clavem tenet eiusque gubernacula moderatur. Ac quandoquidem hominum coetum regere nihil est aliud, nisi utili eos providentia idoneis opibus rectisque rationibus ad assignatum finem perducere, facile cernere est Servatorem nostrum, qui bonorum Pastorum forma et exemplar exsistit, haec omnia mirando prorsus exercere modo. Ipse enim, cum in terris commorabatur, legibus, consiliis, monitis, per eiusmodi verba nos docuit, quae numquam transibunt, quaeque cuiusvis aetatis hominibus spiritus erunt et vita. Ac praeterea triplicem potestatem Apostolis eorumque successoribus impertiit; docendi nempe, regendi, ad sanctitudinemque ducendi homines; quam quidem potestatem peculiaribus praeceptis iuribus officiisque praefinitam primariam legem statuit totius Ecclesiae » [4].

Hic textus omnem nostram attentionem meretur : demonstrat fontem unicum omnis potestatis ecclesiasticae,

---

[3] J. Fuchs, S. J., *Magisterium, Ministerium, Regimen. Vom Ursprung einer ekklesiologischen Trilogie,* Bonn. 1941, 43 p.

[4] *AAS,* 1940, p. 209; S. Tromp, S. J., *Litterae Encyclicae de Mystico Iesu Christi Corpore,* Romae, 1948², p. 23-24.

in ipso distinguendo tamen triplicem aspectum. An hoc significat textum recipere integram distinctionem tripertitam: *magisterium — ministerium — regimen*? Id nobis non videtur. Saltem quadantenus eam immutat. Tertium modum quem Pius XII enuntiavit « *ad sanctitudinem ducendi homines* », aeque specificat duas primas potestates quae et ipsae sunt potestates sanctificationis. Potestas sanctificandi Ecclesiae oculis fidelium imprimis apparet potestas ordinis et magis in specie potestas sacrificandi et sacramenta administrandi, sed non est tantum hoc. Utile est, ut videtur, affirmare hodie, magis explicite quam antea fiebat, *omnem* potestatem Ecclesiae esse potestatem sanctificandi. Num ipsi huic defectui attentionis ad valorem sanctificantem potestatum iurisdictionis et institutionum iuridicarum Ecclesiae non attribuenda est distinctio quam quidem facere voluerunt inter Ecclesiam iuris et Ecclesiam Caritatis? [5]

Ordo — Iurisdictio.

Recentius reveniens ad idem argumentum Pius XII iterum fecit distinctionem bipertitam; eadem inter ordinis et iurisdictiones potestates distinctio clarius in Encyclica Epistula « Ad Sinarum gentes » missa exponitur a Summo Pontifice:

« Etenim tunc etiam, ut probe nostis, prorsus necesse erit ut christianorum communitas apud vos quoque, si societatem a Redemptore nostro divinitus conditam participare velit, Summo Pontifici, Iesu Christi in terris Vicario, omnino subiecta sit, cum eodemque arctissime coniungatur, ad religiosam fidem et ad mores quod attinet. Quibus quidem verbis — ut dignum notatu est — universam vitam operamque Ecclesiae amplectimur; atque adeo etiam constitutionem eius, eius regimen eiusque disciplinam; quae omnia a Iesu Christi voluntate, Ecclesiae conditoris, procul dubio pendent. Qua profecto divina voluntate christifideles in duos ordines distribuuntur, clericorum laicorumque; eademque voluntate *duplex constituitur sacra potestas, ordinis nempe et iurisdictionis*. Ac praeterea — quod divinitus pariter statutum est — ad potestatem ordinis qua Ecclesiastica Hierarchia ex Episcopis constat, presbyteris et

[5] Cfr. *Enc.* « *Mystici Corporis* », in *AAS*, p. 223-224; TROMP, *o. c.*, p. 39-40 et notas p. 126-127.

administris, acceditur per acceptum sacri ordinis sacramentum; iurisdictionis autem potestas, quae Supremo Pontifici iure ipso divino directe confertur, Episcopis ex eodem provenit iure, at nonnisi per Petri successorem, cui quidem non tantum christifideles sed Episcopi etiam omnes et oboedientiae obsequio et unitatis vinculo constanter subici et adhaerere tenentur » [6].

Alloquens anno 1957 alumnos seminariorum minorum Galliae eorumque directores, Pius XII eadem utitur distinctione:

« En venant à Rome, c'est un véritable pélérinage aux sources du Sacerdoce que vous accomplissez. Dès le IIIe siècle en effet, Saint Cyprien, évêque de Carthage, ne parlait-il pas au Pape saint Corneille de " cette chaire de Pierre et de cette église principale, d'ou l'unité du sacerdoce tire son origine "... Cette formule, qui renferme une des affirmations les plus précieuses pour l'histoire de la primauté pontificale, vous l'aurez lue en lettres gigantesques au-dessus de la tombe de saint Pierre: *Hinc sacerdotii unitas exoritur*. D'ici, de cette humbre sépulture d'un témoin du Christ, se répandent à travers le monde des fleuves de grâces. D'ici, de cette chaire de Pierre, ses successeurs exercent, avec l'assistance infaillible de l'Esprit Saint, leur rôle de docteur et de guide; ils conservent le depôt de la Tradition, commentent l'Ecriture, gouvernent et sanctifient toute l'Eglise catholique par l'exercice de leurs pouvoirs d'ordre et de jurisdiction » [7].

Post paucos dies, alloquens membra secundi Congressus mundialis pro apostolatu laicorum, Pius XII iterum facit distinctionem bipartitam potestatum:

« L'acceptation par le laïc d'une mission particulière, d'un mandat de la hiérarchie, si elle l'associe de plus près à la conquête spirituelle du monde, que mène l'Eglise sous la direction de ses pasteurs, ne suffit pas à en faire un membre de la hiérarchie, à lui donner les pouvoirs d'ordre et de jurisdiction qui restent étroitement liés à la réception du sacrement de l'Ordre, à ses divers degrés » [8].

Hi textus, in omnibus conformes traditioni antiquae Ecclesiae, iterum affirmant luculentissime partes Christi,

---

[6] *AAS*, 47 (1955) p. 9.

[7] *Alloc. aux petits séminaristes français*, 5 sept. 1957, in *AAS*, 49 (1957) p. 845-846.

[8] *Alloc. aux membres du Congrès mondial pour l'Apostolat des laïcs*, 5 oct. 1957, in *AAS*, 49 (1957) p. 925.

fontis omnis potestatis hierarchicae in Ecclesia, dum distinctio bipertita eo melius revelat eius aspectus essentiales, ontologicos, ut ceterum videbimus in decursu huius elucubrationis.

Potestas ordinis.

Potestas ordinis hodie communiter intelligitur *potestas recepta per ordinationem*. Omnes ordines maiores et minores eam participant, et si sermo est de Ordine, saepe comprehenditur etiam tonsura. In hoc nihil mirum: notum est canonistas admisisse novem ordines et quosdam ex eis omnes habuisse sacramentales, in quo casu ultimus ordo erat tonsura. Notum est etiam quomodo hi ordines aestimati sint ut participationes graduales actionum et praerogativorum Christi [9]. Hae considerationes symbolicae de cetero receptae sunt a Petro Lombardo in eius descriptione sacrorum ordinum, qui comprehendebant presbyteratum usque ad ostiariatum [10].

Perlegendo auctores notamus eos magnas difficultates habuisse in determinandis potestatibus collatis a singulis ordinationibus. Omnes tamen affirmant eas iterari non posse. Ceterum hoc etiam hodie observatur: clericus ad statum laicalem redactus, qui deinde revertitur ad clerum, non denuo tonsurabitur et si receperit ordines minores, hi non reiterantur. Animadvertimus ab altera parte quasdam potestates ordinis haberi stricte personales et inalienabiles; nequeunt delegari vel subdelegari. Quaedam videntur etiam — semper iuxta auctores — subductae a potestate Ecclesiae. Re vera actus sacerdotis etiam indigni nequit irritari ab auctoritate superiore. Quod valet de consecratione eucharistica et de plerisque sacramentis. Haec asserta nimis nota sunt ut diutius in iis sistamus.

Potestatis ordinis essentialis videtur structura liturgica: est *potestas recepta per ritum* et pariter *exercetur*

---

9 Cfr. J. DE GHELLINCK S. J., *Le traité de Pierre Lombard sur les sept ordres ecclésiastiques, ses sources, ses copistes,* in R.H.E. 10 (1919) p. 299-302. 720-728; 11 (1920) p. 28-46.

10 *Liber Sententiarum,* L. IV, D. XXIV-XI ubi auctor notat continuo: « Hoc officio usus est Christus .... ».

in ritu, in actione liturgica. Omnes ordines maiores et minores conservarunt hoc elementum distinctivum. Quaedam orationes ordinationis, quaedam monitiones saepe significant potestatem iurisdictionis vel missionem canonicam determinato ordini propriam, etiam si eam non conferunt: ita pontificale romanum loquitur de potestate baptizandi, praedicandi, diaconatui propria:

« Diaconum enim oportet ministrare ad altare, baptizare et praedicare » [11].

At non oportet esse clericum ut quis baptizet, et praedicatio non potest haberi actus dependens immediate ab illo ordine.

Ideo pervenerunt ad distinguendum in potestate ordinis potestatem essentialem — quae pro quibusdam auctoribus erit potestas sacerdotalis per excellentiam et quae de facto correspondet potestati administrandi sacramenta. Hic etiam textus abunde probant quam longa fuerint tentamina theologiae.

Volens describere potestates sacerdotii, Concilium Tridentinum dicit:

« Sacrificium et sacerdotium ita Dei ordinatione coniuncta sunt, ut utrumque in omni lege exstiterit. Cum igitur in Novo Testamento sanctum Eucharistiae sacrificium visibile ex Domini institutione catholica Ecclesia acceperit: fateri enim oportet in ea novum esse visibile et externum sacerdotium in quod vetus translatum est. Hoc autem ab eodem Domino Salvatore nostro institutum esse atque Apostolis eorumque successoribus in sacerdotio potestatem traditam consecrandi, offerendi et ministrandi corpus et sanguinem eius, nec non et peccata dimittendi et retinendi, sacrae litterae ostendunt et catholicae Ecclesiae traditio semper docuit » [12].

Examinando hunc textum, debemus illum considerare ut conamen magni momenti definiendi sacerdotium. Elementum essentiale ibi est potestas sacrificandi. Duo sacramenta ibi enumerantur: eucharistia et poenitentia. At in canone, qui correspondet huic expositioni doctrinali,

---

[11] *Pontificale Romanum, Ordinatio diaconorum, Monitio.*

[12] *Conc. Trid.*, Sess. XXIII, 15 iul. 1563, cap. 1; Denzinger, n. 957.

Patres, qui dirigebant imprimis definitionem suam contra errores bene determinatos, dixerunt:

« Si quis dixerit non esse in Novo Testamento sacerdotium visibile et externum, vel non esse potestatem aliquam consecrandi et offerendi verum corpus et sanguinem Domini, et peccata remittendi et retinendi, sed officium tantum et nudum ministerium praedicandi Evangelium, vel eos, qui non praedicant, prorsus non esse sacerdotes: A. S. » [13].

Dum est refutatio affirmationum bene notarum Reformationis, textus ille continet quoque allusionem inevitabilem ad mala illius temporis, ubi sacerdotes et episcopi vix praedicabant, longe a grege suo vivebant, saepe magis dediti « operibus saeculi » quam duris laboribus officii pastoralis. Sub aspectu doctrinae, definitur sacerdotium non esse simplex munus, officium, at imprimis potestatem sacrificandi et remittendi peccata. Ita definiendo sacerdotium catholicum, Patres Concilii non debebant enumerare omnia sacramenta, neque describere integram functionem pastoralem, gubernium ecclesiarum, institutionem et directionem animarum.

In Concilio Florentino, dum materia et forma sacramenti describitur, sacerdotium ut potestas sacrificandi definitur:

« Forma sacerdotii talis est: *Accipe potestatem offerendi sacrificium in ecclesia pro vivis et mortuis, in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti* » [14].

Omnis attentio Ecclesiae dirigitur ad Eucharistiam, sacrificium et sacramentum: potestas celebrandi unica est et centrum exsistit totius liturgiae, eodem modo quo praesentia realis tribuit ecclesiis valorem templi Domini et Domus Dei. Satis obvium igitur est theologiam in illa reposuisse fere totam vitam sacramentalem Ecclesiae. S. Thomas eam fundamentum fecit syntheseos theologicae:

---

[13] *Ib.*, can. 1; DENZINGER, n. 971.

[14] *Decretum pro Armenis* in Bulla « *Exultate Deo* », 22 nov. 1439; DENZINGER, n. 701.

« Potestate ordinis aut est ad consecrationem Eucharistiae ipsius, aut ad aliquod ministerium ordinandum ad hoc » [15].

Aspectus ille sacrificalis sacerdotii christiani est et manet de cetero essentialis: Pius XII illum ostentat in allocutione *Magnificate Dominum mecum*, 2 nov. 1954:

« Sacerdotis munus proprium et praecipuum semper fuit et est " sacrificare ", ita ut, ubi nulla sit proprie vereque dicenda potestas sacrificandi, nec inveniatur proprie vereque appellandum sacerdotium. Hoc idem plane perfecteque cedit in sacerdotem Novae Legis, cuius praecipua potestas et muneris functio est offerre unicum et celsissimum sacrificium Summi et Aeterni Sacerdotis Christi Domini, quod nempe Divinus Redemptor cruento modo in cruce obtulit et incruento in Novissima Cena anticipavit, continenter iterari voluit, mandans Apostolis suis " Hoc facite in meam commemorationem " (Luc. 22, 10) » [16].

Momentum huius functionis sacrificalis Summo Pontifici inspiravit hanc restrictionem, ubi agit de electione pontificali:

« Si un laïc était élu Pape, il ne pourrait accepter l'élection qu'à condition d'être apte à recevoir l'ordination et disposé à se faire ordonner; le pouvoir d'enseigner et de gouverner ainsi que le charisme de l'infaillibilité, lui seraient accordés dès l'instant de son acceptation, même avant son ordination » [17].

Agens personam Christi Capitis.

Ceterum illa potestas sacramentalis pluries obiectum fuit sententiae a parte Ecclesiae pronuntiatae. S. Augustinus dicit eam esse potestatem Christi et actum, exercitum vi huius potestatis esse, stricte loquendo, actum Domini: « Petrus baptizat, Christus baptizat; Judas baptizat, Christus baptizat ». S. Thomas recepit hanc doctrinam:

« Omnia ecclesiastica sacramenta ipse Christus perficit. Ipse enim est qui baptizat, ipse est qui peccata remittit, ipse est verus sacerdos qui se obtulit in ara crucis et cuius virtute corpus eius

---

15 *Summa Theologia, Suppl.* q. 37 *i. c.*

16 *AAS*, 46 (1954) p. 667-668.

17 *Alloc. aux membres du II Congrès mondial de l'Apostolat des laics*, 5 oct. 1957 in *AAS*, 49 (1957) p. 924.

in altari cotidie consecratur; et tamen, quia corporaliter non cum omnibus fidelibus praesentialiter erat futurus, elegit ministros per quos praedicta fidelibus dispensaret »[18].

Haec doctrina patefacit elementa essentialia *ontologiae potestatum ecclesiasticarum*. Ipsa fundamentum est distinctionis inter potestates sacramentales et potestates non-sacramentales, quae distinctio melius servat distinctionem classicam inter potestatem ordinis et potestatem iurisdictionis, quin tamen huic sit aequivalens.

S. Thomas pressius definivit naturam specialem potestatis sacramentalis, determinando actionem ministri qui eam exercet *in persona Christi*, id est qui non est nisi causa *instrumentalis ministerialis*, habito respectu ad causam efficientem qui est ipse Christus. Actus sacramentalis numquam est, proprie loquendo, actus ministri, sed actus Domini. Utendo potestatibus suis, minister sacramenti non excercet potestatem autonomam; at potius est in potestate Alterius, cui praebet activitatem suam naturalem ut sit instrumentum causalitatis transcendentis. Exercitium huius potestatis igitur numquam est nisi activitas transitoria, et minister sacramenti numquam est causa secunda actus sacramentalis proprie dicti. At instrumentalis potestas sacramentalis non est tantum conditio activitatis ministri, sed signat quoque effectum sacramenti in eo, qui illud recipit. Efficacia enim unice divina eliminat non tantum omnem interventum personalem ministri, at pariter omnem partem vel omnem participationem subiecti in activitate sanctificante Christi. Hic est sensus expressionis technicae, canonizatae a Concilio Tridentino, quae dicit sacramentum producere effectum *ex opere operato*.

Proinde activitas sacramentalis nobis apparet ut illa quae est maxime gratuita et maxime libera a rebus contingentibus humanis. Numquam Christus tam clare ostendit transcendentiam donorum suorum, insimul accommodando seipsum tam plene conditioni humanae. Num-

18 *Summa contra Gentes*, IV, c. 76.

quam homo ita intime unitur actioni quae tamen ipsum omnino transcendit, et nullatenus subit effectus defectuum et debilitatum eius.

Haec doctrina pluries ultimis temporibus recepta est in documentis Ecclesiae. Primum enuntiata fuit in encyclica *Mediator Dei et hominum,* ubi agit de sacrificio eucharistico:

« Augustum igitur altaris sacrificium non mera est ac simplex esu Christi cruciatuum ac mortis commemoratio, sed vera ac propria sacrificatio, qua quidem per incruentam immolationem summus sacerdos id agit quod iam in Cruce fecit, semet ipsum aeterno Patri hostiam offerens acceptissimam. " Una... eademque est hostia, idem nunc offerens sacerdotum ministerio, qui se ipsum tunc in Cruce obtulit, sola offerendi ratione diversa ". Conc. Trid. Sess. XXII, c. 1. *Idem itaque sacerdos Christus Jesus, cuius quidem sacram personam eius administer gerit. Hic siquidem, ob consecrationem quam accepit sacerdotalem, Summo Sacerdoti assimilatur, ac potestate fruitur operandi virtute ac persona ipsius Christi* (cfr. S. Thom., *Summ. Theol.* III[a] q. XXII a. 4). Quamobrem actione sua sacerdotali Christo quodammodo " linguam suam commodat, manum porrigit " (Joa. Chrys. *In Joann. Hom.* 86, 4) »[19].

Iterum tractans idem argumentum doctrinae, Pius XII de exercitio potestatis sacramentalis in celebratione eucharistica sequentia habet:

« Idem esse unius Missae celebrationem, cui centum sacerdotes religioso cum obsequio adstent, atque centum Missae a centum sacerdotibus celebratas. Non ita profecto. Quoad sacrificii Eucharistici oblationem tot sunt actiones Christi Summi Sacerdotis, quot sunt sacerdotes celebrantes, minime vero quot sunt sacerdotes Missam episcopi aut sacri presbyteri celebrantis pie audientes; hi enim, cum sacro intersint, *nequam Christi sacrificantis personam sustinent et agunt,* sed comparandi sunt Christifidelibus laicis qui sacrificio adsunt »[20].

Peculiaris ille aspectus potestatis sacramentalis ut actionis Christi specialiter animadvertitur in allocutione habita membris Congressus liturgici Assisii habiti. Sub

---

[19] *Encycl. « Mediator Dei et hominum »* in *AAS,* 39 (1947) p. 548. Lineola a nobis subducta est.

[20] *Alloc. ad Card. et Antistites,* 2 nov. 1954, in *AAS,* 46 (1954) p. 669.

titulo *Actio Christi* Papa exponit hanc doctrinam modo sequenti:

« La liturgie de la messe a comme but d'exprimer sensiblement la grandeur du mystère qui s'y accomplit, et les efforts actuels tendent à y faire participer les fidèles d'une manière aussi active et intelligente que possible. Bien que cet objectif soit justifié, on risque de provoquer une baisse du respect, si l'on détourne l'attention de l'action principale, pour la diriger vers l'éclat d'autres cérémonies. Quelle est cette action principale du sacrifice eucharistique? Nous en avons parlé explicitement dans l'allocution du 2 novembre 1954 (A.A.S., 1954, pp. 668-670). Nous y citions d'abord l'enseignement du Concile de Trente: " in divino hoc sacrificio, quod in Missa peragitur, idem ille Christus continetur et incruente immolatur, qui in ara crucis semel se ipsum cruente obtulit... una enim eademque est hostia, idem nunc offerens sacerdotum ministerio, qui se ipsum tunc in cruce obtulit, sola offerendi ratione diversa " (Conc. Trid. Sessio XII, cap. 2). Et nous poursuivions en ces termes: " Itaque sacerdos celebrans, personam Christi gerens, sacrificat, isque solus, non populus, non clerici, ne sacerdotes quidem, pie religioseque qui sacris operanti inserviunt; quamvis hi omnes in sacrificio activas quasdam partes habere possint et habeant " (A.A.S., l. c., p. 668). Nous soulignons ensuite que, faute de distinguer entre la question de la participation du célébrant aux fruits de la Messe et celle de la nature de l'action qu'il pose, on était arrivé à la conclusion: " Idem esse unius Missae celebrationem cui centum sacerdotes religioso cum obsequio adstent atque centum missas a centum sacerdotibus celebratas ". De cette affirmation, Nous disons: " Tamquam opinionis error reici debet ". Et nous ajoutions en guise d'explication: " Quoad sacrificii Eucharistici oblationem tot sunt actiones Christi summi sacerdotis, quot sunt sacerdotes Missam episcopi aut sacri presbyteri celebrantis pie audientes; hi enim cum sacro intersunt, nequaquam Christi sacrificantis personam sustinent et agunt, sed comparandi sunt Christifidelibus laicis, qui sacrificio adsunt " (A.A.S., l. c., p. 669).

D'après ceci l'élément central du sacrifice eucharistique est celui où le Christ intervient comme " *seipsum offerens* ", pour reprendre les termes mêmes du Concile de Trente (Sess. XXII, cap. 2). Cela se passe à la consécration où, dans le même acte de la transsubstantiation opérée par le Seigneur (cfr. Conc. Trid. Sessio XIII, cap. 4 et 3) le prêtre célébrant est " *personam Christi gerens* ". Même si la consécration de déroule sans faste et dans la simplicité, elle est le point central de l'" *actio Christi cuius personam* gerit sacerdos celebrans " ou les " *sacerdotes concelebrantes* " en cas de véritable concélébration[21]. De même pour les sacrements, il ne

21 *Alloc. aux membres du Congrès liturgiques d'Assise, prononcés à Rome le 22 sept. 1956* in *AAS*, 48 (1956) p. 716-717.

s'agit pas de savoir quel est le fruit produit par eux, mais si les éléments essentiels du signe sacramentel (la position du signe par le ministre lui-même qui accomplit les gestes et prononce les paroles avec l'intention saltem faciendi quod facit Ecclesia, ont été validement posés. De même dans la célébration de concélébration, il faut voir, si avec l'intention intérieure nécessaire, le célébrant accomplit l'action extérieure et surtout prononce les paroles qui constituent l' " *actio Christi se ipsum sacrificantis et offerentis* ". Cela ne se vérifie pas, quand le prêtre ne prononce pas sur le pain et le vin les paroles du Seigneur: " Ceci est mon Corps ", " Ceci est mon Sang " » [22].

Eadem doctrina iterum confirmatur decreto S. Officii dato 23 maii 1957 de concelebratione. Quaestioni sic positae:

« An plures sacerdotes valide Missae sacrificium concelebrent, si unus tantum eorum verba " Hoc est corpus meum " et " Hic est sanguis meus " super panem et vinum proferat, ceteri vero verba Domini non proferant, sed, celebrante sciente et consentiente, intentionem habeant et manifestent sua faciendi verba et actiones eiusdem ».

S. Officium, recipiens doctrinam a Pio XII expositam, respondit: « *Negative,* nam, ex institutione Christi, ille solus valide celebrat, qui verba consecratoria pronuntiat » [23].

Responsum S. Officii determinat illam activitatem ritualem a singulis concelebrantibus requisitam exigi *ex institutione Christi*. Non relinquit ullum dubium: « pour l'Eucharistie, cette nécessité découle de la volonté même du Christ et s'impose à tous ceux qui veulent poser l'*actio Christi se ipsum sacrificantis et offerentis* ... Aucun signe équivalent ne peut en tenir lieu, de par la volonté même du Christ » [24].

Haec omnia nos inducunt ad extollendam eminentiam *actionis Christi* in omni sacramento. Debemus igitur affirmare in actu sacramentali tantum adesse posse *actionem Christi* sensu supra explicato, et potestatem sacramentalem tantum admittere ut quis agat *in persona Christi Capitis*. Omnis potestas sacra recipitur et exer-

---

22 *Ib.*, p. 718.
23 *AAS*, 49 (1957), p. 370.
24 cf. L. Renwart S. J., in *N. R. Th.* 79 (1957) p. 753.

cetur *in nomine Domini;* si ulterius specificatur, potestas sacramentalis potest igitur clare distingui ab aliis potestatibus Ecclesiae.

Altera conclusio, haud minoris momenti, nunc necessaria apparet. In celebratione sacrificii eucharistici, praeter *actionem Christi,* adest actio Ecclesiae, quae et ipsa supponit potestatem correspondentem, alterius tamen naturae ac est potestas stricte sacramentalis. Si autem in genere sacerdos mandatum accipit ad celebrationem eucharisticam, nonne distinguere oportet in eius potestate Ordinis potestates sacramentales ab iis quae non sunt sacramentales, eodem modo ac distinguuntur in effectibus actionis sacrae *opus operatum* et *opus operantis Ecclesiae?* Potestas illa Ordinis quam sacerdos recipit in ordinatione et quam exercet in sacro ministerio — distinctam a potestate gubernandi et docendi —, consideratur de cetero ut potestas sacerdotalis proprie dicta. Encyclica *Mediator Dei et Hominum* id animadvertit:

« In spirituali igitur vita nulla intercedere potest discrepantia vel repugnantia... inter ecclesiasticae Hierarchiae iurisdictionem legitimumque magisterium ac potestatem illam, *quae proprie sacerdotalis dicitur, quaeque in sacro exercetur ministerio* » [25].

Quod attinet efficaciam potestatis ordinis, eadem distinctio necessaria est:

« Quae efficacitas, si de Eucharistico sacrificio ac de Sacramentis agitur, ex opere operato potius ac primo loco oritur. Si vero vel actionem illam consideramus intaminatae Jesu Christi Sponsae, qua eadem precibus sacrisque caeremoniis Eucharisticum adornat Sacrificium et Sacramenta; vel si de " sacramentalibus " ac de ceteris ritibus agitur, quae ab Ecclesiastica instituta sunt Hierarchia habetur tum efficacitas, potius *ex opere operantis Ecclesiae,* quatenus ea sancta est atque arctissime cum suo Capite coniuncta operatur » [26].

Quod collationem attinet, potestas ordinis magis quam ulla alia segregat clericos a simplicibus fidelibus et speciatim, ut credimus, potestas sacramentalis:

---

[25] *AAS,* 39 (1947) p. 537.
[26] *Ibid.* p. 532.

« Etenim, quemadmodum Baptismatis lavacrum christianos omnes distinguit atque a ceteris seiungit, quos piacularis unda non laverit, neque membra sunt Christi, ita pariter *Ordinis sacramentum* a ceteris omnibus Christifidelibus, hoc non donatis charismate, sacerdotes discernit, quando quidem iidem dumtaxat, superno quodam instinctu vocati, augustum ingressi sunt ministerium, quo sacris destinantur aris, ac veluti divina efficiuntur instrumenta, quibus coelestis supernaque vita cum Mystico Jesu Christi Corpore communicatur. Ac praeterea, ut supra diximus, iidem solummodo indelebili nota illa insigniti sunt, qua Christo sacerdoti conformantur »[27].

Quibus omnibus consideratis distinguere valemus potestatem ordinis ab omnibus aliis potestatibus Ecclesiae: potestas ordinis confertur ordinatione et exercetur plerumque in actione liturgica. Ipsa multiplicior est quam videri posset; est imprimis potestas sacramentalis, recepta in sacramento sacerdotii et exercita in celebratione et administratione sacramentorum a Christo institutorum.

Ut potestas sacramentalis, est inalienabilis et non potest transmitti nisi per ordinationem sacramentalem. Indoles perpetua ipsi confert stabilitatem extraordinariam: Ecclesia de cetero agnovit easdem qualitates omnibus « ordinationibus », ita ut reiteratio ordinum, etiam ordinum minorum vel tonsurae, sit illicita et effectu careat[28]. Eadem prohibitio valet de benedictione abbatiali[29]. Hae observationes simplices de ordinibus minoribus et de benedictione abbatiali iam innuunt exsistentiam potestatis ordinis non sacramentalis.

Potestas ordinis demandari non potest

Canon 210 explanari nequit nisi reponatur in contextu doctrinali in quo conceptus fuit. Quod ut fiat, nihil magis conducit quam novisse mentem legislatoris.

---

[27] *Ibid.* p. 539.

[28] Can. 211: « ... sacra ordinatio semel valide recepta numquam irrita fiat ... ».

[29] cfr. SUAREZ, *Opera*, t. IV, *De religione*, L. II, cap. 29, n. 2: ed. Vivès vol. 16, p. 263; SCHMIER, *Jurisprudentia canonica-civilis*, L. I, tit. III, c. 1, n. 795.

Quando anno 1912 schema duorum priorum librorum Codicis missum fuit Ordinariis ut darent sententiam et si videretur consilia, textus ille magni valoris doctrinalis frontispicium exstitit novae legislationis Ecclesiae [30]. In canone 2 legebantur haec:

§ 1. Ex divina institutione est in Ecclesia duplex potestas, *iurisdictionis* et *ordinis,* licet non omnis potestas iurisdictionis et ordinis sit divinae institutionis.

§ 2. Potestas iurisdictionis est potestas regendi, legislativa, iudiciaria, coactiva: potestas ordinis est potestas conficiendi et ministrandi sacramenta et sacramentalia aliasve sacras functiones pergendi, sive iure divino inhaerens sacrae ordinationis, sive legitime procedens ab ecclesiastica auctoritate.

Quidam Ordinarii postularunt ut primae paragrapho adderentur verba sequentia: « cui duplici potestati potestas magisterii accedit ». Quod alteram paragraphum attinet, ipsi proposuerunt illi substituere hunc textum: « Potestas iurisdictionis est potestas regendi seu legislativa, iudicialis, exsecutiva, cui postremae pro munere suo et coactiva accedit; potestas magisterii est potestas authentice proponendi veritates fidei in ordine ad salutem; potestas ordinis est potestas conficiendi et ministrandi sacramenta ac sacramentalia aliasve sacras functiones peragendi, sive iure divino inhaerens sacrae ordinationi, sive legitime procedens ab ecclesiastica auctoritate ». Iidem Ordinarii proposuerunt ut praeter hunc textum adderetur huic canoni secundo tertiam paragraphum. Haec ita redacta erat: « Potestas Ordinis sine missione Ecclesiae valide quidem, non autem licite exerceri potest; iurisdictionis vero potestas sine missione huiusmodi neque licite neque valide umquam exerceri ». Haec ultima paragraphus posuit plura problemata, quorum rationem habet canon 210 Codicis hodierni. His verbis proposita seriam tamen praebuit difficultatem: iurisdictio *sine missione* non solum nequit exerceri, at de facto non est concessa.

---

30 Hoc prooemium — sex articulos — publici iuris fecit A. Vetulani in *D. D. C. sub verbo* Code, vol. II, col. 928.

Non obstantibus igitur quibusdam mutationibus, « animadversiones » Ordinariorum retinuerunt « duplicem potestatem » : ordinis et iurisdictionis, ut apte distinguerentur potestates Ecclesiae.

Aliae etiam animadversiones missae sunt Commissioni codificatrici : quod attinet alteram paragraphum legimus : « Ubi sermo est de actibus vel de obiecto potestatis iurisdictionis, mentio est facienda quoque de obiecto potestatis magisterii, quae etiam comprehenditur sub potestate iurisdictionis ».

Maximae densitatis doctrinalis et perfectae brevitatis iuridicae erat formula proposita a Provincia ecclesiastica Dublinensi : « Potestas iurisdictionis est potestas *docendi* et *regendi*; potestas regendi triplex est, legislativa, iudiciaria, coactiva etc. ... ».

Alii Ordinarii proposuerunt ut secundae paragrapho adderetur : « In Ecclesia praeterea est potestas magisterii, cuius est ea quae sunt fidei vel morum, vel cum his connectuntur, exponere et definire ».

Evidentur redactores usi sunt animadversionibus ipsis propositis. In textu Codicis redacto anno 1916 legimus : « Ex divina institutione est in Ecclesia potestas ordinis et potestas iurisdictionis ac magisterii ». Servatur « duplex potestas »; re vera verba « iurisdictionis ac magisterii » videntur definire unam solam « potestatem » explicite enumeratam. Codex anni 1917 hunc textum non retinuit. At schemata codificationis et animadversiones quibus locum dabant, clare ostendunt duplicem distinctionem potestatum, ordinis scilicet et iurisdictionis.

Quidam tamen Ordinarii voluerunt « addere *tertium* membrum, nempe potestatis magisterii ».

Atqui in hac doctrina situs est canon 210 Codicis hodierni; cuius tenor est sequens :

« Potestas ordinis a legitimo superiore ecclesiastico sive adnexa officio sive commissa personae nequit aliis demandari nisi id expresse fuerit iure vel indulto concessum ». Multam lucem ad hunc textum intelligendum afferunt schemata quae praeparaverunt eius redactionem. Sub uno eodemque titulo « De potestate ordinaria et

delegata » legislator ordinavit transmissionem vel participationem utriusque potestatis. Non verebatur loqui de potestate ordinis delegata et subdelegata.

Schema anni 1912 continuit plures canones de hoc argumento. En textus:

« can. 98: Potestas *delegata* iurisdictionis vel ordinis ea est quae commissa est *personae*; ordinaria quae ipso *iure* adnexa est *officio* vel etiam, si agatur de potestate ordinis, *sacrae ordinationi*;

can. 100: § 1. Potestas ordinis quae *iure divino* sacrae ordinationi *inhaeret*, numquam amittitur; eam quam ius ecclesiasticum eidem *adnexam* voluit, una Sedes Apostolica adimere potest, nec adempta intelligitur nisi id expresse dicatur [31].

§ 2. Potestatis tum ordinis tum iurisdictionis exercitium competens superior ecclesiasticus moderatur iustis legibus ac praeceptis.

can. 102: § 1. Potestas ordinis *iuris ecclesiastici* nec ordinaria delegari nec delegata subdelegari potest, nisi id expresse fuerit iure vel apostolico indulto concessum.

§ 2. Etsi licentia delegandi vel subdelegandi data fuerit, nequit, nisi id expresse cautum fuerit, potestas quam *ius ecclesiasticum* alicui *ordini adnexam* voluit, *demandari* illis qui ordinem requisitum non habent ».

Nobismetipsis permisimus in his canonibus sublineare quaedam verba, quae nostri ob momentum doctrinale peculiariter intersunt.

In intentione legislatoris hic integra complectebatur doctrina. Distinguebantur in canone 100 § 1 potestas ordinis quae iure divino ordinationi inhaeret et potestas ordinis quam Ecclesia voluit adnectere ipsi ordinationi, quae hac de ratione habebatur potestas ordinaria: « ipso iure adnexa sacrae ordinationi » (can. 98).

Potestas ordinis inhaerens iure divino ordinationi non tantum est inalienabilis, at nequit etiam delegari. Dele-

---

[31] Schema ut ad fontem iuris remittit ad *Conc. Trid., sess. XXIII, de sacram. ordin.* c. 4, can. 4.

gari potest vi iuris vel indulti potestas ordinis iuris ecclesiastici, et in hoc casu tantum personae quae recepit ordinationem, cui haec potestas de norma generali adnectitur.

Hae distinctiones nos reducunt ad distinctionem quam supra fecimus inter potestatem ordinis sacramentalem et potestatem ordinis non sacramentalem. Haec ultima confertur sive vi ordinationis receptae, sive vi officii determinati. Ita videmus quasdam functiones sacras esse reservatas sacerdotibus *ratione ordinationis*, dum aliae reservantur parocho vel decano et nequeunt esse demandatae nisi sacerdoti promoto ad aliquod officium vel aliquam dignitatem, *ratione offici vel muneris*.

Iuxta hos textus non poterat delegari diaconus ad benedicendum campanas, ad consecrandum calicem et ad benedicendum vel consecrandum altare.

Notandum tamen est in his schematibus codificationis clare sermonem esse de delegatione vel de subdelegatione potestatis ordinis. In fine canonis 102 § 2 videmus apparere vocabulum *demandari*. In textu definitivo hoc erit solum vocabulum adhibitum a legislatore ad significandam participationem vel transmissionem potestatis ordinis, exclusis terminis « delegatio » vel « delegatus » in redactione definitiva canonis 210. Sola rubrica generalis servata est : « De potestate ordinaria et delegata ».

Pauci auctores interpretati sunt modo profundiore canonem 210. Canon, imprimis doctrinalis, non ponit problemata practica saepe difficilia, quae ponit delegatio potestatis iurisdictionis. Reflectendo autem fatendum est canonem non carere momento pro structura potestatum Ecclesiae, et frequenter applicari in Codice et in vita Ecclesiae, in administratione sacramentorum et sacramentalium et in tota liturgia. An forsan hic unicus canon servatus est ad evitandas quasdam quaestiones doctrinales particulariter difficiles?

Quando schema anni 1912 missum est Ordinariis, hi fere nullam animadversionem fecerunt ad canones 98, 100 et 102. Una sola provincia ecclesiastica votum in hac materia expressit : « Desiderat [provincia] constitui in codice licere *episcopis* delegationem ordinariae potestatis de qua

in canone [102], nisi aliquid expresse excipiatur vel Sanctae Sedi reservatur ».

Schema anni 1916 non habet nisi unum solum canonem [109] ita redactum: « Potestas ordinis a legitimo superiore ecclesiastico sive adnexa officio sive commissa personae, nequit aliis demandari, nisi id expresse fuerit iure vel indultum concessum ».

Absque novis mutationibus, hic textus receptus est in Codice hodierno in canone 210.

Demandari

Legenti hunc canonem movet oculos verbum a legislatore electum: *demandari*. Vocabulum *delegari* evitavit. Quare? Credi posset terminum « demandari » significare relationem iuridicam specialem, propriam potestatis ordinis. Certo ita esset, si vocabulum non fuisset adhibitum nisi in hoc solo canone. At reperitur in canone 266 ubi dicitur legatum *a latere* mitti ut *alter ego* Summi Pontificis, eiusque facultates se extendere « quantum ei a Summo Pontifice demandatum est ». Reperitur in canone 479 ubi Codex definit quod Rectori Ecclesiae « cura *demandatur* Ecclesiae quae nec paroecialis sit, nec capitularis, nec adnexa domui communitatis religiosae ». In canone 892 vocabulum adhibitur in eodem contextu pastorali: « Parochi aliique quibus cura animarum vi muneris est *demandata,* gravi iustitiae obligatione tenentur audiendi sive per se sive per alium confessiones fidelium sibi commissorum, quoties iis audiri rationabiliter petant ». In « De processibus », in canone 1797 § 1, iterum invenimus idem vocabulum: « Periti *demandatum* munus suscipere censentur praestatione iurisiurandi de munere fideliter implendo ». Adhibitur eodem sensu in § 2 eiusdem canonis, et in § 3 canonis 1801. Demum in canone 1907 § 2 verbum adhibetur in contextu diverso: « Iudex decernere potest ut sententia exsecutioni *demandetur* ». Alium adhuc sensum habet in canone 1999 § 3: « Ordinarii locorum, iure proprio, possunt ea tantum quae in canonibus qui sequuntur eisdem expresse *demandantur* ». Significat non

tantum potestates delegatas at etiam potestates proprias agnitas a lege, dum in canone 2009 agitur de potestate exercita in nomine Summi Pontificis a Cardinale « ponente » causae beatificationis vel canonisationis: « Eius officium est causae sibi *demandatae* peculiare studium impendere »... Idem sensus delegationis habetur in canone 667, ubi superiores generales possunt in processibus dimissionis « pro dissitis regionibus... dimittendi facultatem *demandare* probis ac prudentibus religiosis, qui saltem tres esse debent, firmo praescripto can. 663-666 ».

In variis contextibus ubi Codex hodiernus utitur verbo « demandare », hoc certo non semper implicat munus difficilis, ut in casu « peritorum » canonum 1797 et 1801. Longe tamen abest quin eadem significatio habeatur in can. 1999 § 3, ubi potius statuit iura Ordinarii loci. Unde sequitur idem vocabulum non habere significationem stricte technicam et bene definitam in Codice hodierno.

Verbum quondam habuit significationem particularem in iure. In iure romano distinctio clara erat: « *potestas delegata* » exercebatur ut potestas personalis; iuristae de eo qui illam obtinuit dicebant « *sua est* », dum « potestas vel iurisdictio *mandata* » exercebatur ut potestas superioris repraesentati. « Et is cui mandata iurisdictio est, fungetur vice eius, qui mandavit » [32]. Haec distinctio non carebat effectibus. Si potestas erat delegata, permittebatur appellatio ad superiorem delegati, quae non admittebatur in casu potestatis demandatae, ubi repraesentans et repraesentatus efformabant *unum tribunal* et sedebant « *in una eademque sede* » [33].

Haec distinctio iuris romani non servata est in iure canonico. Vocabulum tamen adhibebatur ad significandam potestatem delegatam latiorem. Delegatio erat « ad unam

---

[32] K. Mörsdorff, *Die Rechtssprache des Codex Iuris Canonici. Eine kritische Untersuchung*, Paderborn, 1937, p. 105-106. Textus citatus desumptus est a D., 2, 1, 16.

[33] K. Mörsdorff, *o. c.*, p. 105 qui remittit ad E. Eichmann, *Lehrbuch des Kirchenrechts auf Grund des CIC*, I, 195. Cf. Eichmann-Mörsdorff, *Lehrbuch des Kirchenrechts*, 1946 [6], I, p. 299-300, I, 1, b et p. 305-306, III, 1-4.

alteramve causam » vel « ad universitatem causarum »; in hoc casu in facultate Bononiensi vocabatur « iurisdictio mandata » ob quandam similitudinem cum iurisdictione romana huius nominis [34].

Re vera tamen sensus et vis exacta huius distinctionis perierant. Novum oportebat invenire vocabulum aequivalens verbo « iurisdictio mandata »: praesto autem erat « iurisdictio ordinaria-vicaria », quae, nomine excepto, correspondet reapse antiquae iurisdictioni mandatae [35].

Ex his omnibus concludere oportet legislatorem in canone 210 certo non voluisse adhibere « demandare » in sensu technico quem vocabulum in iure romano habebat. Si « demandatio » illa sensum habet in materia iurisdictionis, non videtur habere fundamentum in actibus potestati ordinis propriis. Re vera, usus vocabuli in significationibus sat diversis quas indicavimus, vere probat legislatorem non dedisse in codice hodierno verbo « demandare » significationem canonicam univocam. Certo, ipse non habebat otium vocabularium sub hoc respectu retractandi. Hoc opus adhuc protraxisset eius promulgationem. Attamen schemata « De potestate ordinaria et delegata », usus exclusivus verbi « demandare » in canone 209 codicis anni 1916 et in canone 210 codicis hodierni, suppressio omnis distinctionis inter potestatem ordinis iuris divini et iuris ecclesiastici nos cogunt ad quaerendum in ipso Codice cur legislator hoc verbum potius elegerit verbum « delegare », quo usus erat in rubrica huius tituli.

« Demandatio ex iure codicis ».

Post inquisitionem institutam animadvertimus Codicem *vi iuris* admittere plures « demandationes » potestatis ordinis. Quin omnia tradere intendamus, afferimus cano-

---

34 K. Mörsdorff, *o. c.*, p. 106. Conclusiones de demandatione in Codice vel magis distinctae erunt, si examini subiectus fuerit usus varius vocabuli in Codice. Cf. Lauer, *Index verborum Codicis Iuris Canonici*, Roma, 1941, p. 148.

35 K. Mörsdorff, *o. c.*, p. 106.

nes ubi haec « demandatio » obtinet: in canone 239, Codex cardinalibus concedit ius benedicendi unico signo crucis rosaria, numismata, statuas, scapularia, cum omnibus indulgentiis a Sancta Sede concedi solitis [36], erigendi in ecclesiis et oratoriis etiam privatis viam crucis *unica benedictione* etc. [37], benedicendi *more episcoporum* [38], utendi in functionibus liturgicis mitra et cruce [39], pontificalia cum throno et baldachino peragendi — quod valet pariter pro cardinalibus qui episcopi non fuerint consecrati — [40]; peragendi consecrationes et benedictiones ecclesiarum, altarium, sacrae supellectilis, Abbatum, aliasve similes, excepta oleorum sacrorum consecratione, si cardinalis charactere episcopali careat [41]; conferendi primam tonsuram et ordines minores, si tantum est sacerdos [42]; ministrandi sacramentum confirmationis, firmo onere inscriptionis nominis confirmati ad normam iuris [43].

Demandatio potestatis ordinis etiam habetur in canone 239 § 2, ubi cardinalis — decanus recipit privilegium ordinandi et consecrandi papam electum qui sacerdos vel episcopus non fuerit, et tunc pallio utendi. Haec potestas competit aliis cardinalibus, decano sacri collegii absente vel impedito. Item demandatio est ius concessum a iure cardinali proto-diacono imponendi, vice Romani Pontificis, pallia archiepiscopis et episcopis hoc privilegio fruentibus [44].

Demandatio potestatis ordinis eiusdem generis *iure codicis* concessa est vicariis et praefectis apostolicis qui episcopi consecrati non fuerint: in suo territorio et du-

---

[36] can. 239 § 1, 5°.
[37] can. 239 § 1, 6°.
[38] can. 239 § 1, 12°.
[39] can. 239 § 1, 13°.
[40] can. 239 § 1, 15°. Cf. can. 240 § 3, ubi usus throni et baldachini reservatur cardinali presbytero vel diacono in Ecclesia eius tituli.
[41] can. 239 § 1, 20°. Notamus tamen ius consecrandi sacra olea concessum fuisse simplicibus sacerdotibus, v. gr. a Benedicto XV d. 21 mart. 1916. Cf. F. CAPPELLO, *Tract. can. moralis De Sacramentis,* vol. I[6], n. 191 p.168.
[42] can. 239 § 1, 22°.
[43] can. 239 § 1, 23°.
[44] can. 239 § 3.

rante munere possunt impertiri omnes benedictiones episcopis reservatas, excepta sola benedictione pontificali [45]. Possunt consecrare calices, patenas, altaria portatilia, conferre confirmationem, ordines minores et primam tonsuram [46]. Eaedem potestates concessae sunt pro-praefectis vel pro-vicariis qui gaudent iisdem facultatibus ac praefecti et vicarii quorum locum tenent [47], nisi his quaedam potestates ordinis commissae fuerint *ob industriam personae*, titulo personali [48].

Abbates et praelati *nullius* easdem potestates habent ac vicarii et praefecti apostolici, at praeterea possunt consecrare ecclesias et altaria fixa [49]. Ceterum possunt celebrare pontificali ritu cum throno et baldachino, in proprio territorio [50].

Statuendo iura parochi [51], Codex ipsi reservat quasdam potestates ordinis: administrationem solemnem baptismatis, administrationem sacri viatici; delationem publicam sacrae eucharistiae; administrationem sacramenti aegrotorum; varias benedictiones: benedictionem nuptialem, benedictionem domorum sabbato sancto, benedictionem fontium baptismalium; benedictiones solemnes extra ecclesiam: benedictiones aedificiorum, statuarum, vexillorum, monumentorum funebrium. Ius particulare parochis quaedam iura concedit, ut « purgationis » — *benedictionis mulieris post partum* — quae fieri nequeunt nisi in ecclesia paroeciali. Ita in Gallia, in Belgio et in aliis nationibus [52]. Consuetudo vel ius permittunt parochis ut potestates suas plerumque aliis delegent [53].

Quod attinet administrationem quorundam sacramen-

---

45 can. 294 § 2. Cf. can. 308.
46 *ib.*
47 can. 309.
48 can. 310 § 2.
49 can. 323 § 2.
50 can. 325.
51 can. 462, 1°, 2°, 3°, 4°, 6°, 7°.
52 Cf. R. NAZ. *Traité de droit canonique,* I, p. 523.
53 iure v. gr., quando parochus delegat alium sacerdotem ad assistendum matrimonio illudque benedicendum; can. 1101 § 2; consuetudine v. gr. quando parochus delegat alios sacerdotes ad impertiendam nomine suo benedictionem domorum sabbato sancto.

torum, praeter iura concessa cardinalibus, abbatibus et praelatis *nullius*, vicariis, praefectis, provicariis et propraefectis apostolicis, notamus iura parochi et ordinarii circa baptismum, iura quae concedere possunt alteri sacerdoti quaeque hic, in casu necessitatis, praesumere potest [54].

Etiam diaconus potest conferre baptismum cum licentia parochi vel ordinarii, quam permissionem, si oportet, praesumere potest, in casu necessitatis [55]. De baptismate adultorum quaeri potest num, iure stricto, canon 744 constituat demandationem potestatis ordinis; re vera non praecipit nisi recursum quo baptismus ad ordinarium deferatur, qui potest, si voluerit, sibi reservare haec baptismata vel ea delegato demandare [56]. Notamus tamen temporibus antiquis episcopos cessisse iura sua parochis, reservando sibi baptismum adultorum ubi non erat nimis frequens [57]. Rituale Romanum Pauli V praecipit ut res deferatur ad episcopum qui ipse possit illum administrare, si voluerit [58]. Recipiens hanc normam, Codex eam extendit ad omnes ordinarios locorum, et addit ipsum designare posse delegatum — quod sub iure antiquo in controversia erat [59]. Si ordinarius desistit, non designat ullum delegatum vel non respondet intra tempus sibi indicatum pro baptismo, parochus proprius pleno iure baptizat: *alioquin parochus ipse baptizet* [60].

Quod confirmationem attinet, certo dici debet ipsam factam esse obiectum demandationis potestatis ordinis. De illa plures fuerunt disceptationes inter latinos. Codex in canone 782, etsi reservat collationem huius sacramenti

---

[54] can. 738 § 1.

[55] can. 741.

[56] can. 744.

[57] Cf. R. NAZ, *Traité de droit canonique*, II, p. 26-27.

[58] Tit. II, Cap. III, n. 3.

[59] Cf. Responsum S. C. Concilii, 27 sept. 1687. *Fontes* n. 2903. Cf. R. NAZ, *o. c.*, p. 27, notam: 1.

[60] Cf. R. NAZ, *o. c.*, p. 27, notam 2; *Rituale Pauli V, l. c.*; verba haec servata sunt in rituali a. 1925, tit. II, cap. III, n. 2 post textum can. 744. Animadvertimus rituale a. 1952 nihil in hac re mutavisse.

episcopis iuxta traditionem latinam, nihilominus statuit simplicem sacerdotem posse confirmare, si haec « facultas » ei concessa fuerit iure communi vel indulto speciali S. Sedis [61].

Enumerans casus « demandationis » factae in « de Personis », canon 782 statuit cardinales ipso iure gaudere hac facultate vi canonis 239 § 1, n. 23; at abbates et praelati nullius, vicarii et praefecti apostolici non possunt valide ius illud exercere nisi «intra fines territorii et durante munere tantum ». Agendo porro de demandatione potestatis *vi indulti,* dicitur sacerdotem latinum posse uti iure suo tantum in favorem fidelium proprii ritus, nisi indultum maiorem ei potestatem tribuit [62]. Quod spectat sacerdotes ritus orientalis, non iis permissum est — nefas est — uti iure vel privilegio suo confirmandi infantes quos baptizant, in favorem infantium ritus latini [63].

Hoc ius clare probat sacerdotes habere potestatem sacramentalem necessariam ad administrandum sacramentum confirmationis. Neque ius commune, neque indultum pontificium, neque licentia episcopalis possunt supplere potestatem quam sola ordinatio sacramentalis confert. In hac re auctores magis magisque tenent eandem sententiam [64].

Haec est etiam opinio R. D. C. Zerba, qui putat dicendum esse illos sacerdotes administrare sacramentum confirmationis *vi ordinis per characterem presbyteralem in ordinatione receptum* [65]. Ad opinionem suam confirmandam auctor expresse affert R. P. Cappello: « facta concessione [Superioris seu Papae] sacerdos ex ipsa sua po-

---

[61] can. 782 § 2.

[62] can. 782 § 4.

[63] can. 782 § 5.

[64] Cf. F. Cappello S. J., *De Baptismo et Confirmatione,* 1953 [6], n. 197, p. 177-179; H. Lennerz S. J., *De sacramento confirmationis,* Romae, 1949 [2], p. 117 sq.

[65] C. Zerba, S. C. de disciplina Sacramentorum Subsecretarius, *Commentarius in Decretum « Spiritus Sancti Munera »,* Romae, 1947, p. 70.

testate presbyterali confirmat »[66]. R.D. Zerba pergit: « Huiusmodi quaestio non solum otiosa non videtur sed practico momento non caret. Exinde enim consequitur, si hi ministri extraordinarii mandati sui limites excedant, ita ut valor mandati corruat, sacramentum collatum, esse et manere irritum et nullum, licet in casu intercesserit error communis aut dubium positivum et probabile sive iuris sive facti: aliis verbis casui non suffragatur canon 209 et ideo Ecclesia non supplet defectum, eodem ferme modo ut in ordine forte nulliter collato, a ministro Episcopo inferiore. In utroque casu, praehabita quidem facultate, agitur de exercitio potestatis ordinis »[67].

Concedendo igitur potestatem confirmandi, ius vel indultum non conferunt potestatem sacramentalem, sed tantummodo permittunt usum validum potestatis presbyteralis, cuius exercitium subditum manebat auctorizationi Ecclesiae. Haec auctorizatio datur per hierarchiam, *vi iurisdictionis*[68]. Quod non vult dicere sacerdotem mandatarium recipere et exercere hac de causa veram iurisdictionem sensu stricto, etiam delegatam; potius agit vi missionis quae, praeter *actionem Christi* — actionem sacramentalem sensu stricto — eum capacem reddit ponendi omnes actiones sacras Liturgiae nomine Ecclesiae et in virtute missionis eius divinae, preces, invocationes, exhortationes et benedictiones quae praemittuntur vel subsequuntur ritui sacramentali proprie dicto.

Quod spectat antiquum ius latinum, notamus quod *Liber Pontificalis* commemorat S. Silvestrum († 335) permisisse, ut fertur, presbyteris confirmandi immediate post baptismum, *in vitae discrimine*[69]. Concilium Toletanum I

---

66 F. Cappello S. J., *Tractatus can. mor. de sacramentis,* I, ed. 3ª, n. 204.

67 C. Zerba, *o. c.,* p. 70-71.

68 C. Zerba, *o. c., p.* 70: « In casu nostro potestas iurisdictionis exercetur a S. Sede per decretum, sine quo perperam ab ipsis / presbyteris / ageretur ».

69 Liber Pontificalis saeculo 6° confectus esset. Ibi dicitur de S. Silvestro: « Constituit-... chrisma ab episcopo confici et privilegium episcopis ut baptizatum consignarent, propter haereticam suasionem »; postea additum fuit: « Hic et hoc constituit ut

(400) explicite tractat argumentum: « Statutum vero est diaconum non chrismare, sed presbyterum absente episcopo; praesente vero, si ab ipso fuerit praeceptum » [70]. Gregorius Magnus († 604) permittit presbyteris Sardiniae conferendi sacramentum confirmationis in casu quo non habetur episcopus: « Pervenit quoque ad nos, quosdam scandalizatos fuisse quod presbyteros chrismate tangere eos, qui baptizati sunt, prohibuimus. Et nos quidem secundum usum veterem ecclesiae nostrae fecimus; sed si omnino hac de re aliqui contristantur, ubi episcopi desunt, ut presbyteri etiam in frontibus baptizandos chrismate tangere debeant, concedimus » [71]. Quidam episcopi Hispaniae hanc facultatem dederunt suis presbyteris. *Capitula S. Martini Bracarensis* (560) statuunt: « Presbyter praesente episcopo non signet infantes, nisi forte ab episcopo fuerit praeceptum » [72].

Oportet meminisse indulta concessa Fratribus Praedicatoribus et Fratribus Minoribus in missionibus, necnon eandem facultatem concessam a Gregorio XIII missionariis Societatis Jesu [73].

Celebris est instructio data a S. C. de Propaganda Fide d. 4 maii 1774, recepta et adaptata, approbante Leone XIII, a S. Officio m. iulii 1888, pro sacerdotibus qui hoc sacramentum conferunt vi indulti apostolici [74]. Paulatim indulta huiusmodi magis magisque frequentia fiebant. Erant indulta particularia ut a. 1884 concessum

---

baptizatum liniret presbyter chrismate levatum de aqua propter occasionem transitus mortuis » (DUCHESNE, *Liber Pontificalis*, 1, 77).

70 Can. 20, MANSI, III, 1902.

71 M. L. 77, 696. Cf. c. 1 D. 95, ed. FRIEDBERG vol. I, 331.

72 MANSI, IX, 856.

73 Innocentius IV tribuit hanc facultatem missionariis dominicanis. Cf. FERRARIS, *Bibl.* II, 542. De franciscanis vide: WADDING, *Annales Minorum*, 16, 116 ubi Leo X (1521) enumerat facultates concessas missionariis franciscanis a Nicolao IV (1288-1292), Johanne XXII (1316-1334), Urbano V (1362-1370), Eugenio IV (1431-1447). Vide *Annales Minozum* 11, 209 textum Eugenii IV (1445) et facultates concessas a Nicolao V (1448) *ib.*, p, 285. Gregorius XIII eandem facultatem tribuit Jesuitis, vide SUAREZ, *Opera* (Vivès) XX, p. 681.

74 *Coll. S. C. de Prop. Fide*, vol. I, p. 390 n. 501; C. ZERBA, *o. c.*, p. 24.

est archiepiscopo neapolitano occasione epidemiae cholerae, delegandi scilicet suis sacerdotibus potestatem confirmandi moribundos [75]. A. 1942 archiepiscopus parisiensis obtinuit facultatem designandi aliquot sacerdotes carcere in Germania detentos ad confirmandum socios captivitatis. Etiam nunc vicarius generalis civitatis Linz in Austria gaudet privilegio confirmandi; quo utitur etiam praesente episcopo et simul cum eo, quando numerus confirmandorum est nimius. A. 1946 episcopus aegrotans civitatis Gandavensis in Belgio obtinuit privilegium confirmandi in favorem decani capituli, protonotarii apostolici [76].

Erant quoque indulta specialia pro determinatis regionibus: hic meminisse iuvat indultum concessum a S. Officio 4 martii 1903, approbante Leone XIII, episcopo civitatis Concepcion in Chili, quo ipsi licebat « delegare » sacerdotes ad administrandum sacramentum confirmationis. In responso allatum est decretum d. 9 maii 1888 ubi dicitur: « supplicandum SS.mo pro facultate *subdelegandi* unum vel alterum presbyterum concedenda... *non solum Episcopis petentibus sed etiam aliis, qui in similibus circumstantiis reperiuntur, durante eorum munere* » [77]. Pius XI easdem facultates concessit ordinariis Americae Latinae: « Ordinarii locorum *deputare* possunt ad sacramenti Confirmationis administrationem sacerdotes, quantum fieri potest, in aliqua dignitate ecclesiastica constitutos vel munere Vicarii Foranei fungentes; numquam vero simplices sacerdotes commorantes illis in locis, in quibus praedictum sacramentum administrandum erit... » [78]. Notamus demum S. C. de Propaganda Fide concedere solere vicariis et praefectis apostolicis facultatem *delegandi* simplices sacerdotes « absente tamen quocumque episcopo ». S. C. Consistorialis concedit nuntiis et delegatis apo-

---

[75] C. ZERBA, *ib.*

[76] CH. DE CLERCQ, in R. NAZ, *Traité de droit canonique,* vol. II, p. 67, n. 71 notam 2.

[77] *Coll. Prop. Fide,* vol. II, p. 439, n. 1161. Cf. ZERBA, *o. c.,* p. 24.

[78] *AAS,* 11 (1929) p. 554.

stolicis facultatem confirmandi « in territorio universo sibi assignato, nec non durante maritimo itinere, tam in accessu quam in recessu a loco missionis suae » [79].

Pro universa Ecclesia denique decreta generalia promulgata sunt duodecim fere abhinc annis: decretum « Spiritus Sancti munera » permittit confirmationem aegrotorum *in periculo mortis e gravi morbo* parochis et vicariis enumeratis in canone 471 et vicariis oeconomis, et sacerdotibus qui habent curam animarum et iura parochialia in territorio determinato [80]; decretum « Post latum » S. C. de Propaganda Fide habet: « omnibus... Ordinariis locorum ab hac Sacra Congregatione de Propaganda Fide dependentibus, potestatem Sanctissimus fecit, absque praeiudicio ceterorum indultorum quibus in re iam fruuntur, ut Sedis Apostolicae *indulto* (can. 782 § 2) tribuere valeant omnibus sacerdotibus sibi subditis curamque animarum gerentibus facultatem sacram confirmationem fidelibus sive adultis sive infantibus, intra fines missionalis circumscriptionis exstantibus et in mortis periculo constitutis *valide* ministrandi; nec non licite in ipso loco residentiae Episcopi, absente tamen quolibet Episcopo vel legitime impedito... » [81].

S. Congregatio pro Ecclesia orientali concessit decreto « Cum ex can. 782 § 4 C.I.C. » sacerdotibus latinis: « quoties... vi legitimi indulti, Confirmationis Sacramentum valide et licite administrare possunt fidelibus proprii ritus, idem — dummodo constet ipsum immediate post Baptismum, uti mos est, iam non fuisse collatum — conferre valeant fidelibus quoque rituum orientalium, quorum spiritualis cura ipsis commissa permaneat... » [82].

Haec decreta introduxerunt in legislatione ius novum

---

79 *Formula facultatum quas S. C. de Prop. Fide Ordinariis internis Missionum procurat*: n. 3. Cf. VERMEERSCH-CREUSEN, *Epitome I. C.*, I 7, p. 666; *Formula facultatum quas S. C. Consistorialis Legatis apostolicis in ditione sua procurat*: n. 40. Cf. VERMEERSCH-CREUSEN, *ib.*, p. 665.

80 Decretum est promulgatum 14 sept. 1946, quod a. d. 1 ian. 1947 valuit. *AAS*, 38 (1946) p. 349.

81 *AAS*, 40 (1948) p. 41.

82 *AAS*, 40 (1948) p. 422.

quod commissio codificatrix voluisset sancitum in Codice a. 1917: « Momentum practicum quaestionis non latuit praeclaros viros doctrina praestantes, qui iuris canonici Codici redigendo incubuerunt; atque cl.mus P. Wernz S. J., pro singulari qua pollebat iuris peritia, proposuerat peculiarem canonem ad rem, iam primitivo Codicis schemati insertum, quo *parochis* dabatur facultas Confirmationem administrandi in mortis periculo. Ipse vero doctissimus canonista diserte rogationi suae suffragabatur hac animadversione, iuxta quam « schismaticorum filii sub hoc respectu in privilegiato statu prae catholicis inveniebantur ». Pontificia autem Commissio illico supplicandum Ss.mo statuerat ut rogatio illa in legem converteretur etiam ante Codicis promulgationem.

Quod si dein id non fuit exsecutioni demandatum, ob motiva quae non innotuerunt, hanc quaestionem agitare non destiterunt doctores, scil. clari nominis theologi et canonistae, in suis disceptationibus et commentariis de re canonica et morali quaestionis consentaneam resolutionem propugnantes ». Et auctor affert: P. Cappello, *Tract. can. mor. de sacr.* I, n. 210, ed. 4ª; Vermeersch-Creusen, *Epitome J.C.*, n. 66, ed. 1940, p. 37; Vermeersch, *Theol. mor.*, vol. III, n. 270 [83].

Quod « demandatio potestatis Ordinis » in administrando sacramento confirmationis primum locum habuerit in redigendo canone 210, non iam est proinde dubium: propositum P. Wernz, multa indulta concessa id evidenter demonstrant. P. Ojetti, qui tantam partem habuit in labore redactionis utpote adiutor immediatus Cardinalis Gasparri, in commentario ad can. 210 non tractat nisi de hac determinata concessione [84].

Quod naturam attinet « demandationis » quae est obiectum quorundam indultorum, notamus ipsa directa esse sive ad ordinarios locorum, episcopos vel non; in quo casu habemus non tantum potestatem *delegatam* sed etiam pos-

---

83 C. Zerba, *o. c.*, p. 33-34.

84 B. Ojetti S. J., *Commentarium in Codicem Iuris Canonici*, IV, *De Personis*, c. 145-214, Romae, 1931, p. 221-223.

sibilitatem *subdelegationis;* sive immediate ad parochos et ad sacerdotes, in quo casu continent tantum delegationem directam S. Sedis. P. Cappello a se quaerit num licitum foret ordinariis locorum, in specie episcopis, delegare potestatem confirmandi. Si admittendum illos id antea fecisse, ius illud ipsis acquisitum erat usque ad tempus quo S. Sedes sibi ipsi reservavit *exclusive* huiusmodi facultatem. « Itaque nostra sententia, Episcopi, praecisione facta a lege canonica vetante, i. e. accedente licentia saltem *tacita* R. Pontificis, valide possent presbyteris concedere facultatem sacramentum confirmationis ministrandi, ut a veteribus monumentis constat olim delegasse [85]. Et auctor remittit ad opus suum « *De visitatione SS. Liminum et dioeceseon* », 1912, vol. I, p. 241-245.

Servavitne quaestio utilitatem quandam, etiam post decreta generalia a. 1946 et 1948? Iuxta P. Cappello decreta satisfecerunt votis magis urgentibus. Attamen desideria illa longius adhuc se extendunt: « Ex nimio dilata huius sacramenti susceptione incommoda haud levia obveniunt, in ordine ad gratiam et fidem profitendam, ut palam est... Qua de causa optandum videtur ut facultas ministrandi sacramentum confirmationis largius extendatur, ita ut sive pueruli in mortis periculo constituti, sive ceteri omnes fideles commode ac tempestive valeant illud suscipere. Eo vel magis quod presbyteri orientales, paucis exceptis, facultate gaudent Confirmationis sacramentum conferendi. Cur in re tanti ponderis discrimen huiusmodi inter presbyteros latinos et orientales? » [86].

Ulterius investigando Codicem, exspectare possemus demandationem potestatis ordinis relate ad poenitentiam. Plerique auctores ne cogitant quidem in hac re de applicatione can. 210. R. D. Zerba, conferens facultatem administrandi confirmationem cum concessione iurisdictionis delegatae ad impertiendam absolutionem sacramentalem,

---

85 F. Cappello S. J., *Tract. can. mor. de sacramentis,* I[6], n. 198, p. 179-180.
86 *Ib.,* n. 201, p. 182-183.

in ordine ad applicationem erroris communis, notat « demandationem potestatis confirmandi » non secum ferre exercitium potestatis iurisdictionis, sed potestatis ordinis, dum absolutio includit exercitium verae potestatis iurisdictionis, quae admittit errorem communem [87].

Ita posita est quaestio doctrinalis satis difficilis, at nostro iudicio magni momenti. Quid recipit simplex sacerdos recipiendo iurisdictionem delegatam ad audiendas? Num non posset considerari ut « demandatio potestatis ordinis »? Ut pro Confirmatione, simplex sacerdos nequit uti potestate sua sacramentali, nisi in quantum mandatum ad id habet hierarchiae; haec demandatio esset aspectus « *negativus* » concessionis iurisdictionis vel, si volueritis, actus « *concomitans* ». Res explicari potest hoc modo: Minister sacramenti solus est sacerdos. Potestas enim remittendi peccata, iuxta probabiliorem sententiam, plene et perfecte datur omnibus presbyteris in ordinatione sacerdotali ... Cum autem sacerdos non possit valide absolvere sine iurisdictione, dicimus potestatem eius sacramentalem in ordinatione *ligatam* esse, et talem remanere usque dum accipiat sacerdos iurisdictionem ordinariam, muneri annexam, vel delegatam ab Ordinario ad confessiones audiendas. Ipsi episcopi, etiam Ordinarii locorum, hanc suam sacramentalem potestatem numquam plene « deligatam » obtinent, cum non omnes homines ubique valide absolvere possint, nisi accepta ab alio Ordinario ampliore iurisdictione [88].

Iurisdictio praeter illam deligationem (aspectum negativum) potestatem regendi fideles in foro interno confert

---

[87] Cf. C. ZERBA, *o. c.*, p. 70-71.

[88] Animadvertimus doctrinam communem in theologia docere sacramentum poenitentiae conferri « ad modum iudicii », illudque igitur comprendere actum iudicialem qui necessario requirit iurisdictionem. Suarez, etsi hanc sententiam amplectitur, ostendit tamen potestatem iudicialem quae exercetur momento absolutionis, cum haec sit sacramentalis, et ipsam eiusdem naturae esse debere, proinde sacramentalis — iudicialis. Ad evitandas confusiones ita frequentes in hac re, illam potestatem appellavit « potestatem ordinis »: *De poen.* D. XVI, s. IV, 32. Mox publici iuris facere intendimus elucubrationem specialem de hac quaestione.

(aspectum positivum), ita ut sacerdos iam possit vi huius potestatis exigere confessionem, imponere poenitentiam, facere admonitiones et dirigere conscientias. Id faciendo exercet modo delegato potestatem tam coactivam quam magisterii.

Ad tollendas poenas ecclesiasticas quae impedirent quominus Confessarius absolutionem licite poenitenti daret, requiritur specialis iurisdictio (facultas absolvendi a censuris, a peccatis reservatis), quae sacerdotibus et episcopis vario modo conceditur sive a iure, sive speciali concessione vel privilegio [89].

Revertendo ad animadversionem factam a R.D. C. Zerba de errore communi [90], debemus igitur admittere errorem communem circa iurisdictionem « ad audiendas confessiones » indirecte secum ferre « demandationem potestatis ordinis », quae ipsi esset concomitans.

Persequendo examen variorum canonum, notamus in canone 951 applicationem canonis 210 in ordine ad Ordinationes: « Sacrae ordinationis minister ordinarius est Episcopus consecratus; extraordinarius, qui licet charactere episcopali careat, a iure vel a Sede Apostolica per peculiare indultum potestatem acceperit *aliquos* ordines conferendi ». Quod Codex in hac materia statuit demandationem potestatis ordinis non est dubium, et, ut notare fecit Pater Cappello: « Huiusmodi potestas *in praesenti disciplina Ecclesiae latinae*, respicit tantum primam tonsuram et ordines minores » [91]. Ius Codicis re vera non concedit potestates ampliores; tribuit has facultates cardinalibus (can. 239 § 1, 22°), vicariis et praefectis, pro-vicariis et pro-praefectis apostolicis, abbatibus et praelatis nullius *in proprio* territorio et durante munere (can. 964, 1°). Ordinatio facta extra territorium proprium esset irrita (can. 957 § 2). Abbatibus denique *de regimine*, si sunt sacerdotes et receperint benedictionem abbatialem (can. 964, 1°).

---

89 GENICOT-SALSMANS, *Institutiones theologiae moralis*, 1952, vol. II, n. 216, p. 137-138; cf. etiam nn. 293-302, 201-205.

90 C. ZERBA, *o. c.*, p. 70-71.

91 F. CAPPELLO S. J., *Tract. can. mor. de Sacram.* IV³ (1951), n. 287, p. 192.

Summum Pontificem dare posse simplici sacerdoti ius ordinandi subdiaconum P. Cappello rem in doctrina certam habet: loquitur de *doctrina theologice certa*[92]. Immo ipse haec habet: « Cum tonsura et ordines minores sint institutionis ecclesiasticae ac propterea potestas eosdem conferendi sit iuris mere ecclesiastici ... manifesto consequitur, R. Pontificem eam potestatem concedere posse non solum presbyteris, sed etiam diaconis vel subdiaconis ceterisve clericis, immo et laicis »[93]. Item tenet cum multis auctoribus Summum Pontificem dare posse simplici sacerdoti potestatem ordinandi diaconum: « Omnibus mature consideratis, intrinsece probabilis dicenda est sententia affirmativa »[94]. Etiam in ordinandis sacerdotibus « demandatio potestatis ordinis » admitti posset in hac materia: « Affirmativa sententia », inquit Cappello, « intrinsece probabilis, tum quia ex una parte argumentum validissimum contra hanc sententiam afferri nequit, tum quia ex alia parte presbyteri potestas in corpus reale Christi excellentissima et maxima est, quae alias potestates complecti atque excedere videtur »[95]. Sedulo notanda est ultima demandatio seu applicatio canonis 210, in ordine ad consecrationem episcopalem quam ius reservat Summo

---

92 *Ib.*, n. 284, p. 191.
93 *Ib.*, n. 290, p. 193.
94 *Ib.*, n. 297, p. 197.
95 *Ib.*, n. 299, p. 198. Insuper habetur *praxis Ecclesiae* factis attestata: notissima est bulla Bonifacii IX (cf. Lennerz, *De sacramento ordinis*, Roma 1953², p. 145-147), bulla Martini V (cf. Lennerz, *ib.*, p. 147-148), quas P. Cappello non affert. Hae bullae videri possent facta solitaria; Joannes Colson in opere suo: « Les fonctions ecclésiales aux deux premiers siècles » alia facta refert: canonem 13 Concilii Ancyrae (cf. Lennerz, *ib.*, p. 22), « Chorepiscopos non licere presbyteros vel diaconos ordinare, sed neque urbis presbyteris, nisi cum litteris ab episcopo permissum fuerit, in aliena parochia »: Mansi II, 518. Cassianus, *Collat.* 4, 1: « A Paphnutio presbytero ... Daniel ad diaconii est praelectus officium ... eum presbyterii honore provexit Paphnutius ». Vide etiam casum S. Willehadi et S. Ludgerii saeculo VIII°, qui constituerunt ecclesias, ordinaverunt presbyteros pro illis, et in fine missionis suae fuerunt elevati, petente imperatore, ad dignitatem episcopalem: Pertz, *MGH* II, p. 381 et p. 411. Cf. etiam Hatch, *Essays on the Early History of the Church and the Ministry*, 1918, p. 402, n. 1.

Pontifici: « Consecratio episcopalis reservatur Romano Pontifici, ita ut nulli Episcopo liceat quemquam consecrare in Episcopum, nisi prius constet de pontificio *mandato* » (can. 953). Et idem ius reservationis supponit demandationem correspondentem, in casu quo Summus Pontifex clericum ordinavit: « Nemini licet ordinatum a Romano Pontifice ad altiorem ordinem promovere sine Sedis Apostolicae facultate » (can. 952). Reservatio haec et demandatio valent etiam si papa electus nondum fuerit ordinatus vel consecratus.

Nobis examinandi restant pauci etiam canones: scilicet can. 1147, 1156, 1200, 1304.

In canone 1147 sermo est de *consecrationibus* et *benedictionibus*: dantur principia generalia in hac materia: *consecrationes* omnes reservantur episcopis, « nisi iure vel apostolico indulto id ei (alteri) permittatur ». Ille « nemo » plerumque erit sacerdos, at posset esse clericus ordinis inferioris[96]. Quod benedictiones spectat, ipsae per se possunt dari a sacerdote, nisi habetur reservatio: « exceptis iis quae Romano Pontifici aut Episcopis aliisve reserventur » (can. 1147 § 2). Hae ultimae, scilicet reservatae, si datae fuerint a sacerdote, essent illicitae at validae, salva dispositione contraria S. Sedis. Diaconi et lectores impertiri possunt benedictiones quas ius eis attribuit: « *licite et valide* » dicit idem canon in § 4. Unde concludendum est omnem aliam benedictionem reservatam ordini superiori, datam a diacono vel clerico inferiore, non esse tantum illicitam sed invalidam. Vides Ecclesiam quasdam consecrationes et benedictiones attribuere non iam officio pastorali (muneri), sed ordinationi qua tali, dum nullus ordo, ne maior quidem, habet ius impertiendi omnes. De quibusdam consecrationibus Codex praecavet ne demandatio fiat presbytero: can. 1200 v. gr. ordinariis dat facultatem permittendi sacerdoti rursus consecrare altare immobile, quod consecrationem amiserit. Demandatio eius-

---

96 Cf. *supra* p. 80 rationes datas a P. Cappello.

dem generis praecauta est pro reconciliatione ecclesiae exsecratae [97]. Quod attinet benedictionem loci sacri, ordinarius competens — ordinarius loci vel superior maior — potest demandare suas potestates sacerdoti : « uterque vero potest alium sacerdotem ad hoc *delegare* » [98]. Ceterum notamus verbum adhibitum « delegare ».

De benedictione sacrae suppellectilis, quae reservata est cardinalibus, episcopis, ordinariis et parocho, Codex statuit hanc demandationem : « Sacerdotes a loci Ordinario delegati, intra fines delegationis et iurisdictionis delegantis » [99]. Item demandata cavetur et permittitur superioribus religiosis, danda sacerdotibus proprii instituti : « Sacerdotes religionis ab ipsis *delegati* » [100].

---

[97] can. 1176 § 3.

[98] can. 1156.

[99] can. 1304 § 4.

[100] can. 1304 § 5. Tractans de demandatione potestatis ordinis Pater Cappello scripsit: « Huc tamen non spectat facultas benedicendi vestes et vasa sacra de qua in can. 1304 » (*Summa Iuris* I5, n. 249, p. 235). Ad can. vero 1304 haec animadvertit: « Cum can. 1304 loquatur de sacerdotibus *delegatis* ab Ordinario loci et Superiore religioso, palam est agi de potestate ordinaria, non autem de potestate delegata a iure, quia secus canon debuisset mentionem facere de subdelegatis. Quo posito, censemus hanc potestatem ad normam can. 199 § 1 posse delegari etiam a parocho et rectore ecclesiarum; idque eo vel magis affirmandum videtur, quia ipsi Superiores religiosi etiam minores dicuntur expresse posse delegare. Praeterea notandum est istam necessario esse reducendam ad potestatem iurisdictionis ». Haec ultima animadversio, si intelligeretur ut principium generale, reapse applicare sineret can. 199 § 1 cuivis demandationi potestatis ordinis iuris ecclesiastici. Plures auctores non admiserunt hanc sententiam, ut VERMEERSCH in *Epitome J. C.*, II2 n. 633, p. 433; item CLAEYS BOÚÚAERT-SIMENON in *Manuale J. C.*, III, n. 118 et J. BRYS, in *Juris Canonici Compendium* vol. II10, p. 144. Argumenta eorum haec sunt: agitur de potestate ordinis, scilicet de benedictione; quod secum fert applicationem can. 200. Insuper can. 1304 definit tanta vi quales sint sacerdotes *delegati*, ut non videatur recurrendum esse ad principium delegationis in materia iurisdictionis in favorem parochorum. Ceterum in n. 4° dicitur Ordinarium loci designare sacerdotes quibus hoc munus conferre velit. Quidquid sit de his argumentis, etiam si haud facile hic admitteretur delegatio formalis iurisdictionis, sententia Patris Cappello potest teneri ratione auctoritatis illius qui eam proposuit. Cf. etiam *Jus Pontificium* IX, 203. *L'Ami du Clergé*, 1929, p. 357 hic admittit « dubium iuris ».

Conclusiones.

Examen Codicis et praecedentium schematum nobis permittunt concludere ut sequitur:

Vocabulum « demandare » in canone 210 certo non habet significationem quam habebat in expressione romana « iurisdictionis mandatae »; quidam canones [101], item titulus qui tractat de « Potestate ordinaria et delegata » adhibent verbum *delegare* ut idem valens ac verbum « demandare ». Notandum tamen est verbum *demandare* adhibitum esse cum aliis sgnificationibus, multo generalioribus [102]. Quod probat vocabularium codicis non fuisse systematicum, adeo ut non solum non evitentur significationes analogicae,sed ne quidem minus technicae unius eiusdemque vocabuli.

Quod « demandare » adhibitum et intellectum est ut idem valens ac « delegare » [103], non permittit tamen conclusionem omnem « *demandationem potestatis ordinis* » esse, proprie loquendo, *delegationem potestatis iurisdictionis.* E contra demandatio esse potest simplex permissio utendi vel exercendi potestatem iam possessam: potestatem ordinis *sacramentalis*, iuris divini, tantum communicabilis per ordinem sacramentalem. Ita explicari debet permissio data sacerdotibus administrandi confirmationem.

Si demandatio respicit actum *non-sacramentalem*: collationem ordinum minorum et tonsurae, consecrationes et benedictiones, videtur quidem haec potestas iuris eccesiastici non esse aliud ac potestas iurisdictionis. In hoc casu demandatio est, proprie loquendo, *delegatio* vel *subdelegatio.* P. Cappello in hac re expresse planeque loquitur: « Potestas ordinis ecclesiastici necessario reducenda est ad potestatem iurisdictionis, cum unice pendeat ex voluntate Ecclesiae » [104].

---

101 Ut canones 744, 1156, 1304, 4° et 5°.

102 Cf. Canones 266, 479, 892, 1797 §§ 1 et 2, 1801 § 3, 1907 § 2 1999 § 3, 2009.

103 Cf. VERMEERSCH-CREUSEN, *Epit. J. C.,* ubi P. Vermeersch scripsit: « Potestas ordinis alii demandari seu *delegari* nequit ... ».

104 F. CAPPELLO S. J., *Summa Iuris* I 5, n. 219, p. 235.

Non tamen inde concludere licet, ut videtur, hanc potestatem ordinis indolis non-sacramentalis delegari posse vi canonis 199 § 1, etiam si canon utitur vocabulo *delegatus* loco *demandatus,* ut obtinet in canone 1304 [105].

Considerando has conclusiones in contextu generali doctrinali, cuius principia prima in initio huius elucubrationis tradimus, dicendum est duplicem potestatem: *ordinis* et *iurisdictionis,* non praebere distinctionem ontologicam completam et adaequatam inter potestates, qualem quidem certo praebet altera distinctio inter potestatem sacramentalem et potestatem non-sacramentalem, quae distinctio de cetero bene nota est theologis et canonistis. Ita etiam clarior fit sensus profundus vocabuli *iurisdictio,* quod comprehendit omnem *potestatem missionis*: potestatem regiminis, potestatem magisterii, et potestatem ordinandi et exercendi vitam liturgicam Ecclesiae, etiam circa sacramenta, in quibus ipsa agnoscit, titulo omnino peculiari, *Actionem Christi* quatenus sacerdos gaudet insigni privilegio agendi *in persona Christi Capitis.*

J. Beyer, S. I
Prof. iur. can. in Fac. Theol. S. I. Lovaniensi

[105] Cf. *supra* p. 82 nota 100 ubi retulimus controversiam motam a textu canonis 1304.

DE IURISDICTIONE CARDINALIS ARCHIPRESBYTERI BASILICAE VATICANAE

R. Patri Cappello
In signum obsequii et gratitudinis

In *Annuario Pontificio* (anno 1959, pag. 87), Urbs seu Romana dioecesis Sedes appellatur quam regit Romanus Pontifex, quocum adlaborare dicuntur in eiusdem gubernatione spirituali: Cardinalis Vicarius Generalis pro Roma eiusque Districtu, et Vicarius Generalis pro Statu Civitatis Vaticanae. Additur autem: « Per la Basilica di S. Pietro in Vaticano, una *particolare giurisdizione ordinaria vicaria* è affidata all'Arciprete ». De hoc peculiari casu iurisdictionis ecclesiasticae agere intendimus ob utilitatem tum historicam tum iuridicam, quam continet. Nam non parum confert hic casus ad notionem et exercitium secundum formas varias enucleandum iurisdictionis in foro ecclesiastico, quo magis intelligatur subtilitas et perfectio institutionum canonicarum.

Atque ideo in *Notis historicis* momenta praecipua efformationis huius iurisdictionis, et in *Notis iuridicis* ea quae suam constituunt singularitatem explanare curabimus.

I

Notae Historicae

1. *Praenotamina.*

Olim in singulis dioecesibus sub directione episcopi erat consessus presbyterorum, collegium quoddam constituentium. In Ecclesia episcopali, in qua, nempe, episcopus ipse suum regebat ministerium, idem quoque consessus retentus est; at, instantibus necessitatibus, cum ille suis

officiis vacare debuisset per curas multiplices extra civitatem episcopalem exercendas, in ecclesia episcopali, ea quae ad proprium officium spectabant, episcopi aliis delegaverunt, et vel diaconis vel presbyteris commiserunt. Unde archidiaconi et archipresbyteri orti sunt; hac de causa vicarii nati episcoporum dicti fuerunt.

Antiquiora documenta ecclesiastica officium archipresbyterale describunt, tamquam vicarii episcopi; eis divinorum celebrationem commendabatur, archidiaconis autem quae ad iurisdictionem spectabant. Inde usque ad recentiora tempora, ut inquit Cardinalis De Luca (*De praeeminentiis,* disc. 20, n. 13) archidiaconus erat vicarius natus in temporalibus, archipresbyter autem vicarius natus episcopi in spiritualibus.

Quando capitula constituta sunt autonoma i.e. a saeculo X usque ad XIII, archipresbyter episcopalis, necnon et archidiaconus eadem ingressi sunt. Archipresbyterale officium in Decretalibus pontificiis (cfr. Decretales Gregorii IX, lib. I, tit. 24) ita constituitur ut Archipresbyter sit Vicarius Episcopi a iure datus in spiritualibus, i.e. quae divinorum celebrationem concernunt, et Ordinem, seu officium sacerdotale, ac forum poenitentiale. Cfr. Pirhing, *Jus ecclesiasticum universum,* t. § 1, n. 5. Inde nomen et auctoritas huius dignitatis, quae in singulis capitulis sive cathedralibus sive collegiatis erecta est in concurrentia cum aliis dignitatibus, praesertim archidiaconali.

2. *Clerus S. Petri.*

In Basilica Sancti Petri nullus clerus proprius in origine fuit. Liber Pontificalis meminit Leonem IV (844-854) studia litterarum in monasterio S. Martini « quod iuxta ecclesiam beati Petri apostoli situm est » perfecisse, quod postea magnis ditavit privilegiis. Quod monasterium, nec non monasteria SS. Joannis et Pauli, S. Stephani maioris et minoris cum suis praepositis archipresbyteris curam officiorum divinorum in ecclesia S. Petri persolvere

debebant. Horum monasteriorum bona, iura et ecclesias Leo IX (1049-1054) anno 1053 S. Petri Basilicae clericis confirmavit per tres bullas quae datae sunt « Joanni, *archipresbytero* Venerabilis Ecclesiae B. Petri Apostoli, et eiusdem ecclesiae *canonicis* ». (Cfr. Bullarium Vaticanum, I, pp. 22, 29, 33). Quaenam essent officia huius archipresbyteri in ipsa Basilica S. Petri constituti, inde deducitur, quod, ut antea dicebamus, officium archipresbyterale ad divina officia seu spiritualia contrahebatur, iuxta *Decret Grat.*, dist. XXV, c. 1, § 12.

Iurisdictio episcopalis in Basilica Sti. Petri, anno 1026, concessa fuerat a Joanne XIX episcopis Silvae Candidae (BV * I, pag. 17), quibus « regimen totius ecclesiae S. Petri et Civitatis Leonianae » demandatum erat. Verum anno 1120 sedes episcopalis Silvae Candidae cum dioecesi Portuensi unita est, et inde Basilica S. Petri sub iurisdictione huius Portuensis episcopi fuit. At nihilosecius Basilica S. Petri quadam autonomia vel exemptione gavisa est propter eiusdem dignitatem insignem pluries a Romanis Pontificibus demonstratam, ex eo quod Beati Petri sepulcrum habet.

Huius praestantiae signum est quod Archipresbyteri Basilicae Vaticanae inter Cardinales eligebantur; unde saltem ab anno 1152 habetur Bernardus, Presbyter Cardinalis Sancti Clementis, Archipresbyter S. Petri (BV, I, pag. 51). Cum, autem, Hadrianus IV bonorum Ecclesiae S. Petri, privilegiorum ac iurium summam peculiari diplomate (a. 1158) communierit, ipsemet declaravit Basilicam cum suis ecclesiis « libere sub nostra protectione » consistere (BV, I, pag. 59). Expressius habetur haec exemptio consecrata ab Innocentio III, anno 1205, sub hisce verbis: « In primis igitur ipsam Sacrosanctam Basilicam... quasi propriam Apostolici Praesulis Sedem cum Archipresbytero et Canonicis suis et omnibus ad eorum canonicam pertinentibus sub... nostra speciali tutela suscipimus, et praesenti privilegio communimus. Statuentes

* BV hic et deinceps significat B(ullarium) V(aticanum).

ut in eadem Basilica, quae ceterarum Ecclesiarum speculum est et specimen decor et decus, nullus omnino praeter auctoritatem Romani Pontificis aliquam sibi vindicet potestatem » (BV, I, pag. 83). Quod dein GREGORIUS IX confirmavit a. 1228 (BV, I, pag. 113). Quodsi quaedam adhuc Cardinali Episcopo Portuensi reservata in praedictis Bullis recensentur, haec paulatim obsolevisse liquet, ut constat ex Bullis sequentibus, quarum mentio mox fiet.

3. *Facultates Cardinalis Archipresbyteri.*

Inde sensim sine sensu facultates Archipresbyteri auctae. Ergo INNOCENTIUS IV, anno 1243, ad Stephanum de filiis de Normandis, Cardinalem Archipresbyterum, has speciales praerogativas tribuit: « Ut commissum tibi Archipresbyteratus Officium eo utilius exercere valeas, quo magis ad id exequendum nostrae fueris auctoritatis favore suffultus; providentiae tuae, ne aliquid tibi desit quominus recta regas, et dirigas indirecta, commitimus auctoritate praedicta plenarie *vices nostras*, ut destruas, et evellas, aedifices et plantes, prout tibi Dominus ministrabit » (BV, I, pag. 126).

Amplissima quidem potestas *vicaria* auctoritate Pontificis exercenda in Basilica Vaticana in favorem eiusdem Basilicae et canonicorum, extensa quoque ad regimen illius necnon omnium ecclesiarum ac monasteriorum sibi subiectorum, quae dein ab ipsis Romanis Pontificibus expressius declarata est per Bullas secundum adiuncta temporis et iuxta necessitates diversas datas. Primum, JOANNES XXI, anno 1276, Joanni Caietano Ursino Archipresbyteratum Basilicae contulit, cum onere curae ipsius Basilicae, ut per se vel per alium seu alios in ipsa Basilica necnon et Ecclesiis Collegiatis et aliis, ac Monasteriis et Prioratibus Basilicae praedictae evellat, destruat, dissipet, et disperdat, hedificet (sic) et plantet, ordinet, corrigat, reformet, statuat, et disponat, prout et quando, et quotiens viderit expedire. Contradictores quoque et rebelles quoslibet per censuram ecclesiasticam

necnon et per poenas tam spirituales, quam temporales et alias prout expedire viderit, appellatione remota, compescat. « In praemissis et aliis huiusmodi, quae ad prosperum statum ipsius Basilicae, ac salutem animarum putaveris expedire, *iurisdictionem ordinariam,* quam ex nunc tibi contulimus habiturus » (BV, I, pag. 155). Hac igitur potestate et ampliori adhuc auctoritate « oraculo vivae vocis » accepta, praedictus Archipresbyter status Basilicae reformationem aggressus est, quam tamen perficere noluit nisi de « consensu et approbatione Capituli », seu, ut dicitur, « de memorati Capituli, in nostra ut dictum est congregati praesentia, approbatione, consilio et assensu, necnon et voto unanimi et concordi » (BV, I, pag. 159).

4. *De Constitutionibus Nicolai III.*

Cum, autem, ille Archipresbyter, defuncto Joanne XXI, ad supremum Pontificatum anno sequenti esset evectus, nomen assumpsit Nicolai III. Et ipse, anno 1278, per celebrem Bullam *Civitatem Sanctam,* denuo Constitutiones Joannis XXI retractavit easque Basilicae Vaticanae dedit, quae, uti fundamentum totius ordinationis eiusdem Basilicae, semper retentae sunt (BV, I, pag. 177 et ss.).

Quarum summa Constitutionum in eo est, ut definiant et numerum et ordinationem canonicorum et beneficiatorum, ordinem chori et disciplinam, distributionem redituum, administrationem bonorum etc.; munera, autem, et cura demandantur Archipresbytero, qui est primus canonicus in Basilica (adeo ut ceteros *concanonicos* vocet), et eius Vicario, et Capitulo, utpote cum huius consensu et approbatione omnia statuta sint, quae in Constitutionibus habentur. Intra limites, ergo, harum Constitutionem intelligenda est *iurisdictio ordinaria* Archipresbyteri, quae una simul cum ipso Capitulo exercetur secundum ipsas Constitutiones.

Erat tunc Archipresbyter Matthaeus Rubeus Ursinus,

qui suum munus obivit annos viginti et septem, eique Napoleo Ursinus anno 1306 a CLEMENTE V suffectus est. In instrumento collationis Archipresbyteratus committitur novo Archipresbytero cura et regimen dictae Basilicae cum domibus et cappellis sibi subiectis « in spiritualibus » et cetera « prout praedecessores tui Archipresbyteri dictae Basilicae consueverant exercere » (BV, I, pag. 246).

5. *De exemptione Basilicae Vaticanae.*

Istis exemptio Basilicae et suarum ecclesiarum plene corroboratur, ita ut in regimine Archipresbyteri et Capituli consistere deberet. Pariter CLEMENS VI, anno 1342, successori Napoleonis Ursini in Archipresbyteratu, seu Cardinali Annibaldo de Ceccano, easdem facultates concessit « prout eas dictus Napoleo et alii Archipresbyteri, qui fuerunt pro tempore, habuerunt et exercuerunt auctoritate praedicta (nempe: Apostolica) plenarie concedentes » (BV, I, pag. 321). INNOCENTIUS, autem, VI, anno 1360, per Bullam Canonicis Basilicae Principis Apostolorum tam praesentibus quam futuris canonice substituendis directam, privilegia omnia confirmavit, « cum eadem Basilica speciale membrum Apostolicae Sedis et propria Romani Pontificis Sedes existat » (BV, I, pag. 365).

Itaque potestas iurisdictionis Archipresbyteri Vaticani inter illos limites definitur quos Nicolaum III posuisse supra vidimus, limitata videlicet per statuta capitularia, et iuxta eadem exercenda. Basilica, autem, Vaticana gaudere privilegio exemptionis a qualibet alia auctoritate episcopali (in casu Episcopi Portuensis), iam nunc clare apparet, cum ipsa Basilica cum suis ecclesiis sub immediata protectione Romani Pontificis sit posita, et eiusdem auctoritate regenda.

6. *Visitationes apostolicae.*

Vicissitudines, quas regimen Basilicae saec. XV habuit, luculenter demonstrant limitatam illam archipresby-

teralem potestatem. Romani, enim, Pontifices pluries visitationem eiusdem Basilicae statuerunt, eam committens cum ampliatis facultatibus sive ipsis Archipresbyteris, sive personis alienis a Basilica, sive quandoque simplici cuidam canonico vaticano. Primus Bonifacius IX, anno 1397, visitationem et reformationem Basilicae Vaticanae commendavit Cardinali Archipresbytero, Christophoro Marono, *cum aliis duobus Cardinalibus*, derogando omnibus exemptionibus et privilegiis, « praesertim illis quibus caveri dicitur quod Patriarchae, Archiepiscopi, et alii quicumque iudices ordinarii et Ecclesiastici non possunt dictam Basilicam et ipsos Priorem, Capitulum, Beneficiatos, Clericos et personas ipsius Ecclesiae visitare, aut in eis iurisdictionem aliquam exercere » (BV, III, ap. pag. 8). His demonstratur iuridica exemptio qua Basilica Vaticana gaudebat, cui per hanc Constitutionem iure extraordinario derogatur, ut visitationem trium Cardinalium Romanus Pontifex instituat.

Simpliciori modo sequentes Pontifices visitationem Basilicae disposuerunt. Gregorius XII, anno 1408, et Alexander V, anno 1410, Basilicam Vaticanam cum Capitulo et Clero visitandam commiserunt soli Cardinali Archipresbytero, Antonio de Calvis. Eum in finem ipsam potestatem Archipresbyteralem auxerunt (BV, II, pp. 67, 69). Martinus V, anno 1421, Antonio Corario Cardinali Episcopo Portuensi, qui « Archipresbyteratum in eadem, qui dignitas principalis existit, ex concessione et dispensatione Sedis Apostolicae obtines » amplissimam sane dedit facultatem: « *vices nostras* et omnimodam tibi cum plena et libera potestate concedimus facultatem usque ad completam reformationem tam super Capitulo, Canonicis et Personis cuiuscumque gradus status dignitatis officii vel conditionis existant, quam rebus et statu dictae Basilicae » (BV, II, pag. 80). Hoc idem ius visitationis, anno 1428, eidem ab eodem Pontifice confirmatum est (BV, II, pag. 83).

Nemo non videt visitationem indictam fuisse ob collapsam disciplinam in Basilica durante luctuoso aevo,

in quo Curia Romana Avenione constitit, et praesertim durante schismate occidentali, quod Ecclesiam crudeliter in duas partes divisit. Haec autem conditio adeo fuit luctuosa, ut postea etiam Vicarii Papae nominati sint cum facultatibus amplissimis. Sic NICOLAUS V, anno 1447, Antonium de Fatatis, Archipresbyterum Ecclesiae Anconitanae, constituit « nostrum in dicta Basilica in spiritualibus et temporalibus generalem Vicarium auctoritate Apostolica usque ad beneplacitum nostrum » (BV, II, pag. 111). Tanta fuit huius Vicarii Apostolici potestas, quod excederet omne ius Vicariis ordinarium, adeo ut vetitum esset etiam Canonicis, nisi Vicarii Apostolici praesentia accesserit, Capitulum cogere ad Basilicae negotia pertractanda. Pariter, ipse Nicolaus V, anno 1452, ob assumptionem Antonii de Fatatis ad Ecclesiam aprutinam, duos Episcopos hispanos Zamorensem et Mindoniensem in Visitatores deputavit eis concedendo « plenam et omnimodam potestatem super quibusvis » (BV, II, pag. 139).

Postea Summus Pontifex PIUS II, anno 1458, Franciscum de Thomaeis, canonicum vaticanum, quem Cardinalis Archipresbyter in Vicarium elegerat, confirmavit cum amplissimis facultatibus in spiritualibus et temporalibus, ita ut ipse esset verus Vicarius Romani Pontificis ad causas quoque criminales (BV, II, pag. 168), prout explicite ipse Pontifex, in Bulla *Etsi Universis*, anno 1464, eum definivit: « Vicarius in dicta Basilica pro Domino nostro Pio Papa secundo Generalis in spiritualibus et temporalibus » (BV, II, pag. 184). Huius amplissima potestatis extensio in Basilicam Vaticanam, Canonicos caeterosque ipsius Basilicae clericos, necnon omnes subditos, explicatur tum ex peculiaribus temporis adiunctis, tum ex absentia Cardinalium Archipresbyterorum ab Urbe, tum ex immediato Romanorum Pontificum interventu in negotia Basilica Vaticanae et interpositione immediata et directa suae Auctoritatis Apostolicae.

Quae omnia induunt naturam *iuris extraordinarii;* unde ipsi Romani Pontifices tales facultates limitabant

« ad beneplacitum nostrum ». Sic PAULUS II, anno 1467, Episcopum Sebenicensem deputans Vicarium suum Generalem in Basilica Vaticana in spiritualibus et temporabilibus, hanc duplicem limitationem tantum ei imposuit, nempe temporis « usque ad beneplacitum nostrum », et quod in negotiis privationis prebendae Canonicorum indigeret speciali mandato Apostolico (BV, II, 190, 101). Manifestum est hunc Vicarium Romani Pontificis constitutum fuisse supra omnem iurisdictionem etiam Archipresbyteralem. Quod optime elucet ex iis quae SIXTUS IV, reformator Capituli Vaticani, necnon institutor dignitatum in eadem (cfr. *Licet ex debito,* BV, II, pag. 206), suum Vicarium in eadem Basilica deputaverit ad litem componendam inter Archipresbyterum et Canonicos ex una parte et Castri Podii Donadei incolas ex alia, quam tandem ipse definivit (BV, II, pag. 210). Talis, autem, Vicarius Pontificis « ratione huiusmodi servitii (nempe Vicariatus Papae) quotidianas distributiones, grossum et emolumenta quaecumque ut unus Canonicorum » percipiebat et habebat (BV, II, pag. 217), quod aperte demostrat singularitatem officii.

7. *De auctoritate Cardinalis Archipresbyteri.*

Auctoritatem pristinam Cardinalis Archipresbyteri in Basilicam Vaticanam instauravit INNOCENTIUS VIII, anno 1484, at etiam modo extraordinario. Primum, praeter ordinariam facultatem dignitati adnexam, novam concessit conferendi Beneficia omnia et clericatus Basilicae, ac tres Canonicatus, salvo tamen iure Capitulo competente. Dignitas, autem, ipsa nunc primum in Commendam concessam videmus (BV, II, pag. 323). Quin imo, per aliam Constitutionem Apostolicam, *Licet ex debito,* quaecumque ad Vicarium Romani Pontificis per Nicolaum V et sequentes Pontifices concessa fuisse retulimus, ea ad Archipresbyterum largita esse profitetur, tamen « ad nostrum et Apostolicae Sedis beneplacitum » (BV, II, pag. 234). Sed idem Pontifex, anno 1488, iterum Vica-

rium suum Generalem et Reformatorem in Basilica Episcopum Foroiuliensem constituit cum amplissimis facultatibus, item « usque ad nostrum beneplacitum » (BV, II, pag. 255, BV, III, ap. pag. 29). Quod iterum demonstrat ius extraordinarium in illis amplissimis facultatibus concessum.

Quid in successivo Pontificatu ALEXANDRI VI in regimine Basilicae Vaticanae acciderit, ex Bullario Vaticano apprime non eruitur; quamvis ille extraordinarius modus gubernandi Basilicam per Vicarios Rom. Pontificis, ex lato Decreto a Beltrando, Vicario Generali Papae Iulii II (anno 1506) pro restauranda disciplina Chori, satis eruatur. Ibi enim Bertrandum « ex auctoritate SS. D.N. Papae nobis in hac parte concessa » (BV, II, pag. 335) procedere dicitur. Cum, autem, sub eodem IULIO II, magna controversia inter Canonicos, Beneficiatos et Clericos super divisione fructuum et aliorum emolumentorum dictae Basilicae esset orta, concordia, quae inter eos inita est, (anno 1508) auctoritate apostolica confirmata fuit, et exsecutores habuit tres viros ab ipsa Basilica extraneos (BV, II, pp. 341, 343). Notanda sunt haec, quia Basilicam Vaticanam ad *ius* suum *ordinarium* restitutam esse demostrant, secundum sua statuta a Nicolao III praesertim concessa. Quod ius, ut ex accurato Bullarii examine apparet, usque ad tempora Pauli III retentum esse videtur.

8. *Vicissitudines diversae.*

PAULUS III, anno 1543, suum nepotem Alexandrum Cardinalem Farnesium, Archipresbyterum Basilicae Vaticanae deputavit. Qui, cum prius Archipresbyteratum Sanctae Mariae Maioris tenuisset ibique plenam iurisdictionem etiam cognoscendi et definiendi causas quascumque exercuisset (quod certe non erat in iure ordinario illius Archipresbyteri), eamdem potestatem in Basilica Vaticana a Romano Pontifice assequutus est (BV, II, pag. 439). Eam, autem, subsequenti Motu Proprio ad

vitam dumtaxat praedicti Cardinalis, seu quamdiu Archipresbyteratum Basilicae S. Petri obtinuerit, limitavit (BV, II, pag. 441). Pius IV, anno 1561, similes facultates Cardinali Farnesio confirmavit (BV, III, pag. 45). Sixtus, autem, Quintus, Cardinali Palotta, qui in locum Farnesii demortui in Archipresbyterum suffectus fuerat, omnes praedictas facultates « ad vitam » suam renovavit, et ampliavit magis: « dantes tibi facultatem exercendi munia Pontificalia in Basilica praefata, ac ordinariam etiam in spiritualibus iurisdictionem super Canonicis, Beneficiatis, Clericis et Ministris praefatis, ita ut a te, vel de tua licentia tantum, nec alias, a quocumque Antistite gratiam et communionem Sedis Apostolicae habente, per te deputando, ad omnes etiam Sacros et Presbyteratus ordines promoveri; tuque et Antistites huiusmodi eos promovere absque Nostra vel Successorum Nostrorum, aut Vicarii, vel cuiusvis alterius Ordinarii licentia, dimissoriis, aut examine, licite possitis, aut debeatis ». Addidit ei Praefecturam Fabricae S. Petri (BV, III, pag. 156).

Multae in Vaticano Clero, inter Canonicos ex una parte et Beneficiatos et Clericos ex alia, controversiae ac lites exarserunt « tam super bonorum ac rerum ad dictam Basilicam spectantium et pertinentium administratione, quam divinorum officiorum in eadem Basilica recitatione et celebratione », quae ad diversos Judices, praesertim ad Causarum Palatii Apostolici Auditores delatae erant. Proinde iurisdictio Archipresbyteri in hac parte silebat.

9. *Capita Constitutionum.*

Paulus V, anno 1611, per celebrem Constitutionem *Super Cathedram,* omnia ad se avocans, omnes lites composuit, antiquas constitutiones renovando, ac nova decernendo, ubi praecipua capita minutim ac distincte declaranda suscepit (BV, III, pag. 213 et sq.). Haec autem in unum collecta et in libellum per *Capita* redacta, prout idem Pontifex decreverat, Statuta Capituli Vaticani fue-

runt, quae ante hodiernas Constitutiones Capitulum Vaticanum rexerunt.

Idem Pontifex Paulus V, anno 1620, iurisdictionem Archipresbyteri, in persona Scipionis Burghesii, nepotis sui, quem Archipresbyterum constituerat, renovavit secundum concessiones factas Cardinalibus Archipresbyteris praecedentibus, Farnesio, nempe, et Palotta, item « ad vitam suam, ac quamdiu Archipresbyteratum huiusmodi obtinuerit » (BV, III, pag. 224). In eadem forma concessa est dignitas Archipresbyteralis ab Urbano VIII et Clemente IX, usque dum Innocentius XII, anno 1692, in generali reformatione Curiae et Capitulorum romanorum, iurisdictionem Archipresbyterorum limitavit quoad iudicia in hunc modum: retinuit nempe iurisdictionem at contractam ad servitium Ecclesiae: « Postremo declaramus, per praesentes nostras litteras nullatenus ademptam esse Cardinalibus, Archipresbyteris, Titularibus seu protectoribus, eorumque Vicariis, aliisque deputatis, facultatem, seu iurisdictionem in iis, quae *servitium Ecclesiae,* seu Loci Pii, *circa tamen disciplinam ecclesiasticam et morum correctionem dumtaxat,* concernunt » (Const. *Romanus Pontifex,* § 9; cfr. Bull. Romanum, ed. Taur. vol. 20, pag. 464). Iuxta hanc limitationem sequentes Archipresbyteri iurisdictionem in Basilica S. Petri obtinuerunt (cfr. BV, III, pag. 288). Quam Constitutionem Benedictus XIV expresse confirmavit per aliam Const. *Quantum ad procurandum,* anno 1742 datam; et iuxta eam Archipresbyteratum contulit Henrico, Duci Eboracensi (BV, III, pag. 330).

10. *Reformatio benedictina.*

Benedictus XIV, magnus legislator etiam Basilicae Vaticanae, cuius fuerat olim Canonicus, exstitit, aemulus Nicolai III factus. Antequam suam ederet Constitutionem *Ad honorandam,* iam de Archipresbytero Basilicae Vaticanae sermonem fecerat in Const. *Cum a Nobis,* die 4 aug. 1747 edita (cfr. Bullarium Benedicti XIV, ed. Prati, II,

pag. 249). In qua haec habentur: « Inter Archipresbyteros Patriarchalium (Basilicarum), ille solum, qui in Basilica S. Petri hoc munere fungitur, ob singularia privilegia, Clericis suae Basilicae addictis, et subiectis, ad Ordines suscipiendos Litteras Dimissoriales impertit, et Sacramentum Confirmationis administrat. Attamen, nec ipse, neque ceteri Archipresbyteri ulla gaudent iurisdictione ad cognoscendas, ac diiudicandas causas, quae excitantur inter Canonicos, aliosque, qui Basilicis ipsis inserviunt, cum hac facultate spoliati fuerint Innocentii XII Constitutione, quam nos alia Constitutione confirmavimus, quae incipit: *Quantum ad procurandam*: ea fuit in lucem edita die 15 februarii 1742 et *lib. 1* nostri Bullarii quadragesima quarta recensetur. Porro nulla alia iurisdictio post has Constitutiones ipsis Archipresbyteris relinquitur, nisi *paterna* et *oeconomica* in iis quae ad cultum Ecclesiae, morum emendationem, vel Ecclesiasticam disciplinam pertinent, uti manifesto desumitur, ex *decreto 65,* quod in peculiari Bullario Innocentii XII continetur ».

Momentum huius declarationis neminem latet; ipsa, enim, apprime ostendit mentem Benedicti XIV de potestate archipresbyterali, quam Ipse mox in Constitutione *Ad honorandam* die 27 martii 1752 [1], « pro ea notitia, quam de Vaticanae Basilicae rebus, ex diuturna munerum ab eius Capitulo nobis iniunctorum administratione, olim acquisivimus » (Const. *Ad honorandam,* § 1) definiturus erat, et sua Apostolica auctoritate statuturus et corroboraturus.

Stabilito et denuo renovato principio, quod « in praedicta Vaticana Basilica, quae speciale Sedis Apostolicae membrum, ac Pontificiae dignitatis ornamentum et domicilium existit, *ullus omnino, praeter auctoritatem Romani Pontificis, aliquam sibi vindicet potestatem* », et hoc iam a temporibus Innocentii III (cfr. supra num. 2) sancte omnes Romani Pontifices servaverunt, *exemptionem* Ba-

1 *Bullarium Benedicti* XIV, ed. Prati, III, pp. 361 ss.

silicae Vaticanae hisce verbis sancivit: « ipsam Basilicam, eiusque aedificia, ac Seminarium, nec non pro tempore existentes illius Capitulum et Canonicos, Beneficiatos, Clericos, Ministros et Seminarii praedicti alumnos, aliasque personas eiusdem Basilicae servitio pro tempore addictas, durante servitio huiusmodi, et in his, quae ad praedictum servitium pertinent, ab omni et quacumque superioritate, obedientia, correctione, visitatione, gubernio aut alia quavis spirituali iurisdictione tam ordinaria quam delegata cuiuscumque Superioris, ac etiam pro tempore existentis nostri et Romanorum Pontificum Successorum nostrorum in Urbe eiusque Districtu Vicarii in Spiritualibus Generalis, auctoritate et tenore praedictis eximimus et perpetuo exemptos esse et fore decernimus; illosque sic exemptos, Nobisque et Sedi Apostolicae immediate subiectos, sub speciali nostra et praedictorum Successorum nostrorum tutela et protectione recipimus, et immutabiliter constituimus » (*Ad honorandam,* § 3).

Haec exemptio convenienter reformata, ut dicemus, in hodiernis Constitutionibus, num. 1, denuo proclamatur. Opportune sane et consequenter iurisdictio exercenda, quoad ea quae exemptionem faciunt, commissa est Cardinali Archipresbytero, iuxta traditionem Basilicae, his verbis: « Iurisdictionem autem quoad praemissa in spiritualibus ordinariam in eamdem Basilicam, eiusque Seminarium, Canonicos, Beneficiatos, Clericos, Alumnos, Ministros, aliosque omnes ipsi quomodolibet inservientes, una cum omnibus et singulis iurisdictionibus, potestatibus et privilegiis, exemptionibus, libertatibus, praerogativis, antelationibus, indultis, auctoritatibus et facultatibus, quae alias per fel. rec. Paulum III, Pium IV, Sixtum V, Paulum etiam V, Urbanum VIII, Clementem IX, Clementem XI, et alios... Basilicae Archipresbyteris, et quoad Basilicam et Ecclesiam praedictam... ad eorum vitam dumtaxat concessa sunt et concedi consueverunt: volumus in posterum ipsius Archipresbytero praedicto nunc existenti, eiusque in perpetuum in Archipresbyteratus dignitate successoribus, tam per se ipsos,

quam per suos respective Vicarios ab illis pro tempore deputandos, auctoritate Apostolica exercenda, praesentium litterarum mansuro vigore competere; ita ut futuri pro tempore Vaticanae Basilicae Archipresbyteri... post adeptam pacificam eiusdem Archipresbyteratus possessionem, huiusmodi spiritualem iurisdictionem, tamquam Archipresbyterali Dignitati perpetuo adnexam, quoad praemissas res atque personas exercere; servata tamen forma Constitutionis piae memoriae Innocentii Papae XII, etiam Praedecessoris Nostri, super suppressione, abolitione, et abrogatione Tribunalium... quam Nos per aliam nostram Constitutionem (anno 1742) datam expresse confirmavimus atque innovavimus » (*Ad honorandam* § 4). Haec iurisdictio, ampliata anno 1936, ad parochiam S. Petri, in hodiernis Constitutionibus sub num. 2 exprimitur.

11. *Iura et privilegia Basilicae Vaticanae.*

Ceterum, Benedictus XIV in Const. *Ad honorandam,* iura et privilegia olim Basilicae Vaticanae tributa, « quorum aliqua ad ipsius Basilicae decus, clariori luce collocanda, aliqua vero nonnumquam aliorum controversiis, frustra licet, impetita, novo tandem Apostolica confirmationis robore constabilienda » videbantur, denuo recensuit, confirmavit et ampliavit. Ea, autem, sunt: *a*) Ordinationes ad quosvis ordines, etiam presbyteratus, privative et libere pro omnibus Basilicae addictis, ac etiam Seminarii convictoribus, accedentibus dimissoriis eorum Ordinariorum, conferre Archipresbytero demandatur; *b*) examinatores e gremio Capituli deputandos constituit; *c*) altarium consecrationes, benedictiones, aliaque Munia Pontificalia Archipresbytero concedit. Vacante, autem, Archipresbyteratus dignitate, concedit Capitulo, ut ab aliquo Antistite, sive e gremio Capituli, sive extraneo, de Capituli consensu eadem Munia Episcopalia exerceantur, praeter Sacras ordinationes. Praeterea privilegium reconciliandi Basilicam Canonico Altaristae

6

confirmat. *d*) Ius conficiendi Chrisma in *Coena Domini* et SS. Oleorum, confirmat in perpetuum. *e*) Instaurat ius Sacramentum Confirmationis conferendi, pro inservientibus Basilicae in perpetuum omni tempore, pro aliis vero Archipresbyteri iurisdictioni non subiectis, secundum modum ab ipsomet Summo Pontifice stabilitum, seu septem tantum diebus festum SS. Petri et Pauli subsequentibus, et iuxta ordinem ibidem constitutum. *f*) Confirmat iura administrandi baptismatis in Basilica. *g*) Confirmat cetera complura et insignia Privilegia, a diversis Romanis Pontificibus collata, quae cum sint privilegia Basilicae, nec proprie iurisdictionem Archipresbyteri definiant, heic recensere supervacaneum est. Sunt autem, consecratio Romani Pontificis, benedictio sacrorum palliorum, coronatio Imperatorum, beatificationes et canonizationes in sola Basilica Vaticana peragendae; de supellectili ea occasione comparanda in favorem sacrarii; de centenaria prescriptione contra Basilicae bona requisita etc. Insignia sunt privilegia confirmata de iure conferendi omnia Beneficia, quod divisum est inter inter Archipresbyterum et Capitulum et Canonicos, et de cura animarum Basilicae adnexa.

II

Notae Iuridicae

12. *De iurisdictione in Basilicam Vaticanam.*

Expositio historica, quae praecedit, prae oculis clarissime ponit, iurisdictionem ordinariam quam potitur Cardinalis Archipresbyter secundum modum definitum in Const. *Ad honorandam* Benedicti XIV, et in hodiernis Constitutionibus Basilicae Sancti Petri, esse *privilegiatam* seu consequentem *privilegium* exemptionis quo gaudet insignis illa Basilica. Per omnes enarratas vicissitudines historicas apparet, Romanos Pontifices semper tenuisse Basilicam et eius Clerum universum, i.e. Canonicos, Bene-

ficiatos et Clericos necnon ministros, sub immediata sua iurisdictione, ita ut nullus « omnino, praeter auctoritatem Romani Pontificis, aliquam sibi potestatem » in ea vindicare possit. Haec subiectio immediata Romano Pontifici fundat exemptionem a qualibet alia auctoritate. Iam inde consequitur iurisdictionem ordinariam, quam exercet Cardinalis Archipresbyter, esse definiendam per hanc exemptionem quam ex privilegio obtinet Basilica Vaticana, esse nempe iurisdictionem intra limites huius exemptionis contentam.

Apprime indicant Benedictus XIV, et hodiernae Constitutiones[1] in N. 2 iurisdictionem ordinariam praedictam haberi « quoad praemissa », i.e. quoad ea quae specifice determinantur in paragrapho antecedenti.

13. *De natura iurisdictionis privilegiatae.*

Qui comparare velit illam cum iurisdictione quam exercet Episcopus in sua dioecesi, facile videbit eas inter se distare sicut distant iurisdictio ordinaria *nativa* et iurisdictio ordinaria *privilegiata.* Illa enim dimetienda est ex iure communi, haec vero ex ipso privilegii tenore. Episcopus in sua dioecesi, obtinet iurisdictionem ex iure communi dioecesano, quod, ad norman canonis 335 « ius et officium est gubernandi dioecesim tum in spiritualibus tum in temporalibus cum potestate legislativa, iudiciaria, coactiva ad normam sacrorum canonum exercenda ».

Ordinaria iurisdictio Cardinalis Archipresbyteri coarctatur ad spiritualia tantum. Dicunt Const. *Ad honorandam,* et Constitutiones hodiernae: « Iurisdictio quoad praemissa *in spiritualibus* ordinaria ». Excluditur prae primis omnis iurisdictio « in temporalibus » i.e. in iuribus temporalibus, quae Basilicae competunt. Haec, enim, specifice quomodo gubernari et administrari oporteant secundum traditiones et Apostolicas Constitutiones,

---

[1] Capita Constitutionum sacrosanctae Basilicae Principis Apostolorum ... auctoritate Pii Papae XI reformata. Typis polyglottis Vaticanis 1938.

quas supra retulimus, in ipsis Statutis Capitularibus definitur.

Praeterea Episcopus in dioecesi habet potestatem iudiciariam; at haec potestas Cardinali Archipresbytero non competit. Iam Innocentius XII iurisdictionem ad cognoscendas et diiudicandas causas, quae excitantur inter Canonicos, aliosque, qui Basilicae inserviunt, suppressam habuit. Quod Decretum expresse Benedictus XIV confirmavit, imo et explicando definivit in Constitutionibus *Quantum ad procurandum* et *Cum a nobis,* supra relatis. Constitutio, autem, *Ad honorandam* denuo illam suppressionem sancivit.

14. *Explicatur iurisdictio.*

In potestate executiva discrimen est magnum. Episcopis, enim, competit, exceptis dignitatibus, libere conferre, audito Capitulo, omnia et singula beneficia ac canonicatus in ecclesiis tum cathedralibus tum collegialibus (can. 403), et in genere Ordinarii loci in proprio territorio habent intentionem in iure fundatam ad collationem beneficiorum vacantium (can. 1432). Imo, « Ordinarius loci ius habet providendi officiis ecclesiasticis in proprio territorio, nisi aliud probetur » (can. 152). At haec Cardinali Archipresbytero non spectant. Nam primum, non potest conferre canonicatus, qui omnes Papae reservantur. Secundo, in aliis Beneficiis cuiuscumque generis, quae sive in praedicta Basilica existunt, sive in ecclesiis filialibus, collatio facienda est a Cardinali Archipresbytero *et* a Capitulo et Canonicis, secundum veterem consuetudinem, praesertim circa divisionem Hebdomadarum, quibus idem Archipresbyter, eiusque successores et respective Capitulum et Canonici praedicti, eadem Beneficia pro tempore vacantia alternatim et per turnum conferre debent. Haec in Const. *Ad honorandam* et in Constitutionibus novis, num. 104.

Ad explicandam hanc potestatem conferendi Beneficia, divisam inter Cardinalem Archipresbyterum et

Capitulum, canonistae dicebant: « Huiusmodi beneficiorum divisio per Hebdomadas, nedum percutit exercitium, sed ipsam quoque proprietatem et substantiam iuris conferendi, ita ut tam Archipresbyter quam Capitulum in suis respective Hebdomadis conferre dicantur iure ac nomine proprio et quilibet independenter ab alio: unde fit, quod impedito Capitulo conferre Beneficium in propria hebdomada vacans, ex quo sit reservatum, vel affectum, illius collatio non ad Cardinalem Archipresbyterum, sed ad Pontificem spectat; quemadmodum si Archipresbyteratu vacante, contingat vacare Beneficium, quod ad collationem Cardinalis Archipresbyteri, si viveret, spectaret, illius provisio non a Capitulo, sed a Pontifice expleri debet vigore Regulae II Cancellariae » (Riganti, *Commentaria in Regulas Cancellariae,* in Reg. VIII, § 1, nn. 17-19).

Quoad privationem beneficiorum attinet, Ordinarius sive *ordinario* sive *extraordinario* modo, cum processu sive iudiciali sive administrativo ad normam iuris, beneficiarium suo beneficio privare aut ab eo amovere potest. At in Basilica Vaticana, destitutio seu amotio perpetua a beneficio in Beneficiatis et Clericis, sicut institutio, ad Archipresbyterum *et* Capitulum pertinet, iuxta Const. Nicolai III *Civitatem Sanctam,* et Constitutiones capitulares hodiernas, num. 105. Pars, autem, disciplinaris, in Beneficiatorum et Clericorum subordinatione commendatur Archipresbytero *et* Capitulo iuxta tamen formam et competentiam statutam in praedicta Const. Nicolai III, et hodiernis Constitutionibus. Cfr. NN. 107 et sq., praesertim num. 111.

15. Verum haec et alia quae competunt Cardinali Archipresbytero in concurrentia cum Capitulo, inde habentur et explicantur, quod Archipresbyter est Prima Dignitas Capitularis et consequenter membrum Capituli, seu ut dicitur, de gremio Capituli. Episcopus dioecesanus, licet sit caput Capituli, quatenus capitulum est Senatus ecclesiae et Consilium natum Episcopi, et quate-

nus constituit gremium cleri cathedralis, Episcopus, inquam, proprie loquendo non venit nomine capituli, neque dicitur esse de capitulo. Capitulum Vaticanum non est Senatus ecclesiae, neque Consilium, quod ad normam canonum adiuvat Archipresbyterum in administratione Basilicae Vaticanae.

In nulla Constitutione Apostolica a primordiis Basilicae Vaticanae, id commemoratum esse vidimus.

Capitulum Vaticanum concurrit cum Archipresbytero in expediendis, administrandis, aut decidendis negotiis Basilicae Vaticanae, ad normam Constitutionum; at non praestando, ut est officium Capitulis cathedralis, agit, sed unum corpus constituens, cuius membra sunt omnes et singuli Canonici inter quos numeratur et ipse Archipresbyter. Nihil est antiquius in Bullis pontificiis, quam iurisdictionem ac potestatem ab Archipresbytero exercendam tamquam « Archipresbyterali Dignitati perpetuo adnexam » (Const. *Ad honorandam,* § 5) considerare. Cardinalis, enim, Archipresbyter dicitur, ille « qui dignitas principalis existit » (Cfr. MARTINUM V, Const. *Ad ecclesiarum,* 30 decembr. 1421; PAULUM III, Const. *Ad personam,* 10 oct. 1543, et passim).

Unde eius dignitas est dignitas canonicalis; nec repugnat hanc unire dignitatem canonicalem cum dignitate Cardinalium, ut ostendit Benedictus XIV in Const. *Cum a nobis,* 4 augusti 1747. Iurisdictio ac potestas, quae secundum Apostolicas Constitutiones, et singillatim Const. *Ad honorandam* et Constitutiones Capitulares, Cardinali Archipresbytero competit, nequaquam est ab eius dignitate capitulari seiuncta, sed obtinetur ab ipso quatenus pars est Capituli, equidem principalis et eminens. Fons omnium iurium, quae Archipresbytero in Basilica Vaticana competunt, sunt Constitutiones Apostolicae, quae in unum collectae hodierna Capita Constitutionum Sacrosanctae Basilicae Principis Apostolorum constituunt.

16. *Comparatio inter iurisdictionem dioecesanam et iurisdictionem Archipresbyteralem.*

Basilica Vaticana in Bullis Pontificiis praedicatur « speciale membrum Sedis Apostolicae et propria Romani Pontificis sedes » (Innocentius VI, Const. *Etsi cunctas,* anno 1360); unde nullus unquam dubitavit Basilicam Vaticanam pertinere speciali modo Sedi Romani Pontificis. In dioecesi, autem, romana nemo auctoritatem episcopalem *nomine proprio* exercere potest, nisi Romanus Pontifex. Ceteri omnes sunt Vicarii, qui non nomine proprio, sed Summi Pontificis, i.e. potestate vicaria, dioecesim romanam regunt.

Ita in Const. Apostolica Pii XI, *Ex Lateranensi* dicitur: « Quamvis Vaticana haec Civitas pars sit Romanae Nostrae Dioecesis, cuius Episcopus ipse est Romanus Pontifex, id tamen opportunum Nobis videtur, ut Civitas Vaticana, quemadmodum propria quadam civili, ita etiam peculiari quadam religiosa administratione regatur, ab ea quidem distincta qua Nos reliquam Romanae Dioecesis partem moderamur. Quapropter ea qua sequuntur statuimus: I Antistitem, qui pro spiritualibus rebus in Civitate Vaticana vicaria Nostra potestate in posterum fungatur, Sacristam *pro tempore* Pontificalis Domus per hanc Nostram Constitutionem eligimus, eidemque facultates omnes tribuimus quibus opus erit, etc. » (AAS, 1929, p. 309).

Ab hac autem iurisdictione duplex exemptio in eadem Constitutione fit: a) Basilicae et Canonicae S. Petri, b) Seminarii Aethiopici. Haec, autem, exemptio Seminarii Aethiopici, anno sequenti 1930, cessavit per Const. Apostolicam *Curis ac laboribus* ubi dicitur: « volumus ac statuimus ut ex nunc sub iurisdictione sit Nostri in Vaticanae Urbis Statu Vicarii generalis » (Cfr. AAS., 1930, pag. 239). Seminarium Aethiopicum antea constitutum fuerat sub iurisdictione Cardinalis Secretarii S. Congregationis pro Ecclesia Orientali, tamquam iurisdictio vicaria.

17. Basilica et Canonica S. Petri, quamvis exemptae, intra dioecesim Romanam numerantur; quod facile demonstratur si videmus Summum Pontificem mutasse administrationem religiosam seu spiritualem Dioecesis Romanae, et *consequenter* iterasse exemptionem tum Basilicae tum Canonicae a iurisdictione Antistitis regentis Civitatem Vaticanam. Ad quid haec renovatio exemptionis, si constituebant dioecesim separatam, vel territorium separatum a dioecesi Romana? Indicta visitatione apostolica in Urbe, i.e. in Urbe eiusque Districtu, qui constituit Ecclesiam seu dioecesim Romanam, visitatio comprehendit etiam Basilicas patriarchales omnes, non exclusa Basilica S. Petri, prout ultimo quoque tempore a Pio XI actum est.

In Litteris Apostolicis *Ut hac Alma,* diei 10 ianuarii 1932, Pius XI Cardinali Vicario Urbis, Visitatori constituto, facultatem concedebat Visitationem faciendi « iteratis vicibus quarumvis Almae huius Urbis, seu extra illam, intra tamen illius districtum consistentium ecclesiarum omnium, etiam quae ab ordinaria ipsius Urbis Vicarii iurisdictione exemptae sint, sublatis, ad hunc dumtaxat effectum, sacrae nempe Visitationis, abrogatisque quacumque veteri consuetudine sive Apostolicis constitutionibus, nec non universim quibuslibet iuribus privilegiisque speciali vel etiam specialissima mentione dignis, *patriarchalium,* conlegiatarum seu aliarum ecclesiarum, quae etiam Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinalibus ratione tituli aut denominatione eorum Cardinalatus et alias quomodolibet vel quavis causa sint subiectae etc ». (AAS., 1932, pag. 21).

18. *Natura privilegii Basilicae Vaticanae.*

Ex his plane deducitur privilegium Basilicae Vaticanae in *exemptione* consistere, prout de cetero ipsae Constitutiones Apostolicae definiunt. Mensura exemptionis desumenda est ab extensione privilegiorum concessorum; quia, secundum regulas iuris canonici, exemptionis privilegium non extenditur ultra quam concessum est et

verba sonant. Cfr. *C. Porro,* De privilegiis (c. 7, X [V, 33]). Per summam autem facultatum concessarum Archipresbyteris Basilicarum Patriarchalium, privilegium earum definitur.

Quam nonnulli canonistae considerantes, figuram iuridicam determinare conati sunt. Inter quos praestat primum conferre CARDINALEM DE LUCA [1], qui in suo opere, *Il Cardinale della S.R. Chiesa pratico,* cap. XVIII, pag.195, haec habet: « La facoltà (dei tre Arcipreti, delle Basiliche di San Giovanni in Laterano, di San Pietro e di Santa Maria Maggiore) non merita dirsi *ordinaria e nativa,* come quella dei Vescovi nelle loro diocesi, e anche dei medesimi Cardinali nei loro titoli come sopra, ma è *dativa,* ovvero *privilegiata* per concessione del Papa, il qual'è l'Ordinario come Vescovo di Roma, sicchè gli Arcipreti non sono *veri ed ordinari Prelati e Sposi delle Chiese,* ma si considerano come prime dignità e come *parte principale del corpo del Capitolo,* al che conviene riflettere per i molti effetti, che nascono dall'esser veri Ordinari, o no ». Abs dubio Eminentissimus Auctor vocem *Ordinarii* sumit in sensu hodierni *Ordinarii loci,* et eam qualitatem apertissime negat Archipresbyteris Basilicarum Patriarchalium; neque excludit Archipresbyterum S. Petri, non obstantibus extensis valde privilegiis quibus gaudet.

Archipresbyter quidem S. Petri ab aliis Archipresbyteris distinguitur quia privilegia eidem a Romanis Pontificibus concessa ampliora sunt et pretiosiora: adeo ut eius potestas dicta sit *iurisdictio ordinaria.* Haec, autem, iurisdictio appellata est ordinaria quia secundum conceptum antiquum, nec in iure novo abolitum, potestas competens alicui ex commissione perpetua, non temporali, vel ratione officii, dignitatis aut consuetudinis est potestas ordinaria (Cfr. FERRARIS, *Prompta Bibliotheca,* v. Iurisdictio). At dicere potestatem seu iurisdictionem ordinariam, non est dicere iurisdictionem propriam Ordinariorum

1 Relat. Rom. Curiae forensis, disc. XLI, p. 142.

loci, seu episcopalem, ut in iure antiquo appellabatur. Melius iurisdictio *quasi-episcopalis* appellatur omnis iurisdictio quae in se continet potestatem aliquam ex iis quae ex iure ordinario Episcopis competunt, seu iurisdictionem episcopalem minus plenam. Quam Archipresbytero Cardinali Basilicae Vaticanae potiori quodam iure agnoscere debemus.

19. *De potestate quasi episcopali.*

Basilicae Patriarchales appellantur *Quasi-episcopales* (Cfr. Riganti, *Comment. in Regulas Cancellariae,* reg. VIII, § 1), in ordine ad collationem beneficiorum ex parte Cardinalis Archipresbyteri. De Basilica, autem, Vaticana, utpote maiora privilegia gaudente, nonnulli canonistae (eidem Basilicae praecipue faventes) aliquam superiorem conditionem iuridicam describere voluerunt.

Cuius rei testis est Andreucci, in suo opere *De Vicariis Basilicarum Urbis, ac praecipue S. Patriarch. Basilicae Vaticanae,* qui facultates Archipresbyteri ita describit, pag. 30: « De praesenti Archipresbyteri Vaticani Potestas praeter superioritatem Fabricae extenditur ad rectam Basilicae gubernationem in iis quae concernunt servitium Dei, disciplinam ecclesiasticam et morum correctionem, item ad collationem aliquorum beneficiorum, et ad ordinariam in spiritualibus iurisdictionem in Canonicos, Beneficiatos, Clericos et Ministros cum facultate exercendi Pontificalia, promovendi ad sacros Ordines, dandi dimissorias etc. Haec eadem sed *limitate* competunt Archipresbytero Lateranensi, ac S. Mariae Maioris: dixi, limitate, siquidem facultatem hi non habent promovendi ad sacros Ordines, dandi dimissorias, nec sunt Ordinarii in spiritualibus respectu Ministrorum suae respectivae Basilicae ».

Idem auctor, postquam dicit potestatem Vicarii Basilicarum dimetiendam esse ex potestate quam habent earumdem respective Archipresbyteri, quoad hanc potestatem sic pergit: « Ex quibus omnibus liquido constat Po-

testatem non esse exigui momenti, nam in primis ipse, cum potestate praeest Basilicae, quoad *eius Divina Officia et servitium Ecclesiasticum,* praeest eiusdem Clero ac Ministris *quoad disciplinam et morum correctionem;* praeest Choro *tamquam Chori praefectus;* et in Basilica Vaticana praeest Basilicae, Clero et Ministris *tamquam Ordinarius in spiritualibus,* in quo valde differt a Vicariis aliarum Basilicarum, hi quippe ut dixi non sunt Ordinarii, seu non pollent auctoritate quasi Episcopali respectu Cleri, et Ministrorum earumdem, cum peculiare id sit Vaticanae Basilicae, ut potiatur *exemptionem,* et Archipresbyter ipsius iurisdictionem spiritualem obtineat in personas illi adscriptas, adeo ut haec Basilica vel habeat propriam qualitatem *Nullius,* ut nonnulli contendunt; vel saltem habeat *impropriam et ad instar* ».

Andreucci manifeste concedit qualitatem *Nullius* non certo pertinere Basilicae Vaticanae. Et ratio est, quia Praelatura *Nullius* supponit territorium separatum. Sed nec alia, quae auctor concedit, sine discrimine affirmari posse videntur.

Cardinalis De Luca secundum classicam decisionem S.R. Rotae in materia territorii separati *Squillacen* (apud Tamburini, *De iure abbatum,* t. 3, dec. 69), tres species inferiorum Praelatorum distinguit, et tres species exemptionis (*De iurisdictione et foro competenti,* disc. 1): « Tertia demum species est illorum Praelatorum, qui uno vel pluribus locis, alias, iuxta dictam antiquam divisionem in Dioecesi et sub episcopo existentibus, plenam ac omnimodam habent iurisdictionem spiritualem et quasi episcopalem privative ad Episcopum, mediante territorii separatione, ita ut constituere dicantur novum territorium stans per se tamquam speciem Dioecesis eiusdem praelati, quae *Nullius* dicitur. Et isti sunt veri loci Ordinarii, atque sub Ordinariorum nomine veniunt ». Quod, autem, haec exemptionis species Basilicis Patriarchalibus, inclusa Vaticana, non conveniat, idem Eminentissimus ac celeberrimus Auctor ostendit, describendo

primam exemptionis speciem: « Prima et frequentior: Abbatum seu Priorum, aliorumque Superiorum regularium in suis respective Monasteriis, conventibus, vel domibus regularibus in Civitate vel Dioecesi existentibus, cum exemptione tamen ab Episcopo. Quod etiam habetur in plerisque Praelatis, seu primis dignitatibus Ecclesiarum collegiatarum saecularium, ut est, exempli gratia, Prior S. Nicolai Barii, *ac etiam sunt Archipresbyteri Ecclesiarum Patriarchalium Urbis et similes.* Et isti Praelati *nullum habent territorium,* nisi quantum se extendat ipsorum Monasteriorum, Conventuum, domorum vel Ecclesiarum ambitus, in quo Monasterii et Abbatis *territorium* consistere dicitur, iuxta receptam doctrinam, Unde extra dictum ambitum, istorum Praelatorum iurisdictio est in personas sibi subiectas sine territorio; dictaque Monasteria, vel alia loca exempta dicuntur in dioecesi, sed non de dioecesi ob exemptionem ab universali lege dioecesana ».

20. Placet, vero, ex verbis ipsius Benedicti XIV, in Const. *Ad honorandam,* haec omnia corroborare. Imprimis Pontifex, sicuti Praedecessores sui, Basilicam Vaticanam suam « dilectam Sponsam, ac splendidissimam Apostolicae dignitatis Sedem » appellat (et ideo Cardinales Archipresbyteri Basilicas respectivas numquam vocaverunt *Sponsas,* quo nomine tamen Cardinales Ecclesias sui tituli appellare consueverunt), et « Basilicae iura, privilegia atque statuta, quorum complexu eiusdem status, dignitas et regimen constitit » iterum confirmat, « salva tamen auctoritate Archipresbyteri *et Capituli* in his, quae ab ipsorum arbitrio et facultatibus pendere dignoscuntur » Cfr. § 3. Et quia praedicta Basilica Vaticana « speciale Sedis Apostolicae membrum ac Pontificiae dignitatis ornamentum et domicilium existit, ullus omnino praeter auctoritatem Romani Pontificis, aliquam sibi vindicet potestatem »; propterea ipsa Basilica, eiusque Aedificia ac Seminarium, nec non pro tempore existentes *illius* Capitulum, et Canonicos, Beneficiatos, Clericos, Ministros,

et *Seminarii praedicti* Alumnos, aliasque personas exemptas declarat ab omni alia iurisdictione cuiuscumque Superioris, « ac etiam pro tempore existentis nostri et Romanorum Pontificum Successorum nostrorum in Urbe eiusque Districtu Vicarii in spiritualibus Generalis ». Huius exemptionis obiectum est Basilica ipsa, eius aedificia ac Seminarium (hodie solum Basilica et Canonica Vaticana), et haec est exemptio realis; secundo, personae enumeratae et servitio Basilicae addictae, « durante servitio et in his, quae ad praedictum servitium pertinent », et haec est exemptio personalis limitata ad servitium Basilicae. Deficit in hac exemptione territorium speciale, et populus exemptus, sed tota quanta haec exemptio constituta est in ordine et in favorem cultus in dicta Basilica splendidius quam in aliis locis exercendi, propter quem et eius dignitatem Basilica exempta est, additis multis aliis privilegiis. Haec privilegia superveniunt statui iuridico ipsius Basilicae, plerumque tamquam peculiare privilegium, « vigore specialis concessionis ». Tale est privilegium conferendae et administrandae Confirmationis quotannis infra Octavam solemnitatis SS. Petri et Pauli omnibus ad Basilicam Vaticanam in hunc finem confluentibus. Cfr. *Ad honorandam*, § 12.

21. *De iuribus parochialibus in Basilica Vaticana.*

Iura parochialia, quae sunt in Paroecia S. Petri, auctoritati Cardinalis Archipresbyteri *nunc* subiiciuntur ex speciali gratia et privilegio. Qua de re annotare oportet neque ipsam nominationem aut institutionem Vicarii Curati ad Cardinalem Archipresbyterum, sed utramque ad Capitulum pertinere.

In Basilica Vaticana Cardinalis Archipresbyter numquam habuit ius nominandi et instituendi Vicarium Curatum. Sic in S. Pii V Motu Proprio, *Et si omnibus*, 5 novembr. 1571 (BV, III, pag. 90), statuitur nominationem Vicarii curati spectare ad Capitulum, institutionem, vero, ad Cardinalem Vicarium Urbis, aut eius

Vicesgerentem. Quam rem Benedictus XIV, in Const. *Ad honorandam* sic refert: « Vicarius (curatus) ad nominationem Capituli dictae Basilicae (quae nominatio fieret de aliquo ex approbatis a Cardinali Romani Pontificis in Urbe Vicario, praevio examine coram Examinatoribus ad id in ipsa Urbe deputatis) per eumdem Cardinalem Vicarium instituendus et deputandus, ac per ipsius Basilicae Archipresbyterum, seu eiusdem Vicarium, vel unum aut plures ipsiusmet Basilicae Canonicos, ut moris est, in possessionem inducendus et immittendus ». Unde si aliqua erat cura animarum intra ambitum Basilicae Vaticana exercenda ea non Cardinali Archipresbytero sed ipsi Capitulo commissa erat. Post Conventiones Lateranenses quaestio orta fuit de Ordinario loci competente in cura animarum hodiernae paroeciae S. Petri; Summus autem Pontifex Pius XI ad preces *ipsius Capituli,* rescripsit concedendo iurisdictionem ordinariam in spiritualibus territorialem *ad effectum curae animarum tantum* in Paroecia S. Petri excercendae, Cardinali Archipresbytero *pro gratia.* Cfr. Rescriptum Pii XI, diei 9 februarii 1936. Iurisdictio igitur Cardinalis Archipresbyteri non est territorialis et in clerum et populum, sed consequentem illam exceptionem, quam supra ex Cardinali De Luca descriptam habebamus [1].

[1] « In proposito istius iurisdictionis Cardinalium in eorum Titulis, vel in Basilicis Patriarchalibus ratione Archipresbyteratus, aut in illis locis, quorum habent protectionem, saepius advertere consuevi et praesertim occasione Const. Greg. XV de exemptorum privilegiis, erroneum videri applicare illos terminos, qui hoc eodem titulo frequenter habentur de Praelatis inferioribus exemptis ab Episcopo, intra cuius limites, vel Dioecesim existant; quoniam exemptorum superior est Papa, in Urbe autem vere non datur ista contradistinctio licet consideretur illa intellectualis, quae pluries enuntiatur inter Papam uti Papam, et eumdem uti Episcopum, sed omnes sunt subditi, atque non dantur exempti; sed isti (Cardinales praedicti) considerantur tamquam eiusdem Papae Vicarii particulares, discretive ad Cardinalem Vicarium, tamquam Vicarium Generalem... cum non implicet deputari Vicarium Generalem pro tota dioecesi, et tamen restringi eius iurisdictionem cum aliquibus personis vel locis, cum quibus ipse Episcopus eam sibi reservet, vel Iudices, et Vicarios deputet particulares ». Card. De Luca, *De iurisdictione,* disc. XXXIV.

22. *De iurisdictione matrimoniali.*

Ex quo feliciter icta sunt Pacta Lateranensia matrimonia in Basilica S. Petri frequentiora celebrari coeptum est. Nam cum in Statu Civitatis Vaticanae contrahantur, eo ipso effectus civiles obtinent; nec aliae conditiones celebrationis requiruntur quam quae in Codice Iuris Canonici sunt stabilitae. Transcribitur in Regestis Status Civitatis Vaticanae, et, per tramitem Secretariae Status, ad locum residentiae sponsorum, sicut quodlibet matrimonium extra proprium Statum contractum, documentum celebrationis per viam diplomaticam transmittitur. Regulariter, ex obviis opportunisque motivis, processiculus praematrimonialis totus conficitur in Vicariatu Urbis; sed intelligi oportet id ita fieri ex delegatione. Nam, ut supra dicebamus, concessum est *pro gratia* exerceri iurisdictionem ordinariam *territorialem* ad effectum curae animarum tantum in paroecia Sancti Petri, Cardinali Archipresbytero. In praxi igitur hodie omnia fiunt in Officio III Curiae Vicariatus Urbis, sive pro matrimoniis italorum, aut itali cum non italo, aut duorum non italicorum (Cfr. *Norme pratiche per la celebrazione del matrimonio* [num. 135], del Vicariato di Roma, pp. 79-80).

Quod autem attinet ad causas matrimoniales, ratione scilicet loci in quo matrimonium celebratum est (cfr. can. 1964), cum Status Civitatis Vaticanae habeat tribunalia ordinaria propria, apud ea sola competentia est, iuxta *Motu Proprio* Pii XII *Con la legge* diei 1 maii 1946, art. 12, 18. Nulla igitur competentia iudicialis apud Cardinalem Archipresbyterum adest.

23. *Iurisdictio Cardinalis Archipresbyteri definitur.*

Basilicam Vaticanam non constituere dioecesim quamdam separatam a Dioecesi Romana, neque territorium separatum, quod ad instar dioeceseos regatur cum plena iurisdictione episcopali ab aliquo Praelato nullius, ad normam can. 319 et sequentium, evidens est. Iurisdictio

Cardinalis Archipresbyteri integre desumenda est ex ipsis Consistutionibus Apostolicis, quae in compendium venerunt sub forma Constitutionum Basilicae Principis Apostolorum. Et imprimis iurisdictio Cardinalis Archiprebyteri definienda est potestas seu iurisdictio VICARIA seu nomine et auctoritate Romani Pontificis exercenda. Id expresse affirmant Constitutiones Apostolicae quas in Notis històricis recensuimus, et Const. *Ad honorandam,* necnon Constitutiones Capitulares in num. 2. Reapse ipse Benedictus XIV, dicit Basilicam consistere « sub Romani Pontificis *immediata* iurisdictione » (*Ad Honorandam,* § 12), et omnes « sic exemptos Romano Pontifici Sedique Apostolicae *immediate* subiectos » esse (ibid. § 4). Exemptio qua gaudet Basilica Vaticana est localis, exemptio autem personarum est personalis. Utraque, autem, definit iurisdictionem ORDINARIAM Cardinalis Archipresbyteri, quae ad mentem Decreti Innocentii XII (cfr. supra num. 6) coarctatur ad *servitium Ecclesiae.* Secundum ipsius Benedicti XIV locutionem, exemptio habetur « durante servitio Basilicae et in his quae ad praedictum servitium pertinent », et obiectum explicatur « in iis quae servitium Ecclesiae circa tamen *disciplinam Ecclesiasticam et morum correctionem* DUMTAXAT concernunt ». (Decretum Innocentii XII).

Nomine autem servitii Basilicae intelligi debent functiones spirituales, quae ibidem aguntur, nominatim servitium chori, et servitium spirituale Basilicae Vaticanae in iis quae a Constitutionibus determinata non sunt. At quoniam haec iam a longo tempore consuetudinibus moderata et definita sunt, patet eas esse legitime inductas, contra quarum observantiam frustra specialis titulus derogationis aut abolitionis invocari potest. « Observantia optima Constitutionum Apostolicarum interpres », ait RIGANTI, *Commentarium in Regulas Cancellariae Apostolicae,* in Regulam VIII, § 2, num. 50. Quibus tamen addi oportet quae dicebamus de iurisdictione paroeciali PRO GRATIA concessa.

24. *De Capitulo Vaticano.*

Quod ad iura Capituli et officiorum canonicalium attinet, ea secundum Constitutiones et legitimas consuetudines declaranda sunt. Nam Capitulum, ut est Collegium quod suis propriis legibus *apostolicis* regitur, agit tamquam persona moralis non subiecta speciali auctoritati Cardinalis Archipresbyteri, nisi ad normam dictorum. Hoc patet primum, quia Capitulum in iis tantum quae respiciunt *servitium chori et Basilicae,* subiectum est vigilantiae et correctioni Cardinalis Archipresbyteri aut eius Vicarii, sicut evidenter eruitur ex Constitutionibus. In ceteris debet procedere ad normam ipsarum Constitutionum, cum responsabilitate propria; hoc sensu, nempe, quatenus eius decisiones aut deliberationes non alii subiiciuntur nisi Romano Pontifici. Cardinalis Archipresbyter sive per se, sive per Vicarium Capitulo et choro adesse tenetur. Ipse, etiam, regulariter per Vicarium suum, sufragiis suis ad opus Capituli cooperari oportet. Decisiones autem Capituli eidem subiici nequeunt tamquam Superiori ipsius Capituli, nisi fortasse decisiones servitium chori aut Basilicae spectantes. Equidem in iure ordinario Episcopus habet iurisdictionem in Capitulum; sed non est de gremio Capituli. Ratio est quia Episcopi sunt contradistincti, et segregati a Capitulo (Cfr. De Herdt, *Praxis capitularis,* cap. VI, § 1). At Cardinalis Archipresbyter est de gremio Capituli, et quidem Dignitas prima et principalis, et hac ratione active participare in deliberationibus Capituli debet. In rebus igitur quibus expresse Cardinali Archipresbytero concessa est iurisdictio in Capitulum, ipse eam exercere potest.

R. Bidagor S.J.

Prof. iur. can. in Fac. Iur. can. Pont. Un. Greg.

OBLIGATIONIS STATUS VERAM RELIGIONEM PROFITENDI PRAEMISSAE ET LIMITES

1. Inter problemata, quae disciplinae Juris Publici Ecclesiastici pertractanda assignantur, merito annumeratur quaestio de sic dicta « religiositate » societatis civilis, seu de habitudine Status erga obligationem Deum colendi per professionem verae religionis. Plura hac de re habent manualia Iuris Publici, quae communiori usus magis nota sunt. Et juremerito videtur hoc fieri: nam quaestio ista, quamvis de se ad provinciam pertinere videatur quae propria est disciplinae Ethicae Moralis — qua de causa etiam in manualibus illius disciplinae haec eadem quaestio pertractatur — attamen intime connectitur cum problemate de relationibus inter Ecclesiam et Statum, cuius recta solutio pendet etiam a praesupposito quod cum nostra quaestione de religiositate Status identificatur. Cumque relationes inter Ecclesiam et Statum constituant partem integrantem disciplinae Iuris Publici, quae Jus tum internum tum externum Ecclesiae complectitur, dubitari nequit quod merito problema nostrum a cultoribus scientiae Juris Publici evolvatur.

2. Problema certo certius novum non est; imo proprie loquendo nec verum problema dici potest, cum solutio quaestionis jam in promptu sit, communiter recepta ab auctoribus catholicis necnon manifeste et solide fundata in pluribus documentis pontificiis. Quapropter nullo modo dubitari potest quin quaestioni essentiali huius problematis, utrum, scilicet, Status ad veram religionem profitendam teneatur, affirmativa responsio praebenda sit. Nihilominus nemo est qui ignoret hanc eandem quaestionem continuo, nostris etiam temporibus, exagitari, sub influxu praesertim illorum systematum

ideologicorum quae laicismo favent, quaeque nostris temporibus valde diffusa sunt. Saepius enim quam par est vel ipsa legitimitas et validitas assertus nostri denegatur, vel ejusdem exstensio arbitrarie limitatur, vel nonnulla elementa in dubio vocantur, quibus vacillantibus, ipsa nostra positio penitus corrueret. De apertis et directis negationibus non est cur nimis solliciti simus: ut plurimum enim non sunt nisi aliqua monotona repetitio illorum argumentorum, quae efficaciter iam refutata sunt in documentis ipsis pontificiis et in expositione doctrinae traditionalis. Solertius vero curare debemus de illis assertionibus quae indirecte rem nostram tangunt, quae, scilicet, tamquam obiectum proprium illas veritates habent quae sunt veluti fundamentum, vel saltem praesuppositum, doctrinae nostrae. Si quae dubitationes vel obscuritates vel haesitationes circa haec puncta manerent, recta intellectio et plena acceptatio nostrae doctrinae in discrimen vocaretur.

Pari ratione solliciti esse debemus de quaestionibus et disceptationibus quae moventur circa *limites* applicationis tum speculativae tum practicae nostrae doctrinae: si enim huiusmodi limites nimis angustiarentur tunc paulatim ipsa substantia nostrae positionis pessumdaretur; si e contra incaute hi limites amplientur iterum novum periculum exurgit. Fieri enim potest quod nonnullae assertiones tamquam consectaria necessaria nostrae doctrinae praesententur; cumque de eorumdem validitate merito dubitari possit, in discrimen iterum vocatur ipsa substantia doctrinae nostrae ex qua incaute illa consectaria derivari praetenduntur.

Quapropter opportunum videtur nonnullas quaestiones examinare sive de quibusdam *praemissis* in quibus obligatio Status profitendi veram religionem fundatur, sive de consectariis (vel etiam « non consectariis ») obligationis eiusdem.

3. Ad *praemissas* vero quod attinet, id quod aliquando vel in dubium revocatur vel aperte etiam

denegatur est ipsa possibilitas solutionis nostri problematis. Huiusmodi obiectiones, quae saepius audiuntur, ita plus minusve exhiberi possunt. Falso praesupponitur quod Status possit religionem profiteri, quia illorum actuum, quibus professio aliqua religionis perficitur, Status simpliciter incapax est. Fortasse temporibus anteactis, quando structura Status alia erat ac illa quae hodie communiter extat, aliquomodo talis capacitas intelligi potuit: nam temporibus anteactis id quod in structura Status omnino eminebat erat ipsa persona principis. Tunc temporis enim tota activitas Status exprimebatur, saltem practice, ab activitate personali principis, et nonnisi per principem ipse Status vel sentiebat vel agebat vel operabatur. Nulla difficultas ergo extabat quominus in activitate vitae religiosae ipsius principis etiam aliqua habitudo ipsius Status ad religionem contineretur et intelligeretur. Si princeps, ut princeps, religionem profitebatur tunc et Status religionem profiteri dicebatur. Cumque evidenter princeps religionem profitendi capax erat, eadem capacitate et ipse Status gaudebat. Sed hodie structura Status valde evoluta est, ita ut substantialiter mutata sit. Hodie princeps nullo modo exprimit totam activitatem Status: ad summum erit aliquod organum Status ad quasdam determinatas et plerumque secundarias functiones explendas. Hodie primo et per se Status concipitur ut aliqua persona moralis publica, cuius activitas resultat ex summa activitatum plurium organorum ad diversas functiones explendas ab ipsa constitutione Status singulis assignatas. Imo etiam organa, plerumque, non secus ac ipse Status, sunt et ipsa personae morales.

Nunc vero, actus profitendi religionem est actus essentialiter psychologicus, personam physicam supponens ut subiectum, ita ut unice persona physica capax sit talem actum eliciendi. Nam professio alicuius religionis fundamentaliter consistit in rationali adhaesione intellectus ad certum complexum veritatum speculativarum, quae adhaesio per judicia intellectiva perficitur, quibus illae veritates tamquam obiectivae assumuntur. Completur vero

professio per propositionem ad extra illarum veritatum, una cum testimonio easdem veritates fuisse a proponente personaliter et rationabiliter receptas et ut proprias assumptas. Quae quidem operationes manifesto postulant aliquem intellectum physicum, intellectum personalem. Sed tali intellectu praecise caret Status, quia persona physica non est, et proinde incapax dici debet religionem profitendi.

4. Neque hic sistit obiectio sed ulterius procedit. Omnes admittere debent quod cum professione alicuius religionis intime connectuntur quaedam obligationes morales: imo ultimatim quaelibet moralis obligatio in religione fundatur. Porro omnis obligatio moralis iterum postulat personam physicam: obligatio est necessitas connexionis actionum, ad quas obligamur, cum fine ultimo necessario personali; formaliter vero tunc obligatio existit quando et necessitas connexionis actuum et necessitas finis ab ipso subiecto apprehenduntur. Pari modo imputabilitas, meritum vel demeritum, et ipsa sanctio intime connectuntur cum natura obligationis, sive actio prohibita sive licita sive imposita sit: et nemo est qui non videat quomodo haec omnia unice in subiecto inveniri possint quod persona physica sit. Sed iterum: Status non est persona physica, non habet finem personalem necessarium, incapax est meriti vel demeriti, incapax est responsabilitatis et imputabilitatis: ergo incapax est cuiuscunque obligationis moralis. Et cum sit incapax obligationis, quae inseparabiliter connectitur cum professione religionis, pari modo incapax dici debet ipsius religionis profitendae.

5. Hae duae ita expositae obiectiones suam vim aliquomodo etiam augere videntur si contra doctrinam catholicam dirigantur. Ipsa Ecclesia docet religionem catholicam esse positive revelatam, veritates essentiales cognosci posse per fidem supernaturalem, multiplices quoque actus qui exercitium religionis constituunt ad

oeconomiam vitae supernaturalis pertinere, esse, scilicet, entitative supernaturales et unice elici posse sub influxu gratiae supernaturalis. Ipsa fides gratiam postulat sine qua veritates revelatae attingi non possunt. Sed subiecta capacia gratiae recipiendae sunt homines physici, qui animam humanam habent, et praeter homines physicos (si angelos excipias) non dantur subiecta capacia gratiae recipiendae. Porro Status non est ens physicum gratiae recipiendae capax; ergo nec potest veritates proprias religionis catholicae cognoscere nec actus proprios vitae religiosae ponere. Ergo non potest teneri ad religionem saltem catholicam profitendam.

6. Istae obiectiones, quamvis etiam primo visu miras absurditates continere deprehendantur, sunt tamen sedulo perpendendae ut solutio clara et peremptoria iisdem praebere valeamus. Insuper in responsione est ordinate procedendum.

Iis qui *primam difficultatem* movent, illam scilicet quae incapacitatem Status religionis profitendae ex eo deducit quod Status hodiernus structura sua incapax sit veritates ut personales et proprias habendi, facilius concedemus quod temporibus anteactis haec ipsa difficultas potius non exurgebat; historiae autem politicae cultoribus investigandum manebit in structura relationis specificae inter Statum et principem tunc vigentis. Proprie loquendo hoc punctum ad rem nostram non pertinet: tum quia doctrina quae docet Statum ad religionem profitendam teneri non fuit evoluta et proposita unice ex functione habitudinis principis ad Statum, tum quia etiam hodie haec eadem doctrina ab Ecclesia proponitur, omnino etiam Statui moderno applicanda.

Ad nucem vero obiectionis accedentes, concedendum est Statum non esse nec esse posse personam physicam: non habere intellectum personalem psychologicum, et proinde incapacem esse actus intellectuales eliciendi qui sunt propri hominis physici; quapropter dubium non est quin Status sit incapax adhaerendi veritatibus religiosis

eodem modo ac homo physicus. Sed hac concessione facta nullo modo pessumdatur quaelibet possibilitas Status quidquam cognoscendi; si hoc sequeretur deberemus etiam admittere Statum ullo modo nec suam naturam, nec suum finem, nec media apta ad finem consequendum nec sua jura posse cognoscere; et proinde quidquid in manualibus et tractatibus juris praesertim publici cognitioni intellectivae Status tribuitur, firmiter expungere deberemus.

Re quidem vera alius et alius est modus quo et persona physica et persona moralis cognoscit: et inter hos duos modos talis relatio intercedit circa varia elementa processus cognoscitivi quod necessario concludere cogamur, dari inter hos modo « analogiam proportionis ».

Hanc relationem respectivam (et consequentem analogiam) ita iudicabimus: elementum in quo persona physica et persona moralis ultimatim conveniunt stat in effectibus juridicis qui ex actu voluntatis posito consequuntur. Sic, exempli gratia, in ambitu alicuius ordinis juridici, translatio dominii alicuius boni immobilis sequitur ex actu voluntatis negotialis qui poni potest tum a persona physica tum a persona morali, scilicet ex actu alienationis boni illius. Effectus est univocus in utroque casu, et proinde assumitur tamquam punctum convenientiae istius processus analogici. Porro actus ipse voluntatis, ipsa negotialis voluntas, proprius est tum personae physicae tum moralis: modus autem quo in utraque invenitur est diversus: in persona physica efformatur et manifestatur psychologico modo, per activitatem psychologicam subiecti; in persona morali efformatur et manifestatur respective per activitatem « organorum » qua organorum, quorum munus, sub ductu et influxu legis constitutivae ipsius personae, praecise ad hoc ordinatur. Sed non obstante diversitate modorum, actus voluntatis, qui ponitur proprio quamvis analogo modo, respective tribuitur tum personae physicae tum personae morali. Ulterior gressus: manifestum est cum quolibet actu voluntatis intime connecti elementum ordinis intellectivi. Ipsa positio actus, quatenus ad hoc tendit et non

ad aliud, hoc intendit et non aliud, aliquid continet quod ordinis intellectivi proprium est. Insuper quilibet voluntatis actus semper aliquam relationem dicit, et quidem relationem univocam, ad quasdam veritates speculativas, ad quaedam, et generatim non pauca, judicia intellectiva. Ille, e.g., qui filium adoptat non tantum cognoscit quod relatio cum persona quae adoptatur aliter se habet ac relatio cum persona quae filius est per generationem naturalem; non tantum cognoscit identitatem illius qui adoptatur prout ab aliis distinguitur qui non adoptantur; sed insuper cognoscit, saltem confuse, omnia ea quae cum oeconomia participationis adoptati ad vitam familiarem connectuntur sub variis aspectibus: momentum habitudinum personalium, socialium, civilium, patrimonialium, juridicarum. Quae omnia, procul dubio elementa sunt ordinis intellectivi et necessario et univoce connectuntur cum actu voluntatis filium adoptandi. Et hoc repeti potest de omnibus actibus juridicis. Pari modo omnes actus qui a persona morali ponuntur relationem dicunt ad certum complexum veritatum intellectivarum, quae quidem veluti in ipso actu voluntatis implicantur. Modus vero quo actus voluntatis judicia intellectiva implicat, alter et alter est in persona physica et in persona morali: personae physicae hae veritates intellectivae propriae dicuntur et sunt quia ab eiusdem intellectu psychologico sunt receptae et expressae per reflexionem cognoscitivam; personae vero moralis respectivae veritates propriae dicuntur quia univoce connectuntur et implicantur in illo voluntatis actu qui proprius personae moralis est. Entitative hae veritates in hoc altero casu, abstractae sunt, sed cum sint adaequate in se intelligibiles et intime connexae cum actu voluntatis, jure personae morali tribuuntur, ita ut ipsius propriae dicantur. Et hic est modus cognitionis proportionatus structurae personae moralis; et proinde concludere liceat personam moralem aliquo vero, etsi analogo modo, veritatum cognoscendarum capacem esse.

7. *Secundam* vero *obiectionem* moventibus, capacitatem scilicet Statui denegantibus aliquam obligationem suscipiendi, respondendum est per analysim illorum elementorum quae in structura cuiuscumque obligationis deprehenduntur. Ipsum *ad aliquid obligari,* to *ad aliquid teneri* duo distincta elementa continet. Primum est ipsa ratio obligationis, nexus scilicet ordinis moralis ligans libertatem subiecti ad illum determinatum actum ponendum (vel omittendum); quae ratio fundatur in duplici necessitate connexionis actus ad finem ad quem dirigitur, et finis ad bonum ultimum subiecti ipsius. Secundum vero elementum consistit in obiecto circa quod obligatio vertit, in materia actus qui obligatorius est. Hoc obiectum, haec materia univoce in se determinata est, et ab aliis possibilibus obiectis distincta; sed ratio istius determinationis resultat unice ex relationibus obiectivis quae inter hoc obiectum intercedunt et realitates extrasubiectivas quae cum illo connectuntur. Magis in concreto hae realitates externae erunt jura propria quae directe vel indirecte aliarum personarum sunt, quatenus complexus istorum jurium exigunt univoce ut id prestetur et non aliud a subiecto quod obligatum dicitur. Ex connexione seu relatione cum condicionibus concretis personarum aliarum obiectum illius actus ponendi non est amplius indifferens sed plene determinatum et debitum; si ille actus omitteretur, si praestatio illius obiecti denegaretur, jura aliorum simpliciter laesa manerent et ordo obiectivus justitiae vulnus pateretur.

Si haec duo elementa obligationis bene distinguantur, nemo est qui non videat primum unice ad personas physicas referri: et relate ad hoc elementum bene concedi potest Statum esse incapacem, praecise quia finem ultimum personalem et necessarium nec habet nec habere potest. Contrarium vero affirmandum videtur de secundo elemento: multa sunt obiecta activitatis Status quae cum sphaera jurium aliarum personarum connexionem habent et quae a condicionibus concretis in aliis personis resultantibus simpliciter exiguntur. Ad hoc praestandum

Status tenetur: et ratio necessitatis, quae intercedit inter obiectum praestationis Status et sphaeram juridicam aliorum, bene fundat illam determinationem obiectivam et exclusivam quae rationem propriae obligationis secumfert.

Hoc sensu ergo dicemus Statum ad aliquid obligari posse, et respectivam capacitatem admittemus; libenter ceterum admittentes hunc modum esse diversum ab illo quo personae physicae obligatae dicuntur, quatenus in istis non secundum tantum sed utrumque elementum obligationis deprehenditur. Ceterum non omnino extra nostram quaestionem erit hoc animadvertere quod in illis personis physicis, ex quarum activitate resultat determinatio voluntatis Status, prout persona moralis est, invenitur moralis obligatio ita sese gerendi ut de facto ita Status voluntas determinetur ut effective obiecta variarum obligationum simpliciter praestentur, ne forte Status iniustitiae causa sit. Et talis obligatio in illis personis physicis utroque, procul dubio, elemento constat. Et ita dici etiam posset, quamvisi forte minus exacte, quod primum elementum obligationis, quatenus postulatur, etiam in obligationibus Status invenitur, ex eo quod adaequate deprehenditur in illis personis physicis quae munere organorum Status funguntur.

8. Instantia vero quae in *tertia obiectione* invenitur, affirmans scilicet Statum incapacem esse religionem catholicam profitendi, quia talis professio involvit exercitium vitae supernaturalis, cuius evidenter Status incapax est, analysim aliquam longiorem mereretur, quia problemata complure involvit quorum unumquodque distinctam et adaequatam tractationem postularet. Nihilominus censemus paucas animadversiones sufficientes esse ad lineam solutionis indicandam, quae, etsi non exhaustiva, plene tamen valida dicenda videtur.

In primis vero notasse juvabit quod haec instantia duplici modo exhiberi potest, quorum alter ordinem ratiocinandi involvit qui obiectionem ipsam extra ambitum

nostrae quaestionis seponit, et proinde, quoad rem nostram, simpliciter inanem reddit. Si enim quis diceret quod sine lumine fidei impossibile est obiectum revelationis christianae deprehendere et veritatem singulorum dogmatum profiteri, et inde concluderet ad incapacitatem Status veram religionem profitendi, eo quod lumen fidei Status recipere non potest, inepte omnino concluderet: aequivocaret enim inter conceptum « professionis verae religionis » et notionem « professionis veritatis dogmatum revelatorum ». Quamvis enim in homine physico professio verae religionis, i.e., religionis catholicae, includat et involvat expressam professionem veritatum revelatarum, nihilominus hae duae notiones distinctae manent, et connexio quae inter utramque intercedit in persona physica pendet unice ex oeconomia salutis supernaturalis individuorum. Absque ulla haesitatione concedemus hominem, personam physicam, teneri ad Deum Unum et Trinum agnoscendum, Christum Deum simul et Hominem intelligendum, Beatam Virginem a macula originali immunem profitendam, et ita porro; nec ullum dubium existit quin hac professione fidei homo physicus veram religionem profiteatur. Sed insuper notandum est quod si professio veritatis singulorum dogmatum necessaria est, hoc pendet ab oeconomia salutis supernaturalis individualis quae fidem supernaturalem exigit, non ab obligatione profitendi veram religionem, qua tali. Pari ratione, si connexio datur inter professionem verae religionis et professionem fidei, hoc iterum habetur ex oeconomia salutis individualis. Porro Status, ut persona moralis, ad salutem supernaturalem personalem non ordinatur, et proinde ipsi nullo modo necessaria est, tamquam medium ad salutem, professio singulorum dogmatum; et nulla alia ratione probari potest quod professio verae religionis, quae Statui imponitur, importet pro ipso necessitatem profitendi singula dogmata. Perperam igitur Statui denegaretur capacitas id praestandi ad quod nullo modo ordinatur; et, praesertim, omnino inepte ex praedicta incapacitate ad totalem incapacitatem concluderetur

veram religionem profitendi. Ad summum concludi potest Statum esse incapacem illo modo veram religionem profitendi, qui ex positiva oeconomia salutis, individuis hominibus necessarius resultat. Sed hoc est praecise extra nostram quaestionem.

Re quidem vera substantia obiectionis istius etiam altero modo proponi potest, quo res nostra directe tangitur: modus scilicet fundatus in necessitate revelationis supernaturalis, et consequentis fidei supernaturalis, in ordinem ad veram religionem cognoscendam et amplectendam, quatenus vera religio est. Aliis verbis, ita quis arguere posset. Religio vera necessario revelationem supponit: nam vera illa religio dicitur quae non tantum lumine rationis naturalis errores non contineat circa Deum eiusque transcendentiam, sed insuper illas formas et modalitates admittat quae a Deo, per positivam revelationem impositae sint. Posito facto revelationis, si qua religiosa professio illud ignoret vel refutaret, nullo modo amplius vera dicit posset. Porro autem revelatio quidem existit: revelatio christiana. Sed authenticitas et validitas talis revelationis apprehenditur sub lumine fidei supernaturalis, cuius luminis recipiendi iterum Status incapax est. Ergo Status est incapax dignoscendi et proinde acceptandi revelationem christianam, et proinde incapax est cognoscendi veram religionem.

Ad solutionem istius difficultatis inveniendam considerabimus nexum qui notitiam et acceptationem revelationis coniungit cum lumine fidei supernaturalis quo acceptatio perficitur. Talis ratio coniunctionis in hominibus individuis deprehenditur: in illis autem docemur postulari talem coniunctionem non ex eo quod processus logicus, quo ex praemissis devenimus ad affirmandam veritatem obiectivam revelationis, non sit ipsi rationi plene pervius et comprehensibilis, sed ex oeconomia salutis supernaturalis individualis quae talem coniunctionem postulat. Hanc oeconomiam nos non positive et exhaustive examinabimus, ne provinciam theologiae speculativae invadamus; ceterum pro re nostra sufficit notasse prae-

dictam oeconomiam applicari individuis physicis qua talibus, quia praecise agitur de ordine salutis supernaturalis personalis. Unde sequitur junctionem inter processum logicum et lumen fidei non postulari pro illis subiectis quae extra ordinem salutis supernaturalis personalis inveniuntur. Personae morales, et proinde Status, sunt extra talem ordinem et pro ipsis necessitas luminis supernaturalis non probatur. Ex altera vero parte, processus logicus, obiective spectatus, de se simpliciter rationabilis est, rationi naturali comprehensibilis; et proinde concludendum videtur nihil de facto obstare quominus Status processum illum solis principiis rationis naturalis innixus valide percurrat et sic ad cognoscendam et acceptandam revelationem deveniat; et insuper ope revelationis sic cognitae illas veritates adipiscatur et admittat quas obligatio verae religionis profitendae involvit.

Admitti quoque potest Statum de facto non pervenire ad notitiam revelationis nisi post acceptationem eiusdem quae ab individuis sub lumine fidei perficitur. Sed haec est quaestio facti historici quae procul dubio integram relinquit validitatem et possibilitatem processus intellectivi quem solis principiis rationalibus Status complere valet.

9. His ergo difficultatibus solutis, quae praemissas quaestionis nostrae afficiunt, securiori itinere ad ipsam *existentiam obligationis* pro Statu profitendi veram religionem deveniemus. Hanc simpliciter affirmabimus. Argumenta asserti istius prorsus nota sunt; pariter nota est auctoritas qua illa argumenta proposita sunt. Non est igitur cur in istis immoremur; putamus autem non inutile futurum textum illum classicum ex Encyclica Leonis XIII « Immortale Dei », iterum iterumque attenta lectione percurrere:

« Natura et ratio, quae iubet vel singulos sancte religioseque Deum colere, quod in eius potestate sumus, et quod ab eo profecti ad eumdem reverti debemus, eadem lege adstringit civilem communitatem. Homines enim communi societate coniuncti nihilo sunt minus

in Dei potestate, quam singuli, neque minorem quam singuli gratiam Deo societas debet, quo auctore coaluit, cuius nutu conservatur, cuius beneficio innumerabilem bonorum, quibus affluit, copiam accepit. Quapropter sicut nemini licet sua adversus Deum officia negligere, officium est maximum amplecti et animo et moribus religionem, nec quam quisque maluerit, sed quam Deus iusserit, quamque certis minimeque dubitandis indiciis unam ex omnibus veram esse constiterit: eodem modo civitates non possunt, citra scelus, gerere se tamquam si Deus omnino non esset, aut curam religionis velut alienam nihilque profuturam abiicere, aut asciscere de pluribus generibus indifferenter quod libeat: omninoque debent eum in colendo numine morem usurpare modumque, quo coli se Deus ipse demonstravit velle » [1].

10. Ulterius autem notandum est nonnulla dubia oriri posse circa *limites* quibus obligatio Status profitendi veram religionem continetur et definitur.

Quaelibet obligatio positiva, obligatio scilicet aliquid faciendi vel praestandi implicite continet obligationem illud omittendi quod actioni opponitur quae ab obligatione praescribitur. Ad rem vero nostram, cum agatur de professione verae religionis, statim patet non unum tantum sed duo opposita inveniri adaequate distincta. Nam contra istam obligationem ageret et Status qui falsam religionem profiteretur et Status qui nullam professionem religionis ederet.

Casus prior nullam veram difficultatem praestat: problema istud sub aspectu « theseos » consideranti (quidquid sit de ulteriore considerationi in « hypothesi ») manifesto apparet professionem religionis falsae esse simpliciter Statui vetitam. Quapropter illiciti obiective censendi sunt actus quibus Status participaret exercitio cultus non ad Deum directi, vel talem cultum proprio marte exerceret. Eadem de cause illicitus simpliciter dicendus est quilibet favor qui positive praestaretur propagationi et diffusioni religionis cuiuslibet falsae: quod quidem certo evaderet positiva cooperatio ad aliquam

---

[1] Cfr. Acta Leonis XIII P. M., vol V, pag. 122-123. Inter recentiora commentaria huius textus cfr. Jiménez Urresti, T., *Estado e Iglesia*, Bilbao, 1958, p. 393 ss.

actionem simpliciter malam, inducendi scilicet aliorum voluntates ad malum et ad errorem [2].

11. Minorem vero claritatem prae se fert casus alter, stabiliendi scilicet quomodo contra dictam obligationem sit nulla religiosa professio ex parte Status. Rationem vero dubitandi suggerit difficultas quae reperitur in stabiliendis positive mensura et modo quo universaliter Status ad religionem colendam teneantur. Stante carentia positivorum praeceptorum quae Statui directe applicentur necnon infinita paene varietate condicionum et circumstantiarum historicarum, velit forte quispiam Status obligationem satisfactam esse si Status simpliciter a falsis religionibus profitendis abstineat, suis subditis liberum exercitium verae religionis permittat et in hoc contentus sistat. Videretur enim Status, hanc rationem agendi secutus, contra Deum de facto non peccasse.

Sane quidem difficultas positive determinandi mensuram et modum practicarum praestationum concedenda est: sed difficultas non convertitur cum impossibilitate, et donec possibilitas saltem huiusmodi determinationem operandi manet, integra de se intactaque manet aliquid positive praestandi obligatio; eo vel magis quia ipsa fundamentalis obligatio profitendi veram religionem formula certo positiva recte proponitur. Quapropter certo retinendum est Statum contra officia sibi imposita delinquere si erga religionem mere passive se habeat nullumque actum positivum tamquam sibi proprium edat.

12. Aggredienti vero arduum laborem definiendi et determinandi in concreto modum et mensuram actionum a Statu praestandarum aliquod criterium in primis inve-

---

2 Pius XII, in allocutione habita die 6 dec. 1953 iis qui interfuerunt Conventui quinto nationali Italico Unionis Jurisconsultorum catholicorum, sic habet: « perchè è contro natura di obbligare lo spirito e la volontà dell'uomo all'errore ed al male o a considerare l'uno e l'altro come indifferenti » cfr. A.A.S., 1953, pag. 797.

niendum est, quo adhibito tamquam medio ex illo principio generico obligationis Status transeat ad applicationes practicas definiendas. Inter varia possibilia criteria non immerito usurpari posse censemus illud quod a Codice exhibetur in can. 1325 § 1: « Fideles Christi fidem aperte profiteri tenentur quoties eorum silentium, tergiversatio aut ratio agendi secumferrent implicitam fidei negationem, contemptum religionis, iniuriam Dei vel scandalum proximi ». Absque dubio criterium istud, prouti in Codice continetur, non refertur ad rem nostram: attamen cum praeter positivum praeceptum relate ad professionem individualem fidei contineat quoque declarationem alicuius nexus logicae cohaerentiae inter humanas actiones et Deum, omnium auctorem, peculiari ratione commendari videtur ad hoc ut ad quaestionem quoque nostram solvendam convenienter assumatur. Ex una parte etenim directe exprimit necessitatem deontologicam aliquid positive praestandi seu faciendi, Deum scilicet certis modis colendi; ex altera vero relativam habitudinem insinuat ad circumstantias concretas quae variae et multiplices esse possunt in singulis casibus, sicut diversae et variae sunt adiuncta historica in quibus singuli Status inveniuntur. Difficile putamus aliud aptius criterium inveniri posse ad quaestionem nostram feliciter solvendam.

13. Legitimitas autem necnon convenientia istius criterii usurpandi magis quoque patebit si nonnullae applicationes practicae insinuentur; quae quidem si certo probandae apparuerint bonitatem criterii ita confirmabunt ut deinde securius ad ulteriores et novas practicas applicationes ipsum criterium extendi possit.

In primis vero indicandum nobis est quid eruatur relate ad problema « religionis Status »; problema scilicet quod vertit circa officialem declarationem, in documentis publicis contentam, qua Status religionem catholicam unice veram proclamet sibique tamquam propriam assumat. Cum de obligatione universali istius declarationis edendae positive non constet, solutionem quaestionis feli-

citer praebebit criterium nostrum. Supponamus casum quo aliqua « charta constitutionalis » vel lex fundamentalis Status, ex indole et structura propria, indulgeat declarationibus *doctrinalibus*, quibus indicentur principia socialia, ethica, politica, juridica imo et philosophica quae nunc tamquam fundamentum totius ordinis positivi ab illo Statu assumuntur. Stantibus huiusmodi declarationibus, si nulla mentio fieret de momento et valore religionis, implicita denegatio haberetur transcendentiae Dei et obligationis hominum Deum reverendi. Unde dicemus in iis adiunctis Statum teneri ad inserendam in sua « charta constitutionali » expressam declarationem qua asseratur religionem catholicam, prouti unice veram, tamquam religionem propriam Status assumi. E contra vero dicemus absque scelere Statum ab hac declaratione abstinere posse si lex fundamentalis principia doctrinalia nullo modo profiteatur et unice sistat in structura juridica « constitutionis » imperativo vel technico modo enucleanda.

14. Aliam et distinctam applicationem practicam nostri criterii deprehendemus in solutione problematis quod circa *participationem* Status vertis ad *exercitia cultus* divini. Participat vero Status per physicam praesentiam et congruam activitatem suorum officialium seu repraesentantium in ritibus et caeremoniis liturgicis quibus debitus honor Deo exhibetur. Consulto vero hanc rationem « participationis » indicamus prout distinguitur ab illis exercitiis cultus, sicut publica invocatio nominis Dei in actis officialibus vel preces fundendae, quae Status ipse sua auctoritate et directe per activitatem suorum officialium perageret. Hic modus exercendi cultum, quamvis de se omnino licitus, nonnullas praebet difficultates tum theoricas tum practicas. Constituerent huiusmodi actiones « cultum publicum »? Omnino non, attenta definitione technica « cultus publici », quae in can. 1256 proponitur. Imo ex eiusdem canonis tenore talis cultus dicendus esset privatus. Sed, iterum, quomodo concipi

posset tamquam privatus ille cultus qui natura sua, utpote a societate publica praestitus, nomine totius communitatis exerceretur? Sin minus ulterior classificatio « cultus publici » exigeretur. Sub aspectu vero practico praetereundum non est talem modum cultus exercendi ansam praebere posse non paucis incommodis: communitas quae ut talis cultum exercet est communitas fidelium, non solum civium; et cultus communitatis fidelium, ex divina institutione, ab Ecclesia ipsa est exercendus, vel saltem sub ductu et stricta invigilantia auctoritatis ecclesiasticae; quae stricta invigilantia in activitate Status, relate ad cultum, quamvis omnino justa et necessaria, de se fons indeficiens evaderet inutilium controversiarum et dissensionum. Longe igitur praeferenda est alia forma: simplex participatio, per repraesentantes, ad actiones liturgicas, nomine et auctoritate Ecclesiae peractas.

Criterium autem nostrum ex una parte dicit Statum huiusmodi participationem omittere non posse: patet enim quod simplex et totalis praetermissio importaret negationem expressam debitae subditionis ad Deum, et proinde violationem directam obligationis religionis profitendae. Ex altera vero parte criterium nostrum utilem praebet normam ad mensuram seu ad frequentiam stabiliendam dictarum participationum. Et hic elementum convenientiae introducitur tamquam explicitationem magis specificam generalioris criterii. Sic, dicemus, si dantur celebrationes publicae et extraordinariae ab Ecclesia indictae (ut sunt, v.g. Congressus Eucharistici praesertim internationales) vel celebrationes civiles solemniores (ut esse possunt commemoratio alicuius eventus historici vitae nationalis, vel publici honoris certis diebus exhibitio illis qui pro patria vitam obtulerunt, quae peragantur per manifestationem quamdam religiosam (ut est Missae celebratio), haec procul dubio et alia similia totidem occasiones sunt quibus participatio ipsius Status ad actiones religiosas valde conveniens est. Quae convenientia, stante criterio a nobis adhibito, proprie dictam obliga-

tionem, nec levem, importat partem habendi officialiter iis liturgicis actionibus.

15. Nec desunt quaestiones quarum solutio, per applicationem nostri criterii, determinationem concretam importat modo non occasionali vel extraordinario, sed potius ordinario et constanti. Ex officio proprio Status legislatione ordinaria vel actibus administrativis normalibus regere debet statum juridicum personarum necnon disciplinam locorum et rerum. Porro autem inter personas res et loca, de quibus Status decernit, procul dubio inveniuntur personae res et loca *sacra,* i.e. per peculiarem et legitimam ordinationem cultui seu servitio divino destinata. Si Status ignoraret hanc qualitatem et de illis simpliciter disponeret eodem prorsus modo quo de omnibus personis rebus locis sancit, tunc implicitam sane sed nihilominus certam negationem profiteretur transcendentiae et eminentiae Dei. Quapropter dicemus Statum omnino teneri ad disciplinam condicionis juridicae rerum et personarum sacrarum peculiari modo determinandam: quae disciplina ex una parte diversa sit a disciplina communi, ex altera vero adaequate conveniens sit ordinationi et finalitati propriae rerum et personarum sacrarum; disciplina scilicet quae servitium divinum eorum personarum sacrarum; disciplina scilicet quae servitium divinum eorum personarum rerum et locorum simpliciter possibile et commodum reddat. Quam quidem conclusionem ad « dies festos » extendemus, ex eadem ratione. Ex legibus positivis Status dies festi apparere debent diversi a diebus ordinariis, et ita diversi ut illis diebus exercitia pietatis et religionis omnibus possibilia et commodiora evadant.

Quae omnia si Status praestet nemo est cui lateat contineri in respectivis dispositionis positivam aliquam et ordinariam verae religionis professionem, quamvis implicito modo expressam.

16. Ad limites denique devenientibus, ultra quos obligatio Status verae religionis profitendae videtur non

sese extendere, due puncta breviter tangenda sunt. Quorum prius favorem tangit qui a Statu propagationi verae religioni positivo modo esset praestandus. Est casus quo aliquis Status partem notabilem suae activitatis dirigat, proprios apparatus praesertim politicos et oeconomicos adhibens, ad practicam verae religionis profundius in fidelibus radicandam et extensive propagandam. Quod talis modus procedendi de se licitus sit non videtur dubitandum. Id vero quod jure in dubium revocari potest est obligatio talem praxim adhibendi; insuper dubitandum est utrum obligatio, si detur, fundetur in officio colendi verum Deum.

Et sane responsum negativum nobis praeferendum videtur. Admittimus autem quod in certis adiunctis historicis, juxta indolem peculiarem ethnicam et politicam populi quem Status repraesentat, ipsa vita religiosa populi intime et indissolubiliter connectatur cum vita sociali et civili. Et tunc Status, qui ad organisationem socialem et civilem adaequate regendam tenetur, tenebitur etiam ad favorem praestandum conservationi et propagationi positivae verae religionis. Sed tunc titulus quo haec obligatio fundatur erit titulus justitiae erga populum, cuius socialem organisationem ex officio Status curare adstringitur. Dicemus ergo hoc non per se sed per accidens contingere, ex adiunctis scilicet concretis historicis. Non videtur enim quomodo de se obligatio verae religionis profitendae hoc importet. Aliud est enim Deum colere, tamquam officium proprium, et aliud est ita sese gerere ut et alii etiam Deum impensius colant. Secundum in primo non videtur contineri. Eo vel magis quod in praesenti oeconomia salutis munus verae religionis propagandae, praedicandae, inculcandae et incrementandae nullo modo Statui sed positive et unice Ecclesiae commissum est. Absonum ergo videretur eandem obligationem reperire in illo subiecto cui officium commissum non est.

Utique participatio ad activitatem apostolican Ecclesiae licita fidelibus est, et ex eadem ratione licitam

illam participationem dicemus etiam pro Statu; licita sane, sed non obligatoria de se.

17. Punctum alterum respicit habitudinem Status ad religiones non catholicas. Vidimus quod ex obligatione Status verae religionis profitendae illicitus evaderet quilibet favor positive praestitus diffusioni et progressui religionis falsae. Sequitur inde quod de se etiam passiva tolerantia illicita sit? Et si illicita, unde eius malitia derivatur?

Supervacaneum est notasse hanc questionem analysim longe ampliorem postulare, si ad exhaustivam solutionem pertingere cupimus. Quam analysim nos omittimus et unice indicamus unum aspectum peculiarem istius complexae et salebrosae quaestionis; aspectum qui relationem habeat cum nostro problemate fundamentali. Rem sane attente perpendenti concludendum videretur quod de se sola obligatio verae religionis profitendae possibilem reddit tolerantiam etiam omnimodam liberae diffusionis falsarum religionum et exercitiorum etiam publicorum falsorum cultuum. Semel ac Status aperte religionem veram professus sit et adaequate (juxta criterium superius expositum) extensionem suae obligationis servaverit, non videmus cur teneatur etiam ad libertatem adimendam iis privatis qui alias religiones sequi volunt. Iterum dico, non videmus cur ad hoc teneatur ex obligatione veri Dei colendi. Equidem nullo modo affirmare contendimus Statum simpliciter posse libertatem omnibus falsis religionibus concedere; imo contrarium tenemus. Sed admittere debemus hoc Status officium non fundari in sua obligatione verum Deum colendi. Quapropter minus probandi videntur illi auctores qui praecise hac via procedere conantur ad illam conclusionem attingendam, adimendi scilicet Statui facultatem permittendi simpliciter propagationem falsarum religionum. Eo vel magis quia ad eandem prorsus conclusionem stabiliendam alia via prostat quae securiorem et clariorem argumentationem adhibet, ex juribus certis et positivis Ecclesiae desumptam.

Nam sua divina institutione et missione Ecclesia Christi esse debet indeficiens et universalis. Unde sequitur suam propriam integritatem et illimitatum progressum esse sibi exigentias essentiales. Ex altera vero parte propagatio et diffusio falsarum religionum, natura sua, conatum constituit contra Ecclesiae integritatem et progressum, et proinde ipsi Ecclesiae offensiva et iniusta est. Sed Ecclesia habet jus arcendi iniustas aggressiones omnibus modis licitis et possibilibus. Cumque inter hos modos procul dubio accenseatur interventus Status ad propagationem falsarum religionum comprimendam, cumque hic modus agendi Status de se licitus sit, quatenus nullius jura obiective valida violet, sequitur Ecclesiae competere jus et petendi et obtinendi auxilium Status ut a se arceantur iniustae illae aggressiones. Et si Ecclesia petit dubium non est Statum teneri ad illum interventum praestandum, cum de juribus essentialibus Ecclesiae agatur.

Videtur nobis haec argumentationis via multo tutior et efficacior: unde optandum videretur ut conamina attingendi hanc conclusionem mediante obligatione Status Dei colendi potius derelinquantur.

18. Haec omnia quae huncusque exposuimus iterum repetisse juvabit eatenus valere quatenus relate ad « thesim » dicta intelligantur. Hac sola igitur ratione expositio nostra non est completa, quia saltem postularet respectivam tractationem « in hypothesi ». Cui tractationi iterum praemittenda esset adaequata expositio rationis qua haec distinctio seu disiunctio « thesis - hypothesis » assumatur. Nihilominus non inutilem speramus hanc nostram notam futuram quia certi sumus, quomodocumque intellegatur vel assumatur disiunctio illa, tractationem problematum quae « in hypothesi » fiet plenam validitatem et legitimitatem unice obtinere posse ex satisfacienti solutione quae eidem problemati « in thesi » praehabita sit.

R. Bortolotti S.J.
Prof. iur. can. in Fac. Iur.-can. Pont. Un. Greg.

IUS ANGLICUM ET « MATRIMONIA CLAUDICANTIA »

Mihi rogato ut scriberem elucubrationem in honorem mei quondam Professoris, nihil aptius videri potuit ac exponere quaedam de matrimonio et divortio. Expositio tractatus de matrimonio quam ipse dedit mihi omnibus reliquis clarior ac magis vivida memoria praesens est ac mihi advocato in processibus matrimonialibus usus frequentioris. Semper valde magna ac profunda fuit mea gratitudo erga P. Cappello. Claritas, iudicium, « technica » eius, me adiuvarunt ad solvendam multitudinem casuum qui mihi obveniebant.

In Anglia habemus magnas et peculiares difficultates ex divortio surgentes. Adest hodie tendentia extendendi campum divortii. Numerus divortiorum modo vere periculoso excrevit. Divortium, ut scimus, est notabiliter contagiosum, nam semel agnita illius idea ut legitima, divulgatur; semel ac lex relaxata fuit pro particulari specie casuum, alii homines versantes in casibus confinibus incipiunt credere novam legem eos iuvare posse. Seipsos iniuste tractari putant, et ita novum advenit stratum « casibus duris » appositum cum petitione ulterioris relaxationis legis. Omnis nova relaxatio novam secumfert extensionem, et ita, ambitu continuo dilatato, divortium gignit divortium. In hac simplici elucubratione, tanti magistro indigna, mihi proposui tractare quaestionem de matrimoniis quae « claudicantia » vocantur et exinde in lucem ponere falsitatem et contradictiones conceptus legalis matrimonii ut consideratur hic in Anglia, quae, constans politicae suae generali, conatur compromissum invenire inter monogamiam et polygamiam successivam legalizatam.

In Hibernia leges civiles et ecclesiasticae, quae respiciunt matrimonium, concordant in divortio prohibendo. Status Hibernensis cum peculiari sollicitudine praestat tuitioni instituti matrimonii et defensioni eius contra aggressiones. Inde in Statu Libero Hibernensi non accipi possunt leges quae provideant concessionem dissolutionis matrimonii. Doctrina Ecclesiae, matrimonium scilicet non posse dissolvi nisi morte mariti vel uxoris, valet etiam in iure civili Italiae et Hispaniae (anno 1938 iterum introducto) et in plerisque magnis Statibus Americae Meridionalis ubi floret cultura hispanica.

Ut logica consequentia huius prohibitionis divortii, Constitutiones Status Liberi Hibernensis decernunt aliquem, cuius matrimonium dissolutum fuit vi legis civilis alterius Status, dum matrimonium iuxta legem hibernensem adhuc valet, esse incapacem ad contrahendum validum matrimonium in Hibernia quamdiu vivit altera pars matrimonii ita dissoluti. Haec legislatio satis larga est, ita ut comprehendat etiam extraneorum matrimonia, vel ea in quibus una pars est extranea, aeque ac matrimonia civium hibernensium. Haec legislatio sibi similem invenit in Hispania, sub cuius lege etiam extraneus non catholicus, qui in Hispania matrimonium iniit et divortium in alia natione obtinuit, habetur incapax ad contrahendum alterum matrimonium in Hispania. Ius Hispaniae in hac materia ita conformatum est iuri canonico Ecclesiae, ut nullum divortium a vinculo conceditur vel agnoscitur nequidem quoad extraneos non catholicos, non obstante quod ius eorum nationis id permittit [1]. Tribunalia italica non agnoscunt divortium alienae nationis, si partes, vel etiam alterutra partium, erant cives italici. Brasilia, a nova lege anni 1942, non agnoscit divortium alienae nationis si ambae partes sunt cives nationis brasilianae. Si altera tantum pars est huius nationis, divortium agnoscitur quod partem non brasilianam attinet, quae

---

[1] RABEL, *The Conflict of Laws,* Michigan Legal Studies, (1945), p. 501.

tamen alterum matrimonium in Brasilia contrahere nequit. Proinde in his nationibus extranei se offensos ac iniuste tractatos putare possent si ipsis denegatur licentia contrahendi secundum matrimonium. Si extraneus iniit matrimonium cum subdito nationis quae non permittit matrimonium in ipsa hac natione, deinde alibi obtinet divortium a vinculo et alterum matrimonium contrahit, erit reus bigamiae, et illius criminis accusari poterit ac puniri, eiusque filii poterunt declarari illegitimi.

In memoriam revocamus, anno 1956 in Italia episcopum pratensem fuisse implicatum anomalia quae existit inter ius canonicum et ius civile illius nationis. Post matrimonium civile provocativum initum a communista militante (quondam catholico) et puella quae fidem catholicam in praxi exercebat, episcopus misit epistolas a pulpito praelegendas in ecclesia paroeciali puellae; in hisce litteris ceremoniam civilem vocavit « scandalum publicum », ac partes contrahentes « publicos peccatores », reos « concubitus publici ». Episcopus debuit respondere accusationi diffamationis contra ipsum a marito institutae. Concordatum Lateranense anni 1929 confirmavit quidem formam catholicam matrimonii esse sufficientem et validam ad omnes effectus civiles, at proh dolor (concordata numquam possunt esse conventiones omnino satisfactoriae sub respectu ecclesiastico) ius italicum nihilominus concedebat omni catholico optionem matrimonii civilis. Unde iterum habemus matrimonium invalidum coram Ecclesia et validum coram Statu [2].

---

[2] Conditio in Columbia magis iuri canonico satisfacit. Articulo 17 Concordati anni 1887 conventum fuit omnes qui profitentur fidem catholicam ligari forma canonica et solummodo si eam observaverint matrimonium eorum habere effectus civiles.

Opportunae hic erunt quaedam notae de constitutis in concordato a S. Sede cum Hispania, inito anno 1953, et subsequentibus. Quod attinet quaestionem formae canonicae, est conventio magis satisfaciens quae temporibus modernis obtineri potuit, etsi adhuc non perfecte concordat ideali Ecclesiae. Articulus 42 Codicis Civilis Hispanici obligationem matrimonii canonici imponit iis qui « profitentur religionem catholicam ». Lex anni 1956 clarum fecit non esse locum matrimonio civili nisi ambae partes non profitentur

In Statu Libero Hibernensi adest conflictus inter ius canonicum et ius civile in quibusdam quaestionibus quae matrimonium respiciunt. Altum Tribunal eius Status seipsum non obligatum habet sententiis tribunalis ecclesiasticae in eadem causa latis. In causa GRIFFITH v. GRIFFITH [3] ius civile partes valido matrimonio iunctas habuit atque accusationi bigamie obnoxias si alterum matrimonium contraxerint, nonobstante quod obtinuerant declarationem nullitatis ratione defectus consensus tum a tribunali archidioeceseos dublinensis tum a Rota Romana. Aliud Tribunal ceteroquin postea confirmavit sententias ecclesiasticas. Similis conflictus iuris accidit in causa USSHER v. USSHER [4], in qua asserebatur matrimonium inter partes nec legitimum nec validum initum fuisse quia celebratio matrimonii duarum partium catholicarum coram parocho paroeciae, ubi ipsae residebant, locum habuit in praesentia unius tantum testis. Lord O'BRIEN, L.C.J., sustinuit matrimonium certe invalidum esse iuxta ius Ecclesiae, quia decretum Concilii Tridentini (*Tametsi*) certa promulgatum fuit in Hibernia, ita ut constitueret normam pro matrimoniis catholicis et necessariam redderet praesentiam duorum testium. Attamen, ita ille, bene animo tenendum est decretum Concilii Tridentini non esse agnitum a lege nationali, a Iure Communi (Common Law). Conditiones essentiales Iuris Communis in casu verificatae erant. Partes contrahentes, intendentes tunc et ibi contrahere matrimonium, mutuo sibi dederunt consensum in praesentia sacerdotis ordinati. Inde hic aderat integra substantia matrimonii Iuris Communis, etsi vestiti vesti-

---

fidem catholicam; in omnibus reliquis casibus, sola observantia formae canonicae habebit effectus civiles. Si petitur celebratio matrimonii civilis, ambae partes probare debent se non profiteri fidem catholicam, eodem modo, ut praesumitur, ac requirebatur inde ab anno 1941, scilicet documentis, si pertinent ad sectam in eaque sunt baptizati, vel iuramento, si non sunt baptizati. Cf. articulum notatu dignum de forma canonica matrimonii et de acatholicis in Hispania: *Los acatolicos y la forma canonica del matrimonio*, Santiago Castillo, Razon y Fe, 1954 (iul.-august.) pp. 9-22.

[3] 78 Irish L.T.R., 95 in pag. 98.

[4] (1912) 2 I.R. 445; 46 Ir. L.T.R. 109.

bus ecclesiasticis. Itaque ipse declaravit matrimonium esse verum et validum, etsi invalidum iuxta ius ecclesiasticum [5].

Haec brevis descriptio iuris canonici et civilis in nationibus catholicis bonam praebet introductionem in quaestionem nunc considerandam matrimoniorum quae « claudicantia » dici solent (« Limping Marriages »). Haec verba adhibentur a peritis iuris civilis ad significandum aliquem in una natione manere posse legitimo matrimonio coniunctum, dum in alia eiusdem matrimonii legale divortium obtinuit. Haec anomalia iamdudum iurisperitos vexabat. In Anglia et in Scotia maritus debet habere domicilium in territorio antequam tribunal possit admittere actionem divortii institutam ab alterutra partium. Domicilium in casu est residentia in territorio cum intentione ibi stabiliter residendi. Ita matrimonium potest « transferri » in Angliam a civi hibernensi ope domicilii. Lex Status Liberi Hibernensis, ut dictum est, divortium non agnoscit. Matrimonium illud, quamdiu domicilium mariti manet hibernense, nequit divortio dissolvi. Si tamen bona fide, et non mere ad acquirendum domicilium electum in alia natione, residentiam alibi transfert, verbi gratia in Scotiam, ubi divortium permittitur, status matrimonialis ipsius eiusque uxoris investitur lege novi domicilii et divortium legale fit possibile [6].

In aliis nationibus criterium iurisdictionis est nationalitas mariti; in aliis criterium est locus residentiae principalis seu ordinarius. Ita, si civis anglicus divortium obtinuit in uno ex Statibus Foederatis Americae (singuli Status propriam habent iurisdictionem super divortium), tribunal anglicum sententiam americanam invalidam habet, ita ut civis anglicus ille divortiatus est in illo Statu particulari et ibi etiam uxor eius potest novum matrimonium contrahere, at tribunal anglicum eum semper

---

5 GERALD LEE, *Canon and Civil Marriage Laws in Ireland*, in *Irish Ecclesiastical Record* 67 (1946) 158.

6 Duke of LEINSTER v. Duchess of LEINSTER; The « *Times* » iun. 30, 1930.

tractabit ut maritum illius uxoris, et si haec, altero matrimonio contracto, redierit in Angliam, obnoxia esset accusationi bigamiae.

Nonnumquam problema factum est obiectum schematum legis reformandae, inter quae imprimis notabile est schema conventionis anno 1949 propositum ab Associatione Internationali Iuris. Proponebatur ut nationes inter se mutuo agnoscerent sententias divortii latas ratione sive domicilii, sive nationalitatis, sive residentiae diuturnae, cum cautelis contra abusus. Nullus Status autem hoc consilium accepit, et demandatum fuit Regiae Commissioni de matrimonio et divortio redigere schema codicis quo haec anomalia legalis ad minimum reduceretur [7]. Non necessarium erit pro nostro scopo exponere hic integrum schema, quia tam multae ac difficiles sunt divisiones ac subdivisiones ut spatium ad eas exponendas non sufficeret. Pars XII relationis tractat de iure internationali privato in quantum pertinet ad causas matrimoniales. Hodie, ita relatio illa, adest defectus vicissitudinis inter Status in recipiendis mutuo sententiis nullitatis et divortii. Inde « matrimonium claudicans », ut asseritur, multa incommoda creat quia aliquis, qui matrimonium contrahit obtenta prius sententia divortii vel nullitatis in uno Statu, posset bigamiae accusari in altero Statu, dum ibi filii nati ex altero matrimonio possent haberi illegitimi [8].

---

[7] The Royal Commission on Marriage and Divorce: Report: 1951-1955, Her Majesty's Stationary Office, London, 1956: Part. XII: *The Basis of Matrimonial Jurisdiction and the Recognition of the Jurisdiction of Other Countries,* pp. 204-41.

[8] In hoc contextu interest sequens casus. Causa THE PEOPLE v. HUNT acta fuit in Tribunali Criminali Centrali Hiberniae coram iudice HAUGH mense decembris anno 1945. Vir, nomine HUNT, accusatus erat bigamiae, quia duxerat mulierem, cui nomen Martha CROTTY, in aliquo « Register Office » in Anglia; mulier erat catholica quae religionem de facto colebat. Duo filii ex hoc matrimonio nati erant postquam parentes in Hiberniam fuerant reversi. Matrimonium infelix evasit et partes ab invicem separati sunt. Uxor obtinuit separationem legalem. Maritus HUNT cognovit Miss Mc CARTHY, coivitque cum ea, unde infans natus est, et desideravit eam sponsam ducere. At lex civilis exercebatur, et Martha CROTTY declarabatur esse uxor legitima mariti HUNT et filii Marthae legitimi. Cf. Gerard LEE, *loc. cit.* pp. 156-57.

Commissio Regia suas conclusiones proposuit, quae summatim complecti possunt modo sequenti:

(1) In Anglia et in Scotia iurisdictio super divortium deberet considerari non tantum ratione domicilii mariti, existentis tempore quo actio instituitur, sed, intra certos limites, ratione residentiae partium in territorio, et ratione applicationis legis personalis partium si domicilium habent in territorio alieno. In iure generali, « lex personalis » est lex propria Status ubi pars habet domicilium vel cuius est civis.

(2) Notio rigida domicilii, quae nunc viget in Anglia, deberet mutari introductis novis praesumptionibus legalibus. Dum hodie pars tenetur probare, se non habere domicilium in Statu A., etsi ibi magis vel minus stabiliter commoratur, nova lex statuere deberet, quod unicuique qui assertum partis verum esse negat, incumbit onus probandi contrarium.

(3) Commissio conclusit contra consilium, iuxta quod uxori ad omnes effectus civiles concedebatur domicilium separatum, at commendavit notabilem extensionem legis nunc vigentis, iuxta quam mulier matrimonio iuncta potest recurrere ad tribunal anglicum si a tribus annis habuit residentiam ordinariam in Anglia, etiam si maritus habet domicilium in Statu alieno. Nunc proponitur, salva parva restrictione, ut habeat ius instituendi processum divortii vel nullitatis vel sese defendendi contra huiusmodi actionem a viro institutam, postquam petierit domicilium separatum, sed ad hunc solum effectum, et omnino independenter a quovis tempore residentiae in Anglia. Tàlis iurisdictio iam existit in Nova Zelandia et in pluribus Statibus Americae Septentrionalis.

(4) Marito, cuius domicilium est in aliena natione, qui tamen cum uxore residet in territorio anglico, deberet permitti recursus ad tribunal anglicum ad obtinendum divortium aut declarationem nullitatis matrimonii.

(5) Schema codicis praebet normas elaboratas de agnitione sententiarum alienarum nullitatis et divortii,

salvis certis cautelis, et una ex immutationibus maioris momenti, quas commissio suadet, est quod sententia aliena, id est prolata in aliquo Statu extra Angliam et Scotiam, deberet in his nationibus agnosci si data fuerit in circumstantiis substantialiter similibus illis, in quibus tribunal anglicum exercet iurisdictionem super divortium. Ita, si sententia aliena data fuerit ratione desertionis per tres annos (qui est terminus praescriptus in iure anglico), tribunal anglicum illam reciperet.

Atqui, misso momento iuridico-technico, discussio harum rerum in Commissione Regia clare illustrat notionem matrimonii legalem, praevalentem in Anglia, dum ibi semper existit habitus religiosus conservativus erga divortium. Post conclusiones propositas circa iurisdictionem in casibus nullitatis, Commissio agnoscit quod si eius conclusiones acciperentur, tribunalia invocari possent ad declaranda invalida matrimonia ob rationes non agnitas in iure Angliae vel Scotiae. Verbi gratia, tractari deberet ut nullum matrimonium ratione diversitatis stirpis (« miscegenation ») quae est ratio nullitatis in Unione Africae Meridionalis et in aliquibus Statibus Americae Septentrionalis, non tamen hic in Anglia. « Id tamen », Commissio animadvertit, « non consideramus ut validam obiectionem contra nostrum propositum, in quantum sententia tribunalis est mere declaratoria conditionis sub lege personali partium »[9]; lex personalis autem est lex illius nationis, cum qua partes magis intime sunt coniunctae. At, si lex personalis est diversitatem stirpis vel coloris annullare matrimonium, bene quis quaerere potest, utrum Status quivis sit competens ad constituendum impedimentum irritans talem diversitatem stirpis vel coloris. Nonne tale statutum est *ultra vires* utpote contra legem naturae? Nonne validitas matrimonii dependet ab aliqua re magis decisiva ac est ius mere humanum incorporatum in legibus horum Statuum particularium? Commissio videtur eliminare has quaestiones earumque responsa ubi sta-

[9] The Report, p. 234.

tuit: « Haec Relatio non continebit discussionem circa aspectus matrimonii et divortii qui religiosi vocari possunt, non tamen putandum est hos aspectus fuisse praetermissos. Habuimus testimonia Ecclesiarum Christianarum aliarumque corporationum religiosarum, et omni ope enisi sumus ponderare illa testimonia, una cum omnibus reliquis testimoniis nobis submissis. Nostram autem obligationem esse duximus examinare problemata nobis proposita sub aspectu Status, qui debet legem ferre omnibus civibus, cuiuscumque sint religionis »[10].

Quid nunc significant vocabula « validitas » et « nullitas » in iure anglico? Ipsa radicitus mutaverunt sensu postquam soluta fuerunt a contextu originali in iure canonico. In hoc iure illa vocabula respiciunt contractum qui est sacramentalis et spiritualis ideoque supra omnem competentiam iuris civilis, dum lex anglica ignorat indolem sacramentalem vel spiritualem matrimonii. In iure anglico validitas et nullitas respiciunt statum coram lege et nihil superius. Matrimonium consideratur ut contractus non multum dissimilis qualicumque alteri contractui, et obnoxium quibuscumque normis quas Statui statuere visum est. Validitas proinde ac nullitas non habent ullum prorsus sensum excepto illo dato a lege, et postquam lex introduxit divortium, et quidem illum conceptum modernum divortii qui connotat dissolutionem omnis cuiuscumque vinculi validi matrimonii, vocabula illa debebant mutare significationem idque in peius. Integra conceptio matrimonii alia facta est, et mutatio magis magisque apparet quo magis fermentum divortii permeat massam legalem[11].

Ius canonicum semper ductum est fide, contractum scilicet naturalem quo vir et mulier sese coniungunt in sacrum matrimonium pro tota vita, esse unionem quae est plus quam carnalis, plus quam moralis, quia est

---

10 ib., n. 38, p. 7.

11 G. B. Bently, *Marriage, Real and Legal*, in *The Listener*, octobr. 25, 1956.

sacramentalis, spiritualis, cum partes sint sibi invicem incorporatae ut Ecclesia in Christo. Tale vinculum necessario indissolubile est pro omni potestate mere humana. Si nondum fuerit sigillatum consummatione, Romanus Pontifex, non utendo propria potestate, at virtute potestatis vicariae ipsi a Deo collatae, illud dissolvere potest gravibus existentibus rationibus. Inde dici possumus divortium, sensu moderno intellectum, non tantum esse malum; est impossible: quidquid decreverint tribunalia civilia, « Quicumque dimiserit uxorem suam, et aliam duxerit, adulterium committit; et qui dimissam duxerit, moechatur » [12].

Tribunalia civilia multum loquuntur de « probationibus » (anglice: *evidence*). Non habentur probationes, sensu quo ipsa eas intelligunt, de matrimoniis sacramentalibus. Aut credunt in auctoritatem Christi, sacrarum scripturarum, eiusque Ecclesiae unius, verae, infallibilis, aut omnino non credunt. Ubi haec fide accipiuntur, dominantur ius matrimoniale. Si existit aliquid ut matrimonium sacramentale, tunc ad legem spectat ut sese illi conformat; inde iuri canonico tantopere interest validitas et nullitas, nam si vinculum, semel creatum, est extra potestatem humanam, quaestio utrum existat necne maximi omnino est momenti. Semel admisso divortio, vinculum iam factum est ligamen mere legale potestati humanae obnoxium, quod idem est ac negare indolem sacramentalem matrimonii et auctoritatem exclusivam Ecclesiae. Porro effectus est quod inauguratur mundus novus matrimoniorum legalium, quae nullam prorsus necessariam relationem habet cum mundo matrimoniorum realium et/sive sacramentalium. Est quasi terra quaedam fabulatoria a lege ficta, in qua adulterium vi quadam magica iam desinit esse adulterium, polygamia iam non amplius est polygamia vi sententiae tribunalis civilis, et tunc aut existere pergit ut fornicatio aut ulterius immutatur

---

12 Mc 10, 12 coll. Mt 19, 9.

in commercium maritale, quae omnia fiunt absque ulla prorsus mutatione in modo agendi viri et mulieris de quibus agitur. Ubi metamorphosis huius generis non tantum est possibilis at etiam communiter recepta, quaestio de vinculo reali, utrum scilicet existat necne in casibus concretis, perdit fundamentum, et vocabulum « nullitas » fit mere academicum. Manet quidem distinctio technica inter « nullitatem » et « divortium », scilicet in casu nullitatis causa adesse debuit momento quo contractus initus est, etsi id etiam neglectum fuit in lege de causis matrimonialibus anni 1937, qua voluntaria recusatio consummationis facta fuit ratio nullitatis. At in praxi sententia nullitatis et sententia divortii saepe speciem prae se ferunt quod sunt media alternativa ad eundem finem obtinendum, scilicet succurrere parti cui iniuria illata est. Huius rei signum est, quod Commissio Regia, postquam in Parte II Relationis agerat de nullitate, pergit ad Partem III sub titulo « Alia Remedia ». Inde sustinere indolem exclusivam unionis matrimonialis et possibilitatem dissolutionis idem est ac facere ita, ut sanctitas matrimonii christiani consistat in faciliori divortio.

Notabile est, legem matrimonialem, semel ac fuit soluta ab omni conformitate cum realitate, fieri instrumentum politicum ita conformatum ut Status vel societas desiderat. In Anglia legislatio hucusque influxum accepit a quibusdam, etsi vagis, reminiscentiis doctrinae christianae, et adest certo certius fluctuatio inter evolutionem matrimonii dissolubilis prout ex eo logice provenit et impulsum, quae supervixit, ad promovendam monogamiam per totam vitam duraturam. In quibusdam « register offices » in Anglia, quae homines adire possunt ad contrahendum secundum vel tertium matrimonium, vident affixam inscriptionem « Reminiscamini hanc unionem esse duraturam per totam vitam »! Et hic impulsus ad monogamiam adhuc satis fortis est ut conservetur semper definito matrimonii quae requirit intentionem monoga-

miae per totam vitam duraturae ad validitatem matrimonii. « Ingrediendo matrimonium », dicit Commissio explicans dictum a Lord Penzance, iudice Alti Tribunalis, « maritus et uxor debent intendere matrimonium suum permansurum esse per totam vitam ». Et tamen lex civilis tractat matrimonium personarum divortiatarum ac si esset sub nullo respectu inferius primo matrimonio celebrato absque ullo impedimento.

Commissio Regia debuit accipere dissolubilitatem matrimonio in iure civili ut factum. Non potuit appellare ad naturam sacramentalem matrimonii, nam haec negatur ab Ecclesia a Statu anglico agnita, quae tenet matrimonium, ad summum, esse statum vitae approbatum a Iesu Christo. Logica matrimoniorum mere legalium apparet in hoc conatu reducendi in ordinem « matrimonia claudicantia », et conservatismus christianus Anglorum apparet in eo quod propositum, ut ruina matrimonii esset ratio divortii, apud Commissionem non invenit approbationem.

Catholicis in genere, et maxime membris catholicis Parlamenti, difficilis est quaestio, quomodo scilicet tractare debeant Relationem huiusmodi. Cum non possint credere in divortio civili, dicentne se non habere ullum prorsus criterium ad diiudicandas novas leges divortii? An seipsis dicent: « In hypothesi divortium esse possibile, quaenam lex erit melior? » Tunc considerare possent Relationem sub eodem respectu ac fecit ipsa Commissio Regia, missis propriis et veris normis iudicii. An possunt affirmare duo: primo, divortium verum esse impossibile in tribunalibus civilibus; secundo, in datis circumstantiis nationis, rationem habendam esse divortii civilis, itaque se posse quaeri a seipsis et a legislatoribus, quaenam lex in his circumstantiis magis sit apta? Lex proponenda essetne minus an maius malum? Lex civilis in hac materia divortii et nullitatis plena est fictionibus irrealibus, et certe rationabile est conari quantitatem irrealitatis reducere, cum realitas numquam impune negligatur. Logica divortii ipsa natura eo tendit ut propellatur semper longius a realitate. Si Ecclesia sese opponit divortio et cuicumque mutationi

in legibus divortii, multi putant ipsam esse obscurantistam, irrealisticam, non constructivam, illogicam et impiam. Acatholici (et nonnumquam et ipsi catholici in hac natione) obliviscuntur proposita constructiva fieri non posse pro systemate legis de quo credis et scis ipsum fundatum esse super mendacium; vere logica evolutio promoveri nequit si praemissae omnes sunt erroneae; non possunt applicari conditionibus radicitus irrealibus canones normales iustitiae et caritatis.

Bonum exemplum evolutionis logicae erroneae divortii est consilium statuendi ut ruina matrimonii sit causa divortii, quia hoc secumfert dolorem pro individuis. Interesse publicum et bonum commune exigunt, dicunt illi, ne mundus matrimoniorum impleatur feno vinculorum legalium quae omni sensu privata sunt *irreparabili ruina actualis cohabitationis.* Itaque, si non existit realitas cohabitationis, matrimonium dissolvatur oportet. Hoc modo inducimur ad credendum, unicam realitatem in matrimonio esse actualem cohabitationem. Quod omnino negligit omnem notionem vinculi permanentis creati antequam cohabitatio umquam incoepta fuit. Haec vincula profecto non carent sensu. Multo magis prodest interesse publico et bono communi ut haec sic dicta « ligamina vacua » sustineantur ne lex corrumpatur in divortium mutuo consensu obtinendum.

Eaedem rationes valent de ordinando iure internationali de sic dictis « matrimoniis claudicantibus ». Vicissitudo internationalis non peti debet si constat impendio agnoscendi spurias nullitates et rationes divortii, quae excedunt limites legis nationalis anglicae et legem naturae et Dei.

Multum agunt de « duritia » in materia matrimoniorum in genere et matrimoniorum claudicantium in specie. Notio haec duritiae levandae subest omni legi divortii, et perpetua est querela contra defensores indissolubilitatis matrimonii quod ipsi negant auxilium quod exigunt iustitia et misericordia. At notiones iustitiae et misericordiae certo erroneae sunt si negant existentiam

validi vinculi matrimonii. In initio « duritia » invocabatur ad tollendam obligationem cohabitandi cum comparte quae cohabitationem impossibilem reddiderat. Deinde notio extendebatur ad perdurationem ipsius vinculi, ita ut iustitia et misericordia viderentur exigere ut pars laesa haberet possibilitatem divortii. Pondus argumentorum maxime erat in onere « intolerabili » removendo. Permittendo divortium tantum in casu iniuriae matrimonio illatae, verbi gratia adulterii, lex videbatur concipere divortium ut poenam laesionis obligationum, et talis notio valet aliquid contra ultimam corruptionem opinionis, iuxta quam mera restrictio libertatis mariti amari et morosi ad novum matrimonium ineundum habetur « duritia » quae clamat remedium. Sunt hodie qui « iniustum » ducunt, si omnis spes reconciliationis et restaurandi cohabitationem evanuit, admittere ut scrupula conscientiae partis, iuxta legem innocentis, impediunt alteram (et minus scrupulosam) partem quominus cuidam alteri personae matrimonio coniungatur. Iterum, logice iam versamur in campo divortii mutuo consensu obtinendi, nam « duritia » in casu potest determinari a criteriis et iudicio cuiuscumque individui cui forte arridet lex civilis [13].

In discussione in « House of Lords » sustinebatur: si divortium permissum fuerit post septem annos separationis, agnosceretur divortium mutuo consensu obtinendum, quod esset novum principium introductum in ius anglicum [14]. « Lord Chancellor » dixit: « Discussum est hodie utrum haec species divortii sit divortium mutuo consensu statutum. Est divortium quod pars quae forte est culpabilis vi imponit parti innocenti, et quamquam proponuntur hodie septem anni, hic terminus poterit tandem aliquando reduci ad unum annum ». Ipse quaesivit utrum, admittendo hanc speciem divortii, periculum esset quod

---

[13] Rogatio legis divortii post septem annos ruinae matrimonii introducta fuit in « House of Commons » a Mrs. Eirene WHITE, 17 novembris, 1950.

[14] Archiepiscopus Yorkensis: HANSARD, House of Lords: 23 novembris, 1950: col. 486; n. 33.

homines magis magisque opinantur matrimonium esse contractum liberum et non unionem per vitam duraturam [15]. Membrum « House of Communs », loquendo omnino « ad rem », dixit legem rogatam non diminuturam et aucturam esse numerum matrimoniorum fractorum, et si talis lex approbata fuerit, nos tandem aliquando perventuros esse ad divortium consensu, immo ut in Dania, mera voluntate obtinendum [16].

Commissio Regia suadet, ut remedium divortii, « notabilem extensionem in opere educationis, instructionis praematrimonialis, assistentiae matrimonialis et reconciliationis ». Merito tamen quaerere possumus, quibusnam fundamentis huiusmodi instructiones niti debebunt? Doctrina indissolubilitatis sacramentalis, an doctrina unionis dissolubilis ratione causarum variarum et continuo crescentium duritiae? Si ultimum, nulla instructio multum proderit. Haec est ratio cur, iam anno 1912, membra Commissionis Regiae de Matrimonio et Divortii tunc existentis non potuerunt intelligere Rev. Michaelem KELLY, parochum Hoxton, Shoreditch, dicentem: « Pauperes catholici firma fide tenent matrimonium christianum consummatum esse indissolubile, excepto casu mortis alterutrius partis, et nullam potestatem Status matrimonium eorum invalidum facere posse. Ipsi omnem sententiam, quae intendit finem facere vinculo matrimoniali, nullius omnino valoris habent nec obligatoriam in conscientia. In exercitio mei ministerii per plus quam quadraginta sex annos baptizavi fere septem millia infantium. Hoc demonstrat intimum et familiare commercium quo cum plebe mea utor. Eos cognosco ut solus sacerdos potest eos cognoscere, et mihi fidunt ut soli sacerdoti fiducia habetur. Veniebant ad me in veris et fictis difficultatibus. Mihi loquebantur verbis sinceris de sudore laboris, de censu exaggerato, de incertitudine occupationis, de maledictione intemperantiae, de verbis et actibus perniciosis causatis ab incompatibilitate characte-

---

15 HANSARD, « House of Lords », 23 nov. 1950, col. 512, 513.

16 Sir Patrick SPENS, House of Commons, vol. 485, n. 68, col. 995.

rum, et aliis dolendis rationibus, et, quantumvis dolores eorum erant atroces et terribiles, vel exaggerata eorum futuri temporis anxietas, in ne uno quidem casu mentio fiebat divortii ut remedii. Apud eos vocabulum « divortium » synonynum est vocabulo « adulterium ». Non profero hoc vocabulum ad offendendum, at est illud quo utuntur ipsi [17]. Est haec habitudo Ecclesiae eiusque membrorum quae induxit Lord HEWART, tunc Primus Iudex Angliae, ad scribendum in articulo speciali de reformatione divortii : « In Papua et apud Romanos Catholicos matrimonium dicitur esse indissolubile » ; quod implicite continet nos Catholicos, ut incolas Papuae, incultos esse et non sequi evolutionem temporum [18].

Non sufficit dicere hominibus, cum verbis Commissionis, quod « est in maius bonum omnium quorum interest — societatis, partium in matrimonio et filiorum — matrimonium esse debere unum et per vitam duraturum », quia, nisi verae notiones dogmaticae et canonicae indissolubilitatis apud homines efformari possunt, alia motiva de facili eos persuadebunt circumstantias suas particulares iustificare exceptionem a regula. At, ubi existit matrimonium dissolubile in sensu legali, indissolubilitas potest doceri tantum ut pars doctrinae catholicae, cuius influxus ut stupidus proponitur et in quibusdam regionibus nullus redditur a matrimonio et divortio legali. Forsitan conscientia huius rei fuit, quae scribere fecit ultimam phrasin primi capituli Relationis : « Quidam ex nobis putant necessarium fieri posse, si haec tendentia (ad facilius divortium) continuatur libero cursu, deliberare utrum societas tota non esset felicior et stabilior se omnino aboleverit divortium et permiserit inevitabiles dolores individuales quae inde provenirent ». « Would that » fundarent legislationem suam iuri canonico potius quam iuri civili.

V. PAUL BRASSELL, S. J.
Prof. iur. can. in Fac. Theol. Heythropensi, Anglia

---

17 *Minutes of Evidence taken before the Royal Commission on Divorce and Matrimonial Causes*, 1912, vol. III, pp. 328-29.
18 *Daily Telegraph*, 21 oct. 1935.

QUOUSQUE SE EXTENDAT ECCLESIAE VICARIA POTESTAS SOLVENDI MATRIMONIUM

Iam inde a promulgato Codice Iuris Canonici (1917), concessae sunt novae formae dissolutionis vinculi coniugalis. Matrimonium contractum inter infidelem et baptizatum in haeresi Pius XI anno 1924 dissolverat in favorem sive partis baptizatae quae convertebatur ad veram fidem, sive partis infidelis quae baptizabatur. Matrimonium autem inter infidelem et catholicum cum dispensatione ad impedimento disparitatis cultus initum Pius XII dissolvit in favorem tum coniugis infidelis baptismum recipientis (1947), tum coniugis catholici (1957) [1].

Si hae dissolutiones adduntur dissolutionibus vinculi matrimonialis, consummati vel non consummati, ratione sive privilegii Paulini sive privilegii fidei am concessis (cann. 1120-1127), necnon et dissoluitonibus matrimoni non consummati tum ipso iure per sollemnem professionem religiosam, tum per dispensationem a Sede Apostolica ex iusta causa concessis (can. 1119), concludendum est solum vinculum coniugale absolute indissolubile esse matrimonium duorum coniugum baptizatorum, qod proinde est sacramentum, dummodo postea sit consummatum.

Si vero solum vinculum perfecte indissolubile sit matrimonium consummatum duorum baptizatorum, exinde tamen non sequitur quodvis aliud coniugale vinculum ab Ecclesia posse dissolvi. Demus exemplum e recenti periodico desumptum: [2]

---

1 Cf. L. C. de Léry, *La dissolution du mariage et le pouvoir des clefs; Sciences ecclésiastiques, X* (1958), pp. 322 ss.

2 *L'Ami du Clergé,* 1958, p. 400.

« Josué, de nationalité et de religion juive, a épousé une de ses compatriotes dans une synagogue, à Alger. Au bout de quelques années, par suite de désaccord entre les conjoints, Josué a demandé et obtenu le divorce; puis il a contracté un mariage purement *civil* avec Marguerite, catholique... ».

Explicat vero auctor possibilem esse usum privilegii Paulini, si Iosue ad catholicismum convertatur, ut solvi possit eius primum matrimonium cum Iudaea. Pergitque: « Comme cette conversion de Josué demeure hypothétique,... il y a un moyen plus rapide et plus sûr de donner un apaisement à la conscience de Marguerite, c'est d'exposer le cas au Saint-Office, en vue d'obtenir *dispense* du premier mariage, en vertu du *privilège de la foi* (appelé aussi pétrinien)... [3].

* * *

Nobis autem certum est Sanctum Officium non habere potestatem solvendi primum Iosue coniugium, quamdiu hic aut eius prima uxor — quam vocemus Rebeccam — baptizatus non fuerit. Ecclesiae enim potestas ad hunc casum sese non extendit.

Cum, ex hypothesi, nec Iosue nec eius legitima uxor parati sint ad baptismum recipiendum, de privilegio Paulino, ut recte advertit A., hic agi non potest. Recurrendum ergo esset ad privilegium fidei vel ad potestatem Sancti Pontificis solvendi quibusdam in casibus matrimonium quod non sit sacramentum et postea consummatum. Haec Romani Pontificis potestas dicitur ministerialis, seu vicaria, aut instrumentalis. Pars est potestatis clavium. Hac enim potestate Ecclesia a Christo duplicem recepit iurisdictionem; unam quae ipsi Ecclesiae competit ut causae principali, qua leges edicit et iudicia reddit in foro externo, alteram vero quae ipsi competit ut causae ministeriali, vel instrumentali, aut vicariae Dei, qua fun-

---

[3] Ibidem.

gitur sive solvendo peccati vincula in foro interno, sive exercendo iurisdictionem gratiosam et stricte voluntariam in quibusdam materiis, ut cum dispensat a voto, vel a iureiurando, aut a contractu, quale est matrimonium [4].

Haec igitur Ecclesiae vicaria potestas est pars quaedam eius iurisdictionis. Ecclesiae vero potestas iurisdictionalis infideles non comprehendit. « Quid enim mihi de iis qui foris sunt iudicare? » ait Apostolus (1 Cor., V, 12). Cum Iosue et Rebecca, eius prima uxor, baptizati non sint, Supremus Pontifex nullam potestatem obtinet in matrimonium quod simul contraxerunt, donec alteruter baptismum non receperit. « Ecclesia vel Ecclesiae praelatus aut minister nulla pollet iurisdictione, *etiam mere ministeriali,* in eos qui adhuc foris sunt, prout declaratum est in tractatu de Poenitentia » [5]. Ita scribit Billot, ubi de matrimonii indissolubilitate explicite loquitur. In tractatu autem de Poenitentia, ad quem hic nos remittit, commentansque notum textum: « Tibi dabo claves regni coelorum... etc. », de hoc puncto fusius disserit: « Praecipua autem animadversione dignum est, quod in hoc iterum loco, non secus ac in primo, antequam ligandi atque solvendi pontificium promitteret Christus, expresse Ecclesiam commemoravit, eosque solos qui ad eius forum iam pertinerent: ut scilicet indicio esset, potestatem hic promissam nihil commune habere cum munere baptizandi quod exercetur circa eos qui adhuc foris sunt, et nequaquam consistit in absolvendo sicut suo loco ostendetur. Sane vero, cum misit Apostolos ad baptizandum non dixit: Euntes docete Ecclesiam, baptizantes *eam,* sed: Docete omnes gentes, baptizantes *eos.* Hic autem dicit: *Aedificabo Ecclesiam meam, et tibi dabo claves* (Ecclesiae), *et quodcumque solveris super terram erit solutum et in coelis.* Et rursus: *Dic Ecclesiae: si autem Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus; amen*

---

4 Cf. L. C. de Léry, *La dissolution du mariage et le pouvoir des clefs; Sciences ecclésiastiques,* X (1958), p. 329.

5 Billot, *De Ecclesiae Sacramentis,* II, ed. 7 (1929), p. 428, nota 1.

amen dico vobis, quaecumque alligaveritis super terram, etc. »[6].

Quamvis duorum infidelium matrimonium sacramentum non sit, attamen sacrum et religiosum quid remanet. Hoc Leo XIII magnificis verbis expressit in suis Encyclicis *Arcanum*: « Etenim cum matrimonium habeat Deum auctorem, fueritque vel a principio quaedam Incarnationis Verbi Dei adumbratio, idcirco inest in eo sacrum et religiosum quiddam, non adventitium, sed ingenitum, non ab hominibus acceptum, sed natura insitum... Igitur cum matrimonium sit sua vi, sua natura, sua sponte sacrum, consentaneum est, ut regatur et temperetur non principum imperio, sed divina auctoritate Ecclesiae, quae rerum sacrarum sola habet magisterium »[7].

Etsi matrimonium duorum infidelium est res sacra, Ecclesia tamen super hanc rem religiosam nullam iurisdictionem proprie dictam possidet. Utique, concedendum est hanc Leonis XIII affirmationem praebere argumentum illis qui opinantur Statum in re matrimoniali nunquam esse competentem, etiamsi agatur de matrimoniis inter non baptizatos, cum — ita arguunt — illa coniugia sint res sacrae religiosaeque.[8] Nullum tamen cognoscimus auctorem, qui ex hoc textu concludat Ecclesiam habere potestatem in matrimonia infidelium. « Dicendum, ait Billot, quod infideles sunt in statu imperfecto, id est, praeter normam illam quam simplex rerum natura adstruit, quia vera religione carentes, nulli legitimae auctoritati religiosae sunt obnoxii[9].

---

[6] BILLOT, *De Ecclesiae Sacramentis*, II, ed. 7 (1929), p. 17.

[7] ASS, XII (1879-1880), p. 392.

[8] Cf. GASPARRI, *De Matrimonio*, vol. 1 (1932), nn. 240 ss., praesertim n. 249. - Iuxta hos auctores, matrimonia infidelium solo iure naturali reguntur. Contraria tamen sententia, agnoscens societati civili ius leges ferendi et iudicia exercendi de coniugiis non baptizatorum, multo communior est. Cf. infra, n. 9.

[9] BILLOT, *De Ecclesiae Sacramentis*, II, ed. 7 (1929), p. 454. - Pergitque A.: « Et ideo non improbabiliter *forsitan* diceretur, principem politicum posse apud eos regulare contractum matrimonialem et de matrimonialibus causis iudicare: non quod auctoritas ista sit pars civilis principatus, sed quia *per accidens et ratione*

Notetur etiam ipsam Ecclesiam potestatem erga matrimonia infidelium nunquam vindicasse. E contra, citari possunt plura S. Officii et S. Congregationis de Propaganda Fide responsa, quae competentiam Status in matrimonia non baptizatorum expresse agnoscunt, et, in suis solutionibus, huius competentiae rationem habent [10].

* * *

Si ecclesia in matrimonia infidelium nullam possidet iurisdictionem directam, num indirectam saltem potestatem quandoque acquirere possit? Redeamus ad casum de quo supra egimus. Iosue et Rebecca, religione et natione iudaei, matrimonium inter se ineunt. Propter discordias, Iosue ab uxore discedit divortiumque obtinet. Dein Iosue civile coniugium cum Margarita, catholica, contrahit. Nunc vero vellet Iosue Margaritam uxorem ducere catholico quidem ritu, remanens tamen iudaeus, cum scilicet dispensatione a disparitate cultus. Num possit Ecclesia, ratione baptismi Margaritae, competens fieri quod spectat ad nuptias Margaritae et Iosue, ideoque indirecte solvere matrimonium Iosue cum Rebecca? Sic secundum matrimonium Josue cum Margarita solveret primum cum Rebecca.

Hoc autem omnino negandum est. Iosue, iudaeus, nequit habilis fieri ad contrahendum cum Margarita, quin solvatur legitimum Iosue cum Rebecca matrimonium, in quod Ecclesia nullam auctoritatem habet, cum ambo, Iosue scilicet et Rebecca, infideles remaneant. Solveretur matrimonium duorum non baptizatorum, quorum neuter converti velit. Non videmus vi cuius privilegii vel principii R. Pontifex hoc matrimonium solvere possit. « Omnes conveniunt in neganda potestate R. Pontificis solvendi matrimonium, si *uterque* coniux in infidelitate maneat » [11].

---

necessitatis devolveretur in supradictis adiunctis ad eum qui solus ibi legitime praeest, ut bonum sociale utcumque ibi conservetur ».

10 Gasparri, *De Matrimonio*, vol. 1 (1932), nn. 244 ss.; Cappello, *De Matrimonio*, Pars I, Romae, ed. 4 (1939), n. 76.

11 Cappello, *De Matrimonio*, Pars II, ed. 4 (1939), n. 789.

Sententia haec, existimans matrimonium Iosue et Rebeccae solvi posse, forsan proveniret e duplici confusione. Videtur primo argui e can. 1126: « Vinculum prioris coniugii in infidelitate contracti, tunc tantum solvitur, cum pars fidelis reapse novas nuptias valide iniverit ». Sic novum matrimonium Iosue cum Margarita, catholica, censetur posse solvere prius Iosue coniugium cum Rebecca, utroque tamen, Iosue scilicet et Rebecca, infideli manente. Sed « pars fidelis », de qua loquitur can. 1126, attento contextu, evidenter est pars quae convertitur. Iamvero in praesenti casu nulla habetur conversio. Et nuptiis Iosue cum Margarita obstat prius coniugium Iosue cum Rebecca, quorum neuter est baptizatus. Hoc vero matrimonium est legitimum et intrinsece indissolubile. Adest proinde in casu impedimentum iuris divini, seu ligaminis (cf. can. 1069 § 1).

Praeterea, ex hoc videretur argui quod Ecclesia totam possideat iurisdictionem in matrimonia inter baptizatos et non baptizatos celebrata, exclusa civili societate. Sententia utique communior tenet Ecclesiam, in matrimoniis inter baptizatos et infideles, exclusivum ius habere statuendi impedimenta. Tum ratione partis fidelis, tum ratione materiae, seu rei natura sua sacrae et religiosae, Ecclesia competentiam Status excludit quoad matrimonia inter fideles et infideles. Haec saltem est sententia hodie communior [12]. Sed in praesenti casu Ecclesia non excludit Statum, de quo nullo modo agitur. Nec agitur de impedimento iuris ecclesiastici seu positivi humani, sed de impedimento iuris divini, scilicet ligaminis.

Videtur proinde omnino certum Ecclesiam, etiam vi suae potestatis vicariae, nec directe nec indirecte posse solvere legitimum duorum infidelium matrimonium, quamdiu alteruter baptismum non receperit, quia nempe Ecclesia in hos coniuges caret omni potestate [13].

---

[12] Opposita sententia tenet societatem civilem, in matrimoniis inter fideles et infideles, posse impedimenta etiam dirimentia constituere pro parte infideli.

[13] Indirecte etiam infideles subiiciuntur in re matrimoniali Ecclesiae iurisdictioni: 1) quando agitur de iis legibus, quae sunt

* * *

Ecce vero casus paulisper diversus. Quaeritur an R. Pontifex solvere possit connubium inter infidelem et acatholicum baptizatum, ita ut hic, remanens acatholicus, catholicum sibi in matrimonio adiungat, cum scilicet dispensatione ab impedimento mixtae religionis. Paulina, v.g., haeretica sed baptizata, primum nupserat Paulo, infideli, a quo tamen divortium obtinuit. Nunc vero Paulina cum Ioanne, catholico, vivit. Ioanni et Paulinae nati sunt plures liberi. Paulina non cogitat de conversione ad veram fidem, sed libenter consentiret ut proles iam nata aut nascitura in Ecclesia baptizetur ed educetur. Parata est ad praestandas ones cautiones de prole, ut eius secundus maritus, Ioannes scilicet, animae pacem acquirat et sorte sua contentus vivat.

Existimamus Ecclesiam, sub quibusdam conditionibus, vicariam habere potestatem solvendi prius Paulinae coniugium cum Paulo. Prima conditio est certus Paulinae baptismus. Hic baptismus certo validus esse debet, ut Ecclesia in Paulinam iurisdictionem possideat. Et si probari nequit certus Paulinae baptismus, Ecclesia nihil aget, ne tangat matrimonium quod solvere fortasse non potest [14]. Et ideo, ex hoc capite excluduntur multi casus, in quibus scilicet dubia manet baptismi sive validitas sive ipsa receptio.

Si autem certo probatur Paulinae validus baptismus, eo ipso indubitanter constat R. Pontificem in Paulinam

---

declarationes iuris divini naturalis aut positivi; 2) ratione connexionis, quando infidelis matrimonium contrahit cum fideli, eo ipso quod fidelis tenetur ad catholicam matrimonii formam; 3) quando alteruter ex coniugibus infidelibus convertitur ad fidem; 4) ratione connexionis, in causis matrimonialibus; 5) ratione individuitatis contractus matrimonialis, si pars non baptizata sit quidem habilis, sed contrahere velit cum persona baptizata iure canonico inhabili (cf. CAPPELLO, *De Matrimonio*, Pars I, ed. 4 [1939], n. 67.

14 Probandum etiam erit, et quidem certo modo, Paulum non esse baptizatum. Nam si Paulus et Paulina ostenderentur esse dubie baptizati, Ecclesia non auderet solvere matrimonium, quod forsan est sacramentum et consummatum.

iurisdictionem habere et proin eius prius matrimonium cum Paulo solvere posse. Ecclesiam vindicare iurisdictionem in omnes baptizatos, tum catholicos tum etiam haereticos schismaticosque, certissimum est. Attente legenti cann. 12, 87, 1038 § 2, 1070 § 1 et 1099 §§ 1 et 2, clare apparet Ecclesiam in omnes baptizatos sine exceptione velle suam iurisdictionem extendere.

Equidem, R. Pontifex de hac causa non tenetur agere. Sane, si S. Pontifex de casu Paulinae agere recusaret, haec, quia non est catholica et converti non vult, rem aegre ferre non deberet. Sed S. Pontifex potestatem retinet in omnes baptizatos, illos etiam qui hanc potestatem agnoscere recusant. Bonus vero pater remanet liber concedendi favorem illi qui hunc favorem non meretur, vel minus meretur.

Praeterea Paulina, dum se declarat paratam ad praestandas ordinarias matrimoniorum mixtae religionis cautiones de baptismo et catholica educatione prolis, implicite agnoscit Ecclesiae iurisdictionem.

Paulina quoque, quia baptizata, baptizatam partem potius quam infidelem matrimonio sibi iungere debet. Et hoc significabat Ecclesia ante 1917, quando ad omnes baptizatos, etiam haereticos schismaticosque, impedimentum disparitatis cultus extendebat [15].

Hoc denique notandum est. Ante Codicem unio inter infidelem et acatholicum baptizatum invalida erat sine dispensatione. Nunc, post Cadicem, est valida. Haec mutatio in legislatione videtur esse causa sufficiens cur R. Pontifex, in quibusdam adiunctis, de quibus ipse solus iudex est, haec connubia quandoque solvat, valide utique inita a parte acatholica baptizata, sed forsan inconsiderate et sine dispensatione nunc non iam necessaria.

---

[15] Ante Codicem, haeretici et schismatici baptizati matrimonium cum infidelibus invalide contrahebant, sine dispensatione a disparitate cultus. Nunc Ecclesia non extendit impedimentum disparitatis cultus, de quo in can. 1070, ad acatholicos baptizatos, ne connubia eorum cum non baptizatis nulla reddantur.

Paulina, qui est baptizata, facilius cum baptizato animam salvam faciet; idque eo magis quo R. Pontifex, utens vicaria sua potestate, validum eius matrimonium reddiderit, et baptismo necnon et catholicae educationi prolis providerit, immo saluti aeternae totius familiae [16].

* * *

In casu supra allato, R. Pontifex coniugale vinculum dicebatur solvere posse inter infidelem et acatholicum baptizatum, ut hic acatholicus, non conversus ad catholicam fidem, sed per dispensationem mixtae religionis, cum parte catholica matrimonium iniret. Casum paulisper mutemus et quaeramus an S. Pontifex possit simile coniugium solvere, ut pars infidelis, sine conversione sed per dispensationem disparitatis cultus, matrimonium cum coniuge catholico contrahat.

Arthurus v.g., catholicus, in concubinatu vivit cum Martha, infideli. Martha autem erat uxor Renati, haeretici sed baptizati, a quo divortium obtinuit. Renatus dein civile inivit connubium cum Anna. Martha nunc saltem non vult catholica fieri. Sed ipsa Arthuro libenter nuberet coram Ecclesia cum dispensatione disparitatis cultus; et ut hoc obtineat, parata est ad praestandas cautiones de baptismo et educatione prolis in Ecclesia. Sed matrimonio eius cum Arthuro obstat prius Marthae coniugium cum Renato. Quaeritur an S. Pontifex, vi suae potestatis ministerialis, possit hoc Marthae matrimonium cum Renato solvere, non in favorem Renati, haeretici baptizati, qui de petenda gratia non cogitat, sed in favorem Marthae, infidelis, quae validum connubium cum Arthuro, catholico, inire ardenter cupit.

Existimamus S. Pontificis vicariam potestatem etiam hunc casum includere. Iterum, conditio « sine qua non »

16 Conversio futura Paulinae ad veram fidem sperari potest. Et Paulus, primus maritus Paulinae, liber factus per dissolutionem sui matrimonii cum Paulina, novum coniugium, validum quidem, inire poterit. Sed huic duplici expectationi non est nimis insistendum.

est, ex una parte, certus validusque Renati baptismus, ex altera vero, Marthae baptismi certa absentia. Si Renatus et Martha non sunt baptizati, R. Pontifex in illos nulla gaudet iurisdictione. Si uterque est baptizatus, etiam dubie tantum, S. Pontifex matrimonium, quod sit fortasse sacramentum consummatum, tangere non audebit. Oportet Renatus sit certo baptizatus, Martha vero certo non baptizata.

Sed his stantibus, papa indubitanter potestatem possidet in hoc connubium, « rem sacram religiosamque », baptizati et non baptizati, et proin in quibusdam adiunctis illud solvere certo potest. Adiuncta huius casus ab adiunctis prioris casus paulum diversa sunt. Differunt etiam in hoc casu argumenta invocanda in favorem solutionis vinculi. Sed substantialiter praesens casus a priori non differt. Agitur enim de matrimonio inter baptizatum extra Ecclesiam et non baptizatum. Vi baptismi unius coniugis — dummodo hic baptismus certo exsistat sitque validus — R. Pontifex in hoc matrimonium iurisdictionem obtinet. Cum autem hoc coniugium non sit sacramentum, S. Pontifex, vi potestatis suae instrumentalis, illud solvere potest. Etsi Renatus, pars baptizata, de implorando favore ne cogitat quidem, Martha vero, pars infidelis, incapax est petendi gratiam, quia, utpote non baptizata, auctoritati pontificiae non subiicitur, attamen matrimonium Renati et Marthae, baptizati scilicet et non baptizatae, intra limites versatur potestatis R. Pontificis, qui hoc coniugium solvere potest, quin ulla pars rem directe petat.

Haec enim sunt peculiaria adiuncta huius casus. Nemo officiali modo petere potest solutionem vinculi coniugalis. Renatus, pars baptizata, de re non cogitat, et nunc temporis saltem de solutione vinculi curare non videtur. Martha vellet quidem, sed cum baptizata non sit, non potest rogare a R. Pontifice favorem, quem hic illi directe concedere non valet, cum in ipsam non habeat directam auctoritatem. Arthurus, catholicus, qui matrimonium cum Martha coram Ecclesia inire cupit,

nonnisi indirectam petitionem facere potest. Hoc vero sufficere videtur. Illud praesertim refert, quod papa in rem iurisdictionem possideat. Iamvero, uti iam diximus, propter validum unius coniugis baptismus, vicaria Ecclesiae potestas coniugium Renati et Marthae complectitur. Renatus, qui civile connubium cum Anna contraxit, ad Martham redire certissime non vult. Renatus proinde non potest nisi consentire solutioni sui cum Martha connubii, a qua solutione hoc saltem commodum obtinebit, quod poterit, si velit, suum matrimonium cum Anna validum reddere. Sed de hoc infra agemus.

Martha ardenter cupit solutionem sui cum Renato coniugii, ut coram Ecclesia Arthuro nubat eique animae pacem procuret. Et Arthurus eamdem solutionem ardentius desiderat. Si R. Pontifex matrimonium Marthae et Renati solvit, sinit Arthurum cum Martha matrimonium legitimum cum dispensatione disparitatis cultus contrahere. Simul vero permittit S. Pontifex Renato ut suas secundas nuptias cum Anna validas reddat [17].

Tales tamen dissolutiones vinculi coniugalis raro occurrent et tantum secluso scandalo concedentur. Sane, solutio a R. Pontifice matrimonii initi inter infidelem et baptizatum in haeresi vel schismate esset, ni fallimur, novus favor, quando neuter coniugum ad catholicismum

---

17 Hic vero diversi possunt cogitari casus. Si Anna est infidelis, Renatus cum ea legitimum potest inire connubium. Si est baptizata extra Ecclesiam, novum matrimonium esset sacramentum, cum, ex supposito, Renatus etiam baptizatus sit. Probabile non est Renatum renovaturum esse suum consensum coram competenti auctoritate, qui novus consensus necessarius est, cum Renati et Annae prius civile matrimonium invalidum esset ratione ligaminis (can. 1133). Sed saltem nihil obstat quin, si velint, validas ineant nuptias. Accidere etiam potest divortium Renatum inter et Annam. Quo in casu, cum eorum coniugium, a quo divortium obtentum fuit, nullum esset, ambo poterunt novum matrimonium validum quidem contrahere. Si Anna catholica est, ad ipsam pertinebit curare ut eius matrimonium convalidetur coram Ecclesia, obtenta dispensatione mixtae religionis renovatoque consensu. Sed, his in adiunctis, reincidimus in casum similem casui Ioannis et Paulinae, de quo supra egimus. Nullus ex his casibus possibilibus obstat pontificiae potestati solvendi matrimonium Renati et Marthae. E contra, exinde viderenter afferri novae rationes solvendi hoc connubium.

convertitur. Sed dispensatio a disparitate cultus concessa a S. Officio utentibus privilegio fidei, nihil novi est. Modo S. Sancta dispensationem disparitatis cultus concedit ad convalidandum matrimonium conversi. Modo conceditur ad tempus speciale indultum dispensandi a disparitate cultus erga utentes privilegio fidei. Quamvis non cognoscamus ducumenta quibus probentur S. Sedem dispensationes mixtae religionis concessisse, probati auctores affirmant tales dispensationes iam concessas fuisse. Nec apparet quid prohibeat quin S. Sedes hos favores concedat [18].

Utique, hi casus in quibus S. Sedes concedere solet dispensationes a disparitate cultus non sunt omnino similes casibus in praesenti articulo contemplatis, cum in his ultimis casibus nulla habeatur conversio ad fidem. Sed tamen habetur similitudo quaedam inter casus et casus, hoc sensu quod S. Sedes concedere potest et, de facto, concedit dispensationes a disparitate cultus et a mixta religione in exercitio suae vicariae potestatis [19].

* * *

Duas proinde sunt essentiales conditiones exercitii vicariae Ecclesiae potestatis quod spectat ad solutionem coniugalis vinculi. Ex una parte, agi debet de matrimonio quod non sit sacramentum consummatum. Hoc enim Ecclesia solvere nullo modo potest. Ex alia parte, oportet certo et valide baptizatus sit alteruter coniugum in ma-

---

18 Cf. L. C. DE LÉRY, *Le Privilège de la Foi*, Montréal (1938), pp. 132 ss.

19 Apostolica Sedes iam concessit dispensationem, quae, primo saltem aspectu, magis extraordinaria videtur. Maria, infidelis, nubit Ioanni, catholico, cum dispensatione a disparitate cultus. Propter infelicem exitum nuptiarum, divortium sequitur, causa crudelitatis et ebriositatis mariti. Maria ad catholicismum convertitur et a S. Officio solutionem vinculi in favorem fidei obtinet, ut cum catholico matrimonium contrahere possit. Ioannes vero a S. Officio licentiam obtinet ut novum coniugium ineat, mediante nova dispensatione, cum acatholico etiam non baptizato (cf. BOUSCAREN, *Canon Law Digest*, 1942-1953, vol. III [1953], pp. 486 ss.).

trimonio solvendo, sive baptismus praecesserit sive sequatur nuptias. Si neuter coniugum matrimonii solvendi baptizatus est, Ecclesia in hoc matrimonium omni caret potestate, quia in coniuges nullam possidet iurisdictionem.

Ecclesia matrimonium Iosue et Rebeccae solvere non potest, quia uterque infidelis est et neuter intentionem recipiendi baptismi habet.

Ecclesia matrimonium Pauli et Paulinae solvere valet, quia Paulus est infidelis, Paulina vero est baptizata (in haeresi). Paulina, ratione sui baptismi validi, subiicitur R. Pontificis iurisdictioni.

Matrimonium etiam Renati et Marthae Ecclesia solvere potest, quia Renatus est baptizatus (in haeresi), dum Martha est infidelis. Quia baptizatus, Renatus submittitur auctoritati S. Pontificis [20].

Ad melius intelligendam hanc potestatem quam vindicamus pro S. Sede, natura huius potestatis recte concipienda est. Considerare consuevimus hanc R. Pontificis vicariam potestatem in materia solutionis vinculi coniugalis, quasi esset extensio quaedam privilegii Paulini, qua exercerentur praerogativae privilegii fidei. Quando exsurgit casus, hunc conamur solvere ut strictam applicationem privilegii Paulini. Si casus excedit limites privilegii Paulini, recurrimus ad privilegium fidei [21]. Verum,

---

20 In duobus ultimis casibus, Paulina — baptizata in haeresi, uxor mariti infidelis — et Maratha — infidelis, uxor mariti acatholici sed baptizati — — nubere volunt catholicis; inde fit recursus ad R. Pontificem. Fingi potest casus, in quo pars baptizata sed acatholica, iam nupta infideli, contrahere vellet cum acatholico, baptizato vel non baptizato. Theoretice, etiam in hoc casu competens esset S. Pontifex ad solvendum prius matrimonium. Sed non apparet cur interveniret, vel quis coniux ad eius competentiam recurreret.

21 Num solutiones vinculi coniugalis, quando nullus coniux convertitur, dici possunt esse intra limites privilegii fidei? Sane solutio vinculi nequit dici concessa in favorem fidei *amplectendae,* bene autem in favorem fidei *conservandae.* Quando Pius XII anno 1957 concessit dissolutionem matrimonii inter catholicum et infidelem cum dispensatione a disparitate cultus contracti, gratia petita fuerat *pro praeservatione fidei partis catholicae,* « for the preservation of her faith » (cf. *The Jurist,* 17 [1957], p. 441; vel adhuc *Sciences ecclésiastiques,* X [1958], p. 323.

potestas vicaria Ecclesiae, quam exercet R. Pontifex, utens potestate clavium, et sciens quodcumque ligaverit aut solverit super terram fore ligatum aut solutum et in coelis, — haec vicaria potestas excedit privilegium Paulinum eique tempore praecedit, cum nitatur ipsis Christi verbis ad Petrum : « Tibi dabo claves regni coelorum... etc. ». Privilegium sancti Petri non est extensio, nec complementum privilegii sancti Pauli. E contra, privigelium Paulinum sese habet ad privilegium Petrinum, ut pars ad totum. Vicaria potestas R. Pontificis comprehendit complectiturque totam solvendi matrimonii potestatem [22].

Aloysius C. de Léry, S.J.
Prof. iur. can. in Fac. Theol. Coll. Immac. Conceptionis. Montréal.

---

[22] Cf. L. C. de Léry, *La dissolution du mariage et le pouvoir des clefs; Sciences ecclésiastiques*, X (1958), pp. 335 ss.

DE SUBIECTO DOMINII IN MISSIONIBUS

Procul dubio, subiectum dominii bonorum ecclesiasticorum, etiam in Missionibus, sola est Ecclesia, minime vero Status; sed cum Ecclesia plura subiecta prae se ferat, ulterius quaeritur, quodnam sit *subiectum inhaesionis dominii* in Ecclesia, praetermissa quaestione de *subiecto utilitatis* in cuius commodum haec bona sunt impendenda.

Merito reiiciuntur uti antiquatae nec valido innixae fundamento sententiae plurium veterum Canonistarum qui dominium bonorum ecclesiasticorum adscribebant sive *ipsi Deo* vel Christo Domino quia talia bona vocabantur « patrimonium Christi » cuius administratores dicebantur ministri Ecclesiae; sive *Ecclesiae universali* vel particulari; sive *Romano Pontifici,* sive *pauperibus.* Sane. soli Deo omnium rerum principio et conservatori, ipsique Christo Domino, ex ipsa rerum natura et origine, primarium et supremum dominium competit in omnia bona temporalia; sed quaestio nostra restringitur ad *dominium rerum secundarium* quod Deus hominibus contulit prouti invenitur in humana societate.

Quibus praemissis, si dominium rerum ecclesiasticarum secundarium adscribendum esset Deo vel Christo Domino, Ecclesiae vel Summo Pontifici, eisdem subiectis incumberent officia inde orta, uti sunt, debitorum solutiones; quae sequela absona prorsus videtur. Scite ad rem Sanctus Thomas: « Res Ecclesiae sunt Papae ut principalis dispensatoris, non ut domini et possessoris » (II-II, q. 10, art. 1, ad 7). Profecto, Romanus Pontifex, vi primatus iurisdictionis constituitur supremus administrator et dispensator bonorum ecclesiasticorum; aliis verbis, pollet *dominio alto* seu suprema iurisdictione in administranda Ecclesiae bona, ita ut nedum sibi liceat

normas statuere generales quibus aptanda est eorum acquisitio et administratio, sed etiam, cogente morali necessitate, intuitu boni communis, disponere de singulis bonis ad Ecclesiam pertinentibus, eorumque dominium ab una persona morali in aliam trasferre [1]. Quae quidem doctrina semper in Ecclesia admissa sancitur *canone 1518:* « Romanus Pontifex est omnium bonorum ecclesiasticorum supremus administrator et dispensator ».

Codex canonicus, hac in re, amplectitur sententiam iam pridem longe communiorem qua singula instituta moralia ipso iure constituuntur subiecta dominii bonorum legitime acquisitorum, sub suprema auctoritate Sedis Apostolicae (Can. 1499, § 2).

Res perspicue statuitur *can 1495, § 2:* « Etiam ecclesiis singularibus aliisque personis moralibus quae ab ecclesiastica auctoritate in iuridicam personam erectae sint, ius est, ad normam sacrorum canonum, bona temporalia acquirendi, retinendi et administrandi ».

Ecclesiae singulares hic intelliguntur personae morales quae ex iuris praescripto, accipiunt personalitatem iuridicam ideoque ius proprietatis: tales censentur Dioeceses, Vicariatus Apostolici, Praefecturae Apostolicae, domus religiosae etc... [2].

Aliae *personae morales* censentur quae uti tales constituuntur erectionis decreto, ad norman canonis 100. Mira prorsus videtur sententia qua Paroeciis seu communita-

---

1 Cf. SCHMALZGRUEBER, F. *Ius Canonicum Universum,* Tit. XXV, l. III. WERNZ-VIDAL. *Ius Canonicum ad Codicis normam exactum,* tom. IV, vol. II. Romae, 1935, 739-742. PISTOCHI: *De Bonis Ecclesiae temporalibus,* Taurini, 1931, p. 23-29; VROMANT. *De Bonis Ecclesiae temporalibus,* 3a ed. Bruxellis, 1953, 49-51.

2 Ita VERMEERSCH, *Epitome Iuris Canonici,* tom. II, ed. 7a, Bruxellis 1954, n. 817; PISTOCHI, ib. p. 26. CONCILIUM SINENSE, 1924, statuit: « Bona fabricarum et alia quasi paroecialia Missionum, quamvis ad singulas christianitates vel *stationes pertineant,* sunt vere ecclesiastica, et etiam canonicis legibus reguntur » (n. 531, 2).

Praeses C. P. Codicis interpretis respondit, 23 iunii 1953, terminos « Ecclesiis singularibus » can. 1495 § 2, intelligi debere in primis de dioecesibus; hanc vero interpretationem esse declarativam, et non extensivam (Monitor Ecclesiasticus, 1953, p. 569).

tibus paroecialibus non adscribitur personalitas iuridica, nec ideo ius proprietatis [3].

Ipse Vermeersch, huius placiti fautor, reiicit rationem a cl. Wernz allatam, quod, nempe, coetus fidelium nihil decernat de bonis quae sunt in paroecia: nam si ratio staret, nec dioeceses gauderent iure possidendi, siquidem dioecesani nequeunt de eiusdem bonis disponere. Nec efficax videtur ratio cui nititur cl. Vermeersch: « Praesupposita personalitate — ait — eius potius dicenda sunt bona cuius utilitati sunt inviolabiliter destinata ». Ita sane, sed quid impedit quominus Paroeciae adscribatur dominium bonorum quae eiusdem utilitati sunt destinata? Caeterum, Codice canonico saepe supponitur Paroeciam gaudere iure proprietatis quod prae se fert personalitatem iuridicam. (Cfr. can. 533, § 1, 4°, 630, § 4, 1182, § 2-3) [4].

Quapropter, merito Praeses Commissionis Codicis interpretis, die 20 martii 1921, negavit necessarium esse formale decretum declarans explicite erectionem determinati territorii in paroeciam, addita tamen clausula qua statuitur: *paroeciam esse semper beneficium iuxta can. 1411, § 5* » [5].

Iam vero, quoniam beneficium ecclesiasticum censetur ens iuridicum vera praeditum personalitate morali (can. 1409) [6], Paroecia eadem prorsus gaudet entitate iuridica in perpetuum constituta. Immo, praevalente principio in dies communiore, quo interventus auctoritatis publicae non induit rationem constitutionis, sed *merae recognitionis personae moralis constitutae,* ipse Status in-

---

3 Ita Vermeersch, ib. 821.

4 Ita quoque sentiunt P. Gillet: « *La personalité juridique en droit ecclesiastique* », Malines, 1927, p. 242; Bertrams, *Periodica,* 1947, p. 184; Maroto, *Apollinaris,* 1933, pag. 425 sq.; Vromant, ib. 23.

5 Textus invenitur apud Sabetti-Barrett: *Compendium Theol. Moralis,* 30a ed., Neoboraci, 1924, p. 1104-1105; Bouscaren, *The Canon Law Digest,* can. 216, p. 149-151; Coronata, *interpretatio authentica,* 2a ed. 1948, p. 33.

6 Cf. Vromant, ib. 16, 1.

fidelis qui Ecclesiae agnoscere renuit notam societatis perfectae iure divino positivo independentis, Ecclesiam eiusque personas morales (puta dioeceses, paroecias, instituta religiosa, etc...) ex iure divino naturali agnoscere tenetur tamquam societates quorum cives lege naturali associationis innixi, bonum religiosum prosequuntur. Qua in hypothesi, paroeciae ac reliquae personae morales in Ecclesia, numquam carent capacitate iuridica in foro civili, etiam si Status agnoscere renuat Ecclesiae originem et missionem divinam. Ad rem scite Bertrams: « Etiam negata personalitate iuridica Ecclesiae orta iure divino positivo, ipsum ius naturale exigit recognitionem personalitatis iuridicae Ecclesiae universalis, dioecesium, paroeciarum,... etc. Ita hac competione supposita, Ecclesia et personae morales in Ecclesia non carent unquam capacitate iuridica in foro civili... » [7].

Huc accedit quaestio iuris missionarii maxime propria: Praeter ipsam Missionem (Dioecesim, nempe, vel quasi-dioecesim: Vicariatum Apostolicum, Praefecturam Apostolicam, Missionem sui iuris) et domus ad instituta religiosa pertinentes, stationes missionales censenturne subiecta iuris proprietatis, ita ut earum Rectores possint acquirere bona eisdem adscribenda eaque administrare iure sibi proprio?

Hactenus iuris missionarii cultores ideo arbitrabantur stationes missionales non esse subiecta dominii quia eisdem denegabant personalitatem iuridicam ex ipso iuris praescripto ortam; nostra vero aetate non desunt qui profitentur, praesupposito formali erectionis decreto ad normam can. 100 § 1 concesso, stationem missionalem constitui personam moralem, ideoque capacem effici bona ecclesiastica sibi acquirendi [8].

---

[7] *Periodica,* 1947, pag. 184.

[8] Ita MASAREI, *De Missionum institutione ac de relationibus inter Superiores Missionum et Superiores Religiosos,* Romae, 1940, 203, 278; PAVENTI, *Breviarium Iuris Missionalis,* Romae, 1952, p. 147; VROMANT, ib. 23.

Mea quidem sententia, statio missionalis *ipso iuris praescripto*, haud secus ac paroecia, *constituitur persona moralis cui proinde ius competit proprietatis,* nullo praerequisito formali decreto auctoritatis competentis.

Sane in Ecclesia duplex datur fons personalitatis iuridicae: nimirum, decretum formale et iuris praescriptum. Personalitas iuridica ex iure orta nonnumquam expressis verbis exhibetur, saepius tamen indirecte est eruenda, quatenus ipsa lege agnoscitur tamquam institutum iurium capax. Rei confirmandae gratia, sufficiat recolere quae modo praemisimus de communitate paroeciali quae, etsi nullibi Codice edicatur persona moralis, ipso tamen iure personalitate iuridica donatur quatenus agnoscitur subiectum domini capax (can. 533, § 1, 4°; 630, § 3, 1182, § 2-3) [9].

Pari ratione, frustra in Codice quaeres terminos quibus expresse patefiat stationum missionalium personalitas iuridica, sed ibidem non desunt vestigia ex quibus colligere licet tales minores diciones ipso iure communi erigi in personas morales. Sequere, quaeso, argumenti processum:

Ad normam iuris, ut in Ecclesia institutum quoddam censeatur capax possidendi, requiritur ut sit persona moralis. Atqui stationes missionales ipso Codice canonico decernuntur instituta possidendi capacia. Ergo stationes missionales ipso iure constituuntur personae morales.

Profecto, in can. 533, § 1, n. 4°, 1182, § 2-3, missionis seu stationis missionalis iura possidendi bona propria eaque administrandi aequiparantur iuribus communitati paroeciali competentibus, porro nemo negabit paroeciam esse subiectum iuris proprietatis, ergo idem asserendum videtur de stationibus missionalibus.

---

9 Ita Maroto, ib. p. 421-429; Vromant, 29; G. Michiels, *Principia generalia de Personis in Ecclesia,* 2a Ed. Parisiis 1955, p. 420-428.

Praeterea, can. 296 § 1, Missionarius Religiosus Praesulis ecclesiastici iurisdictioni et correctioni subiicitur « in iis quae pertinent ad... oblationes intuitu missionis factas et implementum piarum voluntatum in favorem eiusdem *Missionis* ». Iam vero intrinseca totius canonis harmonia colligitur huc nomine « missionis » venire non quidem circumscriptiones missionales maiores, scil. dioecesim, Vicariatum Apostolicum, etc..., sed partitiones minores seu territoria in quae dioeceses vel quasi-dioeceses dividuntur. Praefatus enim canon singula capita, ideoque ipsam pecuniam attingit quatenus respiciunt loca singularia, quare textui canonis vim inferret qui vellet eumdem interpretari de obligationibus ad quasi-dioecesim pertinentibus [10].

Quae quidem sententia luculentius patet ex collatione canonis cum *fonte* unde desumptus est, seu cum Constitutione Leonis XIII: « Romanos Pontifices » data die 8 maii 1881, in qua vox « missio » nihil aliud sibi vult nisi stationem missionalem [11].

Lubenter quidem fatemur vocem « missio » communius, post cl. Vermeersch, applicari circumscriptionibus maioribus, sed re penitius perspecta, nostra sententia verior ac validior videtur. Confer, v. gr. can. 533 § 1, 4°; 1182 § 2-3, ubi occurrunt similes clausulae: « intuitu paroeciae vel missionis » « in commodum paroeciae vel missionis » missione seu statione missionali communitati paroeciali aequiparata [12].

Quapropter applicatio vocis « missio » tum can. 296, tum can. 1182 § 2-3, dioecibus vel quasi-dioecesibus, iuri-

---

10 Ita Rmus LARRAONA. *Commentarium pro Religiosis et Missionariis* (CpR), Romae; 1932, p. 93, cui non contradicit Paventi, p. 222 (1).

11 *Collectanea S.C. de Propaganda Fide, Romae,* 1907. vol. II, 1552, cf. maxime pag. 152-154.

12 Ita quoque « Monita Nankinensia », Zi-ka-wei (Shangai), 1933, p. 106; H. JONE, *Commentarium in Codicem Iuris Canonici,* tom. II, Paderborn, 1954, p. 399, qui sic interpretatur *can. 1182* § 2: « Nomine ''missionis'' venit alicuius Missionis territorium quod in quasi-paroeciam nondum est erectum ».

dice stare nequit, immo, ad mentem cl. Larraona, plena esset periculis [13], sed ob auctoritatem auctorum qui eamdem tuentur, non caret probabilitate extrinseca [14].

Non possumus non mirari quod Vromant eisdem utatur argumentis ad ostendendam paroeciarum et quasi-paroeciarum necnon ecclesiarum, stationibus missionalibus adnexarum, personalitatem iuridicam, quae adhibet ad eamdem denegandam stationibus missionalibus. Can. 1182 § 2 indiscriminatim tribuitur potestas ordinaria oblationes administrandi sive Parocho sive Missionario. Iam vero, si ex canone 1182 § 2, rite colligitur paroeciarum personalitas iuridica ac proinde dominii capacitas, cur utraque denegabitur stationibus missionalibus ipso iure communitatibus paroecialibus hac in re aequiparatis? [15].

Clarissimum Vromant non latet vis argumenti, ideoque can. 1182 § 2 vocem « missio » arbitrarie interpretatur « quasi-paroeciam ». « Hic sensus eruitur — ait — ex variis documentis pontificiis ». Ad rem nostram spectant duntaxat Constit. Leonis XIII « Romanos Pontifices » necnon Instructio S.C. de Propaganda Fide, 8 decembris 1929 [16].

Sane, iuris praescripta modo allata mutuata sunt ex Constitutione Leonina, sed Leo XIII, « Britannicae Missiones — ait — in paroecias ad iuris tramitem erectae non sunt » ideoque non censentur vere proprieque paroeciae nec earum Rectoribus incumbit obligatio Missam pro grege applicandi nec quidquam obstat quominus eisdem Religiosi viri praeficiantur [17].

Itaque Missiones de quibus in paragraphis subsequentibus quae rem pecuniariam expendunt, intelligendae

---

13 CpR. 1932, p. 83 (386).

14 VERMEERSCH, *Periodica,* 1921, p. (22); CREUSEN, *Epitome Iuris Canonici,* I, ed. 7a, 1949, 414; JONE, ib. commentans can. 296 aliter sentit ac in commentario can. 1182 § 2.

15 VROMANT, *ib.* 23.

16 VROMANT, *ib.* 202; *de Personis,* Lovanii 2a ed. 1935, 213, 3.

17 *Collectanea S.C.P.F.* 1552, p. 149.

sunt quasi-dioecesium missionalium partitiones minores nondum in paroeciam erectae. Iam vero, cum quasi-paroeciarum institutum nonnisi novo Codice sit invectum [18] vox « missio » ibi necessario restringenda est ad stationes missionales. Porro cum in paragraphis subsequentibus (ib. p. 152-153) missiones seu stationes missionales declarentur iuris proprietatis capaces, eo ipso decernuntur praeditae personalitate iuridica [19].

Nec rursus confugere licet ad Instructionem S.C. de Prop. Fide, 1929, quippe quae etsi in Superioris ecclesiastici potestate reponat opes et media « Missioni » data, in specie tamen determinat illas duntaxat opes esse in manibus Praelati quae « ad vitam et incrementum Missionis (i.e. dioecesis vel quasi-dioecesis missionalis) destinatae sunt » integris semper manentibus tum iuris praescriptis, tum « determinata specifice destinatione bonorum » [20].

---

[18] In universo iure pontificio S.C. de Prop. Fide, « quasi-paroeciae » vox ac institutum nobis primum occurrit die 25 iulii 1920 quo lata est Instructio circa erectionem *quasi-paroeciarum* in Vicariatibus et Praefecturis Apostolicis. Cf. *Sylloge praecipuorum Documentorum recentium (Pontificiorum), ad usum Missionariorum,* Romae, 1939, 82. Reapse, fontibus relatis ad calcem can. 216 § 3, nulla fit mentio de quasi-paroeciis, sed distinctio adaequata statuitur inter Paroecias et Missiones. Cf. *Collectanea S. C. de Prop. Fide,* 1578, 1848. Sententia nostra fulcitur auctoritate Prof. Ting Pong Lee: « Sedulo notandum est... has quasi-paroecias novam esse creationem Codicis ex professo inductam. Nam licet in iure missionario saeculi anteacti, nomen quasi-paroeciae iam comparebat, tamen constat quasi-paroeciam prout antiquo iure concipiebatur, identificari non posse cum quasi-paroecia, ut ius vigens illam concipit. Quasi-paroeciae in iure Codicis, nihil aliud sunt nisi Paroeciae missionibus adaptatae quae, in essentialibus figuram paroeciae retinent... In antiquo iure pontificio de Prop. Fide-subiungit-nomen « quasi-paroeciae » numquam adhibitum fuit ». Cf. Dr. Ignatius Ting Pong Lee, C.M.F. *Ius Missionarium in Systemate Codicis Iuris Canonici.* Missionswissenschaftliche Studien, Festgabe Prof. Dr. Ioannes Dindinger, O. M. I. Aachen, 1951, p. 95.

[19] Cf. praeterea Canones Conc. Westmonasteriensis, II, in Collectaneis S.C.P.F. 1952 relatos, p. 153, nominatim Decreta IX-XIII.

[20] Sylloge, p. 353. Ita quoque Masarei, ib. p. 315. Sententiae cl. Vromant accedit Bartoccetti, *Ius Constitutionale Missionum.* Torino, 1947, 406, sed cl. auctor praetermittit verba immediate subsequentia quibus ampla bonorum administratio Superiori eccle-

Insuper praefata Instructione, ipsa quoque afficiuntur territoria missionalia in paroecias vel quasi-paroecias divisa; quo in casu, num auderet cl. Auctor ex principiis documento enuntiatis, talium Missionum Praesulibus agnoscere ius ad nutum disponendi de bonis paroeciis vel quasi-paroeciis attributis?

Tandem difficultatis demonstrandae gratia, solutionem infirmam tentavit cl. iurisperitus in prima operis editione: « Can. 1182 § 2 — aiebat — ut opinamur, attendit non tam personam moralem quae *sit apta ad possidendum,* quam missionem necnon aedificium ecclesiae *in quorum* commodum oblationes destinantur impendendae ». Quod videtur confirmari ex eo quod in can. 1182 § 2, non dicitur oblationes factas paroeciae aut missioni, uti in can. 533 § 3 ad 4, sed in commodum paroeciae aut missionis » [21].

At tandem agnoscere tenetur saltem can. 533, § 3, 4°, missioni seu stationi missionali adscribi capatitatem dominii; ideoque personalitatem iuridicam. Inde cl. Vromant in prima operis editione asserere non verebatur: « Si agitur de oblationibus factis in commodum paroeciae, quasi-paroeciae aut etiam *missionis, in quasi-paroeciam nondum erectae,...* ea administrat parochus, quasi-parochus, vel missionarius titularis missionis » [22].

Quae cum ita sint, quoniam stationes missionales iure communi agnoscuntur subiecta dominii capacia, inde implicite eisdem tribuitur personalitas iuridica [23].

---

siastico attributa restringitur ad « opes mediaque materialia quae *ad vitam et incrementum Missionis* destinata sunt ». SYLLOGE, p. 353.

21 VROMANT, *de Bonis...* Prima edit. 197 b).

22 VROMANT, ib. 196, 4. Ex praemissis elucet infirmo niti fundamento sententiam qua, in can. 1182 § 2-3 vel in can. 533 § 1, 4, vox « missio » idem valet ac « quasi-paroecia », uti volunt BRYS-DE MEESTER, *Iuris Canonici Compendium,* tom. 1, ed. 10, Brugis, 1947, 631, p. 528; CONTE a CORONATA, *Institutiones Iuris Canonici,* vol. 1, ed. 4a, Taurini, 1950, 559, p. 681; CREUSEN, *Epitome I.C.I.*, 656, p. 489, CLAEYS-SIMENON, *Manuale Iuris Canonici,* tom. I, ed. 3a, Leodii, 1930, 632.

23 Ita Concilium Sinense stationibus missionalibus ius proprietatis vindicare non veretur: « Bona... quamvis ad... *stationes mis-*

Ergo ex praemissis rationibus iuridicis, Praelatus ecclesiasticus non est unicus administrator natus opum quae radicantur in territorio dioecesano vel quasi-dioecesano. Constituta enim statione missionali, ipso iuris praescripto exsurgit personalitas moralis, et inde capacitas iuris proprietatis qua eiusdem *Rector potestate gaudet ordinaria* bona sibi inhaerentia administrandi sub vigilantia Missionis Ordinarii et cum debita erga eumdem subordinatione [24].

Attamen nihil impedit quominus Missionis Praesul, dici possit, sub dependentia Sanctae Sedis, *supremus administrator* bonorum ecclesiasticorum quae in suo territorio inveniuntur, ad exemptos non pertinentium, quatenus normis generalibus ordinare sibi licet rationes quibus bona sunt acquirenda, retinenda vel administranda [25].

---

sionales pertineant, sunt vere ecclesiastica... » (N. 531, 2). Item Institutum Societatis Iesu (Epitome, 586-587); Statutum pro Missionibus S.V.D. 1930, n. 60; Statuta pro Missionibus O.P.M. p. 137. Huc quoque vergit Conventio Barthemy-Gerard (20 feb. 1865 cum normis additis anno 1894) nomine Gubernii Gallici cum Imperio Sinico inita qua sanciebatur ius Missionariis competens emendi fundos ubique Sinarum, dummodo fundus emptus esset ut portio omnium bonorum ad Missionem Catholicam *loci* pertinentium ». *Variétés Sinologiques,* 47, p. 73 (1°).

24 Hac sententia admissa, plura incohaerentia et nutantia quae passim leguntur apud cultores iuris missionalis ipso facto evanescerent: Aliter tamen sentiunt VROMANT, *Periodica,* 1929, p. 21, *De personis,* 102; *De Bonis,* 202; BARTOCCETTI, p. 406-407; PAVENTI, p. 147. Buijs autem dum opus cl. VROMANT, *De Bonis,* crisi subiicit (Gregorianum, 1954, p. 352) Missionariis denegare non cunctatur, contra apertum textum can. 1182 § 2-3 facultatem ordinariam administrandi oblationes datas in commodum *ecclesiae* stationis missionalis; « Ecclesia solemniter benedicta — ait Censor — quae ipso iure est persona moralis, quidem habet propriam administrationem sed non necessario proprium habet administratorem ».

Cur ita? Quia, ad mentem Censoris, Missionarii « *non sunt Rectores ecclesiae sensu stricto* ». At quis, attente perlustrato can. 479 § 1, hoc placitum amplecti audebit? Contra vero, hactenus iuris Missionalis periti in hoc saltem conveniebant quod in Missionibus ubi quasi-paroeciae nondum sunt erectae, titulus Rectoris ecclesiae censetur titulus presso sensu canonicus Missionariis stricto rigore competens. Ita v. gr. *Monita Nankinensia,* p. 106; VROMANT, *De Personis,* 273, *De Bonis,* 205, aliique.

25 WERNZ-VIDAL, IV, 2, 748, II. BRYS-DE MEESTER, II, 857, 2. Sunt tamen plures qui negant Ordinarium loci esse administratorem

Sed inde immerito sibi attribuet munus principalis dispensatoris, quatenus ne quidem in casu gravis et urgentis necessitatis potest transferre dominium ab una in aliam personam moralem [26].

Nec consentimus cl. Vromant qui attribuit « Ordinario potestatem in pios usus, servatis servandis, erogandi reditus bonorum Ecclesiae » [27] nam decreto S.C. de Prop. Fide cui nititur haec mira sententia, « reditus bonorum *Ecclesiae* non censentur pertinere ad ecclesias stationum missionalium vel ad entitates inferiores, sed ad *Ecclesiam* quam gubernandam suscepit, nempe, Dioecesim vel quasi-dioecesim sibi commissam. Caeterum nihil impedit quominus Praesul de reditibus Ecclesiae propriae, puta Vicariatus vel Praefecturae Apostolicae, qui ad peculiarem finem non fuerunt a benefactoribus designati vel expleto onere a testatoribus iniuncto, erogare possit in usus pios quidquid de eisdem reditibus superest [28]; quae quidem norma cohaeret cum criteriis iuridicis inferius tradendis.

Noli tamen obiicere Instructionem S.C. de Prop. Fide, 1929, nam ad eiusdem mentem, Superior ecclesiasticus non solum illicite, sed etiam invalide ad se omnium bonorum suo territorio adhaerentium administrationem revocaret, nisi agatur de bonis mensae episcopalis aliisque toti Missioni communibus [29].

Caeterum Missionis Praesuli competit *vigilantia* exclusiva omnium bonorum sibi vel personis moralibus

---

bonorum quae in paroeciis radicantur. Ita v. gr. Claeys-Simenon, III, 270; Coronata, II, 1060; Pistochi, *De Bonis*... p. 309-310; Regatillo, II, *Derecho Parroquial,* Santander, 1951, 890; Sipos, *Enchiridion I.C.* 4a ed. p. 830; Vermeersch, *Epitome,* 7a ed. 789; Vromant, *De Bonis,* 191. Lubenter adhaereo menti De Meester, III, 1473, (5) iuxta quem haec quaestio an Ordinarius sit supremus administrator in sua dioecesi censetur *lis de verbis*: Is vero sequitur terminologiam adhibitam a Wernz, III, 151.

26 Cf. Brys-De Meester, II, 857, p. 283 (1); Masarei, p. 316 (2); Vromant, 191.

27 Vromant, ib. 191.

28 Decretum latum 13 ian. 1794. Collectanea S.C.P.F. I, 617. Idem sentit Brys-De Meester, II, p. 283 (1).

29 Ita quoque sentit Masarei, p. 316.

sibi subiectis acquisitorum; vigilantia quidem exsequenda ad normam sacrorum canonum. Qua de causa, Missionarius, sub vigilantia Ordinarii localis, censetur *administrator natus et ordinarius* omnium bonorum stationi sibi commissae obvenientium; si vero bona Missionario Religioso tradantur intuitu personae, in dominium transeunt Instituti Religiosi; ideoque non subiacent administrationi ordinariae Missionarii sed delegatae, iuxta mensuram et normas praefinitas auctoritate Superioris Regularis cuius erit invigilare mentis donatoris implementum.

De Acquisitione Bonorum Temporalium:

Sed iam nobis ocurrit quaestio implexa, maxime missionalis, pluribus dubiis obnoxia, discernendi, nempe, criteriis plus minusve iuridicis, quaenam bona obveniant Missionario uti tali, quaenam vero uti Sodali Instituti Religiosi aut Societatis Missionalis. Quaestio, inquam, criteriis plus minusve iuridicis solvenda, quia Codice Canonico vix innuitur via qua in casu nostro, bonorum temporalium deputatio aperte discernatur.

Sane can. 1499 § 2 praefinitur: « Dominium bonorum (ecclesiasticorum) sub suprema auctoritate Sedis Apostolicae, ad eam pertinet moralem personam quae eadem legitime acquisiverit ». Immo, in casu nostro, ad normam can. 296 § 1, bona temporalia quae Missionariis traduntur *intuitu missionis,* ad missionis dominium transeunt, ideoque subiiciuntur iurisdictioni et visitationi Superioris ecclesiastici. Idem dicas de pecunia data ipsi missioni, etsi alumno Ordinis concreditae (can. 533 § 1, 4).

Quibus normis aptandus est textus Instructionis S.C. de Prop. Fide, 8 dec. 1929: « In superioris ecclesiastici potestate sunt opes et media Missionis... Haec quidem omnia cum suo Consilio ipse administrat, sicut et fundos mobiles atque immobiles Missionis, atque de iis, salva

determinata specifice destinatione donorum, pro necessitate et utilitate Missionis libere disponit »[30].

Attamen non raro evenit ut aegre discernatur utrum dona Missionario Regulari tradita, oblata censeatur Missioni aut Instituto religioso, seu aliis verbis, dubium exsurgit utrum eidem oblata fuerit quatenus Missionario an quatenus Religioso. Caeterum recta rerum temporalium administratio adeo salutaris et necessaria Missionibus, prorsus requirit ut sedulo discernatur eleemosynarum deputatio et distinctio, qua aperte innotescat subiectum seu persona moralis cui eadem legitime sunt adscribenda. Inde nihil mirum quod « Sacra Congr. (de Prop. Fide) magni momenti ea omnia esse existimet, quae ad bonorum temporalium administrationem referuntur, siquidem horum occasione saepe quaestiones, suspiciones et invidiae oriantur quae, religionis bono et ecclesiastici ministerii honori maxime obsunt... Hac ratione profecto fiet ut ecclesiasticum patrimonium conservetur, benefactorum voluntas sarta tectaque sit, litibus et abusibus et corruptelis via praecludatur »[31].

Praeterea haec quaestio censetur maxime missionalis seu characteristica territoriorum commissorum, sed dicenda non videtur exclusive missionalis ita « ut ibi tantum exsurgere possit »[32].

Sane in territoriis commissis duplex qua reguntur auctoritas ansam praebet pluribus et gravioribus conflictibus et iurium collisionibus, sed etiam in dioecesibus non commissis nonnumquam latet utrum oblationes factae fuerint intuitu personae (v. gr. Parochi), vel intuitu ecclesiae aut operum paroecialium. Unum tamen inter utrumque casum stat discrimen; in territoriis *non commissis conflictus* oriuntur inter personam *physicam* (Parochum) et moralem (paroeciam vel Dioecesim); dum in dicionibus *commissis,* iurium collisiones exsurgunt, media

---

30 *Sylloge,* p. 353.

31 *Instructio ad Vicarios Apostolicos Sinarum,* 18 oct. 1883. Collectanea, II, 1606, p. 195.

32 Ita BARTOCCETTI, 309.

persona physica (Missionario, nempe, qui dona accepit) inter duas personas morales: nimirum inter Missionem et Religionem quibus inservire tenetur Rector regularis stationi missionali praepositus. Verum, uti infra patebit, fere eadem criteria in utroque casu sunt adhibenda ut iura, ad normam legum, componantur [33].

Profecto, nostra aetate pleraeque Missiones commissae manent studio apostolico tum Institutorum Religiosorum, tum Societatum Missionalium, vitam religiosam imitantium absque votis publicis. Inde in territoriis missionalibus saltem duplex entitas venit praedita propria et independenti personalitate morali, ideoque capacitate iuridica dominium acquirendi bonorum ecclesiasticorum eaque possidendi et administrandi: ipsa Missio cui a S. Sede praeficitur Praelatus, et ipsum Institutum Religiosum vel missionale.

Inde fit ut in huiusmodi territoriis commissis, Rector regularis stationi missionali praepositus duplicem induat figuram iuridicam: *qua Missionarius* et *qua Sodalis Instituti sibi proprii.* Porro plerumque haec duplex condicio iuridica quam obtinet Missionarius religiosus fideles prorsus latet, eosque non parum offenderet qui quaereret utrum Petro eleemosynam contulisset qua Missionario an qua Religioso; plerumque enim Ecclesiae filii suis largitionibus nihil aliud intendunt nisi opem debitam ferre Fidei propagandae animarumque saluti procurandae, ideoque pecuniam tibi tradunt quatenus Ministro Christi qui curam animarum suscepisti in gentibus longinquis. Finge casum quo Sodalis Ordinis Franciscani coram auditoribus numero et pecunia praestantibus verba facit de statu teterrimo Missionum Sinensium. Oratione absoluta, colliguntur eleemosynae. Cuinam intendunt

---

33 Huc accedit gravis quoque difficultas Institutorum Missionalium Sodalibus obveniens qui, utpote non adstricti voto paupertatis, sibi acquirere possunt: quaenam bona stationi missionali sunt adscribenda? quaenam vero Instituto? quaenam sibi possunt tribuere?, sed praestat ab hac tertia quaestione praescindere quae, alioquin, eisdem criteriis de quibus infra, subiicitur solvenda.

favere benefactores: Oratori quatenus Franciscano an Oratori quatenus Missionario? Quisnam certior hac de re fieri poterit?

Noli tamen obiicere pecuniam collectam esse ob industriam personalem Franciscani, ideoque Religioni adscribendam; nam eiusdém concio potius censetur occasio quam causa motiva largitionum. Ad rem scite arguit cl. *Vermeersch*:

« Persona vel instantia Missionarii necessaria esse potuit ut donum quodpiam missioni conferretur: quocirca erraret profecto, Missionarius qui sibi vel Instituto factam largitionem putaret, quia id testari posset: « *Nisi petiissem nihil datum fuisset* » [34].

Quaestio maximam assequitur difficultatem quoties, ad mentem S. Sedis, cessante commissione, Missionis regimen tradendum est clero saeculari indigenae. Quo in casu, aequitas canonica suadebit ut plura dubia componantur ex aequo et bono ad normam can. 1500. Quare omnino oportet ut iam in ipso acquisitionis limine, prout fieri potest, ex criteriis iuridicis aperte patefiat bonorum destinatio.

De criteriis quibus discernitur subiectum Dominii:

In Ecclesia, quaelibet persona moralis sibi bona acquirere potest mediis legitimis iuris sive naturalis sive positivi (can. 1499 § 1-2). Ideoque in casu nostro, tum Religio, tum Missio, tum, ex praemissis, statio missionalis, capaces censentur acquirendi rerum temporalium dominium fundorum fructibus (can. 533) sive donationibus, sive praescriptione, sive piis voluntatibus, piis legatis, piis fundationibus (can. 1508-1516) verum praestat dissertationem nostram ad fidelium largitiones restringere quippe quae, in Missionibus censentur hinc praecipuus acquisitionum fons, illinc saepius destinatione minus determinatae suscipiuntur.

---

34 *Periodica*, 1912, p. (19).

Collatis invicem can. 630 § 3 ubi de bonis quae obveniunt Parocho Religioso; can. 296 § 1, 533 § 1, 4°, 1182 § 2-3, ubi de bonis quae Missionario religioso traduntur; can. 580 § 2 ubi de bonis Religioso uti tali oblatis, hoc iuris principium absque dubio statuere licet:

Dona Missionario religioso oblata *intuitu missionis,* seu in casu nostro, *stationis missionalis,* ad stationem missionalem pertinent; dona eidem collata intuitu Professionis religiosae, ad dominium transeunt Instituti religiosi. At qua ratione discernetur diversus donationis intuitus? Hunc in finem, quadruplex nobis occurrit solutio: 1) Criterium constitutionale seu voluntas donatoris aperte patens; 2) Criteria iuris suppletoria seu praesumptiones hominis; 3) criterium iuridicum seu praesumptio iuris (can. 1536 § 1); 4 criterium functionale desumptum ex scopo operis missionalis.

Quae quidem criteria numquam deflectere possunt a condicione bonorum ecclesiasticorum *naturali,* ideoque criteria quae nata sunt hanc condicionem mutare *strictae* subiiciuntur interpretationi: In dubio, ergo, ab aequitate naturali recedi nequit [35].

1) Criterium constitutionale:

Iure tum naturali, tum canonico iniungitur ut in acquisitione et usu largitionum intuitu fidei propagandae oblatarum, praeprimis perspiciatur *voluntas donatoris*: « spectari primum oportet quid largitor voluerit » auctoritate sua apostolica statuit Leo XIII in Constitutione, die 8 maii 1881 lata, ad Ordinarios Angliae [36].

Cui normae consonat Decretum Concilii Provincialis Westmonasteriensis II: « Adlaborandum ut omni modo determinetur (si dubium existat) intentio et animus do-

---

[35] Apposite Vermeersch: Legislator « censetur quam minimum a naturali rerum conditione recedere voluisse, ita ut quae hunc condicionem mutent, stricte interpretanda sunt atque in dubio secundum hanc condicionem responderi debent ». *Periodica,* 1912, p. (17). Cf. quoque Vromant, ib. 64.

[36] *Collectanea S.C.P.F.* 1552, p. 152.

natoris vel testatoris alicuius fundi, usuique ab ipso definito, ipsius fructus accuratissime applicentur »[37].

Haud aliter decernere poterant Patres Primi Concilii Sinensis:

« Bona quae a fidelibus vel aliis benefactoribus dantur Missionario religioso, pertinent vel ad Institutum religiosum, vel ad Missionem, *pro intentione dantis.* Ideo quantum fieri potest, in actu donationis mens benefactoris clare determinetur »[38].

Can. 1514 sic perstringitur Ecclesiae ius hac in re traditionale:

« Voluntates fidelium facultates suas in pias causas donatium vel relinguentium, sive per actus inter vivos, sive per actum mortis causa, diligentissime impleantur etiam *circa modum administrationis* et erogationis bonorum... ».

Profecto, « qui rem pecuniamve accepit — ait Leo XIII — administratoris loco est cuius est illa erogare iuxta mentem et consilium largitoris » (ib.). Attamen saepe accidit ut legis auctoritate praefiniatur *modus* et *finis* donationis ita ut fideles nequeant « pro arbitrio modum et finem designare in quem oblatam stipem erogare oporteat. Nequit enim facere privatorum voluntas ut quod a legitima potestate in bonum commune praecipitur, certo destituatur effectu » (ib).. Quapropter merito adiungit

---

37 *Collectanea,* ib. p. 153 (1), Decretum II. Canones Concilii Westmonasteriensis II de re oeconomica, auctoritate Leonis XIII sanciti sunt ac confirmati: « Iubet igitur ratio itemque Nos constituimus hac in re Religiosos ad leges Concilii Westmonasteriensis sese affatim accommodare oportere » (Collect. p. 153). Caeterum praescripta Constitutionis Leoninae « Romanos Pontifices » ad plures alias Missiones extensa sunt Apostolica auctoritate. Ita *Collectanea,* p. 145 (2). Sic, v. gr. ad Missiones Sinenses et Tunkini Orientalis; Cf. ib. 1558 ad 7; 1606, p. 195 ad XIV. Immo ad dioeceses a S.C.P.F. independentes extendit ipse Leo XIII, uti ad Dioeceses Philippinarum Constitutione « Quae mari sinico » 17 Nov. 1902. Cf. Constitutionem notis R.P.I. Ylla illustratam, Manila, 1938, p. 17-18. Pariter ad omnes regiones Americae Latinae. Cf. Acta et Decreta Conc. Plenarii Americae Latinae in Urbe celebrati, 1899, tit. III, n. 296, p. 139-140.

38 *Concilium Sinense,* n. 532.

Vromant, non possent fideles prohibere quin quaedam bona ecclesiastica, ad normam s. canonum, aliquando taxentur vel pensione graventur » [39].

Attamen, etsi fidelium voluntates, S. Sedis auctoritate commutari possent, tales commutationes, ex iure tridentino, fieri nequeunt « *nisi ex iusta et rationabili causa* ut Summus Pontifex fidelis et prudens administrator habeatur et sit » [40].

Inde nihil mirum quod S.C. de Prop. Fide, Instructione data anno 1807 ad Vicarios Apostolicos Concincinae qui sibi suisque Missionariis facultatem postulaverant « commutandi in alia opera ipsorum iudicio utiliora, pia legata et oblationes, particularibus quibusdam casibus, offerentium voluntate destinatas » iure meritoque opportunum duxit petitionem ita absolutam et generalem reiicere ob rationes gravissimas quas praestat ad litteram recensere:

« Postulat imprimis ius naturale et divinum; iubent canonicae civilesque leges... ut voluntates fidelium, facultates suas in pias causas donantium, vel relinquentium, diligentissime impleantur et in eos precise usus, iuxta modum conditionesque iis benevisas, pecunia inde obventa insumatur ad quos destinata fuit, neque in alios convertatur, etsi meliores utilioresque videantur; si secus fieret, *fidelium voluntates quae, pro lege habendae sunt*, fraudarentur, ipsique, magno cum Ecclesiae detrimento, a piis huiusmodi largitionibus retraherentur » [41].

Verum propter specialissima illarum partium adiuncta, Summus Pontifex, die 25 ianuarii 1807, Vicariis Apostilicis Concincinnae, facultatem sic restrictam voluit elargiri: « dummodo agatur de casibus in quibus necessitas urgeat, praescripti operis executio impossibilis agnoscatur, commutatio fiat in opera meliora, de consensu Missionariorum, eaque peracta certiorem reddant S.C. de Prop. Fide, obtinendae causa apostolicae approbationis » [41].

---

39 VROMANT, ib. 64.

40 *Concilii Tridentini* sess. 22, c. 6 *De Reformatione.*

41 *Collectanea,* I, 689.

Exinde elucet quanti facienda sit *donatoris voluntas* quae in oblationibus subiecto dominii applicandis normae summae et legis vim exserat oportet.

2) Criteria iuris suppletoria.

Fieri potest ut ex nullo documento certo constet de benefactoris intentione; quo in casu statuit Synodus Westmonasteriensis: « servendae sunt regulae sive canones quibus de naturali voluntate certo iudicari possit »[41a]. Iam vero, priusquam ipsum criterium iuridicum can. 1536 § 1, tradatur, perlustrare iuvat *normas iuris suppletorias* seu praesumptiones hominis, quibus non raro largitoris mens certo deprehendi potest, vel saltem legitime praesumi. Sane, ex circumstantiis nonnullis specialibus nonnumquam donantis intentionem detegere possumus vel saltem probabilem coniicere. Immo a vero non recedit sententia qua ex circumstantiis interdum tam certo ad veram dantis intentionem concludere possumus, ut etiam expressa verba, ob circumstantias indubias corrigi possint, immo quandoque debeant. Loquens enim semper aliquam vel aliquas conditiones vel circumstantias praesupponit; quae suppositio, si re vera verificatur, minime impedit quin vera agentis intentio sit prorsus alia vel etiam contraria menti per verba expressae[42]. Clarissimus Jarre rem illustrat exemplo matris qui filio Missionario eleemosynam offert pro schola missionis; sed nunc filius pecunia illa indiget ad vires reficiendas; nonne cor maternum requirit ut huic fini litteris non expresso oblatio impendatur?

Quare non abs re asserit cl. Larraona: « Normae generales quae hac de re constitui, etiam auctoritative, possunt, aestimandae sunt ut praesumptiones hominis, quae prudenti in casu praesumptioni contrariae cedunt, ad summum ut praesumptiones iuris, quae exigunt veram

---

41a *Collectanea,* II, p. 153 (1), Decretum III.
42 *Commentarium in Statuta pro Missionibus O.F.M.* p. 135-136.

contrariam probationem, numquam iuris et de iure, quia suprema lex, donantis voluntas esse debet... »[43].

Huiusmodi normae accensentur « illis generalibus iuris (sive naturalis, sive canonici) principiis cum aequitate canonica servandis » quibus, ex praescripto canonis 20, uti licet « si certa de re desit expressum praescriptum iuris sive generalis, sive particularis », analogia enim iuris amplectitur *omnia principia formaliter canonica,* seu in systemate canonico vigenti recepta, etsi forte ex aliis fontibus desumpta, v. gr. ex iure naturali, ex iure civili hodierno, ex philosophia iuris, etc...[44].

Iam vero, criteria iuris suppletoria variis ex fontibus depromuntur: ex doni natura, ex doni destinatione, ex occasione destinationis, ex relationibus inter benefactorem et Missionarium,...

a) *Ex doni natura*: Communiter « ea quae ecclesiasticis usibus apta, donantur viro Missionario censentur esse Missioni donata; ea quae personalem habent usum, ipsi data reputantur ». Ita sapienter Synodi Westmonasteriensis Decretum XIII.

b) *Ex occasione vel causa motiva donationis*: « Res sacrae, si expresse, veluti grati animi vel affectus pignus, a congregatione Sacerdoti donentur » intuitu personae oblatae censentur (ib. XIII). Item petitioni *concretae* praemissae dona inde oblata applicanda videntur nam donatoris voluntas petitione determinata censentur. Finge casum quo Missionarius coram coetu hominum sermonem faciat de necessitatibus quibus premitur schola suae missionis, nonne aequum erit praesumi omnes immediate subsequentes eleemosynas ad scopum praefixum donari?

c) *Ex necessitudine benefactoris cum missionario*: In iure veteri legatum Episcopo vel cuilibet ecclesiasticam administrationem assecuto, relictum intuitu ecclesiae

43 CpR. 1932, p. 94.

44 Ita Wernz-Vidal, ib. I, *Normae Generales,* 2a Ed. Romae, 1952, 182; A. Van Hove, *Commentarium Lovaniense in Codicem Iuris Canonici,* vol. II, *De Legibus Ecclesiasticis.* Mechliniae, 1930, 320.

praesumebatur relictum, nisi testator fuerit propinquus Episcopi aut Administratoris:

« Requisisti de iis — ait Innocentius III — quae testator pro anima sua legat in ultima voluntate, qualiter sint inter Episcopum et Ecclesiam dividenda... Sed considerandum est diligenter, utrum testator leget hoc modo: « Relinquo istud Episcopo », aut: « Relinquo istud Ecclesiae ». In primo casu distinguendum est, utrum relinquatur illud Episcopo ab extraneo an a propinquo. Si ab extraneo, generaliter verum est, quod praesumitur esse relictum intuitu Ecclesiae, non personae... Si vero relinquatur illud Episcopo a propinquo, praesumitur esse relictum non intuitu Ecclesiae, sed personae, nisi forte contrarium probaretur... » [45].

Immo parentes qui filio Missionario munus elargiuntur, etsi certum finem dono expresse adscribant, v. gr. ad Catechumenatum iuvandum, ad scholares pauperes sublevandos, etc... hoc ordinarie — ait cl. Jarre — per modum consilii faciunt et veram doni applicationem prudenti filio iudicio relinquere intendunt; quin etiam voluntas sic praesumpta menti expressae praevaleat oportet, si donum matris in bonum pauperum collatum, necessarium videatur ad medelam filio Missionario aegroto assequendam [46].

d) *Ex designatione finis*: « Quo minus enim finis definiatur — ait Vermeersch — eo magis res Instituto data videtur; sed contra, quod pro definito Missionum loco vel opere erogatur, ad illum, vel ad illud opus pertinere dicendum est » [47].

Quae quidem norma prorsus congruit cum Decretis Synodi Westmonasteriensis IV - V:

« Quotiescumque erigatur aut provideatur ecclesia, schola, sive aliud quodvis aedificium, usibus religionis destinatum, sive ex integro, sive ex parte pecuniis collatis a fidelibus... eiusmodi aedificium habendum est veluti in perpetuum *illi loco addictum*. Et quamvis Missio de qua agitur sit ab aliqua corporatione religiosa occupata et administrata, eleemosynae illae *praesumuntur* non corporationi

---

45 C. 15, X, III, 26.
46 *Commentarium in Statuta pro Missionibus O.F.M.*, p. 135-136.
47 *Periodica*, 1912, p. (20).

ipsi, sed Dei cultui promovendo collatae... eoque in loco ad hosce usus erogandae ».

« Similiter iudicandum, si ab aliquo benefactore talia aedificia alicubi provideantur, nisi certissime constet declarasse se in tali erectione,... Ordini illi donum voluisse conferre » [48].

Ex hoc capite ad Missionem pertinent « subsidia quaecumque missioni data... ab operibus missionalibus Propagationis fidei, Sacrae Infantiae, S. Petri Apostoli pro clero indigena aliisve huiusmodi proveniant » nam ex scopo Operum Missionalium pontificalium innotescit oblationum deputatio [49].

3) Criterium iuridicum can. 1536 § 1:

Interdum tamen accidet ut, non obstantibus praesumptionibus hominis, dubia et ambigua maneat voluntas benefactoris; nominatim si fideles non ad instantiam precum, sed motu proprio seu sponte Missionario munera offerunt. Quibus in casibus, si criteria praemissa non sufficiant ad detegendam donatoris mentem, utendum est *criterio iuridico* canone 1536 § 1, tradito: In casu dubii sive facti, sive iuris, « nisi contrarium probetur, praesumendum est ea quae donantur Rectoribus ecclesiarum, etiam religiosorum, esse *ecclesiae* donata ». Quare donatio in commodum ecclesiae gaudet favore iuris ita ut, deficientibus aliis criteriis seu rationibus seu adiunctis cum benefactoris mente connexis, ideoque eiusdem intentione manente incerta, iure talis voluntas praesumitur in bonum ecclesiae. Sane ipso canonis textu colligitur praefatam praesumptionem esse *iuris tantum,* minime vero *iuris et de iure,* siquidem clausula « nisi contrarium probetur » admittit probationem directam, qua stante, praesumptio cedere tenetur veritati, sed, ad normam canonis 1827, cum habeat pro se iuris praesumptionem,

---

48 *Collectanea,* ib. p. 153 (1°), Decretum II.

49 *Sylloge,* p. 353.

liberatur ab onere probandi, quod quidem onus recidit in Rectorem ecclesiae si ius contestare non veretur.

Licetne hoc criterium iuridicum *ad stationem missionalem* extendere? Procul dubio, ex analogia legis, nam de similibus idem est iudicium, ideoque intervenientibus in re nostra, similitudine casus, paritate rationis et aequitate canonica, iure stat talis praesumptio pro missione seu statione missionali.

In casu triplicem conditionem praefixam adesse, ideoque legitime fieri extensionem analogicam, evincitur auctoritate Leonis XIII: Praemissa enim legis instar, largitoris mente, subiungit Romanus Pontifex arguens e iure veteri: « Quod si non appareat (largitoris mens), placuit, parocho vel rectori ecclesiae collatam donationem praesumi. At multum ab hac regula recessum est propter consuetudinem... communem... cuius vi « hodie pene solae oblationes quae in ecclesia sub Missis ad altare fiunt et quae pro administratione sacramentorum, pro benedicendis nuptiis, aut mulieribus post partum, pro exsequiis et sepulturis, aut aliis similibus functionibus specialiter offeruntur, ad parochum spectant; consuetudine reliquas ferme omnes ecclesiis ipsis aut sacellis aut aliis certis finibus applicante ». Quae norma potissimum applicanda est « *ubi eam bonorum copiam ecclesia non habeat ac liberalitate fidelis populi unice aut potissimum sustentetur.* Tunc enim largitores putandi forent voluisse consulere cultus divini splendori et religionis dignitati, ea ratione et modo quem ecclesiastica auctoritas decerneret » [50].

Caeterum, quoniam, uti praemissum est, Constitutio leonina cum ibidem approbatis hac de re decretis Concilii Westmonasteriensis, auctoritate apostolica in reliquis partibus S.C. de Prop. Fide obnoxiis vim legis adepta est [51], ambigere non licet quin eiusdem de re oeconomica praescripta nostra quoque aetate ibidem per-

---

50 *Collectanea,* II, p. 152-153.
51 Cf. supra notam 37 vel *Collectanea,* II, p. 153 (1).

gant vigere. Immo, etiamsi dicio aliqua missionalis inveniretur cui non esset officium eadem decreta servandi, ibi tamen Constitutio leonina non careret momento practico nam, ad normam can. 6, 2°, can. 1536 § 1, utpote referens ius vetus, « ex veteris iuris auctoritate atque ideo ex acceptis apud probatos auctores interpretationibus est aestimandus ». Iam vero ad interpretandos canones de quibus nunc sermo fit, maxime conferunt declarationes iuris superioris authenticae Sanctae Sedis ac potissimum Summi Pontificis, uti accidit in casu nostro [52].

Obiiciunt tamen plures iurisperiti, cl. Vermeersch commentariis inhaerentes, Angliae adiuncta pro quibus lata est praefata Constitutio multum differre a condicionibus aliarum Missionum; ibi enim plerique benefactores de suis missionibus localibus solliciti plerumque exhibentur; ideoque non est probanda in reliquis territoriis missionalibus eiusdem documenti pontificii *verbalis interpretatio* [53]. At quiquid sit de iuridico huius effugii valore, nonne Sancta Sedes, perspectis peculiaribus Missionum adiunctis, eisdem applicare voluit Decreta de re oeconomica in praefatis documentis contenta? Non ergo arguimus ex sola analogia iuris, sed ex auctoritate pontificia quae ideo extendit ad omnes diciones missionales Constitutionem Leoninam, quia perspecta habebat paria adiuncta iuridica: ecclesias nempe orbatas bonorum copia, ideoque fidelium largitate unice aut potissimum sustentatas. Quapropter aequitati et menti Sanctae Sedis adversari non arbitramur, si ad omnes Missiones extendimus interpretationem authenticam Leonis XIII.

Inde merito opinatur cl. Paventi: « nihil deduci posse in commodum alicuius Instituti religiosi, ex eo quod aliquis religiosus Missionarius eiusdem Instituti, ad stipem corrogandam destinatus pro quadam determinata missio-

---

[52] Vermeersch, *Epitome I.C.* 1, 76, p. 72; *Periodica,* 1928, p. 136-137; Van Hove, II, 59.

[53] *Periodica,* 1912, p. (3). Vermeersch, *Epitome I.C.* II, 875.

ne, affirmet intentionem habuisse colligendi eleemosynas potius pro suo Instituto; nam ipsa eius destinatio ad oblationes fidelium colligendas in favorem certae missionis, praesumptionem fundat stipem donatam fuisse unice et praecipue intuitu Missionis, et non Ordinis » [54].

Quod quidem prorsus confirmatur auctoritate Primae Synodi Sinensis quae ex canone 1536 § 1 sequentem eruit sequelam: « Proinde bona Missionis habenda sunt:... 3) Pecuniae et alia dona *quae Missioni in genere* vel speciali eius operi traduntur » (n. 534).

Ut paucis verbis omnia complectamur, nisi expressa voluntate donatoris vel ex criteriis praemissis certo constet eleemosynam oblatam fuisse Instituto religioso uti tali aut intuitu Religionis, fideles, ad normam iuris, praesumendi sunt suis largitionibus directe favere intendisse propagationi fidei aut infidelium saluti per implantationem Ecclesiae cuius praecipuus et natus Minister censetur Superior ecclesiasticus [55].

Iurisperiti qui hac in hypothesi eleemosynas Instituto religioso adscribunt, tuendam sibi suscipiunt causam perditam utpote apertis iuris dispositionibus adversam. Sunt enim qui Cl. Vermeersch sequentes asserere non vereantur praesumptionem de qua in Constitutione leonina in Missionibus deficere nam « benefactores potius religiosas Congregationes, quas cognoscunt, et quibus

---

54 PAVENTI, *Breviarium I.M.* p. 218. Ita Statutum pro Missionibus S.V.D. decernit: « Nisi habeant usum profanum mere personalem, intelliguntur in favorem Missionis data, etiamsi expresse non dicatur... quae post conferentias vel conciones Missionariorum colliguntur vel offeruntur, et quae a Missionariis vel ab aliis eorum nomine de domo in domum deambulantes coaguntur ». (n. 44, 2) d).

55 Praemissae doctrinae prorsus favet Concilium Baltimorense VII hac in re expresse confirmatum a S.C. de Prop. Fide et extensum ad Missiones Indiarum Orientalium: « Statuerunt Patres ecclesias omnes caeteraque bona ecclesiastica, quae vel dono, vel fidelium oblationibus acquisita, in charitatis vel religionis operibus sunt impendenda, *ad Ordinarium pertinere, nisi appareat scriptoque constet illa Ordini* alicui Regulari, vel Sacerdotum Congregationi in ipsorum usum tradita fuisse » Collectanea 1346, p. 24 cum nota 1. Cf. quoque Monita Nankinensia 134, 2.

fidunt, quam ignotas sibi Missiones qua tales fovere intendunt » sed Vermeersch sententiam claudit verbis quae potius favent thesi nostrae: « Seu ut accuratius dicamus nolunt, nisi, mediante Instituto, cui dant, Missioni favere » [56].

Sane concedimus fideles Religiosis sibi notis et fide dignis oblationes committere, sed nisi ex criteriis praemissis contrarium certo constet, praesumptio stat pro Missione, ideoque eiusdem Praelato pecunia sic accepta tradenda videtur. Quibus in casibus Religiosi censentur *Commissarii* seu *Fiduciari* de quibus in canone 1516. Ita quoque sentit cl. Vromant: « Si de hac voluntate (iuvandi missionem aliquam sub omnimoda sponsione Instituti missionalis), non plane constet — ait — praesumendum est societatem instituti ut *merum organum transmissionis* donorum, ac ipsorum proprietatem esse penes Missionem » [57].

Quapropter iuris praescriptis congruunt normae Institutorum missionalium quae Missioni adscribunt bona dubia vel incognita intentione donatoris acquisita: « Ubi de intentione donantium non constat — praefiniunt Statuta pro Missionibus O.F.M. — *praesumitur intuitu Missionis data eleemosyna* » (N. 89) [58].

Cl. Jarre in casu nostro vim praesumptionis canonis 1536 § 1 traditae effringere conatur in commodum Ordinis effugio prorsus inepto: « Non dicimus eiusmodi eleemosynas fieri res Ordinis, sed *res usui Ordinis qua talis* destinatas, e contra tenendum est Ordinem eo ipso quod

---

56 *Epitome I.C.* II, 657, 3.

57 Vromant, ib. 72; Pistochi, p. 423. Inde ipse Vermeersch alibi asserere non veretur: « Qui cuipiam Instituto vel personae donum *pro missionibus* tribuit, minus de subiecto a quo res possidetur quam *de fine* propter quem eam dat sollicitus esse solet. Quare quicumque *intuitu missionis* donum conferat, missionibus dare et rem arbitrio illius qui missioni praeficitur seu Ordinario gerendam tradere censetur. Quod ex ipsa Constitutione « Romanos Pontifices » colligere licet... » *Periodica,* 1912, p. (44).

58 Ita quoque Institutum S.I. (Epitome, 587, 3), Statutum pro Missionibus S.V.D. 46; Constitutiones Soc. Sti Ioseph Mill Hill, 272, etc...

eiusmodi eleemosynas accipit, oblationem in se suscipere expendendi illas eleemosynas *in bonum Missionis;* proprietatem talium eleemosynarum remanere usque ad earum consumptionem apud benefactores »[59], qua in re, sibi constare non videtur, nam fideles dum dona Missionariis offerunt, eorum proprietate se spoliare intendunt, ideoque eorum dominium transit in potestatem Ordinis vel Missionis; si prius, undenam oritur obligatio talem pecuniam expendendi in bonum Missionis ut talis? si alterum; quo iure Superior Religiosus de eisdem disponere potest? Immo, etsi sibi liceat de eisdem ad libitum disponere, aedes inde structae, opus inde ortum vel sustentatum utrius erit proprietas? Ordinis an Missionis?...

Sane lubenter consentimus cl. Jarre aliisque auctoribus, eleemosynas Missionario religioso collatas in genere, in commodum Missionum, absque ulla prorsus specificatione, aut intuitu Missionum Religioni commissarum, earum dominium applicandum esse Instituto, quia donatione sic tributa benefactor aperte intendit favere operibus quae Religio uti talis promovet in suis Missionibus; qua in casu non stat praesumptio canonis 1536 § 1, quae, ex analogia iuris, extendi nequit nisi ad certam Missionem determinatam, vel stationem missionalem aeque determinatam; immo, omnia suadent praesumptionem stare pro Religione[60].

Sic v. gr. omnes eleemosynae traditae, absque ulteriore specifica intentione Unioni Franciscanae Missionariae, ad dominium Ordinis Franciscani transeunt cuius erit eadem suis operibus missionalibus applicare, nam benefactorum mens legitime praesumitur cohaerere cum

---

59 *Commentarium in Statuta pro Missionibus O.F.M.* p. 136-137.

60 Ita quoque Brys-De Meester, I, p. 528 (5); Masarei, 370; Paventi, p. 230; Vermeersch-Creusen, I, 656, 3; Vromant, 172. Statuta pro Missionibus O.F.M. p. 136-137. Aliud decernit Statutum pro Missionibus S.V.D.: « Bona Missionis, in specie sunt: 1) Pecuniae aliaeque res quae expressis verbis Missioni in genere, hac vel simili dedicatione traduntur: « pro Missionibus » « pro paganis » « ad fidem propagandam » « pro Missionariis ». Ib. n. 44.

natura et fine Unionis: necessitatibus Fratrum et operum in Missionibus efficacius promovendi [61].

4) Criterium Functionale:

Si debita fide criteria praemissa applicarentur, pauca manerent iuris dubia de acquisitione dominii in bona Missionum. Verum, quoties agitur de transferendo regimine Missionis in iurisdictionem Cleri saecularis localis, haud pauca dubia facti, immo et iuris ex diversa auctorum interpretatione, exsurgere solent. Quare in similibus casibus, aequitatis canonicae erit ostendere, evolvere et exsequi sibi propriam praestantiam ac sua commoda proficua. Sunt tamen auctores qui hac de re lites dirimere contendunt ope criterii functionalis, sic nuncupati quia innititur functioni quam bona obire tenentur pro diversa oblationum destinatione: Imprimis iuvat huius criterii parentem audire:

« Criterium — ait Bartoccetti — non historicum sed quod appellavimus *functionale* omnino praeferendum est, adeo ut sint bona Religionis, quae Religioni *tantum* seu conventui vel domui religiosae unice inservire possunt; sint e contra Missionis, ex integro Clero indigenae assignanda, omnia caetera » [62].

Vix a criterio praefato differt norma tradita a Paventi qui proprio marte de re adeo gravi sic disserit: « Institutum Missionale cum suscipit Missionem excolendam, *implicite* se obligat ad relinquendam, in favorem S.C.P.F. proprietatem omnium bonorum, domorum, ecclesiarum, scholarum, aedium excitatarum in territorio Missionis, *eleemosynis quocumque modo collectis*. Si quae pecuniae Instituto porrectae fuerint, hoc iure meritoque intelligi possent donata Missioni ». Attamen tandem Instituto tribuere dignatur: « solum domos canonice erectas » [63].

---

[61] Cf. *Acta Ordinis F. M.* 1922, p. 152 vel Statuta pro Missionibus O.F.M., p. 138.

[62] Bartoccetti, ib. 397.

[63] Paventi, ib. p. 214.

Uterque criterium nondum unquam auditum fulcire conatur *commissione* qua Sta Sedes tradit Instituto Missionem excolendam, vi cuius Sedes Apostolica « sibi adiungit tamquam socium Institutum ». « Institutum hanc laboris participationem acceptans, ipsam Ecclesiae missionem arcte complectitur atque *omnino suam facit* » « Ecclesia alicui Instituto regionem aliquam evangelizandam committens, ab Instituto adiutore *generosum auxilium* expectat... mediorum ad opus exsequendum »[64].

Imprimis lubenter agnoscimus huius criterii fautores bona ferri voluntate promovendi, nempe, plantationem Ecclesiae, per Clerum indigenam; sed timeo ne nimio studio freti iuris limites transgrediantur. Sane aequum et salutare est prospicere propagationi fidei, saluti infidelium, implantationi Ecclesiae, sed Ecclesia non modo constat Clero saeculari et Institutis paroecialibus eisve aequiparatis, sed amplectitur quoque corde materno plurima opera spiritualia, religiosa, pastoralia, socialia, educativa, etc. quae indigent iugi subsidio Institutorum religiosorum. Mente recole scholas superiores, universitates, Domus exercitiorum Spiritualium, Opera scientifica, aliaque plura auctoritate pontificia maxime commendata[65] quae a solo Clero saeculari vix sustineri possunt... Quapropter, si criterio functionali haerentes, Instituto missionali solas adscribamus domus quae Religioni inservire possunt, omnia reliqua opera pastoralia, socialia, educativa, scientifica, caritativa, oratoria, recreatoria, patronatus (can. 1382) Missionis censentur propria; sed quisnam asserere audebit Convictus, Universitates, Instituta actionis socialis, Aedes exercitiis Spiritualibus faciendis deputatas, aliaque plura studio apostolico, v. gr. Societatis Iesu, maxime consentanea, sumptibus et nomine Religionis comparata, ad Clerum saecularem indigenam, absque ulla pactione pertinere? Quisnam praefinire audebit quaenam

---

64 *Instructio S.C. de Prop. Fide,* 8 dec. 1929: Sylloge, p. 351-352.

65 Cf. Litteras Encycl. « Evangelii Praecones » AAS. 1951, p. 515-520.

bona Religioni unice possunt inservire? Quisnam ab Instituto exigere audebit ut proprietati renuntiet omnium operum et bonorum ex voluntate donantium Religioni traditorum hac sola ratione quia Religioni unice non inserviunt?

Criterium sic propositum Instituto Missionali nedum asperum debet videri, sed praeterea nullo valido innixum fundamento, immo, aequitati tum naturali, tum canonicae prorsus adversum. Quare nihil mirum quod eiusdem fautores criterium adeo infirmum, fulcire conantur rationibus non quidem iuridicis, sed ordinis ascetici:

« Instituta religiosa — ait Paventi — in Missionibus adlaborantia sese sponte obligarunt ad exercenda opera caritatis et « *caritas non quaerit quae sua sunt* ». Unde ab iis repeti potest fidelis adimpletio operum quae necessaria sunt ad Ecclesiam fundandam ». Quibus adiungit auctoritatem cl. Bartoccetti: « Nonne ipsam commissionem acceptando missionis a Sancta Sede suum fecerunt eius beneficum opus, cui generosum auxilium mediorum (uti patet suae proprietatis) obtulerunt? » [66].

Porro, « ad caritatem recurrendo a iure et iustitia recedimus, indeque demonstramus criterium functionale vi et efficacia *iuridica* destitutum iri. Et in provincia iurium consilia vel optima dare laterem lavare reputandum est » [67].

Frustra contendit Bartoccetti obiectionis vim elidere sequenti distinctione: « Si Institutum verbo vel facto se obligavit ad opera caritativa exercenda — ut in casu — adimpletio dictorum operum potest ab eo repeti ex iustitia. Non nos ergo videmur immerito recurrere ad criteria caritatis in casu, sed verius Instituta ad criteria iustitiae postquam ad caritativa adhibenda se obligarunt » [68].

Sane Institutum, commissione a Sancta Sede accepta, se obligavit ad opera caritativa exsequenda, immo, si vis, ex iustitia se adstrinxit ad talia opera pro viribus et

---

66 PAVENTI, ib. p. 214-215.
67 Ita Cl. TING-PONG-LEE, apud BARTOCCETTI, p. 190.
68 Ib. 316.

vocatione, exercenda, nec ullus negabit Instituta plerumque fidelia se praebuisse obligationibus inde susceptis implendis; sed sincere fatemur nobis non innotescere nexum iuridicum inter utrumque: inter obligationem, nempe, exsequendi opera caritativa et officium ex iustitia ortum sese spoliandi rerum proprietate in commodum Missionis. Parochus quoque gravi officio iustitiae tenetur exercendi opera caritativa in commodum fidelium sibi commissorum, sed inde non sequitur ipsum ex eodem capite adstringi, ad bona sibi legitime acquisita Paroeciae vel Dioeceseos dominio adscribenda. Profecto Institutum dum a Sancta Sede suscipit commissionem, suam facit missionem Ecclesiae; « Iesum Christum annuntiandi... Dei regnum propagandi » immo, si vis, munificum bonorum subsidium allatarum esse spopondit »... Sed inde non ostenditur — uti contendit Bartoccetti, in illa sponsione *implicite* includi spontaneam bonorum sibi acquisitorum spoliationem: tunc enim talem implicitam inclusionem praesumere liceret, cum talis spoliatio proprietatis censeretur necessaria ad finem Missionis attingendum, nimirum, ibidem implantandi Ecclesiam sanctam Dei... Sed, rursus asserimus, Ecclesiam Dei in quavis regione non solum implantatur et consolidatur Clero saeculari, sed etiam aliis mediis quae maxime conveniunt familiis religiosis. Criterium ergo functionale admitti nequit nisi ab iis qui ut extollant necessitatem Cleri saecularis indigenae, oblivioni tradere videntur opera Ecclesiae prorsus salutaria quae in Missionibus perficiunt Instituta religiosa. Quare, cum praefata tendentia in dies grassans, auctoritate pontificia non semel reprobata sit nostra aetate [69], criterium functio-

---

69 Sedulo perpende quae hac de re asserit Vicarius Christi tum in Litteris Encycl. « Evangelii Praecones » AAS. 1951, p. 510, cum in allocutione habita ad Religiosos, die 8 dec. 1950. « Neque raro evenit ut in sacrarum expeditionum territoriis, qui illic versatur Clerus, non excepto Antistite, regularis sit militiae. Neve autumet quispiam id prorsus extra ordinem suetamque normam esse, ita ut censeatur hoc ad tempus contingere, et simul ac fieri possit, sacram procurationem saeculari Clero esse tradendam ». (AAS. 1951, 2, 28). Cf. quoque Litteras Secretariae Status, CpR. 1953, p. 48-51).

nale nequit dici « menti et praxi ordinariae S.C.P.F. » consentaneum.

Patres Concili Sinensis qui mentem Sanctae Sedis perspectam habebant, haec sapienter statuerunt:

« Tamquam bona Religionis habenda sunt: 1) Bona et fructus bonorum quae *sumptibus et nomine Instituti* religiosi comparata sunt exclusive pro Instituto qua tali, et non pro Missioni » (n. 535)[70].

Quam quidem normam auream si cl. Bartoccetti habuisset prae oculis, non ausus esset suo criterio functionali vindicare auctoritatem Synodi Sinensis[71] quae nec *in*

---

[70] In favorem Ordinis diremit S. C. de Prop. Fide parem quaestionem propositam a Missionariis S.I. Collectanea, 1651, ad 5. Hac de re mens S. Sedis luce meridiana nobis innotuit ex sententia definitiva quam S. R. Rota, die 16 aug. 1921, tulit in causa: De Manila (AAS. 1922, p. 239-254): Disceptabatur enim an bona haereditaria testamento relicta a pia domina, saec. XVII, conventui de *Candaba* tributa sint intuitu PP. Augustinianorum, ita ut ad ipsos non autem ad missionem pertineant. Supremum tribunal, praesumptionibus perpensis quae missioni favere videbantur, tandem eorumdem dominium PP. Augustinianis adscribere non dubitavit. Hac de causa, S.C. de Prop. Fide auctoritas non semel adducitur quia in Insulis Philippinis, iam ab anno 1902, vigore Constitutionis Leonis XIII, « Quae Mari Sinico » (non quidem a die 1° ianuarii 1910, uti perperam asserunt Collegii Rotalis auditores (ib. p. 243), Constitutio Leonis XIII, ideoque Decreta Synodi Westmonasteriensis II, de Bonis temporalibus, vim legis obtinuerunt. Sane, si S. R. Rota criterio functionali adhaesisset, sententiam tulisset faventem Paroeciae tunc Clero saeculari concreditae.

[71] ib. 403, p. 199. Sane Bartoccetti textui synodali vim infert dum eumdem contendit cum suis placitis conciliare: « Licet Ordo — ait — suis sumptibus aliquid acquisiverit, dummodo illud obiectum (sacellum, residentia, schola, etc...) sit *pro missione*, scl. *natum sit inservire missioni, eique tantum* fit bonum missionis; ergo praesumitur, *praesumptione iuris et de iure* donatum missioni eique pertinere ». (ib.) Quis hoc credet? Rei destinatio potius quam ex ipsius rei natura, colligenda est ex voluntate donantis aut viri privati auctoritas praevalebit auctoritati Summi Pontificis adstruentis: « spectari primum oportet quid largitor voluerit ». Itaque ex collatis nn. 533-534 C.S. Decretum Synodale sic interpretandum est: Bona Institutis Missionalibus tradita, qui, *ex intentione benefactoris*, Missioni destinantur, Missioni acquiruntur; quae vero ex voluntate largitoris, Instituto traduntur Instituto adscribuntur. In dubio de voluntate donatoris, ex praemissis constat bona collata ad dominium transire Missionis. Quapropter nihil inde eruitur in commodum criterii functionalis, sed inde criteria superius enucleata auctoritate conciliari confirmantur.

canone 534, sibi favere exhibetur nam, nominatim n. 5 statuitur: « Bona Missionis habenda sunt:... 5) Bona quae sive Ordines sive Congregationes Religiosae acquirunt, *non quidem pro Religione,* sed pro Missione ». Quisnam enim non perspicit hoc iuris missionalis praescriptum prorsus congruere cum doctrina superius adumbrata?

Perscrutari velit cl. iurisperitus Decreta Synodi Sinensis (nn. 552-554) quibus data opera expenditur quaestio de qua nunc fit sermo, ut inde concludat non licere opinionis suae roborandae gratia, ad Patres Conciliares appellare:

« Quando territorium Missionis totum aliis Missionariis ceditur, bona omnia, sive mobilia, sive immobilia, *ad Missionem qua talem pertinentia,* vel quocumque modo Missioni acquisita, cedenda sunt successoribus in Missionis regimine » (n. 552).
« Bona autem personalia Missionariorum vel *Instituti Religiosi qua talis,* non ceduntur successoribus » (n. 553).
« Si Institutum Religiosum in Missione derelinquenda haberet bona immobilia, v. gr. domus, terras vel alia, ea alteri ne tradat, nisi prius auditis novis Missionariis cum quibus rem componere studeat ex bono et aequo » (n. 554).

Quae cum ita sint, illa *implicita renuntiatio proprietatis* in favorem Missionis uti talis prouti tuetur criterium functionale, gratis et immerito supponitur: res enim adeo gravis expressis verbis esset declaranda. Sancta Sedes, dum Instituto Religioso committit regionem Evangelio illustrandam, numquam *explicite iniungit* ut benis legitime acquisitis sese spoliet in commodum Missionis, nec unquam auctoritative statuit in ipsa commissionis acceptatione implicite contineri dominii abdicationem... Quare, quoties agitur de tradenda Missione Clero saeculari, non quidem ex titulo *iustitiae* [72], sed potius *ex aequitate canonica* novis Ecclesiae Ministris tribuenda sunt ea bona quae curae animarum inservire censentur, ita ut hac in re non sufficiant criteria iuridica, sed ad vitandas iurium collisiones adhibenda sint principia aequitate canonica

72 Ita Bartoccetti, ib. 327.

imbuta, seu « illo temperamento quo districtum ius, materna et ad miserandum propensa caritas lenit ac mitigat[73]. His sensibus abundat Decretalis Honorii III: « In his super quibus ius non invenitur expressum, procedas aequitate servata semper in humaniorem partem declinando, secundum quod personas et causas, loca et tempora videris postulare ». (c. 11, X, 1, 36) Superior ergo religiosus huic normae salutari haerens, ex aequo et bono inspectis Missionis et Instituti adiunctis, iuribus cedat in bonum Ecclesiae[74].

Hac aequitate canonica splendeant oportet *peculiares conventiones* magnopere commendabiles inter Superiorem ecclesiasticum et Institutum Missionale quibus mutua iura componantur, dubia ex aequo et bono solvantur, ac praesertim omnia statuantur in commodum Ecclesiae et salutem animarum. Huiusmodi conventiones esse possunt sive *implicite* seu Regulis vel Constitutionibus adiunctae[75], sive *explicite sollemniores* in Statutis pro Missionibus contentae[76] sive *explicitae privatae* seu initae a Superiore ecclesiastico certae Missionis cum Instituto Missionali. Missionarius ergo has conventiones, a Sancta Sede, post maturum examen ac diuturnam deliberationem approbatas, sibi familiares reddat et sedulo pro lege exsequatur, a quibus numquam deflectet nisi fretus gra-

---

73 AAS. 1952, p. 376.

74 Ita quoque *Concilium Sinense*: « Si Institutum religiosum in missione derelinquenda haberet bona immobilia, v. gr. domus, terras, vel alia, ea alteri ne tradat, nisi prius auditis novis Missionariis, *cum quibus rem componere studeat ex bono et aequo* », n. 554. Cf. quoque nn. 55, 553, 555. MASAREI, 381; PAVENTI, p. 228.

75 Sic decernit Concilium Westmonasteriense. *Collectanea*, II, p. 153, Decretum III. Ita quoque Institutum S.I. *Epitome* 588, 1, 2.

76 Ita quidem Statutum pro Missionibus S.V.D. nn. 40-76. Statuta pro Missionibus O.F.M. nn. 84-97. Cf. hac de re, X. PAVENTI, *De Statutis pro Missionibus*, CpRM. p. 289 sq. Ib. p. 296 asseritur: Huiusmodi statuta existimanda sunt ut *conventiones* inter Sanctam Sedem et Institutum Religiosum » sed verior et rectior censetur sententia qua praefata Statuta, saltem in pluribus articulis, putanda sunt conventiones inter Superiorem ecclesiasticum et Institutum Missionale, ideoque utrique parti parientis veram iustitiae obligationem, etiam quoad privilegia conventionalia. (SUÁREZ, *De Legibus*, VIII, c. 4, n. 9).

vibus et urgentibus rationibus vel in casu gravis incommodi aut urgentis necessitatis. Caeterum, Superiorum non poenitebit si quandoque, in bonum pacis, iura etiam certa, gratificata fuerint, ut semper collata opera invicem utantur, nam inde orietur fides et alacer labor. « Quo enim maior existit (utriusque auctoritatis) animorum coniunctio et voluntatum ad salvandas animas conspiratio, eo alacrius et fructuosius a Missionariis laborabitur, et eo lubentius, ac generosius operarii evangelici mittentur et subsidia necessaria suppeditabuntur » [77] cum magno animarum proventu.

V. IOANNES ANTONIUS EGUREN S.J.
Prof. iur. can. in Fac. iur. can. Pont. Un. Xaverianae, Bogota.

---

77 *Instructio S.C. De Prop. Fide,* 1929, *Sylloge,* 352.

PERSONA MORALIS ECCLESIAE SUBSIDIARIAE ET SUCCESSIO IN EIUS BONA

SUMMARIUM: Introductio (n. 1). § *1. Constitutio personae moralis ecclesiae subsidiariae:* 1. Conceptus ecclesiae subsidiariae (nn. 2-9). 2. Unica persona ecclesiae (nn. 10-18). 3. Personalitatis ecclesiae causae et elementa intrinsece constitutiva (nn. 18-42). § *2. Relationes ecclesiae subsidiariae cum paroecia:* 1. Ratione sedis (nn. 45-50). 2. Ratione territorii (nn. 51-55). § *3. Successio in bona ecclesiae subsidiariae extinctae:* 1. Extinctio personae moralis ecclesiae (n. 56). 2. Vacatio bonorum (nn. 57-59). 3. Persona moralis ecclesiastica immediate superior (nn. 60-64).

INTRODUCTIO

1. Huic dissertationi occasionem praebuit casus concretus: Ecclesia S. Barnabae, subsidiaria paroeciae S. Pauli, quondam functionem habuit sedis cuiusdam confraternitatis necnon propinqui nosocomii S. Jacobi.

Cessatis hisce duobus ultimis finibus per suppressionem confraternitatis et nosocomii, unicus finis peculiaris ecclesiae superfuit, praeter functionem subsidiarietatis, cultus S. Barnabae, necnon cuiusdam imaginis B. M. Virginis.

At, nimis frigescente cultu S. Barnabae et superflua quoque facta functione subsidiarietatis, quod novis circumstantiis supervenientibus ecclesia paroecialis omnino sufficiens evaserat, Ordinarius loci nec utile nec concrete possibile reputavit ecclesiam iam fatiscentem reficere sed, translata suppellectili et imagine B.M. Virginis cum eius reditibus in sedem principalem paroeciae, ecclesiam S. Barnabae in usum profanum redegit ad normam c. 1187, sibi reservata dispositione de usu aedificii execrati. Post aliquod tempus, largitionibus aliquorum fidelium aedem quondam sacram reficere potuit et

usibus profanis aptare, eamque associationi dioecesanae operariorum (A.C.L.I.) partim assignavit; partim vero locavit, pretiumque locationis assignavit seminario aliisque piis causis indolis dioecesanae.

Parochus vero S. Pauli per recursum vindicavit paroeciae proprietatem et usum aedis quondam sacrae titulo matricitatis, necnon eo quod cultus imaginis B. M. V. in paroeciam translatus fuerat.

Solutio casus implicat, ut patet, multas quaestiones, quas doctrina insufficenter tractat vel discordi sententia resolvit. Quare opportunum visum est inexplorata speculari et quaedam iam perscrutata novo examini subiicere.

§ 1. Constitutio personae moralis ecclesiae subsidiariae

1° - *Conceptus ecclesiae subsidiariae.*

2. Multis in modis ecclesia aliqua necti potest cum concreto instituto paroeciali. Princeps autem nexus oritur absque dubio ex eo quod ecclesia sit sedes principalis alicuius paroeciae; et tunc proprie ecclesia dicitur paroecialis. Si paroecia nullam habet relationem originis cum alia paroecia, ecclesia dicitur simpliciter paroecialis; si vero habet huiusmodi relationem, ecclesiae respectivae dicuntur matrix et filialis.

3. Filialis dicitur stricto sensu ecclesia vicariae perpetuae, aut novae paroeciae, quae orta est ex divisione paroeciae matris et ex eius reditibus dotem accepit [1]. Quo in casu, quamvis nova paroecia aut vicaria sit a matrice independens, ecclesia filialis ei honorem deferre debet modo et finibus ab Ordinario praestituendis [2].

4. Sensu etiam proprio vocatur filialis ecclesia novae paroeciae quae non fuit dotata ex reditibus paroeciae

---

[1] C. 1427, § 4; cf. Robleda, *División y dismembratión de parroquias*, in Sal terrae, 1959 (marzo), pp. 144-160.

[2] C. 1427 § 4; S.C.C., Aversana, *Matricitatis*, 1931 (A.A.S., 1933, p. 210).

matris et proinde non tenetur ad honorem ei deferendum de quo in c. 1427, § 4[3].

5. Aliud relationum caput inter ecclesiam aliquam et determinatam paroeciam oritur ex eo quod ecclesia sita est intra fines territorii paroeciae[4].

At relationes ex hac parte exurgentes potius ad negativum « ne noceant parochi ministerio » reducuntur, quod exprimitur relate ad ecclesias rectorales in cc. 481 et 482, quoad ecclesias religiosorum in c. 609, § 3, quoad ecclesias confraternitatum in c. 716, § 1. Ut positiva relatio considerari potest tantum: *a*) quaedam auxiliarietas ecclesiae rectoralis in adiunctis et mensura determinatis a cc. 482-83; *b*) quaedam auxiliarietas cuiusvis ecclesiae intra fines territorii paroeciae sitae quoad baptismi collationem[5]; *c*) ius parochi peragendi exequias defunctorum sibi subditorum in quavis ecclesia non exempta quam defunctus ut funerantem elegerat[6].

6. Praeter complexum relationum positivarum inter ecclesiam paroecialem et paroeciam, et praeter complexum relationum, fere negativarum, inter paroeciam et ecclesias intra fines eius territorii sitas, extat, quasi medius inter utrumque, complexus relationum inter paroeciam et ecclesiam proprie subsidiariam. Fieri enim potest ut ecclesia aliqua, sive praeexistens sive de novo erecta, necessaria evadat ad exercitium curae animarum pro commoditate fidelium circumhabitantium; et tamen aliae circumstantiae temporum vel locorum erectionem novae paroeciae

---

[3] S.R.R., CAIETANA, *Matricitatis*, 1917 (A.A.S., 1918, p. 456). Matrices vocantur etiam, at improprie, « *quae tales dicuntur ratione antiquitatis sive alicuius praeminentiae* » (DE LUCA, *De decimis*, disc. 12, n. 13).

[4] Triplex cotegoria distingui potest: *a*) ecclesia capitularis et ecclesia communitatis religiosae clericalis quae in eadem officia celebret (c. 479, § 1); *b*) ecclesia religiosarum et religionis laicalis, confraternitatis vel alius legitimae associationis (c. 479 § 2); *c*) ecclesiae stricte rectorales, seu ecclesiae saeculares aut ecclesiae quae, quamvis religioni etiam exemptae pertineant, non sunt alicui domo communitatis religiosae adnexae ita ut communitas in eis officia celebret (cc. 479 et ss.).

[5] Cc. 774 § 2 et 775.

[6] C. 1230, § 4.

aut vicariae perpetuae non suadeant. Tunc dicta ecclesia destinari potest ab Ordinario loci tamquam sedes subsidiaria paroeciae in cuius territorio invenitur [7].

7. Tales ecclesiae vocantur *subsidiariae* sive succursales aut auxiliares, immo etiam *filiales*, at improprie, ut recte animadvertebat Card. De Luca, qui eas sic describebat: « *quatenus pertinet ad huiusmodi controversias, inter ecclesias matrices et filiales, advertendum est... quod... tripliciter ecclesia solet dici matrix: primo nempe, potius improprie, quia ob parochiae amplitudinem, aliae erigantur, vel destinentur, ecclesiae inferiores intra eius limites existentes, quarum servitio praeficiantur vicarii, vel clerici, pro commodiori exercitio curae et administrationis sacramentorum, absque tamen earum erectione in titulum. Et tunc, quamvis istae ecclesiae vulgo dici soleant filiales, ipsaque parochia antiqua, comparative dicatur matrix, attamen ista est impropria locutio, quoniam revera non adest haec differentia matris, et filiae sed parochia remanet in eius priore unitate. Istae vero ecclesiae dicuntur adiutrices, seu membra, et granciae...* » [8].

8. Haud raro tamquam auxiliariae considerantur ecclesiae quae non ex necessitate aut commoditate exercitii curae animarum nec ex positiva dispositione Ordinarii loci tales factae sunt, sed simplici usu. Ex abundantia nempe clericorum et ex pullulatione cultuum peculiarium, saeculis praeterlapsis multae ecclesiae, et oratoria publica, extiterunt, quae, cessante fine speciali et praesertim copia clericorum, derelictae sunt; eorum curam parochus per modum facti suscepit eisque usus est, et utitur, ad quosdam actus curae animarum ponendos.

---

[7] « *Quod si exiguus aut fluctuans fidelium numerus, vel absoluta dotis carentia erectionem quarumdam ecclesiarum in paroecias minime suadeant; huiusmodi ecclesiae uti subsidiariae vel capellaniae habeantur intra fines alicuius paroeciae, in cuius ditione ac dependentia manebunt, donec paroecialitatem propriam assequi poterunt* » (S.C. Cons., 1-8-1919, A.A.S., 1919, p. 346).

[8] Theatrum..., lib. XIII, p. 3, de decimis, disc. 12, n. 12.

9. Antequam veniamus ad accuratius examen naturae relationum inter ecclesiam subsidiariam et paroeciam, investiganda videtur natura, nondum concorditer definita, personae moralis ecclesiae in genere.

2° - *Unica persona ecclesiae.*

10. Circa naturam personalitatis ecclesiae plures quaestiones promiscue agitatae sunt in doctrina canonica, et, praecise quia promiscue, claritas nondum videtur adepta.

Prima quaestio est utrum in illo instituto qui vocatur ecclesia unicum inveniatur subiectum iurium an duo admitti debeant: ecclesia videlicet et fabrica. Si unicum subiectum iurium admittendum sit, quaesitum est utrum hoc sit ecclesia an fabrica. Si autem dualitas personarum admittatur, aut unicitas in favorem ecclesiae, contra fabricam, quaeritur ulterius quodnam sit « *substratum ecclesiae personae moralis formaliter constitutivum, cui tamquam subiecto praecisive inhaeret capacitas iuridica a legislatore agnita* »[9].

11. Duae ultimae quaestiones non videntur apte propositae. Si enim unica persona est admittenda, non necessario unica personalitas innititur uno vel altero elemento; potest ambobus inniti, quia ratio suppositi est in toto composito, non in singulis partibus. Porro, sive unica sive duae personae admittantur, non videtur quaerendum cuinam elemento unici vel singulorum compositorum tribuenda sit capacitas iurium, cum haec, uti diximus, non uni vel alteri elemento adhaereat sed unico vel singulis compositis. Potius ducenda est investigatio in omnia elementa constitutiva unicae vel singularum personarum, et ex analysi uniuscuiusque personae clarescet eius « totum », quod est verum subiectum cui inhaerent iura et iurium capacitas.

12. Propterea triplici gressu procedemus. Primo

---

[9] MICHIELS, *Principia generalia de personis in Ecclesia,* Desclée, 1955, p. 451.

examini subiiciemus quaestionem de unicitate aut pluralitate personarum; secundo analysim instituemus personae per causas, sive extrinsecas (efficientem et finalem) sive intrinsecas (elementa materialia et elementum formale); tertio de toto, seu de iurium subiecto, aliquas conclusiones proponemus.

13. Quod primam quaestionem attinet, unicitati personae favent magni ponderis auctores, sive antiqui (ut F. X. Wernz) sive moderni (ut G. Michiels). Wernz docuit unicum subiectum omnium iurium esse fabricam ecclesiae, non ut est aedes nec ut est organon administrationis bonorum ecclesiae (consilium fabricae vel fabriceria), sed ut est « *institutum ecclesiasticum seu persona iuridica cui tamquam subiecto dominii omnia illa bona et iura temporalia adscripta sunt, quae praesertim, non unice cultui divino alicuius ecclesiae inserviunt* (*v. gr. ad conservandam et reparandam et exornandam ecclesiam vel comparanda utensilia cultus divini*) »[10].

Etiam G. Michiels defendit « *in variis Codicis canonibus, in quibus de capacitate iuridica ecclesiae vel fabricae ecclesiae agitur, revera agi de una eademque persona morali* »[11]. At, nonobstantibus canonibus in quibus agnoscitur fabricae ecclesiae capacitas patrimonialis (395, § 3; 1475, § 2; 1481 et 1356, § 1), existimat personalitatem tribuendam esse non fabricae ecclesiae, sed ecclesiae ut est aedes sacra « *ad cultum divinum deputata* », iuxta definitionem in c. 1161 traditam[12]. Nihil enim obstare putat « *quominus fabrica ecclesiae, cuius conceptus iuridicus nullibi in Codice invenitur definitus, et quae numquam nominatur simul cum ecclesia tamquam*

---

10 *Ius decretalium,* t. III, n. 190, Romae, 1903, p. 205 (WERNZ-VIDAL, *Ius canonicum,* vol. IV, n. 374, Romae, 1934, p. 469). Scripserit WERNZ « *praesertim, non unice* », quia numero sequenti erat animadversurus ecclesiam possidere « *praeter bona ad cultum destinata, etiam bona quae scholis, pauperibus aliisque piis causis inserviunt* ».

11 *Principia generalia de personis in Ecclesia,* Desclée, 1955, p. 452

12 *Ibidem.*

ens iuridicum per se stans ecclesiae iuxtapositum », in dictis canonibus « *intelligatur ipsa ecclesia seu aedes sacra* » [13]. Immo auctori videtur haec interpretatio confirmari a cc. 1183, § 1 et 1184, « *ubi legislator, agens de munere Consilii fabricae ecclesiae eventualiter constituto, non statuit quod curare debet rectam bonorum fabricae ecclesiae adminitrationem (ut certe fecisset, ni fallimur, si fabricam ecclesiae habuisset ut personam moralem per se stantem ab ecclesia distinctam), sed quod curare debet rectam bonorum ecclesiae administrationem* » [14].

14. Thesi contrariae, cui ipse Michiels adhaerebat in praecedenti editione eiusdem operis, favet, inter alios, M. Petroncelli in non paucis dissertationibus: « *A mio avviso, all'opposto, deve ritenersi, come buona parte della dottrina ha fatto, una netta distinzione tra i due soggetti dei quali uno, la chiesa, è titolare di una sfera di facoltà comprensiva di ogni diritto sia personale che patrimoniale, riferentesi a tutte le attività in ordine alla organizzazione ecclesiastica; l'altro è titolare solo dei diritti patrimoniali che hanno per scopo la conservazione dell'edificio materiale* » [15].

15. Praecipuum eorum argumentum est, ex una parte, terminologia Codicis, quae videtur agnoscere fabricae propriam personalitatem et proprium repraesentantem (consilium fabricae), ex altera parte, existentia iurium non mere patrimonialium, ut immunitas localis, ius asyli, ius fontis baptismalis, sepulturae ecclesiasticae, etc. [16]. Porro aliquando persona fabricae erigitur antequam ecclesia per consecrationem aut per benedictionem constitutivam persona evadat ex ipso iuris praescripto; immo antequam ipsum aedificium existat, ut accidit quando patrimonium pro aedificanda et conservanda ecclesia praeexistit et in personam moralem erigitur.

---

[13] Ib., pp. 452-53.

[14] Ib., p. 453.

[15] Considerazioni sulla personalità giuridica della Chiesa Parrocchiale (Archivio di dir. ecclesiastico, 1939, p. 115).

[16] Bernier, *De Patrimonio paroeciali,* Québec, 1938, p. 94; Wagnon, *in Dictionnaire de droit canonique,* voce *Eglises,* col. 194.

16. Theoria unicitatis personae nobis videtur magis Codici consona. Revera Codex numquam considerat fabricam et ecclesiam ut personas coordinatas vel subordinatas. Nec forte haberet Codex unde duas personas secerneret, quia personae ex fine specificantur: fines autem duo, sive coordinati sive subordinati non videntur existere sed unicus finis ecclesiae, in cuius ambitu invenitur omnino finis fabricae. Si aliquando bona destinata conservandae reficiendaeque aut exornandae ecclesiae unitatem aliquam peculiarem constituere videntur in iure, haec unitas in sinu ipsius personae moralis ecclesiae efformatur per segregationem ab aliis iuribus et obligationibus ecclesiae non per segregationem ab ipsa ecclesia, aut per finem qui non sit ipse finis ecclesiae.

17. Nec insuperabilis videtur difficultas ex apparenti duplici erectione: per actum nempe formalem erectionis patrimonii destinati ad extruendam et conservandam ecclesiam et per actum consecrationis quo ecclesia fit ex ipso iuris praescripto persona moralis. Non enim agitur de communiter contingentibus, nec repugnat quod ecclesia ipsa fiat persona moralis, dummodo sufficienter individuata sit, ante aedis constructionem. Deputatio enim iuridica ad publicum exercitium publici cultus de se fieri potest per actum iuridicum et non necessario fieri debet per actum liturgico-iuridicum. Quod si ita fiat, subsequens deputatio liturgica non habebit effectum iuridicum aequivalentis erectionis, sicuti hunc effectum non habet quando agitur de consecratione ecclesiae iam benedictae benedictione constitutiva aut de reconsecratione ecclesiae execratae eo quod parietes corruerint (c. 1170).

3° - *Personalitatis ecclesiae causae et elementa intrinsece constitutiva.*

I. *Causae extrinsecae* (*efficiens et finalis*).

18. Circa causam efficientem ecclesiae nihil addendum videtur ad ea quae iam innuimus et in quibus iam

auctores moderni conveniunt: salva possibilitate theorica erectionis per decretum formale, ecclesia efficitur persona moralis, ex ipso iuris praescripto, per actum liturgico-iuridicum benedictionis constitutivae aut consecrationis, quo locus deputatur exclusive ad cultum divinum.

19. Causa finalis est publicum exercitium cultus publici. Dicimus publicum exercitium, et non simpliciter cultum publicum, quia etiam finis oratoriorum privatorum et semipublicorum est cultus publicus ad normam c. 1256 (nomine ecclesiae, a personis legitime deputatis et per actus Deo ... exhibendo), at cultus hic publicus ibi privatim est excercendus, seu pro persona aut familia physica vel pro coetu fidelium qui, quamvis respectu familiae physicae possit considerari ut publicus, respectu totius communitatis ut privatus consideratur. In ecclesia vero cultus publicus est publice exercendus, ut patet ex ipsa definitione canonis 1161, et pariter in oratorio publico, eo quod, quamvis « *praecipue erectum sit in commodum alicuius collegii aut etiam privatorum* », ita tamen illis destinatur « *ut omnibus fidelibus, tempore saltem divinorum officiorum, ius sit, legitime comprobatum, illud adeundi* » (c. 1188, § 2, 1°).

II. *Elementa materialia et elementum formale.*

20. Haud facilis vero se praebet investigatio ubi de elementis intrinsece constituentibus personam ecclesiae agitur, seu de causa materiali et formali, quae ad invicem se habent ut potentia (determinanda et individuans) et actus (determinans et individuandus).

21. Etiam in entibus iuridicis haec philosophorum distinctio applicationem habet, at non semper ad amussim »[17].

---

[17] Ex causa materiali, v. gr., distinguuntur in Codice (c. 99) personae morales collegiales a personis moralibus non collegialibus. Collegiales componuntur pluralitate personarum physicarum, non collegiales pluralitate rerum. Ex causa formali e contra distingui solent societates iuridicae a societatibus mere moralibus. Societatis iuridicae causa formalis sunt vincula iuridica, quae de multis indi-

22. Praecipua difficultas applicationis inde provenit quod instituta iuridica non solent emanare ex consideratione philosophica nec philosophicis principiis aptari solent; sed, ex necessitatibus vitae et vicissitudinibus historicis orta cum sint, earum dictaminibus aptari consueverunt.

Difficultas ulterior provenit ex mentis formatione iuristarum, qui non omnes sunt philosophi nec, si philosophi, iisdem principiis imbuuntur.

Inde factum est ut saepe deplorandae confusiones evenirent, v. gr., inter elementa constitutiva personae et proprietates aut exigentias promanantes ex essentia personae iam constitutae [18].

23. Quoad elementa constitutiva ecclesiae ponendum est in primis principium generale quod investigationi viam praemonstrabit: elementum formale est illud quod elementa materialia inter se unit eaque ponit in specie cui pertinebit novum ens ex illis efformandum. Elementa vero materialia sunt illa per quae novum ens in statu concreto et individuali ponitur.

Posito hoc principio ductore, procedendum esse videtur ab elementis materialibus, quae, concreta cum sint, magis innotescere solent.

A) *Aedes materialis.*

24. Praecipuum, vel forte unicum elementum materiale ecclesiae est, absque dubio, eius aedificium materiale. Haec assertio non tantum congruit definitioni in c. 1162 a Codice traditae, quae supponitur initium sumpsisse ab elemento specificabili, sed etiam considera-

---

viduis unum novum faciunt singula transcendens; societatis vero moralis causa formalis est vinculum indolis mere ethicae.

18 Talia confuendentes, quidam iuris publici doctores retinuerunt causam formalem societatis esse auctoritatem, quae, e contra, societatem iam constitutam supponit et ex eius essentia sequitur. Quid dicerent isti auctores si ponerem causam formalem societatis matrimonialis in auctoritatem maritalem et non in vinculum iuridicum quod producitur a consensu matrimoniali (matrimonium in fieri) et constituit matrimonium in facto esse?

tioni quod aedes materialis est praecipuum, vel unicum elementum materiale seu specificabile et individuans. Persona enim ecclesiae nullo alio elemento individuatur quam aede materiali; nec enim concreta et individua evadit per territorium, sicut paroecia, nec per personas physicas, sicut persona moralis collegialis, cum neque personis physicis constet neque territorio delimitetur.

25. Definitio codicis addit aedi materiali attributum « *sacra* » ut eam specificet ab aedibus profanis, et « *divino cultui dedicata* » ut eam specificet ab aliis locis sacris, seu a caemeteriis (c. 1154). Ut autem ecclesiam distinguat ab oratoriis privatis definitio addit « *ad divinum cultum publice exercendum* »; denique distinguit ecclesiam ab oratoriis publicis per indicationem finis extrinseci peculiaris: « *eo potissimum in finem ut usui sit omnibus fidelibus* »

Ergo, ut aedes materialis sit causa materialis proxima, seu undequaque apta, debet esse capax omnium harum specificationum quae in definitione indicantur. Et imprimis debet esse per consecrationem deputabilis, seu segregabilis, ad divinum cultum et propterea libera a quovis iure privati dominii aut saltem a iure quolibet usus profani. Immo Codex exigit ut excludatur quaelibet praevisio ecclesiam conversum iri ad usus profanos [19].

Hinc emancipatio saltem a iure privato usus profani pertinere videtur ad essentiam ecclesiae et se tenere ex parte materiae tamquam dispositionem proximam. Inde vero non sequitur pertinere ad essentiam ecclesiae et se tenere ex parte materiae ius proprietatis aut exclusivi usus ad cultum divinum. Hoc ius concipi posset ut inhaerens alii personae ecclesiasticae iuris publici ut est dioecesis aut Ecclesia; ius vero illud proprietatis pertinere de se potest etiam personis privatis; et si pertinet ecclesiae ipsi, non inhaeret eius essentiae, sed eius patrimonio, de quo statim; nullo enim modo dici potest quod

---

[19] « *Si prudenter praevideatur ecclesiam conversum iri ad usus profanos Ordinarius consensum ne praebeat* ... (C. 1165, § 2).

ecclesia *sit* ius proprietatis in aedificium; sed dicitur recte quod ecclesia *habet* ius proprietatis in aedificium.

B) *Patrimonium.*

26. Ex eadem ratione excludimus quod patrimonium ecclesiae pertineat ad essentiam ecclesiae ut elementum intrinsece constitutivum. Est enim *medium quod habet* ecclesia, non elementum quod ecclesia *est*. Natura uniuscuiusque personae moralis eruenda est ex eius fine essentiali. Finis vero ecclesiae non est indolis oeconomicae; non enim erigitur ad egenos alendos vel orphanos educandos, aut clericos sustentandos, sed ad exercitium publici cultus, quod utique indiget mediis oeconomicis, sicuti omnes fines, at non est medium oeconomicum.

27. Quapropter bona et iura patrimonialia ecclesiae non videntur esse elementum constitutivum eius personae. Si bona peculiaria « *quae destinata sunt reparandae decorandaeque ecclesiae divinoque in eadem cultui exercendo* » (c. 1182, § 1) constituere videntur in Codice unitatem quamdam segregatam, haec unitas explicanda est per vinculum iuridicum quo bona ligantur fini peculiari intrinseco ipsi fini ecclesiae; quod vinculum, et unitas inde exurgens, magis accedere videntur ad impersonalem unitatem piae fundationis, de qua in cc. 1544 et ss., quam ad personalem unitatem pii instituti, de quo in cc. 1489 et ss.[20].

Sic intellectis bonis quae dicuntur « fabricae ecclesiae », facile perspicitur cur Codex ea appellet alias *bona ecclesiae,* alias *bona fabricae;* non agitur de unitate *iuxta* aliam posita, sed *intra* illam; ita ut possit nominari indifferenter per continens genericum vel per continens specificum.

28. Disputari posset utrum loca adnexa aedi sacrae considerari debeant ut pars patrimonii an ut pars ipsius aedis. Aliqua, quamvis non consecrata, videntur pars

---

20 Agitur tamen de similitudine, non de identitate. Adverte insuper S.R. Rotam tribuere quamdam personalitatem piis fundationibus (6 iun. 1930, Collect., Vol. 27, n. 5, p. 313).

ipsius aedis, ut turris campanaria et sacristia [21]; alia vero pars patrimonii, ut domus rectoralis vel loca profana destinata piis associationibus [22].

C) *Officium sacrum.*

29. Doctores non pauci affirmant, et haud inanibus argumentis demonstrare conantur, officium sacrum rectoris ecclesiae, vel parochi si agitur de ecclesia paroeciali, non solum ingredi essentiam ecclesiae tamquam elementum constitutivum, sed ipsam personam moralem ecclesiae sic totaliter constituere ut ipsum officium sacrum sit subiectum iurium. Sic M. Petroncelli in pluribus studiis [23].

3. Ad hanc conclusionem Auctor pervenerat ex consideratione duplicis aspectus publicitatis ecclesiarum, quam a I. Forchielli [24] acceperat atque perfecerat: publicitatis obiectivae, quae habetur ex destinatione ecclesiae omnibus fidelibus, et publicitatis subiectivae, quae consistit « *nell'esistenza di un subbietto che dotato di un proprio potere di disposizione può attuare* " *nomine ecclesiae* " *nell'edificio un culto diretto non a vantaggio di un privato, sia esso persona fisica o giuridica, ma a vantaggio della generalità dei fedeli* » [25]. Hanc distinctionem applicando, ponit diffentiam inter ecclesiam (aut oratorium

---

21 REGATILLO, Inst. Iur. Can., vol. II, n. 13, 1956, p. 15.

22 Quoad ius civ. italicum, cf. A. DE STEFANO, *In tema di pertinenze immobiliari dell'edificio destinato al culto* (Il Diritto Ecclesiastico, 1951, pp. 863 et ss.) et *Se ai locali adibiti a sede di Organizzazioni dell'Azione Cattolica possa riconoscersi la qualità di pertinenze dell'edificio destinato al culto* (ib. 1952, pp. 122 et ss.).

23 Hanc sententiam primo proposuit in *La deputatio ad cultum publicum,* Milano 1937, n. 25. Apertius in *Considerazioni sulla personalità giuridica della chiesa parrocchiale* (Archivio di Diritto Ecclesiastico, 1939, pp. 100 et ss.) ubi (p. 115) thesim sic proponit: « *Lasciando da parte il soggetto fabbrica, la personalità della chiesa va attribuita all'astratto complesso di poteri che costituisce l'ufficio sacro e che ha come sua competenza l'esercizio del culto nell'edificio e, nel caso di chiesa parrocchiale, nell'ufficio del parroco* ».

24 *Il Diritto patrimoniale della Chiesa,* Padova, 1935.

25 La « Deputatio ad cultum publicum », Napoli, 1952, p. 113.

publicum) et oratorium privatum (aut semipublicum) in hoc facto: « *che nel primo vi è un soggetto che partecipa dell'organizzazione della chiesa, un organo della Chiesa che provvede all'attuazione del culto pubblico nell'edificio, indipendentemente dalla titolarità in costui della proprietà dell'edificio. Nell'edificio privato di culto all'opposto, mentre vi è un soggetto della proprietà dell'edificio, non vi è un soggetto che sia organo della Chiesa e provveda all'attuazione dello scopo di culto ma la persona che iure privato è proprietaria od è in possesso dell'edificio materiale è libera di far celebrare quando vuole, sebbene sempre nei limiti che le sono consentiti dal diritto oggettivo, le funzioni di culto* » [26].

31. Si admittatur quod ecclesia sit publica eo quod officio sacro regatur et non viceversa, iure pervenitur ad conclusionem quod officium sacrum dat ecclesiae personalitatem, simul cum publicitate, quia ecclesia non esset persona moralis ecclesiastica si finem publicum non haberet; at, quamvis duplex aspectus publicitatis admittendus sit, prioritas aspectus subiectivi est neganda. Ecclesia non est publica quia regitur officio publico, sed regenda est officio publico quia est publica. Nec ecclesia rectoralis definitur per officium rectoris, aut paroecia per officum parochi, sed officium parochi et officium rectoris definiuntur per ecclesiam rectoralem, respective, et per paroeciam sicuti videri potest in cc. 479 et 451 [27].

32. Alii auctores non pauci negant officium sacrum rectoris ecclesiae, sive rectoralis sive non, constituere, totaliter aut partialiter, personalitatem ecclesiae. Ita Michiels, qui tamen tenet hoc officium constituere personam moralem, ab ecclesia distinctam, ex ipso iuris

---

26 *Ibidem*, p. 114.

27 « *Parochus est sacerdos vel persona moralis cui paroecia collata est in titulum...* » (c. 451) « *Nomine rectorum ecclesiarum hic veniunt sacerdotes, quibus demandata est cura alicuius ecclesiae, quae...* » (c.479).

praescripto [28]. Pariter Romita, qui excludit « *ens iuridicum ecclesia paroecialis* » identificari cum officio sacro, et proponit eius identificationem cum subiecto iuris ad exercitium publicum divini cultus de quo in c. 1161 « *con specifico riferimento alle SS. Funzioni parrocchiali, di cui al can.* 462 » [29]. Radicalius Bender, et rectius, uti videtur, negat officium constituere personam moralem ecclesiae; ipse tenet officium numquam posse constituere personam moralem quia, « *cum sit complexus iurium et obligationum, natura sua pertinet ad eandem categoriam rerum ac ius et obligatio* » [30]

33. Omnino convenimus cum Bender, officium ecclesiasticum, ut describitur in c. 145, numquam posse constituere, neque partialiter neque totaliter personam moralem. Est enim natura sua impersonale. Si consideratur sub aspectu mensurae iurisdictionis vel aliorum iurium et officiorum, nihil aliud est quam impersonale institutum iuris obiectivi; si vero consideretur ut complexus iurisdictionis et aliorum iurium et obligationum a iure obiectivo mensuratus, est essentialiter res totaliter conferenda aut collata officiali. Nunc autem repugnat quod persona aut eius pars substantialis conferatur alii personae [31].

---

[28] Principia generalia de personis in ecclesia, ed 1955, p. 453; *De personalitate morali ex ipso iuris praescripto,* in *Questioni attuali di diritto canonico,* Romae 1955, p. 40 et ss.

[29] Parrocchia, chiesa parrocchiale e beneficio parrocchiale, in Questioni attuali di diritto canonico, Romae 1955, p. 116.

[30] Estne officium ecclesiasticum persona moralis? (Questioni attuali di diritto canonico, p. 82).

[31] Neminem latet huic thesi occurrere difficultates ponderosas ex terminologia Codicis. C. 100, ex. gr., declarat personam moralem ipso iure divino Apostolicam Sedem, quae secundum doctrinam multorum canonistarum nihil aliud est quam officium primatus; pariter definit Codex in c. 1409 beneficium constitui officio sacro et iure percipiendi reditus. Sed difficultates omnes facile solvi videntur si apte distinguantur diversi aspectus alicuius numeris seu officii.

Sic si examinetur munus primatus, triplicem aspectum ostendet: 1° Officium primatus ut est aliquod institutum iuris obiectivi constitutionalis ecclesiae. Et hoc sensu certe primatus non est persona, sed norma iuris obiectivi originis divinae. 2° Officium primatus ut

A fortiori convenimus cum aliis auctoribus qui negant personalitatem ecclesiae constitui officio rectoris ad normam c. 479, aut rectoris-parochi aut rectoris-capellani etc.

34. At simul clare perspicimus, cum Petroncelli, essentiam personae moralis ecclesiae non constitui solo elemento aedis materialis, sed etiam alio elemento non minoris momenti, cui nomen « *munus* » certe convenire posset, quamvis melius dicatur « *functio* » aut *finalitas interna* ».

Terminus « *functio* » designare solet finem ita incarnatum in aliqua structura physica aut iuridica, quae organon appellatur, ut eius activitas, vel qualiscumque causalitas et efficacia, ad illum finem obtinendum aptetur et inclinetur.

35. Haec commensuratio alicuius structurae eiusque efficaciae ad finem determinatum vocatur « *functio* » praesertim apud modernos scientiarum cultores, qui loquuntur, v. gr., de functione cordis aut cerebri, sed idem vocabulum usurpant etiam iuristae quamvis non

---

est in successore Petri, seu « *suprema et plena potestas in universam ecclesiam*... (c. 218). Et hoc sensu intellectum officium primatus non est persona moralis, nec in persona morali, sed totum in persona physica Summi Pontificis, qui illud exercet per varias institutiones iuris pontificii. 3° Functio primatialis ut est in Sede primatiali seu Apostolica et quae consistit in exigentia et iure ut « *quicumque in hac cathedra Petro succedit, is secundum Christi institutionem primatum Petri in universam ecclesiam obtine(a)t* ». (Conc. Vat., S. IV, c. 2). Haec functio sedis primatialis est certe unum ex elementis quae eam constituunt, at nullo modo est officium nec ullo modo est conferendum aut collatum sedenti: inhaeret Sedi Apostolicae sive sit plena sive sit vacans.

Idem dici debet de aliis institutis in quibus apparenter officium est elementum constitutivum. Immo si beneficia examines, clare perspicies analogon quoddam etiam quoad secundum elementum seu quoad ius percipiendi reditus. Hoc ius proprie est conferendum beneficiario, nec inhaeret in persona beneficii nisi radicaliter (cf. nostram dissertationem in hac ephem., 1958, pp. 415, ss.) seu ratione iuris in dotem. In persona beneficii invenies econtra fontem essendi huius iuris conferendi beneficiario, qui aptius vocaretur ius in dotem, sive haec sonsistat in re frugifera cuius dominium sit penes ipsam personam moralem, sive aliis praestationibus vel oblationibus ad normam c. 1410. Quoad alias difficultates cf. BENDER, l. c., pp. 88-92).

semper univoce: saepe, immo fere semper, functio accipitur pro officio [32]; sic loquntur semper de functione iudicis, numquam de functione tribunalis; et tamen functio tribunalis non est officium iudicis nisi exigitive, quamvis ambo in eodem generico fine radicentur, sc. in exercitio potestatis iudiciariae [33].

36. Forte confusio functionis ecclesiae cum officio rectoris causa fuit dissensus inter auctores circa essentiam personae ecclesiae et eius elementa constitutiva. Functio ecclesiae certe numeranda est inter eius elementa constitutiva; at quantum distet ab officio rectoris ecclesiae, facile constat ex comparatione relationis utriusque ad generalem finem communem, qui est publicum exercitium publici cultus. Ecclesia se refert ad illum finem tamquam *locus in quo « omnes ecclesiastici ritus perfici possunt »* (c. 1171); officium rectoris e contra, se refert tamquam *activitas quae « potest divina officia etiam sollemnia ibidem celebrare »* (c. 482) et *quae « debet curare seu advigilare ut divina officia ad sacrorum canonum praescripta ordinate in ecclesia celebrentur »* (c. 485). Nec obiici potest quod activitas haec pertineat ad functionem ecclesiae, quae eam exercet per rectorem. Non enim rector ecclesiae hanc activitatem in ecclesia exercet nomine eius personae moralis, sicuti nomine eius personae moralis tuetur eius iura vel administrat eius bona. Potestas ipsa quae ad hanc activitatem necessaria est non inhaeret ecclesiae, ne quidem habitualiter, sicuti inhaeret potestas paroecialis alicui

---

[32] *« In pratica quindi si personifica, per così dire, il concetto della funzione, si scambia il significato della funzione intrinsecamente considerata con quello di funzione esterna, ossia si chiama funzione ciò che ne è l'esercizio effettivo; dicendo ad es. « funzione di prefetto », s'intende dire l'esercizio della funzione dello organismo « prefettura »* (Nuovo Digesto Italiano, voce « Funzione »).

[33] Functio tribunalis latius patet quam officium iudicis, quia sicuti exigit officium iudicis ita etiam alia officia (promotoris iustitiae, cancellarii, etc.). Porro functio tribunalis non confertur iudicibus sed tota manet in tribunali, officium iudicis, e contra, totum confertur iudicibus.

personae morali quae sit parocus habitualis, sed directe et immediate a iure obiectivo adnectitur officio et in illo officialis accipit eam a collatore.

Ex praefata differentia satis patere videtur officium non ingredi essentiam ecclesiae tamquam elementum constitutivum, sed potius exsurgere, ut exigentia quaedam, ex eius essentia iam constituta.

37. Functio vero Ecclesiae, quae, uti supra innuimus, est commensuratio, seu aptitudo, iuridica eius internae structurae ad suum finem, est certe elementum constitutivum personae moralis ecclesiae. Sed, ut videtur, qualificandum est potius ut elementum formale quam ut elementum materiale; consistit enim in hoc quod dedicata est ad cultum divinum. Haec dedicatio in facto esse nihil aliud est quam vinculum iuridicum, ab actu iuridico productum (a consecratione, quae est causa efficiens), quo ecclesia reservatur publico exercitio cultus.

Hoc vinculum ad cultum divinum non indiget specificatione, sed dat specificationem aedificio, quod posset specificari ad alios fines; indiget vero individuatione quia componere posset cum alia aede. Inde eius efficacia accedit ad causalitatem formalem: proprium enim est causae formalis, ut aiunt philosophi, ut det specificationem materiae et recipiat ab ea individuationem [34].

4° - *Subiectum iurium.*

38. Tota ratio suppositi, secundum philosophorum placita, consistit in eo quod aliquod ens sit indivisum in se et distinctum ab omni alio. Quae unitas et distinctio gradus certe admittunt. Infina indivisio est in rebus inanimatis quarum partes cohaerent tantum viribus chemico-physicis (v. gr. vi adhaesionis). Paulo proprior unitas habetur in vegetalibus, in quibus partes etiam extremae ligantur vinculo vitali in ordinatam collabora-

---

34 Non est confundendus finis incarnatus in ecclesiae structura iuridica, qui est causa formalis, cum fine extrinseco qui fuit in intentione causae efficientis, et consideratur ut causa finalis.

tionem ad bonum totius viventis, nec facile scindi possunt a vivente quin ipsae pereant et vivens. In animantibus vita sensitiva auget sive unitatem internam sive distinctionem ab externis (canis etiam sentit caudam esse suam et non aliorum).

Sive interna unitate sive distinctione ab aliis entibus, eminet prae omnibus suppositis suppositum rationalis naturae; ideo speciem omnino peculiarem constituit: personarum. Eminet unitate quia praeditum est ratione, per quam omnes partes ad unitatem arctissimam reducuntur cum per eam persona omnes suas partes cognoscat, iudicet, possidere possit etiam in distractione temporis et spatii, et dirigere ad unicum finem, qui est finis totius viventis. Per eam porro capax fit valorem absolutum attingendi et ideo non ordinatur ad finem aliquem intermedium seu ad fines aliarum personarum, sed ad finem suum proprium; quapropter etiam sensu iuridico est distinctum ab omnibus aliis, cum nullius sit medium, nullius res, nullius pars sensu stricto; et ideo est inviolabile.

39. Nefas tamen est asserere rationem humanam esse hominis subiectum seu personam. Ratione homo fit persona, sed ratio non est persona. Subiectum omnium actuum humanorum omniumque iurium et personalium obligationum est homo totus.

40. Conceptus personae iuridicae per analogiam a persona physica eductus est et, congrua congruis, omnia quae de persona physica dicuntur ei applicari possunt. Universitates rerum vel personarum latiori vel strictiori sensu rationem personae moralis induunt prout maiorem vel minorem unitatem et ab aliis distinctionem obtinent. Societas iuridica potiori modo rationem personae induit quam societas mere moralis, quia eius partes vinculis iuridicis, et non mere moralibus, ad unitatem rediguntur. Societas perfecta est etiam persona moralis perfecta quia, finem in suo genere supremum cum habeat et media saltem essentialia, nulli alii personae miscetur per aliquam destinationem, sive subordinationem.

41. Etiam quoad personam moralem absonum est quaerere quaenam illius pars sit iurium subiectum seu vere persona. Nullum elementum personae moralis est subiectum iurium personae moralis, sed ipsa persona in quantum totum constituit indivisum in se et distinctum ab omnibus aliis.

Propterea otiosa videtur quaestio de subiecto iurium in persona Ecclesiae: utrum nempe subiectum sit aedificium an functio. Neque aedificium neque functio est subiectum iurium et officiorum, sed aedificium « functionatum » (aedes sacra), sicut in homine neque animal est persona neque ratio sed animal rationale.

42. Quod si quaeras in quonam genere personarum moralium ecclesiasticarum sit ponenda aedes sacra, respondendum videtur quod nulli alii generi accedere potest quam institutorum. Utique non institutorum piorum quae categoriam peculiarem constituunt de qua in cc. 1489 et ss., sed institutorum sensu generico personae moralis non collegialis quem supponit inscriptio partis V libri III Codicis: « *De Beneficiis aliisque institutis ecclesiasticis non collegialibus* ».

§ 2. Relationes ecclesiae subsidiariae cum paroecia.

43. Personae sive physicae sive morales relationes habere possunt cum aliis personis sive physicis sive moralibus; tales tamen quae non destruant personalitatem terminorum. Conditio autem ut amborum terminorum personalitas integra maneat est ut neutra fiat res aut pars alterius, sed ambo nectantur potius obligationibus, seu vinculis iuridicis, quorum obiectum sint alterutrius praestationes vel res.

Quamvis aliquando dicatur persona aliqua moralis constare personis physicis (ut Ecclesia fidelibus, Status civibus), hoc tamen non significat quod ipsae personae physicae fiant pars personae moralis in absoluto sed relative ad aliquam collaborationem (obligationibus) ad

finem communem et ad aliquam partecipationem (iuribus) finis communis. Inde c. 87, definiendo incorporationem personae physicae societati ecclesiasticae, personalitatem inde exsurgentem in capacitate iurium et officiorum ponit.

44. Ecclesiarum relationes cum aliis personis ecclesiasticis ipso iure plures esse possunt. Earum praecipuae exsurgunt ratione sedis quam persona moralis (ut paroecia, capitulum, confraternitas) in ecclesia habet, et ratione territorii in quo ecclesia sita est.

1°. - *Ratione sedis.*

Paroecia in ecclesia sedem habere potest, sive principalem sive subsidiariam, duobus modis: *a*) si ecclesia praeexistens aut erigenda unice destinetur ad hunc finem extrinsecum; *b*) si in ecclesia ad alios fines extrinsecos destinata (ut sedes capituli, communitatis religiosae, confraternitatis) paroecia erigatur ita ut ecclesia fiat ambarum personarum moralium sedes propria.

Si secundo modo ecclesia aliqua fiat sedes determinatae paroeciae, relationes quidem inter ecclesiam et parochum sunt diversae ac si in primo modo; parochus enim non est rector ecclesiae paroecialis [35], sicuti est si primo modo ecclesia sit sedes paroeciae. Relationes vero inter personam moralem ecclesiae et personam moralem paroeciae eaedem videntur sive primo sive secundo modo ecclesia aliqua sit sedes determinatae paroeciae.

46. Porro nulla videtur inveniri differentia in relationibus inter ecclesiam et paroeciam ex eo quod ecclesia sit sedes principalis vel secundaria. Ne differentia quidem in relationibus inter ecclesiam et parochum, si excipias quod curam animarum et eventuale regimen ecclesiae

---

[35] Quod facile eruitur ex cc. 415, 609, 716 relate ad ius rectorale peragendi functiones non stricte paroeciales in ecclesia Paroeciali-capitulari, paroeciali-religiosa, paroeciali- confraternitatis; ex c. 1341 §§ 2 et 3 quoad conciones in eisdem; ex c. 630 § 4 quoad colligendas et administrandas eleemosinas « *pro ecclesia paroeciali aedificanda, conservanda...* ».

parochus exercere solet per se ipsum in sede principali, per vicarium cooperatorem in sede subsidiaria. Proinde investigabimus promiscue de relationibus paroeciae cum sede principali et cum sede secundaria.

47. Inter essentiales exigentias illarum partium in quas dividenda est dioecesis, et quae paroeciae appellandae sunt, canon 216 § 1 *enumerat « suam peculiarem ecclesiam »*. Dicimus « *inter essentiales exigentias,* quia nullum ex tribus elementis enumeratis a c. 216 videtur paroeciae constitutivum, sed omnia obiectum exigentiae exsurgentis ex essentia iam constituta paroeciae; quae econtra videtur duobus elementis constare: 1) pars dioecesis criterio territoriali, ut plurimum, individuata (elementum materiale); 2) Functio « *curae animarum* »[36] (elementum formale). Ipse canon citatus considerare videtur ut subiectum ipsam partem territorialem dioecesium disponitque ut *eidem assignentur* illa tria elementa. Hanc tamen sententiam de constitutione paroeciae non urgemus cum ab ea non dependeant conclusiones nostrae dissertationis. Etsi enim ecclesia paroecialis consideranda esset ut paroeciae elementum constitutivum, non ideo sequeretur personalitatem ecclesiae paroecialis absorberi a persona paroeciae, quia, ut vidimus supra (n. 43), persona ecclesiae fieret pars personae paroeciae non in absoluto sed tantum relate ad aliquam praestationem (functionem sedis).

48. Expressio canonis 216 « sua peculiaris ecclesia » non importat relationem dominii in aedem. Si enim ius proprietatis in aedem non pertinet necessario personae ipsi ecclesiae, cuius aedes est pars constitutiva, eo vel minus pertinet ex necessitate, et ipso iure, personae morali paroeciae, cuius aedes materialis certe non est pars constitutiva.

---

36 Curam animarum Codex non definit, nec generatim auctores. Videtur complecti omnem activitatem sacerdotalem qua a sacerdotibus solent assisti fideles, sub respectu formali iuris et officii. Tota haec assistentia praestatur a parocho ex officio; aliqui actus ex iure exclusivo.

Nec probandum censemus quod quidam auctores affirmant, ecclesiae paroecialis proprietatem *generatim pertinere ad ipsam paroeciam*[37]. Generatim enim pertinet ad ipsam personam ecclesiae, cum optime verificet illam dispositionem aedis quam supra (n. 25) appellavimus « *segregabilitatem* » seu « *deputabilitatem* » et per quam aedes fit materia proxime apta pro constitutione ecclesiae. Nec constat ex iure obiectivo aliqua translatio dominii occasione erectionis paroeciae in aliqua ecclesia aut eius translationis ad aliam sedem ad normam c. 1426.

Ergo, per solam rationem sedis et absque alio peculiari titulo, paroecia non obtinet ius proprietatis in aedem materialem ecclesiae in qua sedem habet. Et, quia in communiter contingentibus deest hic peculiaris titulus a peculiari actu iuridico productus, generatim paroecia proprietatem ecclesiae paroecialis non obtinet.

Item, expressio « *sua peculiaris ecclesia* » non est sumenda sensu exclusivo, sed sensu specificativo tantum, ita ut ecclesia eadem possit intelligi « *propria et peculiaris* » paroeciae, et simul propria et peculiaris alius personae moralis (capituli, communitatis religiosae, confraternitatis...).

49. Nec ullo alio modo videntur absorberi aut restringi capacitas iuridica, aut iura personae ecclesiae paroecialis, sive principalis sive subsidiariae, per relationes quae inter ipsam et paroeciam exsurgunt ratione sedis. Quod patet:

a) relate ad capacitatem acquirendi et possidendi, ex c. 630, § 4, ubi Codex disponit ecclesiam paroecialem religiosam posse independenter a parocho religioso acquirere eleemosinas non a parocho administrandas; ex c. 415, § 3, 3°, qui praescribit ut bona ecclesiae capitularis-paroecialis a Capitulo administrentur; ex c. 1486, 2°, qui supponit ecclesiam paroecialem habere posse bona fabricae, cum indicet onus reficiendae ecclesiae paroecialis incumbere primo loco « *bonis fabricae, salva ea parte*

---

[37] REGATILLO, *Inst. Iur. Can.*, vol I, n. 595, ed. 1956, p. 412.

quae necessaria est ad cultum divinum celebrandum et ad ordinariam ecclesiae administrationem »; ex c. 1481, in quo Codex disponit fructus beneficii vacantis, non excluso paroeciali, pro dimidia parte cedere fabricae ecclesiae;

b) quoad ius ut in ea celebrentur sacrae functiones, patet illud non minui, sed augeri, ex eo quod in ecclesia paroeciali etiam functiones paroeciales celebrari possint, quae in aliis ecclesiis celebrari nequeunt, et ex eo quod in ea custodiri debeat SS.ma Eucharistia;

c) denique quoad ius ad proprium repraesentantem et administratorem, patet ex eo quod ecclesia paroecialis administratorem et repraesentantem habet proprium et peculiarem, sive sit ipse homo *qui est* parochus sive alia persona physica vel moralis. Si sit ipse parochus, ut evenit quando ecclesia paroecialis est unice paroecialis, ipse non officio parochi et repraesentantis personae paroeciae vel beneficii paroecialis, ecclesiam repraesentat et eius bona administrat, sed officio rectoris ecclesiae paroecialis. Quamvis enim terminus *rector ecclesiae* sensu aliquo restricto a Codice assumatur in canonibus 479 et ss. pro rectore ecclesiarum rectoralium, alibi tamen assumitur extensione plena seu pro illo qui ad normam iuris regit et repraesentat quamcumque ecclesiam; sic in c. 1182, § 1 ubi legislator disponit quod administratio bonorum ecclesiae spectat ad « rectorem » cuiuscumque ecclesiae non capitularis. Si vero ecclesia non sit unice paroecialis, etiam persona rectoris est diversa a persona parochi. Sic si agatur de ecclesia paroeciali et simul religiosa, aut capitularis; et cogitari posset casus in quo ecclesia sit simul paroecialis et rectoralis contra praescriptum c. 479. Sic si in ecclesia nec religiosa, nec confraternitatis, nec capitulari, sed stricte rectorali alicuius sanctuarii contingat necessitas erigendi paroeciam et simul relinquendi separata ea quae ad ecclesiam-sanctuarium se referunt nec cum functionibus stricte paroecialibus relationem habent, poterit certe ecclesia-sanctuarium manere ecclesia rectoralis et habere suum rectorem ad normam c. 479 et a parocho distinctum.

50. Quae omnia demonstrant personam ecclesiae paroecialis aut subsidiariae non absorberi a persona paroeciae nec ei subiici, sed tantum ei obligari ad quamdam praestationem: ad fungendum loco sacro pro exercitio curae animarum et sacrarum functionum illi inhaerentium. Quae praestatio omnino consona est naturae et functioni ecclesiae, cum haec ad nihil aliud inclinetur nisi ad publicum exercitium publici cultus, cuius functiones sacrae inhaerentes curae animarum sunt certe optima expressio. Eadem relatio posset haberi cum beneficio non curato, v. gr., cum capellania ecclesiastica, et tamen nemo censeret per hanc relationem extingui vel minui personalitatem ecclesiae.

2° - *Ratione territorii.*

51. Relationes existentes ratione sedis, sive principalis sive subsidiariae, inter personam moralem ecclesiae et personam moralem paroeciae nullam important subiectionem hierarchicam, seu in linea verticali, unius alteri, sed resolvuntur in conceptum obligationum, quae existere possunt etiam inter personas eiusdem gradus hierarchici.

Investigandum est nunc utrum aliqua subiectio hierarchica oriatur ex iurisdictione quam parochus habet ratione territorii paroecialis in quo ecclesia subsidiaria necessario sita est. Quae subiectio, si existat, omnibus ecclesiis a iurisdictione parochi non exemptis communis est.

52. Sed vidimus supra (n. 5) relationes inter paroeciam et ecclesias intra limites eius territorii sitas resolvi in negativum « *ne noceant* » et in positivam quamdam auxiliarietatem.

Quamvis enim Codex supponat distinctionem inter ecclesias a iurisdictione parochi exemptas et ab eadem non exemptas [38], haec distinctio tamen respicit unice illas

[38] C. 1230, § 4 et c. 1341, § 2; at in hoc ultimo canone ex contextu apparet per expressionem « *aliave eidem subiecta* » non

auxiliarietates de quibus locuti sumus et praesertim ius parochi, a c. 1230, § 4 sancitum, peragendi exequias defuncti subditi qui ecclesiam non exemptam et in territorio sitam elegerat in ordine ad funus. Si excipiatur hic casus, et forte casus in c. 483, 2° expressus (ius parochi desumendi Sanctissimam Eucharistiam pro infirmis)[39], ecclesiae non exemptae, aeque ac exemptae, a iurisdictione parochi independentes sunt. In utriusque categoriae ecclesiis ratione territorii parochus actus suae iurisdictionis vel quasi iurisdictionis valide ponit (sacramentum poenitentiae, assistentia matrimoniis), sed nullo modo se immiscere potest in bonorum administrationem aut sacrarum functionum celebrationem. Rectores et administratores ecclesiarum, sive exemptarum sive non exemptarum a iurisdictione parochi, directe et immediate ab Ordinario dependent, illique soli rationem reddere debent administrationis bonorum ad normam c. 1525 (c. 1182, § 3).

53. Haec independentia ecclesiarum a iurisdictione parochi congruit ipsi naturae iurisdictionis paroecialis, quae non dirigitur in personas morales sed in personas physicas paroecianorum, ut optime tradunt auctores: « *Ordinaria illa potestas parochorum non est fori externi. Nam vera iurisdictio fori externi proxime et directe refertur ad promovendum bonum commune per exercitium quoddam perfectum iurisdictionis, sc. potestatis legislativae, iudicialis, coercitivae etiam per censuras et poenas graves. At parocho huiusmodi potestas legislativa, iudicialis, coërcitiva non competit, sed universa ipsorum potestas potius refertur ad bonum privatum et internum suorum parochianorum* »[40]

---

indicari ecclesiam a iurisdictione parochi non exemptam sed ecclesiam eidem subiectam vel quia subsidiaria, vel quia per accidens parochus est eius rector (si sit, v. gr., confraternitatis moderator aut capellanus religiosarum).

[39] Cf. SCHAEFER, *De Religiosis*, Romae, 1940, n. 514, p. 924, et auctores (Larraona et Nebreda) ibi citatos.

[40] WERNZ-VIDAL, *Ius Canonicum* t. II, n. 730, II, ed. 1943, p. 927.

54. Codex utique disponit in c. 464 de subductione a parochi cura religiosarum familiarum et piarum domorum, sed hoc non est intelligendum de ipsis personis moralibus familiarum religiosarum vel piarum domorum, verum de familiam religiosam componentibus vel piam domum colentibus. Agitur enim in contextu de cura animarum, quae non potest exerceri nisi in « *animas* ». Constat porro non competere parocho ullam potestatem se immiscendi in regimen instituti religiosi non exempti aut in administrationem bonorum cuiuslibet pii instituti.

55. Cum nec ratione subsidiarietatis nec ratione territorii ecclesia subsidiaria sit paroeciae subiecta seu in gradu hierarchico inferiori posita, concludere licet personam moralem paroeciae et personam moralem ecclesiae subsidiariae in eodem gradu lineae verticalis sistere.

§ *3*. Successio in bona ecclesiae subsidiariae extinctae

1° - *Extinctio personae moralis ecclesiae.*

56. Persona moralis ecclesiae extinguitur certe per redactionem ad usus profanos ad normam c. 1187. Sicut enim deputatio ad cultum per consecrationem vel benedictionem constitutivam aequivalet ex iuris praescripto formali decreto erectionis personae moralis ecclesiae, sic decretum reductionis ad usum profanum aequivalet formali decreto suppressionis eiusdem personae moralis.

Si vero ecclesia consecrationem amiserit, ad normam c. 1170, eo quod « *tota destructa fuerit, vel maior parietum pars corruerit* », eius moralis persona videtur extingui, ad normam c. 102 § 1, post centum annos ab amissione consecrationis.

Non extinguitur neque substantialiter immutatur persona moralis ecclesiae eo quod in ea erigatur paroecia, aut sedes subsidiaria, vel in ea erecta supprimatur aut ad aliam sedem transferatur. Hoc constat ex dictis in

paragrafo praecedenti et ex consideratione generali quod elementa constitutiva ecclesiae (aedes et functio publici exercitii cultus publici) substantialiter immutata manent [41].

2° - *Vacatio bonorum.*

57. Extincta persona morali ecclesiae sive simplicis, sive subsidiariae sive paroecialis stricte sumptae, vix aut ne vix quidem bona vacabant iure antetridentino. Ne ligna quidem destructae ecclesiae adhibere licebat ad fines profanos [42].

Iure tridentino (c. 7, S. 21, de ref.) permittebatur quidem usus profanus non sordidus materiae dirutarum ecclesiarum, at solum remanebat quodammodo sacrum, ibidem crux erigenda erat. Ergo nec solum nec aedificium vacabant, quippe quae bona oeconomica non erant. Reliqua ecclesiae bona transferenda erant ad aliam ecclesiam, ad quam practice totus cultus dirutae ecclesiae transferendus erat [43].

Ex iurisprudentia S. C. Concilii ipsa quoque caementa dirutae ecclesiae adhibenda erant in extructionem novarum capellarum vel altarium aut vendenda in augmentum dotis beneficiorum translatorum [44].

Iure codicis e contra aliqua bona extinctae personae moralis ecclesiae simplicis vel paroecialis vacare videntur. Imprimis c. 1187 permittit usum profanum ipsius aedifici, absque demolitione. Porro non totus cultus qui in aede

---

41 Si officium rectoris ecclesiae est beneficiale, et propterea ens iuridicum, innovationem patitur per erectionem paroeciae: vel *convertitur*, ad normam c. 1430, § 2, de simplici in curatum, vel *unitur* cum beneficio paroeciali ad normam c. 1419.

42 C. 38, D, I, de cons.: « *ligna ecclesiae dedicatae non debent ad aliud opus iungi, nisi ad aliam ecclesiam, vel igni comburenda, vel ad profectum in monasterio fratribus; in laicorum opera non debent admitti* ».

43 « ... *atque in eisdem ecclesiis erigant altaria, vel capellas, sub eisdem invocationibus; vel in jam erecta altaria, vel capellas transferant cum omnibus emolumentis et oneribus prioribus ecclesiis impositis* » (c. 7, S. 21, de ref.).

44 Sic in Fanen., 19 dec. 1807 (Fontes Gasparri nn. 3934 et 3939).

quondam sacra peragebatur transferendus est ad aliam ecclesiam, sed tantum « *onera cum reditibus, titulusque paroeciae, si ecclesia sit paroecialis* ». Quae onera intelligi debent beneficia simplicia de quibus in c. 1426 et fundationes missarum vel aliarum functionum sacrarum aut operum caritativarum, minime vero hoc termino intelligi videntur omnes cultus, etiam non fundati, omnes capellae omniaque altaria [45].

Propterea dicendum est iure Codicis aliqua bona extinctae personae moralis ecclesiae vacare, scilicet: *a*) aedificium, vel saltem solum, si illius proprietatem habebat persona ecclesiae, *b*) bona quae cum oneribus transferendis in aliam ecclesiam nexum non habebant.

58. Quoad bona extinctae personae moralis ecclesiae subsidiariae, pariter dicendum videtur vacare posse bona quae cum onere subsidiarietatis nexum non habebant. Dicimus *posse* vacare, quia non semper vacant. Nam aliquando contingit ut quasi ipsa ecclesia tranferatur et tunc omnia eius bona ad novam ecclesiam transferenda sunt. Sic aliquando, ex utilitate publica destruitur aliqua ecclesia ea condicione ut alia alibi aedificetur ab eadem auctoritate publica quae primam diruerat. Hoc in casu pro aede antiqua habetur nova, dos et sacra suppellex antiquae ad novam pertinebunt. Possunt autem vacare bona quia sedes subsidiaria in aliam ecclesiam iam dotatam transferi possunt et ideo vacant omnia bona antiquae ecclesiae quae nullum nexum specificum habebant cum paroecia. Fieri etiam potest ut sedes subsidiaria omnino

---

[45] Hoc tenemus cum Wagnon (Dict. de droit can., voce « Eglises », col. 210) et contra Vermeersch-Creusen (Epitome, vol. II, n. 496, ob duas rationes: 1) Codex disciplinam tridentinam et iurisprudentiam post-tridentinam aliquantum relaxavit, ut apparet etiam ex c. 1426, ubi, vel quoad erectionem altarium aut sacellorum in ecclesia ad quam translata sunt beneficia simplicia, adhibet clausulam « si fieri potest »; 2) iure antecodiceo quasi omnes cultus speciales constituebant beneficia simplicia aut pias fundationes, et propterea ingrediebantur categoriam *onerum* transferendorum; nunc autem quasi nullus cultus specialis est beneficialis aut fundatus, sed omnes peraguntur oblationibus fidelium voluntariis et incertis.

non sit transferenda, quod paroeciae circumstantiae mutatae sint vel quod fideles qui circum ecclesiam subsidiariam habitabant alio migraverunt, ut solet fieri hodiernis temporibus in oppidis montanis.

59. Commentatores Codicis non consideraverunt hanc possibilitatem vacationis bonorum vel quia non attenderunt ad personalitatem ecclesiae paroecialis distinctam a personalitate paroeciae, vel quia omnia putaverunt transferenda ad aliam ecclesiam, vel quia putaverunt aedificium et bona ecclesiae paroecialis, etiam subsidiariae, non pertinere ad personam moralem ecclesiae sed ad personam moralem paroeciae [46]. Sic Regatillo (Instit., I, n. 595) docet proprietatem ecclesiae paroecialis pertinere generatim ad paroeciam, sed posse pertinere ad aliam personam moralem sive ecclesiasticam sive civilem aut etiam ad personam privatam. Quod pertinere possit, et generatim pertineat, ad ipsam personam ecclesiae, non advertit, quamvis eius distinctionem a persona paroeciae expresse affirmet sive in ipso contextu [47] sive alibi, ut in n. 205, ubi scribit: « *idem dic de paroecia, in qua personae sunt beneficium et ecclesia cum sua fabrica* ». Immo excludit possibilitatem quod aedes possit esse in dominio ipsius personae moralis ecclesiae ubi docet: « *Si paroecia extinguatur, dominium ecclesiae transibit in dioecesim cum aliis bonis* (c. 1501); *si unitur alii unione extinctiva, aut transferatur, patrimonium ad secundam pertinebit* ». Notari posset quod, extincta paroecia, non eo ipso extinguitur ecclesia, nisi ipsa ecclesia redigatur ad usus profanos; quapropter eius iura patrimonialia, inter quae inveniri potest ius proprietatis in aedem, sicuti iura spiritualia, exceptis his quae ipsi ex paroecialitate derivabant (fons baptismalis, functiones paroeciales, etc.), in suo dominio manebunt. E converso fieri potest ut extinguatur ecclesia quin extinguatur paroecia, quae e contra

---

46 Eodem fere modo concipitur condicio ecclesiae domui religiosorum adnexae: quasi pars aut appendix domus.

47 « *Ipsa ecclesia cum sua fabrica est persona moralis* » (n. 595, in ed. 1956 p. 412).

transferenda est in aliam sedem, forte iam dotatam. Numquid bona specifica ecclesiae extinctae pertinebunt ad paroeciam translatam, quamvis haec nullam amplius relationem habeat cum antiqua sede, et non erunt potius assignanda personae ecclesiasticae immediate superiori, ad normam c. 1501?

Eidem falso supposito, quod ius proprietatis ecclesiarum paroecialium pertineat necessario ad personam moralem paroeciae, adhaerent De Alexandris et Capitani in eorum manuali « Deo et Caesari ». « *E pertanto le chiese cattedrali, parrocchiali, coadiutoriali e delle altre confraternite sono di proprietà rispettivamente della diocesi, della parrocchia, della coadiutoria e delle confraternite* » [48]. « *Cessata la destinazione ad uso publico, le chiese diventano beni patrimoniali della diocesi e della parrocchia o dell'ente a cui appartenevano* » [49].

Nec idem praeiudicium effugere videtur Michiels, qui, cum ex una parte admittat ecclesiam paroecialem esse partem constitutivam paroeciae, et non exigentiam essentialem ut nobis videbatur (supra, n. 47), et ex altera parte non satis advertat repugnare quod aliqua persona sit simpliciter pars alterius vel eius obiectum iuris [50], admittit quod « *ecclesia paroecialis* (*fabrica ecclesiae paroecialis*), *cum bonis ad eam pertinentibus regulariter in dominium pertinet ad ipsam paroeciam-personam moralem...* » [51].

3° - *Persona moralis ecclesiastica immediate superior.*

60. Sancitum est in c. 1501 bona extinctae personae moralis ecclesiasticae, salva voluntate fundatorum etc., fieri « *personae moralis ecclesiasticae immediate superioris* ». Porro constat, ex iis quae supra diximus de relationibus inter ecclesiam subsidiariam et paroeciam, respectivas personas morales in eodem gradu hierarchico

48 N. 167, B, ed. 1932, p. 164.

49 Ibidem, p. 166.

50 Vidimus econtra (supra n. 43) personam aliquam fieri posse partem constitutivam alius personae per relationes iurium et obligationum.

51 De personalitate morali ex ipso iuris praescripto, in Questioni attuali di diritto canonico, Romae, 1955, p. 62.

sistere. Unde excluditur quod persona ecclesiastica immediate superior respectu ecclesiae subsidiariae sit ipsa paroecia.

61. Nec est cur investigemus num possit considerari persona ecclesiastica immediate superior respectu ecclesiae subsidiariae vicariatus foraneus. Functio enim talis instituti est, si attendis ad munera vicarii foranei descripta in cc. 447 et ss., exercitium vigilantiae et cuiusdam potestatis vicariae Episcopi in personas physicas clericorum et officialium, praesertim parochorum. Nullum habet Vicarius Foraneus mandatum in personas morales sui districtus.

62. Si e contra functionem dioecesis in officio Episcopi examini subiiciamus, statim apparebit vera et immediata subiectio ecclesiarum, etiam paroecialium et subsidiariarum, personae morali dioeceseos.

Imprimis enim existit in dioecesi vera potestas fori externi in personas morales; et quidem etiam legislativa, iudiciaria et coactiva.

Porro ecclesia cathedralis quasi mater omnium ecclesiarum in diocesi semper habita est, cuius aliae ecclesiae quasi quaedam derivationes considerabantur.

Insuper verus et immediatus moderator exercitii publici cultus divini est solus Episcopus.

Praeterea, solus Episcopus potest erigere personas morales ecclesiarum per consecrationem et per benedictionem constitutivam [52]; ipse solus eas supprimere per redactionem ad usus profanos; et ipsius est erigere in ecclesia, tamquam in sede propria, instituta non collegialia atque personas collegiales.

Tandem soli Ordinario reddenda est ratio administrationis bonorum temporalium personarum moralium in dioecesi existentium.

Unde concludere licet ecclesias, sive simplices sive paroeciales non religiosas, Ordinario loci immediate subiici, et, relate ad ecclesias subsidiarias, « *personam*

---

52 Ordinarius religiosorum erigere potest, ex licentia ordinarii loci, ecclesias religiosas per benedictionem constitutivam (c. 1162, § 4, coll. cum c. 1156).

moralem ecclesiasticam immediate superiorem», de qua in c. 1501, esse personam moralem dioeceseos.

63. De caetero nullus auctor, quantum constat, successionem in bona ecclesiae subsidiariae tribuit umquam paroeciae titulo gradus hierarchici immediate superioris. Immo commentatores c. 1501 confirmant doctrinam de immediata subiectione dioecesi personarum moralium existentium intra ambitum paroeciae, cum, contra iurisprudentiam S.C. Concilii Codici anteriorem [53], considerant *personam ecclesiasticam* eis *immediate superiorem* ipsam dioecesim. Ita, quoad personas morales non collegiales et quoad fidelium associationes, Vromant, De bonis ecclesiae temporalibus, n. 60, 5-6; quod pias associationes, Wernz-Vidal, Ius Canonicum, t. III, n. 744, III; Vermeersch-Creusen, Epitome, II, n. 822; Regatillo, Inst., II, n. 283; De Brys, II, n. 856, III; etc. [54].

64. Hinc nullo modo dubitari posse videtur personam moralem dioeceseos succedere in bona ecclesiae subsidiariae extinctae, si quae vacent. Persona vero diocesis intelligenda est ut distincta a persona beneficiorum indolis dioecesanae (mensa episcopalis, massa capitularis etc.).

Solus ergo loci Ordinarius de bonis ecclesiae subsidiariae extinctae disponere potest ad normam canonum in bonum ipsius dioceseos.

Jos. M. Fazzari S. I.
Prof. iur. can. in Fac. Theol. Neapolitana S. Aloysii

[53] Iure anteriore non existebat principium canonis 1501, sed bona personae moralis extinctae devolvebantur ad S. Sedem aut «*ex iuris dispositione vel superiorum ecclesiasticorum ordinatione ad aliud subiectum ecclesiasticum, v. gr. ex compluribus decisionibus S.C.C. bona ecclesiastica sodalitii dissoluti devolvebantur ad ecclesiam parochialem, in qua erectum fuerat; at ecclesiae parochiales dominium in bona temporalia sodalitatum ibidem erectarum non solent habere*» (Wernz, t. III, n. 139 Romae 1908, p. 162).

[54] Principio aliquantum diverso utuntur Cappello et Coronata, qui docent personam moralem ecclesiasticam immediate superiorem esse eam cui praeest superior qui personam moralem extinctam erexit (Coronata, *Inst. Iur. Can.*, vol. II, n. 1040) aut qui erexit et suppressit (Cappello, *Summa*, II, n. 575, 2). Quod principium forte rectum esset si paulo aliter exprimeretur, ut: «qui saltem theorice erigere et supplimere potest personas morales eiusdem generis et gradus».

MANUSCRIPTA IURIDICA DE NON USU CHORI IN SOCIETATE IESU

In Bulla *Exposcit debitum,* qua Iulius III a. 1550 Institutum Societatis Iesu approbavit, praecribitur ut Sodales eiusdem Societatis « cum Presbyterii esse debeant, ad dicendum officium secundum communem Ecclesiae ritum, sed privatim, et non communiter vel in choro, teneantur » [1]. Haec immunitas a choro, propria Societatis Iesu, confirmata fuit tandem a. 1573 per Breve Gregorii XIII *Ex Sedis Apostolicae* [2]. Verumtamen intra hoc fere viginti et quinque annorum spatium, bis praescriptus est chorus Societati Iesu, primo Pauli IV, deinde S. Pii V iussu.

In utraque hac occassione Patres S.I. libellos supplices dederunt ad S. Sedem, ut sibi permitteret ab usu chori recedere, proprioque instituto, primitus a S. Sede approbato, fideliter stare.

Tum hi libelli, tum alii qui eodem fine ad Gregorium XIII delati sunt, hodie exstant collecti in codice *Inst. 185 I* Archivi Romani Societatis Iesu [3]; et quidem adhuc inediti, si duos demas [4], etsi non omnino incogniti. Nam imprimis Franc. Sacchini nonnullos prae oculis habuit cum exaravit historiam Societatis [5]; nostris autem diebus

---

1 *Institutum Societatis Iesu,* Florentiae 1892-3, vol. 1, p. 26.

2 Ib., p. 54.

3 Hic codex *Inst. 185,* I olim signabatur *Collectanea de Instituto VIII.* Cum contineat documenta potius iuridica, non descriptus est ab editoribus MHSI. Tamen F. Cervós S.I. bis de illo mentionem fecit occasione scriptorum H. Natalis S.I. (Cf. *Mon. Nat.,* I, pp. XLVII-XLVIII; IV, p. 165 in nota).

4 Agitur primo de epistola M. Torres S.I. ad P. Generalem, quam publici iuris fecerunt editores *Monum. Lain.* in vol. IV, pp. 487-497 (cf. infra, § I, n. 2); deinde de prima parte tractatus *De professione et choro,* concinnati a H. Natali, quam edidit F. Cervós in *Mon. Nat.,* IV, pp. 165-181 (cf. infra, § III, nn. 2-3).

5 *Historia Societatis Iesu,* P. 2, 1.2, n. 64; P. 3, 1.3, nn. 1-19.

Ant. Astrain omnes illos libellos perlustravit ad historiam Societatis pariter adornandam [6]. Tamen uterque, ut par erat, potius libellis historicis quam iuridicis attendunt, et, tanta historiae mole obruti, investigando manuscriptorum auctores, tempus, destinatarium, fontes et mutuam dependentiam vacare non poterunt [6a].

Hanc autem investigationem, praesertim quoad manuscripta iuridica, nunc instituere operae praetium duximus, non solum ut historiae fontium iuris Societatis Iesu aliquam opem conferamus, sed praesertim ut viam paremus ad studium iuridicum alias, Deo iuvante, perficiendum circa rationes et argumenta in quibus praefata Societatis Iesu immunitas a choro fundatur.

Ut clarius procedamus in hoc manuscriptorum studio, distinguemus tria tempora seu periodos in historia chori apud Societatem Iesu: Primum sub Paulo IV (aa. 1558-9), qui chorum Societati indixit per praeceptum particulare, ideoque, illo mortuo, chori obligatio cessavit [7]. Alterum sub S. Pio V (aa. 1566-1572), qui chorum simili modo praescripsit [8]. Tertium denique sub Gregorio XIII, qui

---

[6] *Historia de la Compañía de Jesús en la Asistencia de España*, vol. 2, ed. 2, pp. 318 ss. et in notis.

[6a] Ideo mirum non est si eisdem auctoribus aliqui errores irrepserunt vel circa tempus in quo libelli scripti sunt, vel circa personam cui oblati fuerunt. Cf. infra, notam 45.

[7] Ad cognoscendum modum quo Paulus IV dedit preceptum de choro, eiusque naturam et cessationem, cf. imprimis duo documenta quae referimus statim in nota [10]; deinde accuratas narrationes quas fecit Nadal de hoc argumento in 14ª adhortatione conimbricensi (NICOLAU, *Pláticas espirituales...*, p. 152, n. 5), in suis Ephemeridibus (*Mon. Nat.*, II, 63-4) et in Scholiis, pp. 136-8 et 269-275. Huc quoque faciunt epistolae P. LAÍNEZ ad P. Torres, 25 Oct. 1559 (*Mon. Lain.* IV, 525) et ad P. Araoz, 17 Sept. 1560 (ib. V, 224); et epistola S.F. de Borja ad PP. Assistentes, 28 Sept. 1559 (*Mon. Borg.*, III, 577).

Quod executionem praecepti attinet, cf. *Mon. Lain.* IV, locos qui indicantur in indice rerum ad vocem *chorus*. Ad rem etiam pertinent III, 600 (refert Doménech ad Laínez sententiam quandam Cardinalis Tranensis circa chori onus, 18 Oct. 1558), et Mon. Borg. III, 427 (epist. ad P. Laínez, 21 Febr. 1559).

[8] Praecipuus fons pro historia huius periodi videtur esse textus P. Polanco, quem citamus deinde, initio § II.

MANUSCRIPTA de CHORO ARCH. ROM. S. I. Inst. 185, I, SECUNDUM FAMILIAS

definitive Societatem a choro exemptam fecit (aa. 1572-1573)[9].

Iam vero, manuscripta de quibus supra secundum has tres periodos dispertiuntur, ut in sequentibus apparebit, idque in adiuncta tabula graphice videri potest.

I. Scripta de choro sub Paulo iv (a. 1558)

Ad hanc periodum spectant, praeter duo manuscripta historica[10], alia duo iuridica, quorum primum — usque nunc ignotum — est elenchus argumentorum pro immunitate a choro, alterum est Epistula P. Miguel de Torres adversus chorum in Societate. De his duobus dumtaxat agemus.

1.« *Li motivi per non tener choro nella Compagnia di Gesù* ». Hoc manuscriptum obtinet ff. 20-22 praedicti codicis *Inst. 185 I* (Cf. Schema, n. 1). Auctor indicis quo recenter codex auctus est, opinatur manuscriptum pertinere ad a. 1560; qua in re aliquid videtur nobis certum, aliud vero minus accuratum. Certum quidem est manuscriptum exaratum fuisse ante a. 1565, id est, non sub S. Pio V, sed sub Paulo IV. Et ratio est quia in 12° motivo seu argumento, commemorantur approbationes apostolicae Societatis Iesu, et tamen mentio fit solummodo Pauli III, Julii III et Marcelli II. Ergo manuscriptum non pertinet at tempus S. Pii V, quia tunc

---

9 Pro hac periodo, praeter textus citandos initio § III, cf. epistolam P. Polanco, Vicarii Societatis, ad universos sodales, 31 Dec. 1572 (*Mon Pol.*, II, 181).

10 Primum exhibet colloquium PP. Laínez et Salmerón cum Paulo IV, die 24 Sept. 1558, in quo Societatem chorum habere iussit (f. 2); alterum autem est transsumptum authenticum documenti in quo Laínez a. 1559, post obitum Pauli IV, testatur coram publico notario se nolle consentire in obligationem chori, si obligatus de iure non est — ut censent periti —, propterea quod iudicet eam esse contra Institutum Societatis (ff. 3-5r). Utrumque editum est in Mon. Lain., VIII, pp. 673-5, et 676-680; sed hoc alterum non ex nostro exemplari, sed ex adversariis P. Polanco, ideoque clausulae finales desunt.

mentionem quoque fecisset de approbatione Pii IV, vel saltem Concilii Tridentini, sicut faciunt coetera huius temporis manuscripta [11]. Minus accurata nobis videtur indicatio anni 1560, quam ad a. 1558 retrotrahendam esse existimamus [12].

Quod attinet ad auctorem huius manuscripti, nulla indicatio reperitur nec in ipso scripto nec in indice voluminis; nos autem opinamur H. Natali, saltem ex parte, tribuendum esse. Cum tamen adsint rationes quae hoc dissuadere videantur ab his incipere iuvat.

Prima ratio est hoc manuscriptum originem trahere ex c. IV *Apologiae adversus Doctores Parisienses* a PP. Olave et Polanco exaratae (Cf. Schema), quod patet utrumque conferenti [13]. Altera ducitur ex influxu quem

---

[11] Cf. elenchos argumentorum S. Pio V oblatos sive a P. Rodríguez (f. 14, arg. 1), sive a Curia Societatis (f. 38v, arg. 1). Horum manuscriptorum notitiam praebemus in § II.

[12] Ratio est quia hoc anno 1560, ni fallimur, nulla quaestio de choro agitata est; secus vero a. 1558, occasione praecepti Pauli IV, indicentis chorum et durationem triennalem Praepositi Generalis, et a. 1561, quando revocatio eiusdem praecepti a Pio IV efflagitata est. Cum autem haec revocatio peteretur solummodo ad vincendam humilitatem P. Laínez, volentis generalatum dimittere, non vero quia dubitaretur de exstinctione praecepti quoad utramque eius partem (hinc quod in petitione obiter (Mon. Lain. VIII, 746), in revocatione vero nulla mentio chori fiat (ib. 747-8)), sequitur quod a. 1561 de choro proprie actum non est, ideoque scriptum illud « Li motivi » ad annum 1558 retrotrahendum est, praesertim cum hoc anno, tum ex Nadal (Scholia, pp. 272-3), tum ex Sacchini (Historia, P. II, 1.2, n. 64) constet Patres in Congregatione Generali adunatos plura pro immunitate Societatis a choro dixisse.

Occasione textus allegati ex Scholiis P. Natalis, liceat mihi hanc discordantiam, saltem apparentem, peritioribus solvendam proponere. In loco citato Natalis innuit Patres 1ae Congr. Gen. egisse quoque pro choro in epistola quam Romano Pontifici praebere decreverunt. At eiusmodi epistola solum de perpetuitate Praepositi Generalis verba facit (Cf. Inst. S.I., II, 167). Astrain citat et locum P. Nadal et epistolam Congregationis, nec tamen ad incohaerentiam illam attentos nos facit (Historia, II, ed. 2, p. 33, nota 2; p. 34, nota 1).

[13] Si rationes Apologiae designamus numeris arabicis (sicut in *Mon. Ign., Epist.*, XII, 618-9 designantur), *Li motivi* autem numeris romanis, haec correlatio habetur: 1a = VI; 1b = V; 2a = III; 2b = IV; 4 = IX; 4 = VII, VIII (?) 5 = X .
2 = I; 2 = IV; 4a = IX; 4b = VII, VIII (?) 5 = XII.

Li motivi habuerunt in aliud manuscriptum (cf. Schema, n. 4), inter cuius auctores Polanco quoque invenitur. Hic autem influxus nititur praesertim in hoc, quod *Li motivi* I, II et IV — quae profecto aut exulant ab *Apologia* supra citata, aut formam quamdam novam prae se ferunt — transeunt in manuscriptum polancianum sub nn. 16, 15 et 11. Iam vero, cum Polanco auctor fuerit utriusque manuscripti quod in utroque extremo catenae invenitur, probabile videtur quod etiam auctor fuerit manuscripti intermedii.

At in contrarium haec sunt: Primo, eminens Instituti et Rerum Societatis scientia, quam *Li motivi* in argumentis novis produnt, P. Nadal omnino sapit [14] Deinde, quia *Li motivi* I et III, transeunt quoque in alteram partem Tractatus nataliani (cf. schema n. 10 b), et quidem cum talibus characteribus qui videntur evincere Natalem, saltem harum duarum rationum, fuisse auctorem. Haec paulo enuclaere iuvat.

a) Motivum primum effert sententiam aliquam S. Ignatii, quin tamen illum nominet [15], sicque compendiari potest: Non habeatur chorus in Societate ut Socii cogantur ad laborandum in ministeriis cum proximis. Verumtamen in manuscripto polanciano supra citato motivum invertitur et dicitur: si habetur chorus Socii frigescent in zelo animarum [16] — quod erat obvium ubi

---

[14] Illa eminens Instituti scientia elucet in argumentis quae contra usum chori desumuntur ex absentia redituum et austeritatum ut alacrius in proximorum auxilium incumbamus (f. 20, arg. 1), ex 4º voto et coeteris missionibus (arg. 2), ex eo quod nec domus nec personae Societatis officio decantando vacare possint, ubi adducitur illa trina divisio, sive personarum sive domorum, adeo familiaris P. Natali (f. 20v, arg. 3).

Ad cognitionem rerum Societatis spectat usus sive adhibendi chorum in Triduo sacro et aliis temporibus (f. 21, arg. 4), sive orandi noctu sive recitandi officii cum alio socio (f. 22, arg. 11).

[15] Cf. f. 20. Non dubitamus agi de hac S. Ignatii sententia, quam refert G. de Cámara: « Qual fué el motivo de no tener coro. R. Yo pensaba que, si no tuviésemos coro, todo el mundo sabría que estábamos ociosos, quando no nos viesen aprovechar a las ánimas; y así, esto nos sería espuela para querellas aprovechar ». (*Memoriale*, n. 137. *Font. Narrat.* I, 609).

[16] (f. 19v, arg. 16).

ostendenda erant incommoda chori, si ex alia parte ignorabatur paternitas ignatiana sententiae. —. Haec autem inversio perseverat in altero et tertio manuscripto polanciano [17] et in *Apologia B* [18], quae ab illis pendet [19] (Cf. schema, nn. 5, 6, 8). At Nadal in suo *Tractatu* restituit argumento pristinam formam; immo, illud exhibet expresse ut sententiam a S. Ignatio prolatam; tunc, ad augendam vim addit quoque formam inversam argumenti [20]. Hanc autem structuram retinet Nadal in *Compendio* Tractatus [21] (Cf. Schema n. 11), et fere etiam in *Scholiis* [22].

b) Motivum tertium est ipsum argumentum alterum *Apologiae* PP. Olave et Polanco sed sub alia forma. Argumenti summa est chorum alienum esse a Societate, quia nullus est in ea gradus personarum, qui choro incumbere possit. At in *Apologia* sermo fit de professis, de coadjutoribus et de scholasticis; in *Li motivi,* de professis, et coadjutoribus spiritualibus, de scholasticis et de novitiis. Iam vero argumentum et quidem sub hac forma, quam exhibent *Li motivi,* perseverat quidem in primo scripto polanciano [23] sed desideratur in altero et in tertio. In scriptis vero natalianis, iterum reassumitur et quidem cum forma exhibita in *Li motivi,* necnon et constanter retinetur [24].

Haec duplex restauratio primitivi alicuius argumenti videtur non nisi ab auctore fieri potuisse; et e converso deturpatio sensus aut iniustificata — ut videtur — omissio eiusdem argumenti ab alio quam ab auctore facta fuerit necesse est. Itaque existimamus *Li motivi* continere argumenta partim P. Natalis propria, partim ex Apologia PP. Olave et Polanco mutuata.

---

17 Cf. ff. 24 ss.; et 40 v, arg. 12.
18 Cf. ff. 80-1, arg. 18.
19 Cf. intra § II, n. 1.
20 Cf. f. 70v.
21 F. 63v.
22 P. 134.
23 Cf. f. 18v.
24 Sic in altera parte Tractatus (f. 70). Similiter in Compendio (f. 63), et in Scholis (pp. 134-5).

Quod attinet ad ipsam motivorum redactionem, concinnari potuit sive ab ipso P. Natali, — quod suaderet manuscripti graphia; est enim P. Giménez [25] qui Secretarius et comes P. Natalis fuit [26] —, sive ab alio qui Natalem de his disserentem audivit [27].

Et confirmatur haec nostra opinio ex eo quod nova illa forma argumenti ex defectu personarum, quam exhibent *Li motivi* respondet omnino tripartitioni domorum et personarum quae habetur in aliquo scripto nataliano illis motivis anteriori [28].

2. *De Epistola P. Miguel de Torres* (cf. 8-13. Cf. Schema, n. 2). P. Torres, notissimus Provinciae Lusitaniae Praepositus, cum illuc rediisset post primam Congregationem Generalem, statim voluit preceptum Pauli IV de choro fideliter exequi. At tot ac tanta incommoda in re invenit, ut, suspensa executione, longam epistolam scriberet die 4 Sept. 1559 ad P. Generalem, rei difficul-

---

25 Sic constat conferenti nostrum manuscriptum cum codice Inst. 17, Arch. Rom. S.I., qui totus manu P. Giménez scriptus est, ut traditio MHSI tenet. Aliqua difficultas moveri possit, v.g., ex epistola autographa P. Giménez ad S. F. de Borja, 9, III, 1566 (Germ. 147, f. 61), tum quia formae litterarum minus eleganter exaratae sunt, tum quia aliquae appendiculo quodam donantur, v.g. duplex littera *zz*. Sed videtur sufficienter utrumque explicari ex eo quod epistola negligentius et celerius scripta est (immo, in eadem epistola satis differunt primae lineolae a reliquis, quia lentius exaratae videntur). De coetero in citato codice Inst. 17, etiam reperitur duplex *z* sine appendiculo (f. 45v, n. 2, « mezzi »).

26 Verum est P. Jiménez non fuisse comitem P. Nadal usque ad a. 1561 (Cf. JIMENEZ, *Commentarium de vita et virtutibus P. Nadal*, n. 24, in *Mon. Nat.*, I, 38-9; etiam 26, notam 1). At nihil obstat quominus post illum annum, occasione chori indicendi a S. Pio V, hanc seriem argumentorum iussu P. Nadal transcripserit et Romam miserit. Quin etiam, sic explicaretur, tum quod hic elenchus inter manuscripta sub Pio V exarata reperiatur — cum eius locus proprius, ex supra dictis, sit inter scripta sub Paulo IV —, tum etiam quod plura eius argumenta in libellos S. Pio V exhibitos transierint.

27 Cf. quae diximus supra in nota 12.

28 Cf. *In Examen annotationes*, in ms. Arch. Rom. S.I., Inst. 186[a], ff. 50 et ss. (ubi de personis), et 59 et ss. (ubi de locis habitationis).

tatem exponens, atque existimans fore ut Paulus IV, si haec cognosceret, sententiam mutaret [29].

In responso quod P. Polancus, ex commisione P. Laínez ad P. Torres die 25 Oct. dedit, habemus argumentorum *Epistolae* accuratum iudicium, quod sic compendiari potest: optima quidem et vera sunt sed inopportuna [30].

Non dubitamus quin P. Natalis hanc epistolam cognoverit, sive quando Romae excepta est — tunc enim, ut Assistens partis septentrionalis Societatis [31], intererat quotidie Congregationi seu Consultationi Patris Generalis[32] — sive deinde, cum esset Vicarius S.F. Borgiae, et scripta de choro, asservata in archivio Curiae, perlegeret,

---

29 En tibi Epistolae argumentum: Post introductionem, in qua duplicem finem Societatis exponit (Mon. Lain., IV, 487-9), proponit rationes ob quas sibi videtur Societati chorum non convenire: *a*) Ob ministeria quae exercet (489-490). *b*) A pari cum ordinibus militaribus, quibus nemo chorum imponeret (491). *c*) Ex cap. *Licet* de Regularibus (ib.). *d*) Ex incommodis inde, tum Societati, tum reipublicae christianae manantibus (492-3). Tandem, dicentibus Societatem coniungere posse et ministeria cum proximis et chorum, respondet id impossibile esse, tum ratione studiorum et ministeriorum spiritualium, tum ratione obligationis in Collegiis iam fundatis susceptae (493-7).

Iterum insistit Torres in incommodis quae affert chorus ministeriis Societatis, in alia epistola ad P. Laínez, die 14 Apr. 1560 data (Mon. Lain., V, 25).

30 «... Vió nuestro Padre la letra latina que V.R. scriuió sobre el no tener choro; y aunque se toquen hartas verdades en ella, si se pretendía que la viesse el Pontífice passado [Paulus IV obierat 18 Aug.] (que Dios aya), parece no tenía mucha noticia de su condición quien pensaría que ayudaría para el mudar la orden dada: que los que acá le conocimos no uemos qué cosa in illo genere lo podía más exasperar; y el obedecer simplemente, á la verdad, era lo más acertado por entonces que tenía vigor la orden que nos dió...» (Mon. Lain., IV, 524-5).

31 Cf. Congr. Gen. I, d. 80 (Inst. S. I., I, 174) et Astrain, Historia, II, ed. 2, p. 29, n. 5.

32 «Fui hoc anno et sequenti in collegio: commeabam quotidie ad congretationes Patris generalis...». Sic ipse Nadal in suis Ephemeridibus (Mon. Nat., II, 65). Quod autem verba «hoc anno» intelligenda sint de a. 1559, constat tum ex contextu antecedente, ubi facta quae narrantur evenerunt a. 1559, tum etiam ex consequenti (p. 67), quia sub finem a. 1560 Romam reliquit Hispaniam visitaturus; cum autem, ex superiori testimonio, duos illos annos inmediate itineri praecedentes, Romae versatus fuisset, sequitur ut hi essent aa. 1559-60.

ut apologiam Cardinali Borromaeo tradendam concinnaret. Nam inter illa scripta asservatur etiam hodie autographum *Epistolae,* a P. Torres subsignatum.

Alterum exemplar *Epistolae* repositum fuit inter res Lusitaniae in eodem archivo [33], quod Editores *Mon. Lain.* in vol. IV, pp. 487-497 publicarunt [34]. Huius exemplaris versionem hispanam ex latino edidit Aicardo in *Comentario a las Constituciones*, vol. IV, pp. 70-78.

II. Scripta de choro sub S. Pio V (a. 1566).

Ut fundamentum eorum quae dicturi sumus, haec verba P. Polanci in suis *Commentariolis,* ad annum 1566, referre iuvat:

« Cum Patri doctori Rodriguez [35] aliquando significasset Summus Pontifex se male sentire de votis nostrae Societatis simplicibus, tamquam iniustis, et quod non diceremus simul officium, visum fuit ad utrumque rationes concinnandas et referendas ab eodem; quas cum intellexisset, in votis quidem sibi satisfieri significavit, chorum teneri omnino voluit; et ita Societati renunciari. Per Cardinalem Paciecum a nobis rogatus, ut antequam ad chorum obliga-

---

33 Cf. hodiernum codicem Arch. Rom. S.I., *Lus.* 60, ff. 140-144.

34 Lectio quam editores in p. 496 merito ut mendosam notant: « ... quod multa [sic] secus existimant, ac res est », bene corrigitur exemplari nostro, ubi satis clare legitur *multo.*

35 P. Cristophorus Rodríguez, seu Doctor Rodríguez — ut saepius in documentis designatur —, fuit, teste Sacchini, « praestanti doctrina vir, virtute etiam maior » (Historia, P. II, L. V, n. 135). Non paucis et insignibus muneribus atque missionibus functus est: fuit enim Visitator et Provincialis Prov. Romanae, Rector Collegii Poenitentiariae, etc. (Mon. Pol., II, 102, 690, 196). A Pio IV in Aegyptum missus est, a S. Pio V ad bellum contra Turcas (Sacchini, Historia, P. II, L. V, n. 135; L. VII, nn. 15, 25). Tunc temporis, i.e., a. 1566, erat Provincialis Tusciae, gratissimusque evaserat S. Pio V, qui illo familiariter utebatur, adeo ut S. F. de Borgia, in suis litteris, Summum Pontificem sub arcana denominatione « el amigo de Rodríguez » designet (Mon. Nat. III, 10). Die 6 Apr. 1566 scribebat quoque ipse S. F. de Borja ad P. Nadal de S. Pio V: « Sírvese de Rodríguez en muchas cosas » (ib., 52). Hac de causa tum P. Generalis, tum P. Polanco, in visitationibus ad S. Pium V, P. Rodríguez socium adhibebant, vel eius opera apud Pontificem utebantur, ut refert ipse P. Polanco in suis *Commentariolis,* ad a. 1566, nn. 9 (bis), 18, 43; ad a. 1567, nn. 23, 41; ad a. 1568, n. 21 (Cf. Mon. Pol., II, 659, 660, 661, 665, 675, 678, 688).

remur, nostras rationes audiret, cum acquieuisset, per eundem in scriptis rationes ei missae sunt; et post aliquot dies interroganti Cardinali praedicto quid statueret, se vocaturum Praepositum nostrum significauit, vt ei suam sententiam aperiret. Demum cum 7ª Octobris aliis de rebus egisset cum Pontifice Praepositus, me praesente, dixit ille se considerasse omnes rationes per Cardinalem Paciecum sibi datas a nulla tamen earum se conuinci vt sententiam mutaret, ac proinde videri sibi officium diuinum nos simul dicere debere... » [36].

Ex his igitur constat et duplicem seriem rationum pro libertate Societatis a choro concinnatam esse — alias, sc., a P. Rodríguez, alias a Curia Societatis, quas P. Polanco vocat « nostras » —, et bis de hac re ad S. Pium V relatum fuisse — primo per P. Rodríguez, deinde per Cardinalem Pacheco, cuius visitationem ad Romanum Pontificem, illa S. Fci. Borja et Polanco consecuta est. De utraque serie et relatione nobis agendum erit.

1. *De serie rationum quas Polancus appellat « nostras »*. Omnia quae spectant ad haec acta sub S. Pio V collecta sunt in codicillo parvae molis, — adhuc inedito [37] —, quod codici maiori, de quo agimus, insertum est et obtinet folia 34-46. Scripta autem quae hic magis faciunt, incipiunt a f. 41, in quo invenitur transsumptum narrationis, quam fecit P. Polanco, de visitatione ab ipso et Borja ad Pontificem die 7ª Octobris facta, cuius auto-

---

36 Mon. Pol., II, 665, n. 43.

37 Hoc codicillum constat 14 parvis foliis, quarum primum est album et absque numeratione. In tribus sequentibus (ff. 34-6v) est elenchus argumentorum pro votis simplicibus: ff. 36-38, rationes de professione et ordinibus (in margine legitur: « Hae rationes propositae fuerunt summo Pont. Pio V, uel potius congregatⁱ. Cardinalium quae agit de Concilio Trident°.); ff. 38v-40v, rationes contra chorum propositae S. Pio V, sicut ex annotatione marginali etiam constat, nec tamen additur: « uel potius », etc.; ff. 41, transsumptum narrationis P. Polanco de visitatione quam ipse et Borja fecerunt ad S. Pium V, et in qua Pontifex chorum Societati indixit; f. 41v, transsumptum epistolae Cardinalis Pacheco ad S. F. de Borja; ff. 42-44v, « Aliae rationes quibus chorus non conveniat Societati nostrae »; ff. 44v-46r, « Aliae etiam rationes quod chorus non conveniat Societati nostrae »; f. 46v est album.

graphum invenitur in f. 23, et aliud transsumptum in f. 15[38].

Deinde habetur (f. 41v) apographum epistolae Cardinalis Pacheco ad S.F. de Borja, in qua ei communicat S. Pium V contentum esse de executione quam fecit Borja sui praecepti, nihilque hac in re amplius desiderare.

A f. 38v ad 40v invenitur series quindecim argumentorum cui titulus: *Quod chorus non conveniat Societati nostrae probatur ex sequentibus.* In margine vero sinistro additum est: « Hae rationes propositae fuerunt Pio V Pont. Max° » (Cf. schema, n. 6). — Sed a quo? A P. Rodríguez, an a Curia Societatis? — Hoc alterum videtur respondendum, quia sic eruitur ex huius manuscripti adversariis primis et secundis, quae paulo superius in eodem codice invenimus.

a) Adversaria secunda, seu quae immediate praecesserunt elencho rationum S. Pio V exhibito, continentur in foliis 24-26 (cf. schema, n. 5). Exarata sunt ab ignoto amanuensi, sed habent plures lituras et correctiones, tum P. Ledesmae, tum P. Polanci[39], qui castigationem manuscripti moderatus est[40]. Elenchus sic emendatur, accuratissime transcriptus est, et tandem S. Pio V exhibitus, ut supra diximus; que vero in illo deleta fuerant, in alium elenchum collecta quoque sunt, et sub titulo: *Aliae rationes q. chorus non conveniat Societati nostrae,* in ff. 42-4 codicilli exstant[41]. (Cf. schema, n. 7).

---

38 Astrain mentionem facit huius narrationis in *Historia* II, ed. 2, p. 320, n. 5 et nota 3.

39 Character litterae P. Polanco notus satis est. Character P. Ledesma constat ex collatione cum manuscripto quod infra, ff. 130-5, habetur, et P. Ledesma tribuitur (Cf. f. 130, additionem cum calamo lapideo, in margine superiori sinistro).

40 Hoc clare apparet ex f. 26v, ubi de certo quodam argumento interroganti Ledesma per signum *Dub*[ium], respondet Polanco: *toll*[atur]. Et de facto illud argumentum deletum est.

41 Rationes sic collectae, iugi numeratione « ex aequo et bono » donatae sunt. Hinc quod sub diversis numeris inveniantur quae prius — iuxta earum naturam — unum argumentum efformabant, v.g., rationes 2-3, et 4-5.

Accidit quoque ut aliqua ratio quae in secundis adversariis polancianis loco mutata est, inveniatur in hoc elencho (f. 43v, arg.

b) Adversaria autem prima habentur in ff. 17-19. (Cf. schema, n. 4). Agitur de elencho rationum italice exarato, qui dupliciter a Polanco annotatus est: primo emendationibus in ipso textu, deinde annotationibus marginalibus, in quibus brevissime indicat quasdam modificationes P. Generali exhibendas necnon responsa deinde ab ipso data [42].

Ex his annotationibus marginalibus aperte constat hoc scriptum esse adversaria prima, quia quidquid iubetur in illis ut emendetur, de facto in adversariis secundis emendata sunt. Insuper ex ultima annotatione habetur argumentum optimum ad determinandum tempus et indolem huius manuscripti: in illa enim sermo est de Cardinali Pacheco, qui — ut supra retulimus ex Polanco — rationes Societatis S. Pio V erat exhibiturus.

Quae cum ita sint, distinctius etiam apparet quid Polancus sub formula illa: « nostras rationes », significavit; agitur de locutione brevi et modesta, qua Secretarius Societatis usus est ad designandum elenchum argumentorum in cuius concinnatione partes habuerunt S.F. de Borja, ipse Polancus, Ledesma, et fortasse alii quoque. Quamobrem in posterum, cum de his manuscriptis sermo erit, illa suis auctoribus attribuemus, vel expressis eorum nominibus, vel designatione generali *Curiae*. Prae-

---

11) quippe quae, ubi prius erat, iacet deleta; inveniatur quoque in elencho S. Pio V exhibito (f. 39, arg. 5), quia non deleta in novo loco quem obtinuit.

42 En quinque illae annotationes marginales, quas P. Ign. Iparraguirre in commodum nostrum humanissime transcripsit:

Annot. ad Arg. 2: « appruebase esto en substantia y que se junte con lo primero ».

Annot. ad Arg. 4: « al P. si le parece que algunos (sic) quiere que se junte con otra fiat ».

Annot. ad Arg. 6; « Con el P. se trate si se ponfrá en breve Fiat ».

Annot. ad Arg. 8: « con una palabra en otra parte fiat con una palabra ».

Annot. ad Arg. 10: « Si al Pacheco se dirá en modo de consejo, no tamen ahora ».

Quinque hae annotationes inchoantur respective nn. 2, 3, 4, 6, et 8. Horum autem numerorum significatio nos fugit.

terea, brevitatis causa, omissa ut plurimum mentione adversariorum, solum manuscripta emendata (cf. schema, nn. 6, 7) allegabimus.

2. *Elenchus rationum P. Christophori Rodríguez.* Denique, in fine codicilli, ad ff. 44v-46r, invenitur alius elenchus argumentorum, qui inscribitur: *Aliae etiam rationes quod chorus non conveniat Societati nostrae* (cf. schema, n. 3), omnino similis illi qui iacet supra, in f. 14, quique fortasse inter manuscripta, quae ad primam periodum pertinent, positus est[43]. Ideo quaestio est quandonam revera hic elenchus concinnatus fuerit, utrum sub Paulo IV, an sub Pio V.

Re diligenter discussa, videtur nobis hoc alterum tenendum; nam si reliqua omnia scripta, quae in codicillo continentur, manifeste ad periodum Pii V pertinent, etiam hoc ms. pertinere dicendum est. Quodsi non pertineret, cur insertum fuit in codicillo ipsum solum, non vero alia documenta quae ad priorem aetatem pertinent, v. gr., *Epistola* P. Torres, aut *Li motivi* P. Nadal? Cur non potius haec quam illud, cum maius pondus habere videantur?

Tandem, haec nostra argumentatio valde roboratur ex eo quod hic rationum elenchus probabiliter est ille quem R. Rodríguez — iuxta testimonium P. Polanco supra adductum — per semetipsum concinnavit, et S. Pio V retulit.

Huius rei probabile argumentum est quod initio codicilli inveniuntur rationes illae pro votis simplicibus quas ipse P. Rodríguez — testante quoque Polanco — S. Pio V obtulit[44]. Ergo probabile videtur quod etiam

[43] Revera est in limite utriusque periodi, nam illi praecedit Epistola P. Torres, quae ad primam periodum pertinet; illumque sequitur transsumptum narrationis P. Polanco de colloquio ab ipso et S. F. de Borja cum S. Pio V habito, quod ad alteram periodum evidenter spectat.

[44] Hoc autem ex eo constat quod alias rationes pro votis simplicibus hoc tempore concinnatas novimus nullas; sed neque necesse fuit, cum rationes P. Rodríguez S. Pio V satisfecerint teste Polanco

illae rationes pro immunitate Societatis a choro, quam ipse Rodríguez S. Pio V — etsi infructuose — obtulit, hic colligerentur, sicut collectae sunt rationes a Curia eidem Pontifici non magis fructuose oblatae, ne quidem omissis illis argumentis quae in alteris adversariis polancianis supererant [45].

III. Scripta de choro sub Gregorio XIII (a. 1572).

In hac periodo H. Natalis, quippe Vicarius Societatis, primas partes habuit in procuranda restitutione Instituti ad suam integritatem. Tunc enim temporis Institutum, hinc novitate chori per praeceptum S. Pii V inducti laborabat, hinc gradu Coadiutorum spiritualium cum votis simplicibus orbabatur, quamdoquidem idem Pontifex per

---

(cf. locum cit. initio § II); unde verisimile non est illas omissas esse in hac collectione actorum sub Pio V, et multo minus quod aliae rationes earum locum obtinuissent.

[45] Sacchini (Historia, P. III, L. III, nn. 1-18) refert plures rationes contra chorum, tanquam oblatas Cardinalibus Congregationis Concilii a Patribus Societatis Iesu ut examinarentur. Ex Superioribus constat rationes de choro (secus ac rationes de professione), non Cardinalibus Congregationis Concilii, sed ipsi Summo Pontifici traditas fuisse. Coeterum Sacchini has rationes sibi mutuat partim ex elenchis Curiae et P. Rodríguez (tales sunt praesertim quae continentur in nn. 15-19), partim vero ex epistola P. Torres ad P. Laínez (quae in nn. 6-13). Hoc alterum constat tum ex ipso ordine quo proponuntur argumenta apud Torres et apud Sacchini, tum praesertim ex eo quod Sacchini nn. 8-10 affert argumentum illud desumptum ex ordinibus militaribus, quod — inter omnia manuscripta de choro quae consuluimus — solum in epistola P. Torres occurrit (Mon. Lain., IV, 491). Iam vero, extra controversiam est Epistolam P. Torres ad praecedentem periodum pertinere.

Astrain in 1ª edit. secundi voluminis suae *Historia* (p. 318, nota 1) supponit Tractatum de professione et choro P. Nadal scriptum fuisse sub Pio V; constat autem illum pertinere ad sequentem periodum. Et licet in tertio volumine dicat implicite eiusmodi Tractatum sub Gregorio XIII exaratum fuisse (en eius verba in p. 2: Nadal « redactó algunos escritos para que fuesen presentados a la comisión »; et pergit in nota: « *El Monumenta Historica S.I.* ha publicado recientemente estos escritos. Véase *Epist. P. Nadal*, T. IV, p. 165 », locum sc., ubi *Tractatus* invenitur), tamen, in secunda ed. alterius voluminis praedictum locum non retractavit.

diplomam — ut videtur — indixerat ut omnes Socii ante ordines professionem emitterent [46].

« Itaque Natalis — refert Sacchinus — cum protinus a fine Pii Quinti, sequutus Lainij exempum, legitima testificatione adhibita, chorum operarijs diebus intermisisset (neque enim aliter, atque olim a Paulo Quarto mandatum erat) de professione autem, quoniam extare diploma videbatur, nihil mutasset; hinc maxime auspicandam putavit Santissimi Patris benignitatem » [47].

Tamen in prima audientia, quam cum illo habuit, die 27 Maii 1572, nihil super hac re postulare voluit [48], quod tamen non multo post fecit, rogans ut Institutum Societatis ad integrum restitueret. Summus Pontifex petitionem P. Vicarii benigne excepit, causaeque cognitionem Cardinali Borromaeo delegavit [49].

Tunc « Natalis — pergit Sacchinus — sua maxima cura multos ac ponderosos commentarios effecit, et Cardinali Borromeo tradidit quibus causae suae aequitatem probabat ».

Haec notitia Sacchini vera omnino est. Nam in codice toties allegato *Inst. 185 I* plures apologiae exstant, sive Natalis sive aliorum, omnes autem eiusdem Natalis, Vicarii Societatis, cura adornatae et insuper Cardinali Borromaeo traditae. Curabimus horum scriptorum accu-

---

46 Diversa quoque occasione et tempore utrumque praeceptum datum est. Illud de choro die 7 Oct. 1566, in colloquio privato habito a S. Pio V cum P. Generali et Polanco, iuxta superius dicta. Iussum de professione, primo datum est universaliter pro omnibus religiosis, inclusis sodalibus Societatis Iesu, circa Natale anni eiusdem 1566; deinde particulariter pro Societate Iesu, die 26 Maii 1567 (Cf. ASTRAIN, *Historia*, II, 2 ed., pp. 321 et ss.).

Relate ad modum quo hoc alterum decretum datum fuerit, aliam notitiam non invenimus, quam quae opinative affertur a Sacchini in loco statim allegando.

47 Historia, P. III, L. VIII, n. 11.

48 Sic innuit ipse P. Nadal in epistola ad Provinciales Hispaniae, postero die data: « ... le pedí confirmación de nuestras gracias y preuilegios, y no otra cosa, por auer ydo determinado de no pedir ningún particular en esta primera visita » (Mon. Nat., III, 660).

49 Cf. POLANCO, *Commentariola*, ad a. 1572, n. 5 (Mon. Pol., II, 717).

ratam notitam tradere, incipiendo ab illis quae, non Natalis, sed aliorum sunt auctorum; quae quidem producimus eo ordine quo inveniuntur in codice, quin tamen per hoc velimus quidquam de earum prioritate praeiudicare; de hac enim re deinceps, sub n. 7, erit sermo.

1. *Apologiarum A et B indoles.* (Cfr. schema, nn. 9, 8) Prima Apologia (quam pro usu nostro *Apologiam* A vocabimus) occupat ff. 47-50. Dirigitur ad Gregorium XIII, nec tamen aliud fert titulum quam n. 1572, — anni sc. in quo scripta est —, qui alia manu scriptus esse clare apparet.

Post brevem introductionem, defenditur usus Societatis ordinandi suos ante ultima vota (ff. 47-8), deinde eius libertas a choro (ff. 48v-50).

Quoad indolem huis scripti, notandum est illud prae se ferre faciem omnino diversam ab illis quae hactenus consideravimus. Non enim iam agitur de elencho aliquo, ubi rationes et argumenta unum post aliud ponitur, sed de elucubratione seu dissertatiuncula quadam. Huius Apologiae propium est, quod magnus locus citationibus Formulae Instituti tribuatur [50]. Desideratur tamen illa superior comprehensio Formulae, quae apud Natalem reperitur.

Altera Apologia seu *Libellus* — ut utar voce qua auctor huius scripti illud in f. 79 designat — protenditur a f. 75 ad f. 81. Ex f. 79, ubi mentio fit de Pio V « sanctae memoriae », constat etiam hoc libellum sub Gregorio XIII scriptum fuisse.

Exordium petitur ab aliquibus considerationibus de institutionibus non mutandis; tunc habetur prima pars, seu de professione (ff. 75-80), quam sequitur altera, seu de choro (ff. 80-81).

In utraque auctor assumit stylum scriptorum quae sub Pio V concinnata sunt, enumerans per modum elenchi incommoda quae ex tali professione, vel ex choro, in Societate sequuntur. Quod ad chorum attinet — quae

50 Eius nn. 1, 3, 4, 8, et 9, ex parte vel ex toto allegantur.

nostra provincia est — omnes rationes, si tres tantum demas [51], mutuatae sunt ex elencho a Curia Societatis S. Pio V oblato, et quidem eodem fere ordine, ut legenti et conferenti videre est [52].

2. *P. Nadal Tractatus, eiusque Compendium* [(Cf. Schema, nn. 10a, 11)] Veniamus tandem ad illos commentarios quos ipse Natalis per semetipsum concinnavit. Duo quidem sunt: imprimis illud « fusius scriptum » [53], quod P. Cervós *Tractatum de professione et choro* appellat [54], et dein *Compendium* eiusdem [55].

Duo transsumpta *Tractatus* nobis extant, alterum cum correctionibus autographis P. Natalis, adhuc ineditum (ff. 95-103) [56], alterum emendatum (ff. 51-9), quod a P. Cervós editum est in Mon. Nat., vol. IV, pp. 165-181 [57]. *Compendii,* autem, praeter ipsum autographum P. Nadal (ff. 104-118), asservatur transsumptum aliquod emendatum (ff. 60-64) [58]; neutrum tamen editum est [59].

---

51 Hae sunt tres rationes ultimae, sc., 22-4 (f. 81), quarum duae priores desumptae sunt ex elencho rationum quae superfuerunt ex secundis adversariis polancianis, ubi inveniuntur sub numeris 7 et 8 (f. 43).

52 En tibi argumentorum correlatio. (Numeri arabici designant manuscriptum Curiae, romani autem *Apologiam B*): 1a = I; 1b = II, III; 2b = V; 3a = VI; 4 = VII; 5 = IX; 6 = X, XI; 7 = XII; 8 = XIII; 9a = XIV; 9b = VIII; 11a = XVI; 11b = XVII; 12 = XVIII; 13 = XIX; 14 = XX; 15 = XXI.

53 Sic designat hos commentarios ignotus quidam in f. 59v, quod olim cooperculum eorum fuit. (Cf. Mon. Nat., IV, 181).

54 Mon. Nat., IV, 165.

55 Haec designatio invenitur in titulo quo hi commentarii incipiunt (f. 60).

56 P. Cervós praebuit notitiam huius manuscripti in Mon. Nat., IV, 165-6, nota.

57 Hoc exemplar a P. Cervós editum citabimus. Exstat praeterea aliud autographum P. Nadal, quod, quantum videre nobis fuit, sunt adversaria quaedam priora Tractatus. De hoc autographo mentionem fecit P. Cervós in Mon. Nat., I, XLVIII.

58 Hoc transsumptum citabimus, quando citandum erit « Compendium ».

59 Sacchini (*Historia,* P. III, L. VIII, nn. 12 et ss.) exhibet summam Tractatus, quam probabiliter ex Compendio redegit, quia perhibet perorationem quandam longiorem quae solummodo in Compendio habetur.

3. *Altera pars Tractatus nataliani, hactenus ignota.* (Cf. Schema, n. 10b). Est praeterea scriptum aliud, quod obtinet ff. 65-73, et iacet inter apographum *Compendii,* (de quo mentionem feci, dixique foliis 60-4 contineri) et folium 74, quod aliquando cooperculum *Compendii* fuit, nam in eius parte versa legitur:

« Ill.me et R.me D.ne
Compendium eorum quae D. V. Ill.mae [sic]
« Ill.me et R.me D.ne
accepit fusius scripta.
Pro Societate Iesu » [60].

Hoc igitur manuscriptum, quod hactenus delituit tanquam pars *Compendii* [61], pro certo habemus non pertinere ad *Compendium,* sed esse alteram partem *Tractatus* de professione et choro, complementum sc., illius partis quam cl. P. Cervós in lucem edidit, existimans — quantum apparet — se *Tractatum* integrum edere. Haec patebunt ex sequentibus; sed prius ostendemus auctorem huius secundae partis esse quoque P. Natalem.

Unde tria nobis probanda erunt.

A. *Auctor elucubrationis, quae ff. 65-73 comprehenditur, est P. Natalis.*

Sic nobis constare videtur, 1) ex annotationibus autographis quae hic, illic reperiuntur. 2) Ex usu locutionis « Christo propitio » (f. 68) « Christo iuvante » f. 65v), « Christo duce » (bis in f. 71v), P. Nadal adeo propriae [62],

---

60 Alia manus — alioque, ut videtur, atramento — anteposuit signum crucis, et addidit *Borromeo* post invocationem et in fine tituli; denique inseruit titulo comma « circa professionem et chorum », inter verba « scripta » et « pro Societate Iesu ».

61 Ex antiquiori foliatione codicis constat elucubrationem iam olim insertam fuisse tanquam *Compendii* partem, nam ultimum f. *Compendii* ferebat n. 54, et primum elucubrationis n. 55.

62 Cf. *In examen annotationes,* ms. ASIR, Inst. 186a, ff. 27v., 28, 28v., 41, etc.;

Annotationes in Constitutiones, ms. ASIR, 186a, ff. 71, 71v., 74, 80, etc.;

ut — si licet referre verba quae ex viro in studio P. Natalis apprime versato quondam audivimus — hoc solum sufficeret ad quodvis dubium tollendum de genuinitate alicuius scripti P. Natalis. 3) Quia in hoc manuscripto reperiuntur sententiae necnon, et animadversio aliqua, quae Natalem produnt, quasque difficulter apud aequales eius reperies. Sic, v.g., in f. 71 dicit sodales Societatis Iesu obstrictos esse « omnibus ministeriis ecclesiasticis et piis, quae simplici sacerdoti convenire possunt », quam sententiam facile invenies in scriptis P. Natalis, quae de sacramentis a sodalibus S.I. administrandis agunt [63]. Similiter in f. 66 v animadvertit quinam sensus tribuendus sit certae cuidam S. Ignatii loquutioni:

« ... Locum citabimus ex Constitutionibus, qui sic se habet: Qui ad sacros ordines promoti non sunt, bene fiet (qua phrasi úti solet P. Ignatius in re quam serio prohibet)... ».

Iam vero, hoc genus animadversionis frequens in *Scholiis* P. Natalis occurrit [64]. 4) Accedit quod ipse P. Natalis, propria manu, huius scripti compendium accuratum fecerit. Atqui improbabile est ut Vicarius Societatis alterius scriptum tanta cura in summam redegerit. 5) Denique, tanta est connexio quae inter scriptum a P. Cervós editum et illud, de quo agimus, datur (ut statim ex dicendis apparebit) ut P. Nadal, aut utriusque, aut neutrius, auctor dicendus esse videatur.

Scholia, pp. 59, 89, 128, 130, 131, 132, 152, 159, 246, 249, 251, 252, 261, etc.

63 Sic in *Dialogo 2º pro Societate*: « Rogabas enim cur hi homines duo dumtaxat sacramenta ministrent, poenitentiae et eucharistiae, quum tria alia etiam possint, quae simplex sacerdos, baptismum, extremam unctionem, et matrimonium. Ad sobrietatem sapere uidelicet uolunt prouidenter [...] » (*Ms. ASIR Inst. 98*, f. 343).

64 Sic, v.g., in *Scholia* (Prati, 1883) p. 42: « *Poterit*. Non poterit solum, sed debebit etiam intelligimus. Nam ea est phrasis P. Ignatii... »; Cf. praeterea pp. 112, *Conducibilius erit;* 199, *Inclusio necessaria non erit;* 285, *N. Expedit;* 293, *Non est aequum;* 298, *Praeteritae levitatis;* 329, *V. Congruit;* etc.

B. *Haec elucubratio est altera pars Tractatus de professione et choro.*

Ante omnia animadvertere iuvat *Tractatum*, prout in *Mon. Nat.* vol. IV, editus est, vel ipsa lectione deprehendi incompletum. Nam in pag. 172 legitur: « *Alia incommoda particularia* postea adducemus ». Et deinde in p. 173: « Ut autem rationem demus D.V. Ill.mae de eo, quod accepimus a Deo et a Sede Apostolica, instituto, *primum* eius substantiam describemus ». Iam vero, Tractatus absolvitur in p. 181, quin illa *alia incommoda particularia* adducantur, quin τῷ « primum » respondeat τὸ « alterum ». Patet igitur *Tractatum* esse incomplete editum.

Quod autem eius complementum est praecise elucubratio quae ff. 65-73 continetur, constat, tum quia haec elucubratio multa est in illis incommodis particularibus exponendis, tum ex testimonio ipsius P. Natalis, et quidem dupliciter:

1) in peroratione enim qua absolvit hanc elucubrationem, sic argumentum eius reassumit, ut illud per modum unius cum argumento monumenti a P. Cervós editi comprehendat [65], et utrumque scriptum unico nomine designet, de quo postea erit particularis sermo.

2) In *Compendio* autem tractatus, quod P. Natalis sua manu exaravit, non solum praebet summam partis a P. Cervós editae (ff. 60-62), verum etiam partis a nobis inventae (ff. 62-4) [66].

---

65 « ... ex proprietate et essentia religionis nostrae et multiplicitate ministeriorum, quasi ex specie, exposuimus illa duo capita nobis esse restituenda. [Hactenus fit compendium eorum quae habentur in monumento edito a P. Cervós]. Tandem ad particularia descendentes, de professione egimus et de choro: sine illa [professione], multas sequi commoditates tum Coadiutoribus nostris tum Ecclesiae, nullum detrimentum; ex illa multa incommoda; chorum plane nostra ministeria impedire... ». [His verbis habetur compendium elucubrationis], f. 71v.

66 Notandum quod in fine Compendii adduntur aliqua per modum perorationis, quae desunt in praedicta elucubratione.

C. *Praedicta elucubratio non pertinet ad Compendium.* Haec propositio est corollarium ex dictis; tamen illam confirmare iuvat ratione quadam graphologica.

Legenti utrumque scriptum apparet invocationes Cardinalis Borromaei, quae habentur initio fusioris scripti [67] et initio elucubrationis (f. 65), esse omnino eiusdem tenoris: « Ill.me et R.me D.ne D.ne in Chro. Obserme ». [68]; dum invocationes quae habentur initio Compendii (f. 60), et in cooperculo eius (f. 74), licet etiam conveniant inter se, alius tamen tenoris sunt: « Ill.me et R.me D.ne » [69]. Quod confirmare videtur elucubrationem esse partem Fusioris scripti, non vero *Compendii,* quia secus ferret invocationem illi, quae habetur in *Compendio* et cooperculo eius, similem.

Ex quibus omnibus videtur nobis satis superque constare elucubrationem de professione et choro, quae ff. 65-73 continetur, a P. Natali fuisse exaratam, et ad *Fusius eius scriptum,* seu *Tractatum* de professione et choro pertinere; qui, proinde, non una sed duabus constat partibus.

4. TRACTATUS *de professione et choro eiusque* COMPENDII *indoles.* Summa idearum, quae in utroque exponuntur, clare et nervose a Sacchini concinnata est [70], quam liceat nobis hic transferre quibusdam titulis et citationibus [71] auctam:

Introductio. « Ante omnia posuit et ostendit (P. Natalis) religiosa Instituta, quae Sedes Apostolica rite confirmarit, ab auctore Deo proficisci. Neque enim hac in re fas esse Cathedram Petri errori subjicere. Hoc posito fundamento, duorumque Pontificum Pauli Tertij, et Julii Tertii, itemque Concillij oecumenici auctoritate probata alia divinae comprobationis argumenta propria Societatis collegit (*Mon. Nat.* IV, 165-171).

---

67 Mon. Nat., IV, 165.

68 Adverte P. Cervós, 1. c. resolvisse abbreviationem quae est in utroque exemplari primae partis Tractatus (Cf. ff. 51 et 95).

69 Relate ad invocationem cooperculi, cf. quae diximus in nota 60 ab alia manu serius addita esse.

70 Historia, P. III, L. VIII, nn. 12 et ss.

71 Brevitatis causa, solum citationes *Tractatus* allegabimus.

« Deinde in universum detrimenta subnexuit, quae ex mutatione ita conditae, probataeque disciplinae oriri necesse esset (ib. 171-3).

Pars Prima. « Inde propius causam aggressus totam Societatis rationem, descriptionem et quasi fabricam. singulis explicatis partibus, in conspectu collocauit, vnde planius cerneretur nisi detruncata recuperaret menbra, constare non posse (ib. 173-181).

Pars altera. « Postea separatim de choro de professione disputauit: et docuit quas Societati commoditates suae de ijs rebus leges afferrent: quam nullum ex ijsdem cuiquam formidari deberet incommodum, contrariaequae rationes quam facile diluerentur, vti continuo singillatim ipse diluit (Inst. 185, I, ff. 65-73).

Peroratio. « His fuse graviterque tractatis, per-orationem talem subiecit... » (ib. f. 73; tamen pleraque in solo Compendio habentur, f. 64).

Ex hac fideli expositione *Tractatus* et *Compendii* nataliani — nam series idearum est eadem in utroque [72] — satis cernitur quantum vim fecerit P. Nadal in ostendenda connexione quae interest inter duas illas institutiones de quibus movebatur quaestio, et essentiam Societatis Jesu, prout in formula Instituti exhibetur. Porro, in vivida et clara et percellenti huius connexionis demonstratione videtur nobis maximum meritum huius apologiae niti; quod fortasse et ipse P. Natalis sentiebat, sicut colligi potest ex hac sententia — iam superius relata — quae ad verbum in fine *Tractatus* et *Compendii* reperitur:

« ... ex proprietate et essentia religionis nostrae et multiplicitate ministeriorum, *quasi ex specie,* exposuimus illa duo capita nobis esse restituenda » (f. 71 v.).

Nec desunt alia argumenta, sed haec iam « non numerantur », sicut in precedentibus libellis fortasse evenit, sed « ponderantur » — adeo ut quoad vim iuridicam et opportunitatem vere selecta sint, sicut alias, Deo iuvante, ostendemus —, immo et inflammantur: logice enim

---

72 Non raro tamen in Compendio aliquae ideae paulo uberius aut paulo aliter evolvuntur — ingenium enim et dicendi facilitas, quibus pollebat P. Nadal, ipsum sua ad verbum transcribere non sinebant — v.g., quae dicuntur de necessitate Coadiutorum ad ministeria domus professae, et de quarto voto in f. 61v.

accedunt ille aestus et ardor, illa vehemens animi concitatio, quae tantam vim persuadendi scriptis natalianis conferunt.

5. *De scriptis S. Cardinali Borromaeo exhibitis.* Postquam scripta de choro sub Gregorio XIII exarata identificare et ad pristinum esse restaurare pro tenuitate nostra curavimus, iuvat nunc investigare quaenam tandem Cardinali Borromaeo exhibita fuerint.

Et primo quidem certum videtur *Tractatum* P. Nadal — saltem in fusiore scripto — traditum Cardinali fuisse, idque probatur ex felici eventu totius rei; nam Breve Gregorii XIII, revocans praecepta S. Pii V, *Tractatum* Natalis, sive in fusiore scripto, sive in Compendio, omnino redolet.

Cuius rei aliqualis confirmatio est quod initio *Compendii* dicitur: « Compendium eorum quae D.V. Ill.ma accepit fusius scripta » (f. 60), ubi praeteritum tempus videtur indicare *fusius scriptum* iam apud Cardinalem esse, quando Natalis eius *Compendium* concinnabat.

Quod si *fusius scriptum* seu *Tractatus* Cardinali traditum est, etiam *Apologiae B et A* eidem oblatae fuerunt. Nam in praefato *Tractatu* mentio fit de duobus scriptis (quae scriptum 1um et scriptum 2um appellantur) [73] tanquam per prius Cardinali tradita eique bene nota. Iam vero, attento argumento horum scriptorum, prout ibidem describitur [74], sequitur omnino respondere *Apologiis B et A*, quae proinde absque dubio, et quidem hoc ordine, Cardinali oblatae fuerunt.

---

[73] Cf. ff. 69v., n. 9 et 71v.

[74] Argumentum *scripti primi* sic describitur: « Si haec nobis Societatis pars adimitur, debilitantur animi nostrorum in sua vocatione et tota ratione instituti, et illa sequuntur incommoda quae *primo scripto* attigimus » (f. 69v, n. 9). Quod attinet ad *scriptum secundum*, haec habentur: « Quodsi ad rationem dandam de Instituto nostro vocemur, eam 2° *scripto* dedimus, fusius etiam quam ad illa capita fuit necessarium, et ex proprietate et essentia religionis nostrae et multiplicitate ministeriorum, quasi ex specie, exposuimus illa duo capita nobis esse restituenda. Tandem ad particularia descendentes de professione egimus et de choro [...] » (f. 71v.).

De *Compendio* non constat, sed verisimile est ut etiam traditum fuerit; nec aliter intelligeretur quomodo Natalis in illo elaborando adeo desudasset.

Fortasse quaeret nunc quispiam cur satis non fuit *Apologiam B* praebere? Cur P. Vicarius non nisi tertio loco ad commentarios illos per semetipsum concinnandos se accinxerit?

His quaestionibus videtur satis fieri si dicatur, postquam Gregorius XIII cognitionem causae Societatis Iesu Cardinali Borromaeo delegavit, Natalis, curis Vicariatus distentus, fecisse, ut peritus quidam Pater (P. Ledesma, ut vult auctor indicis recentioris) libellum aliquem exararet; quod bonus ille Pater exegit, aliqua ex penu suo producens, pleraque autem ex scriptis sub S. Pio V exaratis sibi mutuans. Sic ortum habuisset *Apologia B,* seu *scriptum 1um.*

Cum autem in illa fundamentaliter contineantur rationes quae S. Pio V exhibitae sunt, mirum non esset ut Cardinalis Borromeus fortasse diceret — sicut olim ille Pontifex — « se considerasse omnes rationes... a nulla tamen earum se convinci ». Vel fortasse occasione eorum quae dicuntur in f. 76 circa Institutum Societatis, pleniorem eius expositionem postulavit, quod innui videtur sub finem fusioris scripti P. Nadal [75].

Tunc P. Natalis commisisset vel eidem P. Ledesmae, vel alteri Patri, ut alium libellum concinnaret, in quo, omissa argumentorum multiplicitate, sic institutum exponeret, ut ex inde pateret quousque chorus et ante ordines professio, ei repugnaret. Sic exstitisset *Apologia A,* seu *scriptum 2um.*

Cum tamen haec Apologia expectationi fortasse non respondisset, ipse P. Vicarius per semetipsum libello conficiendo operam navasset. Opus evasit eximium, sed

---

75 « Quodsi ad rationem dandam de Instituto nostro vocemur... » (f. 71v.). Hunc textum integre allegavimus in nota praecedenti.

longius; ideo Natalis, sive motu proprio, sive a Cardinali rogatus, *Compendium* eius fecisset.

* * *

Absoluto iam nostro studio, iuvat quidquid supra exposuimus breviter comprehendere.

Et imprimis aperte constat ex dictis omnia manuscripta de choro contenta in codice *Inst. 185 I* habere certum tempus scriptionis et etiam certum auctorem, si demas Apologias A et B, quarum primae auctor est incertus, alterius probabilis concinnator fertur Ledesma.

Scriptum H. Natalis de professione et choro, hactenus putative integrum, reapse imcompletum, redintegratur ad esse primaevum, inventa parte eius altera.

Etiam satis constat qualis fuerit dependentia manuscriptorum inter se. Nam datur influxus substantialis in serie borgiana et nataliana, necnon inter manuscriptum Curiae et Apologiam B; inter reliqua autem datur influxus dumtaxat accidentalis.

Denique certum est quoque S. Pio V oblata fuisse scripta Roderici et Curiae; Cardinali Borromeo autem utramque Apologiam et saltem Tractatum Natalis, nam de eius Compendio merito dubitatur. Reliquorum manuscriptorum videtur nullum aliud S. Sedi oblatum fuisse.

IGNATIUS GORDON, S.I.
Professor Iuris Canonici in Facultate Theologica Granatensi

PRINCIPIA S. THOMAE DE PAUPERTATE RELIGIOSA

Plures moventur hodie quaestiones de paupertate religiosa. Illi qui sereno animo de iis dixerunt vel scripserunt, non dubitant de facto, paupertatem scilicet evangelicam constituere elementum indispensabile vitae religiosae. Non pauci autem opinantur vel saltem suspicantur, quasdam formas paupertatis, quas colunt plurimi ordines et congregationes religiosae, maxime antiquiores, nostri temporibus non iam esse aptas. Ad huiusmodi graves quaestiones solvendas necessarium est, perspicere rationes, quibus iuxta traditionem catholicam paupertas religiosorum nititur. Conabimur huic scientiae aliquid contribuere exponendo breviter doctrinam S. Thomae de paupertate religiosa, maxime principia fundamentalia, quae in hac materia proposuit.

Fontes nobis fuerunt loci ubi hae quaestiones ex professo tractantur, scilicet:

Opusculum I. *Contra impugnantes Dei cultum et religionem* [1]

caput 5: *An religiosus teneatur manibus laborare;*
caput 6: *An religiosis liceat omnia sua relinquere, et sibi nihil retinere in proprio nec in communi;*
caput 7: *An religiosus de eleemosynis vivere possit.*

Summa contra Gentiles [2],

liber 3, caput 131: *De errore impugnantium voluntariam paupertatem;*

---

1 *c. Imp.*
2 *ScG.*

Summa Theologiae [3]

II II q. 186 a 3: *Utrum paupertas requiratur ad perfectionem religionis.*

I. In quanam re consistat paupertas evangelica.

Argumentis theologicis positivis, desumptis ex sacra scriptura et ex sanctis patribus, probatur ad evangelicam perfectionem pertinere non tantum paupertatem habitualem, qua virtute animus non inordinate inhaeret possessionibus et divitiis, sed etiam actualem [4]. Nihil omnino possidere in mundo, ad christianam perfectionem attinet [5]. Ad perfectionem caritatis acquirendam primum fundamentum est voluntaria paupertas, ut aliquis absque proprio vivat [6]. Paupertas evangelica, ad quam pertinet paupertas religiosorum, consistit igitur in voluntaria quadam incapacitate possidendi et sibi acquirendi, seu habendi proprium.

Huius paupertatis voluntariae existere possunt variae formae seu varii modi.

Primus modus est: ii, qui paupertatem simul colere desiderant, possessionibus propriis venditis, de pretio communiter vivunt, cuius provida dispensatio committitur aliquibus hominibus idoneis. Est modus, quem apostoli

3 *STh.*
4 *c. Imp., c.* 6, *corp.*
5 *ib. Item* 14.
6 *STh., l. c., corp.*

in communitate hierosolymitana instituerant. Cum non foenus seu usura pretii, sed ipsum pretium insumatur, hic modus ad longum tempus non sufficit; inde apostoli non leguntur alibi hunc modum paupertatis instituisse.

Secundus modus est: ii, qui paupertatem simul colere desiderant, de possessionibus communibus vivunt, quorum administratio committitur sollicitudini unius vel paucorum oeconomorum. Possessiones intelliguntur bona mobilia et immobilia, unde fructus naturales vel civiles, ut census, percipiebantur. Non oportet plura percipere quam quae sunt necessaria ad vitae sustentationem, secus deperiret perfectio paupertatis voluntariae.

Tertius modus est: is qui paupertatem voluntariam colere desiderat, propriis possessionibus dimissis, vivit de labore manuum, ita tamen, ut per laborem sibi acquirat quantum sufficit ad vitae sustentationem seu ad victum quotidianum, non amplius, sicut saeculares intendunt artifices. Si alicui labor ad proprium victum non sufficit, subveniatur vel per alios eiusdem societatis, qui plus possunt laborare quam eis necessarium est, vel etiam per alios qui non sunt pauperes.

Quartus modus est: is, qui paupertatem colere desiderat, propriis omnibus relictis, vivit de his quae ab aliis inferuntur, seu de eleemosynis [7].

Etsi tertius et quartus modus non ex se requirunt vitam in communi, videtur tamen supponi eos de facto existere in communi; secus enim difficile esset servare id quod commune est in omnibus modis, scilicet nihil proprium possidere.

Fontes igitur sustentationis sunt vel communes possessiones, vel labor communis, vel mendicatio. Notandum est etiam communes possessiones provenire a mendicatione, nam possessiones religiosorum collatae sunt a fidelibus ad eorum vitam sustentandam, unde habent unde alias vivunt quam de labore manuum [8].

---

7 *ScG.*, 1.3, c. 132.135.
8 *c. Imp.*, c. 5, *corp.*, *Item*, 9.

In his modis per se non adest incertitudo sufficientis sustentationis, neque penuria. Ex sequentibus etiam patebit, penuriam rerum non per se pertinere ad paupertatem religiosam. Inde, si ex verbis Chrysostomi, loquentis de penuria rerum corporalium apostolorum, concluditur: « Ex quo patet quod actualis paupertas, quae in penuria rerum consistit, ad apostolicam perfectionem attinet » [9], haec verba non intendunt dare definitionem formalem paupertatis religiosae.

II. - Valor moralis paupertatis voluntariae

1. Sicut possessio rerum temporalium seu divitiarum est neque bona neque mala in se, ita etiam absentia possessionis non est in se bona vel mala. Bonitas vel malitia est tantum in usus eorum, in quantum homo eos adhibet ad fines bonos vel malos. Propterea sensu improprio tantum seu derivato possessio et paupertas dici possunt bonae vel malae. Quibusdam bonum est habere divitias, quia iis bene utuntur; quibusdam est malum, quia nimis solliciti sunt circa eas, vel nimis ad eas affecti, vel propter eas nimis superbi. Pariter paupertas quibusdam est bona, iis scilicet qui, ab administratione rerum temporalium liberi, circa meliora solliciti esse possunt; quibusdam vero est mala, iis scilicet qui in peiores sollicitudines cadunt, cum de rebus temporalibus curare non coguntur.

Sicut divitiae non sunt in culpa, sed divitiarum abusus, ita mendicitas sive paupertas non est in culpa, sed paupertatis abusus: quando scilicet quis paupertatem invitus et impatienter sustinet; tunc enim desiderio divitiarum quandoque in multa peccata incidit. Immo inopia involuntaria « habet de necessitate desiderium divitiarum annexum » [10].

Usus bonus rerum temporalium omnibus necessarius est, eas scilicet adhibere ad sustentationem propriae vitae.

---

9 *c. Imp.*, c. 6, *primo, Item* 13.
10 *c. Imp.*, c. 6, *tertio, ad 1um.* Cf. *STh. l. c., ad 2um.*

Bonum illud adeo necessarium est, quod nullo alio bono recompensari potest; nullius enim boni obtentu debet homo sibi sustentationem vitae subtrahere. Unde etiam illis, qui eligunt paupertatem voluntariam, debet semper remanere facultas seipsos sustentandi modo aliquo licito.

Usus bonus rerum temporalium etiam est, cum iis subvenire aliis, qui illis indigent. Renuntiare huic usui per se et simpliciter malum est, nisi malum illud maiori bono compensatur, scilicet « per quod homo, divitiis carens, liberius potest divinis et spiritualibus vacare », et consequenter aliis subvenire modo excellentiori.

Valor paupertatis voluntariae non est praecipue in eo, quod hominem liberat ab illis vitiis, quibus aliqui per divitias implicantur. Neque in eo, quod tollit sollicitudinem, quam administratio rerum temporalium exigit, cum haec sollicitudo sit bona, si ad bonos fines adhibetur. Consistit autem maxime in eo, quod hominem liberat ab occupationibus est sollicitudinibus, etsi bonis, tamen minoris valoris, ut vacare possit totus occupationibus altioribus [10a].

Ille ergo modus paupertatis erit perfectior, qui minorem sollicitudinem bonorum temporalium exigit et maiorem tribuit libertatem vacandi rebus spiritualibus; non autem ille modus in quo paupertas, id est penuria rerum, esset maior [11].

10a Passim recurrit assertum, paupertatis evangelicae finem esse libertatem contemplationis. « Ad hoc paupertas consulitur, ut sollicitudo de rebus mundi minuatur »; « Consilium de paupertate a Domino datum, ad vitam contemplativam ordinatur ». (*c. Imp.*, c. 6, *corp.*); laudabilius est possessiones abiicere, ut mens a cura divitiarum liberetur; nam possessiones periculose mentem retinent (*ib. Item* 12); qui vacat contemplationi divinae, magis oportet esse a rebus mundanis liberum, quam eos qui contemplationi philosophiae vacabant (*ib. Item* 15); ratio virginitatis data in 1 Cor. 7, ut scilicet homo sine sollicitudine sit, vel magis valet de paupertate: abiectio divitiarum maxime facit hominem sine sollicitudine esse (*ib. Item* 17); aliqui possunt, ut contemplationi vacent, toto tempore vitae suae, praetermisso labore, de eleemosynis vivere (*ib.* c. 7, *corp.*); etc.

11 *ScG.*, 1.3, c. 133.

S. Thomas in L. 3 capitulo 133 *Summae contra Gentiles* imprimis prae oculis habere videtur illam vitam, quam ipse tam perfecte duxit, cuius scopus est vacare contemplationi et contemplata aliis tradere. Notandum tamen est, eum totum valorem paupertatis voluntariae deducere ex fine propter quem assumitur, eamque bonam aestimare tantum, in quantum illi fini prodest, et non amplius. Expressis verbis negat, paupertatem seu penuriam rerum in se ullum valorem habere, immo maior paupertas, quae tamen noceret fini contemplationis, esset minus perfecta. Haec principia demonstrarent, in omni instituto religioso modum et mensuram paupertatis desumenda esse ex fine illius, et semper huic fini adaptanda.

2. Huic principio autem addendum est aliquid, quod multo clarius elucet in *Summa Theologiae,* scilicet libertatem a sollicitudinibus bonorum temporalium quam dat voluntaria paupertas, non esse tantummodo aliquid ipsi homini externum, ut plus temporis possit contemplationi impendere, sed aliquid ipsi internum, quod animum ad contemplationem disponit. « ... Status religionis est quoddam exercitium et disciplina per quam pervenitur ad perfectionem caritatis. Ad quod quidem necessarium est quod aliquis affectum suum totaliter abstrahit a rebus mundanis: dicit enim Augustinus... ad Deum loquens: Minus te amat qui tecum aliquid amat quod non propter te amat... Ex hoc autem quod aliquis res mundanas possidet, allicitur animus eius ad earum amorem... Et inde est quod ad perfectionem caritatis acquirendam, primum fundamentum est voluntaria paupertas, ut aliquis absque proprio vivat... » [12]. Iudicium de divitiis factum est magis negativum: divitiae habitae per se natae sunt perfectionem caritatis impedire, principaliter alliciendo animum et distrahendo; difficile est caritatem inter divitias conservare; inter divites dicuntur beati illi tantum, qui rem difficilem fecerunt, id est,

---

[12] *STh.,* 1. c., *corp.*

inter divitias positi, divitias non amabant [13]. Absque proprio vivere non significat carere mediis sustentationis, ut vidimus. At interna finalitas paupertatis religiosae, in quantum est medium efficax exuendi seipsum ab amore seu nimio affectu rerum temporalium [14], eo necessario tendet, ut tenor vitae in institutis religiosis sit talis, qui veris necessitatibus provideat, resecatis omnibus superfluis. Cum omnibus institutis religiosis communis sit finis perfectionis, haec norma paupertatis de omnibus valet.

3. Tertium demum principium proponitur, distinguendo inter vitam activam, ad cuius virtutes exercendas divitiae instrumentaliter adiuvant, et vitam contemplativam, ad quam ducendam divitiae non multum operantur, sed magis eam impediunt, in quantum sua sollicitudine impediunt animi quietem, quae maxime necessaria est contemplanti [15]. Ad quod Cardinalis Caietanus, fideliter sequens mentem S. Thomae, scite adnotat, bona temporalia moderata necessaria esse ad vitam contemplativam; pauper enim impeditur a contemplatione, dum oportet eum sollicitum esse circa opportuna ad victum. Ad quam difficultatem solvendam, respondet contemplationem secundum se consideratam utique impediri a temporalibus bonis, et ab ipsius hominis conditione, quae eget cibo, potu, somno, quiete etc.: nam haec omnia a contemplatione abducunt animam, ut experimur quotidie. Si vero consideratur vita contemplativa non in se, sed in quantum est hominis, bona temporalia sunt necessaria, non ut eligenda propter contemplationem directe, sed ut consequentia ex necessitate materiae, scilicet hominis: ad vitam quippe speculantis hominis conservandam, eligenda occurrunt temporalia. Et propterea, quanto pauciora, sufficientia tamen, eliguntur, tanto minus contemplatio impeditur.

---

13 *ib. ad 4um.*

14 « Voluntaria paupertas est efficax exercitium perveniendi ad perfectam caritatem ». *ib.*

15 *ib.*

4. Apparens oppositio quae videri posset in principiis sub 1 et 2 propositis, solvitur distinctione facta inter statum perfectionis acquirendae, qui est proprius religiosorum, et statum perfectionis acquisitae, qui est proprius episcoporum. Status episcoporum non ordinatur ad perfectionem adipiscendam, sed potius ut ex perfectione quam quis habet, alios gubernet, non solum ministrando spiritualia, sed etiam temporalia. Hoc autem pertinet ad vitam activam, in qua multa operanda occurrunt instrumentaliter per divitias. Et ideo ab episcopis, qui profitentur gubernationem gregis Christi, non exigitur quod proprio careant. sicut exigitur a religiosis [16].

Duae sunt rationes, quare in episcopis possessio bonorum non est contraria perfectioni: prima, quia exercere debent virtutes vitae activae; altera, quia divitiae habitae natae sunt per se allicere et distrahere homines communiter, et per hoc, natae sunt impedire perfectionem caritatis communiter; non tamen tanti sunt ut allicere possint perfectos animos ad sui amorem [17].

Haec autem et religiosis, qui non tantum exercent vitam contemplativam, per analogiam applicanda esse videntur. Ab una parte salvae manere debent exigentiae paupertatis religiosae, ut scilicet proprium nihil possideant. Ab alia parte ipsa religio, in quantum eius finis activus id requirit, statum suum oeconomicum huic fini adaptare debet. Verum est, S. Thomam nullibi explicite agere de bonis temporalibus religiosorum, requisitis ad eorum opera apostolica; ipse tantum considerat paupertatem, in quantum vitae contemplativae prodest. Conclusio tamen videtur logice sequi ex praemissis, explicite ab eo positis et admissis. Si cautelae sufficientes adhibeantur quibus puritas paupertatis personalis religiosorum in tuto collocatur, usus bonus possessionum in fines apostolicos nequit impedire efficacitatem paupertatis in ipsa vita contemplativa.

---

16 *ib. ad 5um.*

17 *Commentaria Cardinalis Caietani i.h.l.,* II.

III - Functio socialis paupertatis evangelicae.

In refutando errore, nemini licere omnia bona propria dimittere, cum homini naturaliter insit necessitas ideoque obligatio congregandi et conservandi ea quae sibi ad vitam sunt necessaria, argumentum ex ratione deducitur ex functione sociali paupertatis voluntariae. Verum utique est, homines naturaliter teneri ad procuranda sibi ea, quae ad vitam sunt necessaria. Non tamen singulis eodem modo hoc officium incumbit, cum nemo per se solum sibi omnia necessaria procurare possit, quia sunt multa nimis. Inde homo naturaliter vivit in societate, in qua alii aliis funguntur officiis et muneribus, ita ut ex omnibus simul omnibus necessitatibus provideatur.

Ad vitam humanam autem non requiruntur tantum bona materialia, sed vel magis spiritualia. Quare ipsa vita socialis humana exigit, ut quidam vacent rebus spiritualibus, easque omnibus communicent. Quos oportet a cura temporalium absolutos esse. « Haec autem distributio diversorum officiorum in diversas personas fit divina providentia, secundum quod quidam inclinantur magis ad hoc officium quam ad alia » [18].

Ita in specie exemplo religiosorum fideles minus affici debent ad divitias, dum vident alios propter perfectionem vitae divitias omnino deserere [19]. Religiosi pauperes, temporalia accipientes, maiora rependunt, in spiritualibus aliis proficientes [20]. Mendicantes aliis pauperibus sunt magis utiles quam damnosi, cum provocent alios ad misericordiae opera verbis et exemplis [21].

Agendo de hoc, quod licitum est accipere eleemosynas ab aliis, S. Thomas supponit bona temporalia quodammodo omnibus communia esse, ita ut si sufficientia

---

18 *ScG.*, 1.3, c. 134, *corp.*
19 *ScG.*, 1.3, c. 135, *corp.*
20 *ib.*
21 *ib.*

adsunt bona in communitate ad providendum omnibus, sufficienter etiam providetur omnium necessitatibus, quaecumque sint subiecta proprietatis horum bonorum, cum alii aliis bona communicare debent. Id vel magis valet in communitate christiana, et de eleemosynis quae praecipue pauperibus Christi dandae sunt [21a]. Caritas Christi magis facit bona communia quam amicitia politica. Si autem aliquis mihi dat rem aliquam ob amicitiam illam, licite possum illa uti ut libet. Ergo multo fortius possum vivere de his quae dantur mihi propter caritatem Christi [21b]. Iuxta S. Augustinum, illi qui bona sua monasterio dant, possunt sine labore manuum de rebus monasterii vivere. Sed cum omnium christianorum sit una respublica, non differt ubicumque sua reliquerit, vel a quibuscumque accipiat necessaria vitae [21c].

Ratio cur religiosi pauperes petunt ab aliis sustentationem et cur alii religiosis eleemosynas dant, est illa unio in Christo. Ii qui pascuntur propter Christum, a quibus pascentes scilicet sperant spiritualia pro temporalibus quae largiuntur, non oportet adulari: quia talibus non datur propter eos, sed propter illum cuius sunt servi. Et sic patet quod illi qui pauperes efficiuntur et mendicant et de eleemosynis vivunt propter Christum non sibi necessitatem adulationis imponunt [21d].

Haec est etiam ratio praecipua, cur paupertas voluntaria, suscepta ea de causa ut liberius spiritualibus vacari possit prosit omnibus christianis. Religiosi pauperes, temporalia accipientes, maiora rependunt, in spiritualibus aliis proficientes. Qui enim alterum adiuvat, particeps fit operis eius et in bono et in malo [21e]. Suppo-

---

21a *c. Imp.*, c. 7, *quarto.*

21b *c. Imp.*, c. 7, *corp.* Cf. etiam *ib.*, *tertio*: ex amicitia saeculi licet ab amico suo aliquid petere quo indigeat, praecipue si ei in aliquo recompensare potest. At caritas Christi liberalior est quam amicitia saeculi; unde multo fortius licet petere illa quibus indiget propter caritatem Christi, praecipue cum possit recompensare in orationibus, et aliis spiritualibus bonis.

21c *ib.*

21d *ib.*, *ad 2um.*

21e *ScG.*, 1.3 c. 135.

nuntur ergo etiam fideles dare eleemosynas ut opera spiritualia proficiant, non ob alias rationes. Seu, ut alibi et passim dicitur, dant ob amorem Christi, non ob amicitiam huius vel illius religiosi. Est etiam hoc argumentum liceitatis mendicationis, quod conditio dantis fit melior, quia per eleemosynam meretur quis vitam aeternam [21f]. Quod utique supponit, eleemosynam dari propter motiva supernaturalia, secus meritum ad vitam aeternam non haberetur.

IV. - Titulus ad sustentationem.

1. *In genere.*

Ex ipso valore sociali paupertatis, in quantum requiritur ut quidam in bonum commune libere vacare possint rebus spiritualibus, deducitur generalis quidam titulus, quo religiosi ius quoddam habent accipiendi sustentationem ab aliis. Omnes, qui sollicitudinem propriae sustentationis habere nequeunt, ob munus quod in communem utilitatem exercent, sustentationem accipere oportet ab his quorum utilitati deserviunt. Ita milites vivunt de stipendiis aliorum, ita rectoribus reipublicae providetur de communi. Qui autem sua dimittunt et paupertatem assumunt, ut Christum sequantur, seu ut spiritualibus vacent, id faciunt ut communi utilitati deserviant « sapientia et eruditione et exemplis populum illustrantes, vel oratione et intercessione sustentantes. Conveniens est igitur, ut ipsi sustententur in temporalibus de his, quae ab aliis dantur [22]. Milites, qui serviunt utilitati communi ad pacem temporalem conservandam, licite accipiunt unde vivant. Multo fortius ii qui in spiritualibus communi utilitati deserviunt, praedicando, vel scripturae insistendo, vel ecclesiae deserviendo, in qua

21f *c. Imp.*, c. 7, *tertio.*
22 *ScG.*, 1.3, c. 135, *corp.*

fiunt orationes pro salute totius Ecclesiae, possunt licite accipere a fidelibus unde sustententur [23].

In specie, praeter praedicationem de qua statim, varii tituli habentur quibus religiosis licet necessaria victus a fidelibus accipere. Enumerantur:

quia omnia sua propter Christum reliquerunt; unde ipsa paupertas evangelica iam est ratio cur honeste quis eleemosynis vivere possit [24];

quia ministrant altari, cuius sacrificium, ubicumque agatur, commune est toti populo fidelium [25];

quia vacant studio sacrae scripturae [26];

quia vacant contemplationi et orationi et aliis rebus spiritualibus ad communem utilitatem totius Ecclesiae [27].

Titulus ille utilitatis publicae iis prodest, qui funguntur officio vacandi operibus spiritualibus ideo, ut inserviant utilitati communi, non iis qui id faciunt propter privatam ipsorum utilitatem. Opera spiritualia, quae ius quoddam dant accipiendi a christifidelibus sustentationem, indolem publicam habeant oportet, ut celebratio divini officii in ecclesia, quod est quoddam opus publicum ad Ecclesiae aedificationem ordinatum; aut lectiones, in quibus magistri docendo et scholares addiscendo, sive sint saeculares sive religiosi, opus publicum faciunt; aut praedicationes publicae; non autem

---

23 *c. Imp.*, c. 5, *corp.* et *Item* 10.

24 Fideles Hierosolymae, qui, sua dimittentes, in paupertate vivebant, non ex potestate, ut Paulus, qui praedicabat, elemosynas accipere poterant, tamen ex mendicitate, quia eorum spiritualis conversatio poterat illis valere a quibus sustentabantur (*ScG.*, 1.3, c. 135).

25 Religiosi qui Ecclesia deserviunt in divino officio, de hoc licite vivere possunt, iuxta 1 *Cor.* 9,13: « Qui altari participant ». (*c. Imp.*, c. 5, *corp.*, *Item* 9).

26 Religiosi qui sacrae scripturae vacant, de hoc licite vivere possunt, iuxta Hieronymum dicentem consuetudinem esse in Iudaea apud christianos et hebraeos « ut qui in lege Dei meditantur die ac nocte, et partem non habent in terra nisi solum Deum, synagogarum et totius orbis foveantur ministeriis ». (*c. Imp.*, c. 5, *corp.* et *Item* 9).

27 *c. Imp.*, c. 7, *ad 9um.*

oratio privata, aut lectio scripturarum ad propriam consolationem, ut monachi in claustris faciunt, aut aedificatio privata sermone data. « Illi ergo qui praedictis spiritualibus operibus quasi operibus publicis vacant, suo labore legitime victum acquirunt, a fidelibus accipiendo, utilitati communi inservientes » [28].

Legitima videtur ex principiis positis conclusio, societati humanae, quae obligationem habet sibi procurandi bona spiritualia, dum officium illis vacandi non singulis, sed quibusdam secundum inclinationem divina providentia datam tribuitur, eodem modo etiam incumbere obligationem, procurandi institutis religiosis sufficientia media sustentationis, ita scilicet ut haec obligatio non singulos gravet, at impleatur ab aliquibus secundum inspirationem divinae providentiae.

2. *Praedicatio.*

Praedicatio inter titulos sustentationis a fidelibus recipiendae praecipua est et de ea praecipue agitur.

Licitum esse religiosis praedicatoribus et conveniens, ut accipiant a fidelibus sustentationem, maxime probatur ex eo, quod idem et praelatis Ecclesiae licet. Praelatis Ecclesiae, qui ex officio debent laborare in evangelio praedicando, licet necessaria victus a subditis recipere, non titulo potestatis vel auctoritatis, cui non debetur merces, sed titulo operis seu laboris, cui debetur merces. Inde religiosi, qui ex commissione praelatorum praedicantes similiter laborant, pariter necessaria victus accipere possunt ab his quibus praedicant [29]. Inde quod Dominus ordinavit iis qui evangelium annuntiant, ut scilicet de evangelio vivant (1 *Cor.* 9,14), ut expeditiores sint ad praedicandum verbum Dei, non valet tantum de praelatis qui ex auctoritate praedicant, sed de omnibus qui ex eorum commissione praedicant, etiam de religiosis [30].

---

28 *c. Imp.*, c. 5,*ad 11.*
29 *c. Imp.*, c. 7, *ad 9um.*
30 *c. Imp.*, c. 5, *corp.*, *Item* 9.

Neque obstat quod inter praelatos et subditos intercedat vinculum iustitiae. Nam qui impendit aliquid gratis ad quod non tenetur, non minus potest recipere vicem, quam ille qui impendit hoc ad quod tenetur. Praelati obligati sunt plebibus ad hoc quod eis spiritualia ministrent. Ergo qui non sunt praelati, nec in aliquod plebibus tenentur, non minus possunt accipere licite temporalia ab eis quibus praedicant [31].

Porro, omnes qui licite praedicant, non tantum potestatem habeant oportet a praelatis, sed etiam quodammodo eum adiuvant in eius ministerio. Si autem praelati possunt accipere sumptus non tantum pro se, sed etiam pro familia sua, quae eis ministrat, multo magis illi qui ex commissione praelatorum evangelium annuntiant, possunt de evangelio vivere [32].

Utrique igitur, praelati et praedicatores pauperes, mercedem accipiunt pro praedicatione ab his quibus praedicant, seu vivunt de evangelio. Non tamen utrisque omnino idem est titulus. Dupliciter enim alicui operanti merces debetur: uno modo ex debito legalis iustitiae, sicut quando pactum intervenit inter operantem et eum cui operatur, ita ut operarius possit alium compellere ad solvendum; alio modo ex debito iustitiae amicabilis; sicut quando aliquis amicabiliter alteri de suo labore servit, debitum est ut alter suo modo vicem rependat, quamvis non possit eum per iudicium compellere. Quando aliquis praelatus alicui plebi praeficitur, hoc modo ad invicem colligantur, quod subditi possunt a praelato spiritualia petere, et praelatus a subditis temporalia; sed ab aliis qui non sunt praelati non possunt subditi spiritualia exigere, nec e converso ipsi possunt eos cogere ad solvendum temporalia.

---

31 *c. Imp.*, c. 7, *secundo.*

32 *ib.* Iuxta Lc. 19, vers.: « In eadem autem domo manete edentes et bibentes quae apud illos sunt; dignus est enim operarius mercede sua ». Unde patet quod praedicatori quasi merces debetur ab his quibus praedicat.

Patet igitur quod diversimode accipiunt pauperes qui omnino nihil impendunt; et religiosi qui non sunt praelati, sed praedicant de licentia praelatorum; et praelati: illi qui non praedicant, at non prohibentur quin sicut pauperes de eleemosynis vivant, totaliter accipiunt gratis, unde in eis est pura mendicitas; sed praedicantes qui non sunt praelati, accipiunt sicut mercedem debitam, unde habent potestatem accipiendi, quamvis non coactivam; praelati autem etiam coactivam habent potestatem [33].

Victus autem qui ministratur praedicatoribus, quasi debita merces laboris, potest omnibus pauperibus dari, non tamen ut debita merces, sed quasi subsidium caritatis [33a]. Attamen ille qui potest aliquid ex potestate accipere, si petit non quasi debitum, sed quasi omnino gratuitum, nulli facit iniuriam, sed in se humilitatem commendabilem reddit [34]. Unde religiosi mendicantes, si praedicant, petunt quod eis est debitum ex iustitia amicabili, quia debitum iustitiam respicit; sed in hoc commendabiliores sunt, quia hoc quod est debitum, ut gratuitum petunt [35]. Videtur tunc id quod fuit debitum revera gratuitum factum esse.

Ceterum etiam praelati, qui vivunt ex possessionibus Ecclesiae, quodammodo de eleemosynis vivunt, nam possessiones Ecclesiae de eleemosynis proveniunt [36].

Merces autem, quae sive praelatis sive praedicatoribus debetur, non est pretium quo emitur ipsa praedicatio, seu evangelium. Labori quidem praedicantis debetur merces. Omnibus enim laborantibus debetur victus, ut militibus, plantatoribus vineae, pastoribus gregum; ergo etiam iis qui in evangelio laborant et spiritualia seminant, temporalia accipere possunt. Advocati, qui aliorum gerunt negotia, architecti qui domos exstruunt,

---

33 *c. Imp.*, c. 7, *ad 4um* 3a series; *ad 3um;* Ita S. Paulus ex potestate accepit, quia praedicabat, non tamen pauperes Hierosolymae (*ScG.*, 1. 3, c. 135).

33a *c. Imp.*, c. 7, *ad 10um.*

34 *ib.*

35 *ib.*, *ad 7um.*

36 *c. Imp.*, c. 7, *primo, Item* antepenult.

medici qui dant consilia de sanitate corporis, hi omnes de suo officio et labore vivere possunt; multo fortius ergo praedicatores, qui omnium gerunt negotia, maxime pauperum, dum divites inducunt ad illis dandum eleemosynas; qui, docentes de moribus, sunt quasi architecti omnium officiorum humanorum, ut dicit Philosophus; qui consulunt saluti animarum, ex labore et officio vivere possunt [37]. Deducitur ergo ex maxima utilitate sociali praedicationis titulus sustentationis.

Praeterea qui evangelizant, etsi accipiunt ab iis quibus praedicant necessaria vitae, non tamen evangelium vendunt, quia non habent finalem intentionem ad ea quae accipiunt. Accipiunt sustentationem necessitatis a populo, mercedem dispensationis a Domino. Non enim a populo redditur quasi merces, propter quam scilicet finaliter serviatur illis qui sibi in caritate serviunt evangelium; sed tamquam stipendium datur, quo, ut possint laborare, pascantur [38]. Praedicatores ergo non debent quaerere temporalia quasi ex principali intentione, ut in eis finem constituant; possunt tamen quaerere secundario, ut sustententur ad evangelium praedicandum, quod primo quaerere debent [39].

Eleemosynae omnibus pauperibus dari debent, praecipue autem praedicatoribus a suis auditoribus. Inter omnes enim conditiones quae suadent eleemosynas dare potius huic quam illi indigenti, efficacior est debitum, quia magis debemus reddere debitum quam gratiam impendere, nisi multae conditiones ex alia parte praeponderarent. Unde, cum praedicatoribus debeantur necessaria victus quasi stipendia quaedam, his potissimum sunt eleemosynae dandae [40].

---

37 *c. Imp.*, c. 7, *secundo.*

38 *c. Imp.*, c. 7, *ad 12um,* 3ª series.

39 *c. Imp.*, c. 7, *ad 3um,* 2ª series. *c. Imp.*, c. 7, *secundo* affert glossam in Lc. 10, l.c., praedicatoribus scilicet duas mercedes deberi: unam in via, quae in labore sustentat, aliam in patria, quae in resurrectione remunerat.

40 *c. Imp.*, c. 7, *secundo;* ib. ad *6um,* 4ª series.

3. *Labor manualis.*

Cum legitimus sit tertius modus paupertatis, scilicet eorum qui, propriis dimissis, ex labore manuum vivunt, legitimus quoque religiosis est titulus sustentationis ex labore acquisitae. Neque oportet ut religiosi, quibus pauca sufficiunt ad necessarium victum, multum temporis occupentur in labore manuum; et ita non impediuntur multum ab operibus spiritualibus, propter quae paupertatem voluntariam assumpserunt. Additur autem statim, eos etiam aliorum fidelium beneficiis adiuvari posse, ne omnino in spiritualibus operibus impediantur [41]. Immo alio in loco S. Doctor prorsus contrarium asseruit, scilicet eos qui labore manuum victum quaerere debent, plurimum a contemplationis opere retardari; unde si illi qui pauperem vitam eligunt propter Christum, necesse habent manibus laborare, consilium paupertatis magis impediret quam promoveret finem, scilicet contemplationem; praeterea laborem manuum pauperibus Christi, qui orationibus et aliis spiritualibus operibus vacant, ad victum non sufficere de facili: unde etiam si manibus laborant, indigent a fidelibus sustentari [42].

Principium fundamentale in hac quaestione est, religiosos non obligari ut sibi sustentationem ex labore acquirant, neque ipsis convenire, quamdiu maioribus et altioribus officiis vacare possunt, nisi adessent rationes speciales exceptionales quae laborem redderent obligatorium vel utilem.

Ad hoc principium probandum adducitur glossa ad Mt 6,26, sanctos scilicet nihil laborare, sed sola contemplatione iam in coelo degere [43]; perfecte contemplativos, iuxta Gregorium, ab omni actione exteriori se retrahere [44]; exemplum SS. Marthae et Mariae [45], S. Be-

41 *ScG.*, l. 3, c. 135.
42 *c. Imp.*, c. 6.
43 *c. Imp.*, c. 5, corp., 1.
44 *ib.*, Item 1.
45 *ib.*, Item 2.

nedicti aliorumque SS. Patrum [46]; et maxime S. Pauli, qui, secundum Augustinum, manibus operabatur Corinthi, ubi Iudaeis solo die sabbati praedicare consueverat, habens reliquum tempus liberum; Athenis, ubi poterat quotidie praedicare, manibus non operabatur, sed vivebat de eleemosynis fratrum. « Ergo illi qui possunt praedicationi quotidie insistere, et aliis quae ad salutem animarum spectant, debent omnino a labore manuum abstinere [47].

Non tantum opera manualia, sed etiam opera pietatis sunt intermittenda, ut vacetur praedicationi, quod probatur ex Act. Ap. 6,2: « Non est aequum nos derelinquere verbum Dei, et ministrare mensis », et Lc 9,60: « Sine ut mortui sepeliant mortuos suos, tu autem vade, et annuntia regnum Dei » [48].

Obligantur autem et religiosi ad laborandum manibus, si ad hoc sive ex voto sive ex statuto suae regulae tenentur, aut si aliunde sustentationem accipere non possent, modo aliquo licito [49]. Quilibet homo vel religiosus vel saecularis tenetur manibus laborare potius quam se mori dimittat, vel victo aliquo modo illicito quaerat [50].

Circumstantiae autem, in quibus suadendum est ut religiosi et in genere homines ecclesiastici potius proprio labore quam alio modo sibi necessaria acquirant, salvo semper officio incumbendi operibus spiritualibus, sunt variae. Apostoli manibus laborabant quandoque ex necessitate (1 Cor. 4,12), quandoque ex supererogatione (ib. 9,14). Paulus laborabat ut occasionem auferret pseudoapostolis praedicandi, cum ipsi propter sola temporalia praedicabant (2 Cor. 11,12), vel propter avaritiam eorum quibus praedicabat (ib. 12,13); vel ad dandum exemplum operandi otiosis (2 Thess. 3,8) [51]. Ipse dedit exemplum episcopis, ut laborent manibus, si ab occupationibus eccle-

46 *ib., Item* 3.
47 *c. Imp., c.* 5, *corp., Item* 11.
48 *ib., Item* 12.
49 *ib.,* c. 6.
50 *ib.,* c. 5, *corp., ad 1um* in fine; cf. *ad 3um; ad 5um* i.f.
51 *ib. ad 5um.*

siasticis non impediuntur, et accipere sumptus esset in gravamen et scandalum subditorum de novo ad fidem conversorum [52]. A principio enim conversionis gentium, quando adhuc in gentibus non consuetum erat subsidia vitae ministrare praedicatoribus, dimittebant sumptus accipere propter scandalum [53].

Conclusio ergo erit, melius esse manibus laborare, si non retrahit ab utiliore opere, ut exinde possit sibi sufficere et aliis ministrare; et praecipue ad evitandum scandalum infirmorum; melius autem esse abstinere a labore manuum, si impedit opus utilius [54].

Conditiones autem, quae suadent susceptionem laboris, S. Doctor suis temporibus de facili adesse non putat. Scandalum non est timendum, praecipue in illis qui modico victu et vestitu sunt contenti; secus autem esset, si eleemosynas acciperent non solum ad necessitatem victus, sed ad laute vivendum, vel ad divitias congregandas [55]. Porro « facilius impedirentur moderni praedicatores a praedicatione per laborem manuum quam apostoli, qui ex inspiratione scientiam praedicandi habebant, cum oporteat praedicatoribus moderni temporis ex continuo studio ad praedicandum paratos esse » [56].

4. *Mendicitas.*

Liceitas mendicationis probatur primo ex exemplo apostolorum, eorumque discipulorum, et sanctorum.

Porro mendicatio propter Christum est opus poenitentiae, quod iniungitur pro peccatis gravioribus. Alia opera poenitentiae, ut ieiunia et vigilia, macerant corpus et valent contra concupiscentiam carnis; alia humiliant hominem et valent contra superbiam spiritus. Sed nihil potest esse inter opera poenitentiae, quod hominem magis

---

52 *ib. ad 7um;* cf. *ad 9um.*
53 *ib.*, c. 7, *ad 12um.*
54 *c. Imp.*, c. 7, *tertio.*
55 *ib.*
56 *ScG.*, l. 3, c. 135.

humilem et abiectum reddit quam mendicatio. Unde naturaliter omnis homo mendicare erubescit. Ergo sicut ad statum perfectionis pertinet quod homo ieiunium et vigilias assumat, ut carnis concupiscentiam domet; ita ad perfectionem vitae pertinet, si aliquis mendicationem assumat propter Christum ut spiritum humiliat.

Manifestum est autem quod mendicitas cum quadam abiectione est. Sicut enim pati ignobilius est quam agere, ita accipere quam dare, et regi et obedire quam gubernare et imperare; quamvis, propter aliquid adiunctum, possit recompensatio fieri. « Accipere necessaria ad victum, actus est humilitatis in his qui tantum se humiliaverunt propter Christum, ut se subiicerent egestati; quae quidem virtus est eminentior quam liberalitas »[57].

Ea autem quae abiectionis sunt sponte assumere, ad humilitatem pertinet. Non autem simpliciter, sed secundum quod necessarium est. Humilitas enim est virtus, et nihil agit indiscrete. Assumere quodcumque abiectum non est humilitatis, sed stultitiae. Humilitatis est, assumere abiectum quod necessarium est fieri propter virtutem, ut si caritas evigit quod proximis aliquod officium abiectum impendatur, vel ut alii ad officium abiectum assumendum exemplo adducantur, sicut dux interdum militis officio fungitur, vel si abiectio servit ut medicina illi cuius animus ad immoderatam extollentiam est pronus, debita tamen moderatione servata. Ita etiam humilitatis est abiectionem assumere mendicitatis, si necessarium est ad perfectionem pauperis vitae sectandam quod aliquis mendicet[58].

Cum mendicatio non est nisi expositio propriae indigentiae, quia secus alii pauperibus subvenire non possent, oportet ut illa necessitas vere existat[59]. Etsi mendicare secumfert aliquam abiectionem, non tamen reddit hominem contemptibilem si fit moderate, propter

---

57 *c. Imp.*, c. 7, *ad 7um.*
58 *ScG.*, l. 3, c. 135.
59 *c. Imp.*, c. 7, *tertio.*

veram necessitatem, non ad superfluitatem, sine importunitate, considerata tum conditione personarum a quibus petitur, tum conditione loci, tum conditione temporis, quae omnia observari debent ab his qui perfectionem vitae sectantur. Secus enim, si fieret cum importunitate et indiscrete, vel ad voluptatem vel superfluitatem haberet speciem turpis [60].

Nec verum est, mendicitatem potius impedire finem paupertatis, qui est libertas animi. Obiiciunt quidem, esse non posse quin mendicantes vereantur offendere illos quorum beneficiis vivere debent, ex quo magnum praeiudicium generatur libertati animi; sublata autem illa libertate, de facili alienis peccatis communicabunt, sive consentiendo sive per adulationem sive saltem per dissimulationem, nedum liberius spiritualibus vacant. Respondet autem S. Thomas, homines in virtute perfectos, quales esse debent qui sectantur voluntariam paupertatem, divitias contemnentes, non perdere animi libertatem propter aliqua modica quae ad sustentationem ab aliis accipiunt. Nam homo libertatem animi non perdit nisi propter ea quae in affectu suo dominantur, non autem propter ea quae contemnit [61].

Profecto quaedam dependentia mendicantium a benefactoribus suis agnoscenda est, non tamen reprobanda, sed laudanda. Duplex enim est servitus: timoris et amoris. Qui accipiunt eleemosynas ex cupiditate, servi sunt timoris, nam ea quae cum cupiditate acquiruntur, cum timore possidentur. Qui autem accipiunt ex caritate, servi sunt amoris, et ab hac servitute non sunt liberi servi Christi. Patet ergo quod ille qui propter officium caritatis implendum eleemosynas ad corporis sustentationem accipit, non incurrit servitutem quae sit indigna servis Christi, sed illam quae competit servis Christi [62].

60 *ScG.*, l. 3, c. 135.
61 *ib.*
62 *c. Imp.*, c. 7, *ad 2um.*

Ceterum, religiosi mendicantes qui libertatem et independentiam animi in praedicatione conservant, magis incurrunt occasiones effectus paupertatis experiendi; etenim qui sine adulatione praedicant, non habent gratiam apud malos, sed apud bonos; ideoque quandoque coguntur defectus multos pati, quando scilicet incidunt in illos apud quos sine adulatione gratiam habere non possunt; quandoque autem sine egestate sunt, quando in illos incidunt quorum sine adulatione gratiam habent [63].

V. - Fiducia in Deum.

Dimissio propriorum bonorum per se diminuit securitatem sibi comparandi ea quae ad vitae sustentationem necessaria sunt, maxime cum facultas possidendi etiam in communi excluditur, et praeterea omni iuri adversus alias personas ex titulo praedicationis vel laboris renuntiatur. Inde S. Thomas, cum tota traditione catholica, affirmat religiosos pauperes modo excellentiori fiduciam in Dei providentia collocare. Illis qui omnia sua relinquunt, intentione sequendi Christum, divinae providentiae se committentes, non imminet periculum corporale, etenim, ut Augustinus dicit in libro *De sermone Domini in monte* (lib. 2, c. 17): « Quaerentibus regnum Dei et iustitiam eius non debet esse sollicitudo ne necessaria desint » [64]. Ille qui dimittit omnia propter Christum, spem habet ut sustentetur a Deo. Spes ea non est praesumptuosa neque tentatio Dei, nam qui fiduciam debitam de Deo habet, non praesumptuosus est, neque Deum tentat. Talem autem fiduciam debent habere de Deo pauperes Christi, et praecipue praedicatores veritatis. Adducitur glossa in Lc 10, versiculum « *Nolite portare sacculum* » et 1 *Cor.* 10,9 ad probandum, eos magis Deum tentare, si illam fiduciam non haberent [65].

---

63 *c. Imp.*, c. 7, *ad 1um*, 2ª series.
64 II-II, q. 186, art. 3, *ad 2um*.
65 *c. Imp.*, c. 6, *ad 19um*.

Fiducia in divina providentia est ratio, cur aliquis legitime possit relinquere possessiones suas, quin peccet contra praeceptum sustentandi propriam vitam. Licet ille qui dat omnia propter Christum, subtrahat sibi aliquod auxilium vitae, non tamen omne; quia adhuc remanet ei auxilium divinae providentiae, quae ei in necessariis non deerit, et fidelium devotio [66]. Proinde sacrilegium est dicere, quod illi qui omnia propter Christum dant, se periculo homicidii committunt [67]. Qui dimittit omnia propter Christum, non se exponit fami quae ipsum interimat, quia numquam a Deo ita deseritur quod fame moriatur [68]. Potest enim sine dominio possessionum terrenarum natura conservari cum spe divini auxilii multis modis [69]. Unusquisque tenetur tantum sibi retinere quantum requiritur ut nunc vivere possit; reliqua omnia potest licite dimittere. Quaedam enim res temporales sunt necessariae ad sustentationem vitae praesentialiter, sicut vestis qua induor, et cibus et potus, quibus uti debeo ad praesens. De his si tantum mihi suppetat quod et alii sufficiat, debeo indigenti providere; et alias non debeo mihi totum eripere, ut scilicet nudus remaneam, vel absque cibo et potu tempore comestionis. Quaedam autem temporalia reservantur ad providendum necessitati corporis in futurum, sicut pecunia, possessiones etc.; ista a perfecto viro totaliter aliis dari possunt, quia interim antequam necessitas immineat, potest per divinam providentiam multipliciter subveniri, de qua fiduciam habere monemur in scripturis [70].

Providentia autem divina non ita intelligenda est, quasi superfluam redderet illam providentiam quam homo habere debet de vita sua corporali. Ita Dominus in coena non quidem totaliter revocavit id quod dixerat apostolis, scilicet quod non secum necessaria ferrent; dixit tamen

---

66 *ib., ad 11um.*
67 *ib.*
68 *ib., ad 12um.*
69 *ib.,* c. 6, *tertio, ad 10um.*
70 *ib., ad 7um.*

quod tempore persecutionis, quando a persecutoribus necessaria habere non potuissent, sibi providere deberent Lc 22,35)[71]. Pariter si per inhospitales regiones iter facimus, plura viatici causa licet portare quam domui habemus[72].

Porro pauperes se divinae providentiae committunt non cum spe interventus extraordinarii divini, sed cum spe fundata etiam in probabilitate naturali et ordinaria inveniendi necessaria. Distinguendum enim est in illis in quibus se homo totum committit. Quandoque hoc faciens tentat Deum, quandoque vero non. Sunt enim quaedam in quibus est impossibile hominem iuvari nisi a Deo miraculose operante; sicut si aliquis de muro se praecipitaret sub spe divini auxilii; nisi forte a Deo certificatus esset de futuro eventu aliqua inspiratione. Quaedam autem sunt in quibus possibile est remedium adhibere etiam per causas inferiores; et in istis non est tentare Deum, si se aliquis divino auxilio committit; sicut miles non tentat Deum, qui pugnam ingreditur, de divino auxilio confisus, quamvis de evasione securus non sit. Ex hoc ergo patet quod ille qui omnia sua propter Deum reliquit, non tentat Deum; tum quia plenus fiducia ex divina auctoritate concepta hoc facere debet; tum quia remanent fideles devoti per quos satisfieri ei potest et debet[73]. Verum est sustentationem mendicantium dependere ex voluntate dantium; non tamen propter hoc erit insufficiens. Non enim dependet ex voluntate unius, sed ex voluntate multorum. Non est autem probabile quod in multitudine fidelis populi non sunt multi qui prompto animo subveniant necessitatibus eorum quos in reverentia habent propter perfectionem virtutis[74].

Quia ergo sufficienter probabile est, religiosum sive labore, sive praedicatione, sive mendicatione sibi necessaria vitae procurare posse, ei licet alia media, scilicet

---

[71] *c. Imp.*, c. 6, *ad 16um.*
[72] *ib.*
[73] *ib., ad 19um.*
[74] *ScG.*, l. 3, c. 135.

proprias possessiones, dimittere. Debet etiam rationem habere circumstantiarum quae possibilitatem sustentantionis magis vel minus probabilem reddunt, et iuxta eas maiorem vel minorem sollicitudinem adhibere. Omnino irrationabilis est error eorum qui dicunt nullam sollicitudinem esse habendam, neque mendicando, neque laborando, neque sibi aliquid reservando, sed oportere a solo Deo sustentationem vitae exspectare.

Etenim Deus unicuique rei ordinavit actionem secundum proprietatem eius naturae. Homo autem ex spirituali et corporali natura conditus est. Necessarium est igitur, ut corporales actiones exerceat, et spiritualibus intendat. Tanto perfectior est quanto plus spiritualibus intendit, non est tamen modus perfectionis humanae quod nihil corporale agatur; quia, cum corporale actiones ordinentur ad ea quae sunt necessaria ad sustentationem vitae, si quis ea praetermittit, vitam suam negligit, quam quilibet conservare tenetur. Omnis autem actio requirit sollicitudinem. Exspectare autem a Deo subsidium in his in quibus aliquis se potest per propriam actionem iuvare, praetermissa propria actione, est insipientis et Deum tentatis. Hoc enim ad divinam bonitatem pertinet, ut rebus provideat, non immediate omnia faciendo, sed alia movendo ad proprias actiones. Repugnat igitur divinae ordinationi, et bonitati ipsius, nullam sollicitudinem habere [75].

Simul ergo existunt propria sollicitudo et fiducia in Dei providentia. Agere quidem in nobis est; non tamen in nobis est ut actiones nostrae debitum finem sortiantur, ob impedimenta quae possunt contingere. Hoc dispositioni divinae subiacet. Praecipit Dominus non esse sollicitos de eo quod ad Deum pertinet, scilicet de eventibus nostrarum actionum; non prohibet sollicitos esse de eo quod ad nos pertinet, scilicet de nostro opere. Contra praeceptum Domini agit qui sollicitus est de his quae possunt emergere etiam si ipse proprias actiones exse-

75 *ib.*

quatur, ita quod debitas actiones praetermittat ad obveniendum huiusmodi eventibus, contra quos debemus in Dei providentia sperare. Verba Domini quod non simus solliciti in crastinum non prohibent quin conservemus ea quae sunt nobis necessaria in crastinum, sed ne de futuris eventibus sollicitaremur, cum quadam desperatione divini auxilii; vel ne praeoccupet hodie sollicitudo quae erit habenda in crastino [76].

P. Huizing S.I.
Prof. Hist. iur. can. in Fac. iur. can. Pont. Un. Greg.

76 *ib.*

DE PROPOSITIONE XXXIX SYLLABI PII PP. IX

Die octava decembris a. 1864 Summus Pontifex epistolae encyclicae « Quanta cura » addidit Syllabum et in prop. 39ª hunc damnavit errorem: « *Reipublicae Status, utpote omnium iurium origo et fons, iure quodam pollet nullis circumscripto limitibus* » [1]. Proposito ista iam proscripta fuerat in allocutione consistoriali die 9 iunii 1862, in qua inter alios errores damnatos, Pius IX haec verba fecit: « Omnia praeterea legitimae cuiusque proprietatis iura invadere, destruere contendunt, ac perperam animo et cogitatione confingunt et imaginantur ius quoddam nullius circumscriptum limitibus, quo reipublicae Statum pollere existimant, quem omnium iurium originem et fontem esse temere arbitrantur » [2].

Hic error non est novus in historia iuris et germina quaedam iam inveniuntur apud Sophistas graecos: diversi rhetores fovebant opinionem: « nullam dari veritatem obiectivam, omnia posse probari, omnia refutari »; hinc Democriti (460-370 av. C.) dictum: « revera nihil scimus, in profundo enim veritas latet » [3], et propugnabat perfectum materialismum et atheismum, quem mirabili quadam consequentia excoluit; eius extremus materialismus mechanicisticus ab omnibus fere asseclis materialismi usque ad nostra tempora assumitur. Alii Sophistae scepticismum et relativismum etiam ad vitam practicam applicabant: ita Trasymachus docebat nihil esse iustum nisi quod fortiori utile est (Plato, Republica 320 C); Polus et Callicles [4] tenebant vitam bonam consistere in eo, ut

---

1 *Acta Sanctae Sedis,* 3 (1867, p. 172.

2 Allocutio « Maxima quidem » 9 iunii 1862.

3 H. Diels, *Die fragmenta der Vorsokratiker,* 5 ed. cura Kranz, Berlin, 1934.

4 *ibidem.*

quisque cupiditatibus quo potest modo indulgeat (Gorgias, 491 E).

Carneades Cirenensis[5] (213-129 av. C.) qui venit Romam ut legatus Graecorum, negabat omnino ius naturae hoc utens ratiocinio: « nam si ius esset ut calida et frigida, et amara et dulcia sic essent iusta et iniusta eadem omnibus » et concludebat ius non esse a natura cum sit mutabile.

Etiam in Digesto Iustiniani Imp., lex 1ª D. I, 4 Ulpianus haec scribit: « Quod populo placuit, legis habet vigorem ».

Potestas illimitata Status novos invenit defensores praesertim tempore absolutismi politici saec. XVI et sq. Inter praecipuos scriptores fuit Nicolaus Machiavelli qui in opere « Libro del Principe » (1532) tenet: Principem omnia media ad fines politicos utilia adhibere posse, etsi honestati non congruant, ut mendacia, fraudes, oppidorum opportunas excitiones etc.

Inter philosophos eminet Thomas Hobbes[6] (1688-1679) qui in suo opere: « Elementa philosophica de cive » (1642) has deducit conclusiones: « utilitas propria est unicum et supremum criterium boni et mali; homo habet ius absolutum contra omnes et ad omnes id quod egoismo inservire potest ». Concrete spectatum, hoc ius nihil aliud est nisi ius fortioris, ius pendet a vi quam quis possidet. « Ante imperia, iusta aut iniusta non existere » (De cive, c. 12, n. 1). « Quid in cive furtum, quid homicidium, quid adulterium, quid denique iniuria appellandum sit, id non naturali, sed civili lege determinandum est » (De Cive, c. 6, n. 16).

Homines conveniunt ope contractus ad societatem civilem; orta hac societate oritur primo ius et obligatio. Cessis auctoritati iuribus, populus nulla iam iura erga potestatem civilem habet; *haec est absoluta et illimi-*

---

[5] M. Unterstein, *Testimonianze e frammenti dei Sofisti,* Firenze, 1949.

[6] Hobbes, *Opera omnia,* Amsterdam, 1688.

tata; haec statuit quid sit bonum vel malum, quae religio sit amplectenda, etc. Caput civitatis est etiam caput ecclesiae et habet etiam in rebus religionis absolutam potestatem; ipse determinat quaenam dogmata doceri et credi debeant; hinc ipse numquam haereticus esse potest; haeresis est enim opinio religiosa hominis privati contra opinionem Principis. (Hobbes, Opera omnia, Amsterdam, 1688).

Eodem fere tempore, Benedictus de Spinoza [7] (1632-77) cum philosophiae cartesianae summo studio incumbuisset et eam in sensum aperte pantheisticum assumpsisset, in tractatu theologico-politicum, illimitatem potestatem Status defendit. Iuxta ipsum « naturale ius eo usque se extendit quo eius potentia, et consequenter quidquid unusquique homo ex legibus suae naturae agit, tantumque in naturam habet iuris, quantum potentia valet » (Tract. polit. cap. II, § 4). « Ex gr. pisces a natura determinati sunt ad natandum, *magni ad minores comedendum,* adeoque pisces summo naturali iure aqua potiuntur et *magni minores comedunt.* Nam certum est, naturam absolute consideratam, ius summum habere ad omnia quae potest, hoc est, ius naturae eo usque se extendere quo usque eius potentia se extendit. Naturae enim potentia, ipsa Dei potentia est, qui summum ius ad omnia habet... Quidquid itaque unusquique, qui sub solo naturae imperio consideratur, sibi utile iudicat, id summo naturae iure appetere et quacumque ratione, sive vi, sive dolo, sive precibus, sive quocumque demum modo facilius poterit, ipsi capere licet et consequenter pro hoste habere eum qui impedire vult quominus animum expleat suum.

Verum, quia iam ostendimus ius naturae sola potentia uniuscuiusque determinari, sequitur quod quantum unusquisque potentiae quam habet in alterum vel vi vel sponte transfert, tantum etiam de suo iure alteri necessario cedat, et illum summum ius in omnes habere qui summam habet potestatem qua omnes vi cogere et metu

---

[7] Benedictus de Spinoza, *Opera omnia,* Hagae, 1895.

summi supplicii, quod omnes universaliter timent retinere potest: quod quidem ius tamdiu tantum retinebit, quandiu hanc potentiam, quidquid velit exequendi, conservabit; alias precario imperabit, et nemo fortior nisi velit, ei obtemperare tenebitur...

Hinc sequitur quod, nisi hostes Imperii esse velimus et contra rationem agere, omnia absolute summae potestatis mandata exequi tenemur, tametsi absurdissima imperet; talia enim ratio exequi etiam iubet, ut de duobus malis minus eligamus. (Tract. theol. polit. cap. XVI).

Ostenditur ius circa sacra penes summas potestates omnimo esse.

Plurimi sunt qui pernegant hoc ius, nempe circa sacra summis potestatibus competere, neque eos interpretes iuris divini agnoscere volunt; unde etiam licentiam sibi sumunt easdem accusandi, imo ab Ecclesia (ut olim Ambrosius Theodosium Caesarem) excommunicandi. Sed eos hac ratione: 1) imperium dividere, 2) imo viam ad imperium affectare. Sed prius ostendere volo, Religionem vim iuris accipere ex solo eorum decreto qui ius imperandi habent; et Deum nullum singulare regnum in homines habere, nisi per eos qui imperium tenent; et praeterea quod religionis cultus et pietatis exercitium Reipublicae paci et utilitati accomodari, et consequenter a solis summis potestatibus determinari debet, quaeque adeo eius etiam interpretes debent esse. ... Nam illud Regnum esse Dei in quo iustitia et charitas vim iuris et mandati habent. At quod cultus iustitiae et charitatis vim iuris non accipit nisi ex iure imperii, ex antecedentibus patet, ostendimus enim cap. XVI, in statu naturali non plus iuris rationi quam appetitui esse, sed tam eos qui secundum leges appetitus quam eos qui secundum leges rationis vivunt, ius ad omnia quae possunt, habere... Et quia in solo iustitiae et charitatis sive verae religionis iure Dei regnum consistit, sequitur, ut volebamus, Deum nullum regnum in homines habere, nisi per eos qui imperium tenent. (Tract. theol. polit. c. XIX).

Alia nova forma absolutismi orta est ex principiis protestantismi, quando Principibus recognitum est sic dictum « ius reformandi ». In pace Augustana [8] (25 sept. 1551) decreta est suppressio iurisdictionis episcopalis in territoriis Protestantium et liberum exercitium cultus et iurisdictionis iuxta beneplacitum singulorum Principum, admittendo ut legem hoc principium: « cuius regio eius religio ». Qui acceptare nolebant Principis religionem, unum habebant effugium: omnia bona vendere et in exilium ire.

Ad potestatem illimitatam Status devenerunt etiam qui principia Kantiana secuti sunt. Iuxta Kant (1724-1804) ius nihil aliud est nisi summa earum conditionum sub quibus arbitrium et licentia unius cum arbitrio et licentia aliorum secundum legem universalem coexistere potest. Hinc ius non habet originem in Deo vel in natura humana, sed in mera conventione seu contractu quodam hominum. Nam unice per hominum conventionem eae conditiones circumscribi possunt, sub quibus licentia unius cum licentia omnium aliorum coexistere potest. Ut autem haec conventio suum finem obtinere possit, duo requiruntur, ut scil. in lege formam legalem accipiat, et ut adsit potestas, quae ad observantiam huius legis singulos cogere valeat. Societatis civilis officium est haec duo praestare. Ergo societas civilis a iure postulatur, et homines tenentur ad societatem civilem coire, ut ius servare possint. Sed lex civilis est mere externa, idest non requirit motivum moralem ad observandam legem, sed unice, ut lex observetur; aliis verbis, lex civilis praescribit meram legalitatem externam et nititur unice in coactione. Hinc ordo moralis et iuridicus sunt ordines disparati; ordo iuridicus ligat tantum libertatem hominis externam, ordo moralis autem internam; ille stat in mera coactione, hic in motivo interno morali. Sed coactio est

---

8 Pastor, *Storia dei Papi*, vol. VI, p. 536 sqq. ed. Desclée, Roma, 1922.

apud Statum. Ergo ipse solus possidet ius nullis circumscripto limitibus.

Qui absolutismum Status maxime extulit fuit Georgius Fridericus Hegel (1770-1831). Quaestiones quae eum prae ceteris occupabant erant philosophia religionis et philosophia iuris; Kant, Fichte et Schelling haud parum in eum influebant; a religione christiana magis magisque recedens, pantheismum quendam mysticum amplexus est. Iuxta Hegel omnis realitas deducenda est ex Idea absoluta, quae est continua evolutio, continuum fieri absolutum. Sic Hegel statuit idealismum absolutum logicum seu Panlogismum. Applicatio huius principii ad vitam practicam habetur praecipue ubi Hegel de spiritu obiectivo et absoluto tractat. Status est suprema manifestatio Entis absoluti et ideo habet rationem et finem sui in semetipso. Status est simul divinus et humanus, Status est in aeternum sibi ipsi sua lex et suus proprius finis. Ut synthesis iuris et moralitatis est suprema realizatio utriusque, non habetur exageratio affirmando quod Status sit deus, Status est deus praesens, deus realis, Status est ipsa voluntas divina quae manifestatur modo sensibili.

Ut finis absolutus in se Status possidet supremum ius in singulos subditos, qui se huic supremae auctoritati subicere et sacrificare debent: Status est potentia absoluta in terra, habet totam potestatem et totum ius, sine contradictione concipi nequit aliqua potestas et aliquod ius extra ipsum; supremus finis, suprema singulorum obligatio est, ut sint bona membra societatis.

Unica vero forma regiminis quae huic conceptui Status respondet est monarchia constitutionalis, quam Hegel modo perfectissimo in regno Borussiaco verificatam esse putabat.

Quoad pacta internationalia, Status cum sit independens, manet supra omnes stipulationes, ut ex. gr. piscator non committit culpam si ob suum interesse, retibus utens, capit pisces [9].

---

9 HEGEL, *Grundlinien der Philosophie des Rechts*, Berlin, 1821.

Ex supra allata doctrina de Statu fluunt gravissimae consequentiae quoad relationes inter Ecclesiam et Statum. Cum Status iuxta Hegel sit deus in terra praesens seu absolutum ad extra se manifestans, religio autem conscientia de Deo ut Absoluto, hinc Status et religio sunt inseparabiles, sunt unum idemque sub diverso tantum aspectu. Hinc Ecclesia, quae a Statu esset independens, est logice et metaphysice impossibilis. Et inde explicatur, cur Hegel Ecclesiam catholicam acerrime condemnavit et de ipsa opiniones sparsit, quae posteriorem Kulturkampf praeparaverunt. Ex altera parte ecclesiam protestanticam magis adhuc auctoritati supremae civili subiecit, quo utique Principibus non potuit non esse gratum.

Ex principiis ab Hegel defensis in sua philosophia iuris, alii errores orti sunt:

1) theoria centralismi socialis: Status est fons omnis iuris, moralitatis et religionis; obligationes morales et sociales sunt relativae tantum et cum tempore mutantur. Inter praecipuos assertores sunt asseclae scholae historicae: Gustavus Hugo (1764-1844), Fridericus Carolus v. Savigny (1779-1861), Georgius Puchta (1798-1846) qui modo systematico ius consuetudinarium illustrarunt. Historicismus iuridicus nullam admittit fontem iuris nisi ius historicum scil. consuetudines et mores populorum, quae ante leges civitatis adsint, quosque civitas non delere sed interpretari et tueri debeat. Nunc plerique simpliciter Statum sive « voluntatem communem » fontem iuris esse docent. Multi eorum fere tantum institutiones iuridicas variarum Nationum discendas earumque evolutionis leges investigandas esse volunt, praetermissis omnibus principiis absolutis et universalibus.

2) theoria socialismi politici: Status dirigit omnem productionem rerum et mercium et habet supremum ius in proprietatem nationalem. Ita Radbertus († 1875) et multi alii.

3) theoria socialismi democratici quem Ferdinandus Lasalle, Carolus Marx, Fridericus Engels evolverunt.

Hi omnes nituntur principiis hegelianis, et evolvunt elementum materialisticum in systemate hegeliano latens. Si enim ordo ac connexio rerum eadem sunt ac ordo et connexio idearum, si esse est plane idem ac cogitare, tunc perinde est sive idea consideretur, sive res materialis: primum fecit idealismus, secundum materialismus. Et ideo brevi tempore post idealismum hegelianum successit purus materialismus.

4) theoria socialismi anarchici. Pater huius erroris est Petrus Iosephus Proudhom (1809-1865) quem secuti sunt fratres Bruno et Edgar Bauer, Feuerbach, Stirner, etc. et ultimo Bolschevistae inter quos Michaël Bakunin († 1876), Lenin, aliique.

Ad illimitatam potestatem Status veniunt etiam Positivistae iuris, quorum pater considerari potest Augustus Comte [10] (1798-1857) quem multi secuti sunt. (Cours de Philosophie positive, 6 vol. 1830-42). Recentioribus temporibus proposita est theoria autolimitationis Status; praecipuus defensor huius doctrinae fuit G. Jellineck [11] († 1911) prof. Universitatis apud Heidelbergam in Germania et in variis scriptis praesertim in « System der subjektiven öffentlichen Rechte » (1ª ed. 1892) et in Allgemeine Staatslehre (3ª ed. 1914). Iuxta ipsum Status est persona iuridica, titularis, subiectum publicae potestatis quae est vere ius subiectivum, ab ipso appellatum « Herrschafts »; est potestas inconditionata et irresistibilis. Haec potestas publica et summa est *ius proprium Status sese determinandi tantum per propriam voluntatem,* et consequenter determinandi, sicut ei magis placet, extensionem propriae actionis in suos cives et creandi ius obiectivum seu leges sine ullo impedimento ex parte aliorum.

Sed Status, summum imperium habens, potest voluntarie sibi imponere aliquem limitem et ita acceptare

---

[10] A. Comte, *Cours de Philosophie positive,* 6 vol., 1830-42.

[11] G. Jellinek, *System der subjektiven öffentlichen Rechte,* Friburgo in B., 1892; Allgemeine Staatslehre, Berlin, 1910.

obligationes ortas ex aliquo pacto internationali vel ex aliis normis iuris, tamen his non obstantibus, plene servat summum imperium, ita ut pro suo arbitrio, poterit servare vel non pacta internationalia vel leges iam latas. Status definitur: « corporatio territorialis praedita potestate originaria imperandi ». Iurista aliam rationem formalem iuris agnoscere neque debet neque potest praeter liberam voluntatem populi seu civitatis (Die rechtl. Natur d. Staatsverträge, 1880, 3). Valor iuris ultimo semper in eo fundatur, quod hominibus de eius valore persuasum est. In hoc elemento *mere subiectivo* fundatur totus ordo iuridicus. (Allg. Staatslehre, 3 1914, 334).

Tamen Jellineck non est primus qui hanc invenit theoriam, sed illam perfecit et explicavit. Antea proposita fuerat a Rodulpho v. Jhering [12] (1818-1892) in celebri opere « Der Zweck im Recht » (1880). Iuxta ipsum vis creativa iuris est in voluntate obtinendi finem, et medium quo utitur voluntas est vis coactiva. Status est illa societas quae possidet et in quantum possidet vim coactivam. Status sine vi coactiva est contradictio in terminis. Respublica est unicus fons iuris. Ius est collectio ordinationum quae per vim coactivam executionem obtinent: duo elementa constituunt hanc definitionem: ordinatio (Norm) et executio per coactionem (Zwang); et cum Status in determinato territorio habet monopolium coactionis, ipse solus est creator iuris.

Applicationes huius theoriae sunt gravissimae: initio magni belli a. 1914-18 Dr. de Bethmann-Holweg, cancellarius Imperii Teutonici declaravit Dr. Goschen, legato Angliae, tractatus internationales esse cartas dilacerandas et proiiciendas (des chiffons de papier); cf. Livre bleu anglais, 1914, p. 78.

Ex theoriis iam expositis sequitur Statum esse unicum fontem iuris et quidquid Status imperat, illud esse verum ius. Cf. Revue du Droit public et de la Science

---

12 R. IHERING, *Der Zweck in Recht*, Lipsia, 1883; *Der Kampf ums Recht*, Vienna, 1872.

politique, n. 2, Paris, 1919, la doctrine allemande de l'autolimitation de l'Etat par L. Duguit.

Ad eamdem conclusionem pervenerunt sectatores « theoriae purae iuris » seu scholae Viennensis, quae habet ut praecipuum magistrum Hans Kelsen. Essentiam iuris definire vult excludendo omnia elementa ethica, psychologica etc. et considerando tantum formam externam seu meram normam positivam. Reiecto iure naturali, exclusa etiam idea iustitiae quae iuxta Kelsen esset distincta a iure et existimari debeat ut « ideale irrationale » ista theoria considerat ius positivum ut est, sese abstinendo a iudicio valoris. Nota distinctiva huius theoriae est etiam reiectio distinctionis inter ius subiectivum et obiectivum, inter ius publicum et privatum, inter ius et Statum. Ordo iuridicus iuxta hanc theoriam concipi debet ut series graduum (Stufenbau), et in hac serie, supra ius singulorum Statuum est ius internationale intellectum etiam ut ius positivum. Iuxta Kelsen « admitti nequit Statum, cuius voluntas ius est, in aliqua re contra ius, scil. contra suam propriam voluntatem agere. Status nequit iniuste agere, quia tantum ius velle potest ». (Hauptprobleme der Staatsrechtslehre, 1911, 246). In diversis scriptis hanc theoriam Kelsen evolvit, praesertim in opere edito in America « General Theory of Law and State » 1945, et plures alii auctores illum sequuntur ut A. Merkl, F. Sander, F. Kaufmann, F. Schreier, J. Kunz, F. Weger ex Cecoslovachia, S. Rundstein ex Polonia, L. Pitamic ex Iugoslavia, B. Horváth ex Hungaria, A. Ross ex Dania, T. Otaka ex Iaponia etc.

Alii auctores, apriorismo Kantiano dediti, admittunt quidem immutabilia principia iuris, quae ante experientiam rationi insunt, affirmant autem ea pure formalia esse nihilque ex se continere quod regula concreta iuridica esse possit; idcirco omnem normam positivam esse iuridicam, attamen tunc solum rectam, cum ideali sociali sive rectis normis conformis sit; secus non rectam,

attamen nihilominus validam esse. Ita R. Stammler[13] in « Die Lehre von dem richtigen Rechte », Berlin, 1902.

Multi confitentur has opiniones non solvere quaestiones de iustitia et de iure, imo nec sustineri posse. Contra potestatem illimitatam Status scripserunt:

1) omnes defensores iuris naturalis, scil. iuris ad vitam, ad libertatem, ad bona etc. quatenus hoc ius dicit facultatem moralem inviolabilem aliquid habendi; agendi, exigendi, independenter a Statu.

2) Omnes scriptores iuris internationalis, quatenus hoc ius fundatur in principio absoluto « pacta sunt servanda » reiecta theoria autolimitationis, vis fortioris etc.

3) Omnes illi qui admittunt ius nativum, proprium Ecclesiae catholicae.

Cum de his quaestionibus multa volumina conscripta sint, et nimis longum esset omnia referre, quaedam tantum breviter innuemus, prout ratio articuli exposcit.

In antiquitate, Cicero[14] (106-43 av. C.) in suo tractatu « de legibus » haec scribit: « Iamvero stultissimum existimare omnia iusta esse quae sancita sint in populorum institutis aut legibus... Est enim unum ius quo devincta est hominum societas et quod lex constituit una; quae lex est recta ratio imperandi atque prohibendi; quam qui ignorat, is est iniustus sive est illa scripta uspiam sive nusquam. Quod si iustitia est obtemperatio scriptis legibus institutisque populorum, et si, ut eidem dicunt, utilitate omnia mentienda sunt, negleget leges easque perrumpet, si poterit, is qui sibi eam rem fructuosam putabit fore. Ita fit ut nulla sit omnino iustitia, si neque natura est, eaque quae propter utilitatem constituitur, utilitate illa convellitur ». (de legibus I, 15).

---

13 R. Stammler, *Die Lehre von der richtigen Rechte*, Berlin, 1902.

14 M. T. Cicero, *De re publica*, Roma, 1846, ed. A. Mai; *De legibus*, cura J. Vahlen, 2 ed. Berolini, 1883.

« Quod si populorum iussis, si principum decretis, si sententiis iudicum iura constituerentur, ius esset latrocinari, ius adulterare, ius testamenta falsa supponere, si haec suffragiis aut scitis multitudinis probarentur. Quae si tanta potestas est stultorum sententiis atque iussis, ut eorum suffragiis rerum natura vertatur, cur non sanciunt ut, quae mala perniciosaque sunt, habeantur pro bonis et salutaribus? aut cur, cum ius ex iniuria lex facere possit, bonum eadem facere non possit ex malo »? (ib., I, 16).

Nos legem bonam a mala, nulla alia nisi naturae norma dividere possumus; nec solum ius et iniuria natura diiudicatur, sed omnino omnia honesta et turpia.

Perturbat nos opinionum varietas hominumque dissensio, et quia non idem contingit in sensibus, hos natura certos putamus, illa quae aliis sic, aliis secus, nec isdem semper uno modo videntur, ficta esse dicimus. Quod est longe aliter: nam sensus noster non parens, non nutrix, non magister, non poëta, non scaena depravat, non multitudinis consensus abducit a vero: animis, omnes tenduntur insidiae vel ab iis quos modo enumeravi, qui teneros et rudes quos acceperunt, inficiunt et flectunt ut volunt, vel ab ea quae penitus in omni sensu implicata insidet, imitatrix boni, voluptas, malorum autem mater omnium: cuius blanditiis corrupti, quae natura bona sunt, quia dulcedine hac et scabie carent, non cernunt satis.

Etenim omnes viri boni ipsam aequitatem et ius ipsum amant, nec est viri boni errare et diligere quod per se non sit diligendum: per se igitur ius est expetendum et colendum. Quod si ius, etiam iustitia; si iustitia, reliquae quoque virtutes per se colandae sunt. (ibid., c. 18). Quod si metus supplicii, non ipsa turpitudo deterret ab iniuriosa facinerosaque vita, nemo est iniustus atque incauti potius habendi sunt improbi. Nam quid faciet is homo in deserto quo loco nactus, quem multo auro spoliare possit, inbecillum atque solum? ... O rem dignam, in qua non modo docti, sed etiam agrestes erubescant!

Est quidem vera lex recta ratio, naturae congruens, diffusa in omnes, constans, sempiterna, quae vocet ad officium iubendo, vetando a fraude deterreat, quae tamen neque probos frustra iubet aut vetat, nec improbos iubendo aut vetando movet. Huic legi nec abrogari fas est, neque derogari ex hac aliquid licet, neque tota abrogari potest, nec vero aut per senatum aut per populum solvi hac lege possumus, neque est quaerendus explanator aut interpretes eius alius, nec erit alia lex Romae, alia Athenis, alia nunc, alia post hac, sed et omnes gentes et omni tempore, una lex et sempiterna et immutabilis continebit, unusque erit communis quasi magister et imperator omnium, Deus; ille legis huius inventor, disceptator, lator, cui qui non parebit, ipse se fugiet, ac naturam hominis aspernatus, hoc ipso, luet maximas poenas, etiam si cetera suplicia quae putantur effugerit.

(De republica, lib. III, cap. XXII apud Lactantium, Instit. div. VI, 8).

Inter SS. Patres eminent scripta S. Ambrosi[15]. Ep. (338-397) in dura lucta cum imperatrice Iustina in quaestione de basilica tradenda Arianis. Ita dicit S. Doctor: « Mandatur denique: Trade basilicam. Respondeo: Nec mihi fas est tradere, nec tibi accipere, Imperator, expedit. Domum privati nullo potes iure temerare, domum Dei existimas auferendam? Allegatur Imperatori licere omnia, ipsius esse universa. Respondeo: Noli te gravare, Imperator, ut putes te in ea quae divina sunt, imperiale aliquod ius habere, Noli te extollere, sed si vis diutius imperare, esto Deo subditus. Scriptum est: Quae Dei Deo, quae Caesaris Caesari (Matth. XXII, 21). Ad Imperatorem palatia pertinent, ad sacerdotem Ecclesiae. Publicorum tibi moenium ius commissum est, non sacrorum »(M.L. XVI, col. 999).

Propter caedem Tessalonicensium iussu Imperatoris peractam, ita scribit Theodosio Imp. Ambrosius Episco-

---

15 S. AMBROSIUS, MIGNE, Patrologia Latina, vol. XVI, col. 999, 1213.

pus: « Factum est in urbe Thessalonicensium quod nulla memoria habet, quod revocare non potui, ne fieret; imo quod ante atrocissimum fore dixi, cum toties rogarem: et quod ipse sero revocando grave factum putasti, hoc factum extenuare non poteram » (M.L. 16, 1211). « Offerre non audeo sacrificium, si volueris assistere. An quod in unius innocentis sanguine non licet, in multorum licet? Non puto. (M.L., 16, 1213).

S. Augustinus [16] (396-430) plura habet de extensione potestatis civilis: inter alia haec docet: « Quod autem dixi de domino et servo, hoc intelligite de potestatibus et regibus, de omnibus culminibus huius saeculi. Aliquando enim potestates bonae sunt, et timent Deum; aliquando non timent Deum. Iulianus exstitit infidelis imperator, exstitit apostata, iniquus, idolatra: milites christiani servierunt imperatori infideli; ubi veniebatur ad causam Christi, non agnoscebant nisi illum qui in coelo erat. Si quando volebat ut idola colerent, ut thurificarent, praeponebant illi Deum; quando autem dicebat, producite aciem, ite contra illam gentem, statim obtemperabant. Distinguebant Dominum aeternum a domino temporali; et tamen subditi erant propter Dominum aeternum etiam domino temporali. (M.L. 37, 1654).

In « De civitate Dei » libro XIX, cap. 21° ponit sibi hanc quaestionem: « An secundum definitiones Scipionis quae in dialogo Ciceronis sunt, unquam fuerit Romana respublica » et argumentando scribit: « Breviter enim rempublicam definit esse rem populi. Quae definitio, si vera est, nunquam fuit Romana respublica: quia nunquam fuit res populi; quam definitionem voluit esse reipublicae. Populum enim esse definivit coetum multitudinis, iuris consensu et utilitatis communione sociatum. Quid autem dicat iuris consensum, disputando explicat; per hoc ostendens geri sine iustitia non posse rempublicam: ubi ergo iustitia vera non est, nec ius potest esse.

---

16 S. AUGUSTINUS, MIGNE, *Patr. Lat.*, vol. 37, c. 1654; vol. 41, c. 648.

Quod enim iure fit, profecto iuste fit: quod autem fit iniuste, nec iure fieri potest. Non enim iura dicenda sunt vel putanda iniqua hominum constituta: cum illud etiam ipsi ius esse dicant, quod de iustitiae fonte manaverit; falsumque esse, quod a quibusdam non recte sentientibus dici solet, id esse ius, quod ei qui plus potest, utile est. (Sic iustum definivit Thrasimachus apud Platonem, in primo libro de republica, quam definitionem Socrates refutat). Quocirca ubi non est vera iustitia, iuris consensu sociatus coetus hominum non potest esse; et ideo nec populus, iuxta illam Scipionis vel Ciceronis definitionem: et si non populus, nec res populi; sed qualiscumque multitudinis, quae populi nomine digna non est. Ac per hoc, si respublica res populi est, et populus non est qui consensu non sociatus est iuris, non est autem ius, ubi nulla iustitia est: procul dubio colligitur, ubi iustitia non est, non esse rempublicam. Iustitia porro ea virtus est, quae sua cuique distribuit. Quae igitur iustitia est hominis, quae ipsum hominem Deo vero tollit, et immundis daemonibus subdit? Hoccine est sua cuique distribuere? An qui fundum aufert ei a quo emptus est, et tradit ei qui nihil in eo habet iuris, iniustus est; et qui seipsum aufert dominanti Deo, a quo factus est, et malignis servit spiritibus, iustus est?

Disputatur certe acerrime atque fortissime in eisdem ipsis de Republica libris adversus iniustitiam pro iustitia. Et quomiam, cum prius ageretur pro iniustitiae partibus contra iustitiam, et diceretur nisi per iniustitiam rempublicam stare augerique non posse; hoc veluti validissimum positum erat, iniustum esse, ut homines hominibus dominantibus serviant; quam tamen iniustitiam nisi sequatur imperiosa civitas, cuius est magna respublica, non eam posse provinciis imperare; responsum est a parte iustitiae, ideo iustum esse, quod talibus hominibus sit utilis servitus, et pro utilitate eorum fieri cum recte fit, id est, cum improbis aufertur iniuriarum licentia; et domiti se melius habebunt, quia indomiti deterius se habuerunt. (M.L., 41, 648-9). Inter Scholasticos

principem locum tenet S. Thomas A. [17] (1226-74) qui hanc quaestionem tractat praesertim in Summa Theologica, 1ª 2ae, qq. 90-108 et in De Regimine Principum libr. 1° et lib. II c. 1-4 et in commentariis ad libros Politicorum Aristotelis lib. I-III usque ad cap. VI.

Societas civilis radicem habet in ipsa natura humana: « naturale est homini ut sit animal sociale et politicum, in multitudine vivens... Si ergo naturale est homini quod in societate multorum vivat, necesse est in hominibus esse per quod multitudo regatur ». Finis autem proprius auctoritatis legitimae est bonum commune societatis procurare: « Si vero non ad bonum commune multitudinis, sed ad bonum privatum regentis regimen ordinatur, erit regimen iniustum atque perversum ». Tale regimen tyrannis vocatur, sive unus tantum regat, sive totus populus.

Si societas a tali regimine tyrannico gubernatur, habet ius ei resistendi et sese defendi, sed tantum sub quibusdam conditionibus, praesertim si agitur de tyranno regiminis, idest de tyranno, cuius potestas est per se legitima. Conditiones praeciquae sunt: *a*) ut tyrannis sit extraordinario modo gravis; *b*) si e resistentia non est maius malum timendum, *c*) ut non privata sed publica auctoritate tyrannidi resistatur, et ne limites transgrediantur, quos iuxta defensio societatis postulat: « contra tyrannorum saevitiam non privata praesumptione aliquorum, sed auctoritate publica procedendum. Et quidem, si non fuerit excessus tyrannidis, utilius est remissam tyrannidem tolerare ad tempus, quam contra tyrannum agendo multis implicari periculis, quae sunt graviora ipsa tyrannide... Quod si praevalere quis possit adversus tyrannum, ex hoc ipso proveniunt multoties gravissimae dissensiones in populo, sive dum in tyrannum insurgitur, sive dum post deiectionem tyranni erga ordinationem regiminis multitudo separatur in partes... Malis autem

---

[17] S. Thomas, *Summa Theologica*, 1ª 2ae, qq. 90-108. *De Regimine Principum*, lib. 1-2, c. 1-4. *Comm. ad libros Politic.* Aristotelis, lib. 1-III.

solet esse grave, dominium non minus regum quam tyrannorum » (De reg. princ. I, 6).

Praeterea quoad obligationem subditorum obediendi Principibus in omnibus, ponit hoc principium: « Sed contra est quod dicitur Act. 5: *Obedire oportet Deo magis quam hominibus*: sed quandoque praecepta praelatorum sunt contra Deum; ergo non in omnibus praelatis est obediendum...

Ex duobus potest contingere, quod subditus suo superiori non teneatur in omnibus obedire: uno modo propter praeceptum maioris potestatis: ut enim Rom. 13, super illud: *Qui potestati resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt,* dicit Gloss. (ord. Aug. serm. 6 de Verb. Dom. cap 8): « Si quid iusserit curator, numquid est tibi faciendum, si contra proconsulem iubeat? Rursum si quid proconsul iubeat, et aliud imperator, numquid dubitatur, illo contempto, isti esse serviendum? Ergo si aliud imperator, aliud Deus iubeat, contempto illo, obtemperandum est Deo ».

Alio modo non tenetur inferior suo superiori obedire si ei aliquid praecipiat, in quo ei non subdatur... Sic ergo potest triplex obedientia distingui: una sufficiens ad salutem, quae scilicet obedit in his, ad quae obligatur; alia perfecta, quae obedit in omnibus licitis; alia indiscreta, quae etiam in illicitis obedit. (2^a 2^{ae} q. 104 art. 5).

Principibus saecularibus in tantum homo obedire tenetur, inquantum ordo iustitiae requirit; et ideo si non habeant iustum principatum sed usurpatum, vel si iniusta praecipiant, non tenentur eis subditi obedire, nisi forte per accidens, propter vitandum scandalum, vel periculum. (2^a 2^{ae} q. 104 art. 6 ad 3um). Quae S. Thomas de iure gentium breviter habet, v. gr. de relationibus inter populos et civitates, de obligatione standi contractibus initis, de inviolabilitate legatorum, postea a Francisco de Vitoria O.P. et praesertim a Francisco Suarez sunt fuse evoluta.

In tractatu « de legibus » F. Suarez[18] clare affirmat quod « omnium commune axioma est, de ratione et subtantia legis esse, ut pro communi bono feratur: ita ut propter illud praecipue tradatur. Sumitur praeterea haec veritas ex Aristotile, qui lib. 3 Ethic., cap. 6, ait finem civitatis esse bene ac feliciter vivere, et ideo subdit: De virtute et vitio publice cogitant, quicumque curam habent bene instituendi civitatem, utique per leges. Unde in lib. 4, cap. 1, addit: Leges ad rempublicam esse accomodandas, non rempublicam ad leges ». (De legibus, lib. I, cap. 7).

« Si Rex in ipsis legibus ferendis exercet iniustitiam et iniquitatem, praeciipendo rem turpem, et tunc non inducit obligationem per talem actum. Nam lex iniqua non est lex, nec potestas regia est data ad tales leges ferendas. Possunt ergo tunc subditi et debent non obedire Regi in tali praecepto, si de re iniqua sit » (de legibus, lib. III, c. 10, n. 7).

« Circa propositam ergo quaestionem duplex potest referri opinio: una est, potestatem laicam et ius civile per se primo intendere statum politicum, eiusque conservationem et augmentum, ac subinde materiam legum esse illam quae statui politico inservit, et conservationi et augmento eius: et in ordine ad hunc finem has leges ferri, sive in eis vera honestas inveniatur, sive tantum simulata et apparens, dissimulando etiam illa quae iniusta sunt, si reipublicae temporali sint utilia. Haec est doctrina politicorum huius temporis quam praecipue persuadere conatus est Principibus saecularibus Machiavelus, solumque fundatur in hoc, quod non potest aliter temporalis respublica conservari. Secunda sententia referri potest, quae, licet fateatur ius civile solum versari in materia honesta, limitat tamen illam ad materiam iustitiae.

Prior ex his sententiis omnino falsa et erronea est: unde dicendum primo est leges civiles solum posse versari in materia honesta cum proportione, id est, vel praecipiendo honestum, vel prohibendo quod malum est, vel

---

[18] F. Suárez, *De Legibus*, Parisiis, 1856.

saltem illud non praecipiendo: loquor autem de potestate iuris, non facti; vera lex civilis non potest esse de turpi: ratio a priori est, quia lex naturalis prohibet quidquid est turpe: lex autem civilis non potest legem naturalem auferre, nec homo potest simul obligari legibus contrariis: ergo impossibile est ut talis lex civilis sit vera lex, aut obliget... Cum ergo lex naturalis sit lex Dei, ut supra ostensum est, non potest lex civilis contra illam praevalere: debet ergo esse de re honesta, seu consentanea rationi maturali, alias lex non erit.

Addo rationem hanc concludere de omnibus actibus seu materiis contrariis legi divinae, etiam supernaturali, vel etiam canonicae. In omnibus enim vera est illa sententia Apostolorum Act. 5: *Obedire oportet Deo magis quam hominibus,* sive Deus per lumen rationis, sive per lumen fidei loquatur: nam Apostoli de negotio fidei et religionis christianae potissime loquebantur. Quam veritatem tam manifestam esse supponebant, ut iudicium illius adversariis committerent c. 4 dicentes: *Si iustum est in conspectu Dei vos potius audire quam Deum, iudicate.* Unde constat politicos qui doctrinam illam suadent Principibus saecularibus, si sentiant id eis licere et iure posse talia ferre praecepta quae sint contraria religioni verae (de his enim legibus illi potissimum loquebantur), haereticos esse, vel certe atheos, quod verisimilius est. Nam qui credit Deum esse, non potest non credere praecepta eius esse praeferenda mandatis hominum, cum Dei iurisdictio sit longe superior.

Quod autem politici dicunt, non posse rempublicam temporalem vel regnum temporale conservari si in omnibus regulam honestatis aut divinae legis sequatur, omnino falsum est; nam si loquamur de honestate naturali, potius illa necessaria est ad pacem et felicitatem politicam reipublicae humanae, ut etiam ipsa iura civilia fatentur, quae statim referemus. Si vero sit sermo de integritate fidei et religionis, ipsa experientia constat nulla re melius conservari regna, etiam in temporali felicitate, quam obedientia et conservatione catholicae

fidei ac religionis, de quo argumento videri possunt quae copiose scribit Bozius de Signis Eccles.; Bellarminus, lib. 4 de Notis Eccl., cc. 17-18; et Petrus Ribaden. lib. I c. 13 et sq. de Princ. Christ., et fere per totum illud opus prudenter satis ac erudite. (Suarez, de Legibus, lib. III, c. XII, Parisiis, 1856).

Saeculis sequentibus contra absolutismum statalem evoluta sunt principia illuminismi, et ex autonomismo individuali orta est in politica theoria iurium hominis, quae iura innata proclamata sunt primo in America, in constitutione Statuum Unitorum a. 1774, dein in revolutione gallica « Déclaration des droits de l'homme et du citoyen » a. 1789 et denuo a. 1791.

Inter scriptores qui ius naturale defenderunt memorandi sunt: Ioannes Bodin [19] qui diversa opera edidit, praesertim: Les six livres de la République, Parisiis, 1570; Colloquium Heptaplomeres de abditis rerum sublimium arcanis, editum cura L. Noack, Schwerin, 1857; *Iohannes Althusius* [20], Batavus, qui inter alia edidit: Iurisprudentiae Romanae methodice digestae libri II, Basilea, 1586 et 1589; Civilis conversationis libri II, Hanan, 1601 et 1611; Politica methodice digesta, Herborn, 1603, Groningen, 1610.

Hugo Grotius [21]: inter multa scripta, maioris momenti sunt opera iuridica inter quae: De iure belli ac pacis libri tres, Parisiis, 1625; Mare liberum, Leida, 1609; Via ad pacem ecclesîasticam, Parisiis, 1642.

Iohannes Milton [22] (1608-1674). Inter praecipua scripta sunt: Areopagitica (1644), Iconoclasta (1649), Defensio pro populo Anglicano (1651). Opera omnia in 18 vol.: Columbia University Press, New York 1934.

Iohannes Locke [23] (1632-1704). Inter praecipua opera memoranda sunt: Essay concerning human Understan-

---

19 J. BODIN, *Les six livres de la République*, Paris, 1570.

20 I. ALTHUSIUS, *Politica methodice digesta*, Groningen, 1610.

21 H. GROTIUS, *De iure belli ac pacis*, Parisiis, 1625.

22 I. MILTON, *Opera omnia Columbia University Press*, New York, 1934.

23 I. LOCKE, *Opera omnia*, London, 9 vol., 1853.

ding, 1690; ed. Oxford, 1894; Two Treatises of Government, 1690; Of Civil Government ad refutanda principia politica proposita a Thomasio Hobbes.

Iacobus Rousseau[24] (1712-1778) mentem suam declaravit praesertim in opere « Contrat Social », « Discours sur l'inégalité » (1754) « Emile ».

Circa finem saeculi praeteriti plura habuimus documenta supremi magisterii Ecclesiae, scil. celeberrimas encyclicas Leonis XIII[25] in quibus damnantur errores absolutismi statalis, ita encycl. « Immortale Dei » 1 nov. 1885, (A.S.S., vol. 18 p. 161 sq.); « Libertas » 20 iun. 1888 (A.S.S., vol. 20 p. 593 sq.); « Sapientiae christianae » 10 ian. 1890 (A.S.S., vol 22 p. 385 sq.); « Rerum novarum » 15 maii 1891 (A.S.S., vol. 23, 641) quae a Pio PP. XI per encycl. « Quadragesimo anno » nostris temporibus aptata est. (A.A.S., 1931 p. 177 sq.).

Inter recentiora documenta contra illimitatam potestatem Status adest Pii Papae XI[26] epistola encyclica « Firmissimam constantiam » (A.A.S., 1937, p. 189 sq.) in qua defendit principia iustitiae individualis et socialis.

Pius Papa XII[27] in variis allocutionibus damnavit iniustitias a Statibus perpetratas et in pervigilio Nativitatis Domini a. 1944 aperte denuntiavit errorem illimitatae potestatis Status affirmando quod ius positivum humanum existere nequit nisi sit conforme vel saltem non contradicat ordini a Creatore statuto et sub nova luce ab Evangelio manifestato. (A.A.S., 1954 p. 17).

Etiam in laboribus praeparatoriis novissimae Constitutionis reipublicae italicae, cl. Dr. Aloisius Einaudi[28] declaravit in Constitutionibus diversorum Statum introducendas esse leges de iure internationali, et ideam sovranitatis Status seu potestatis absolutae esse ideam

---

24 J. Rousseau, *Oeuvres,* ed. Musset-Pathey, 22 vol., Paris, 1820.

25 Leo PP. XIII, *Acta Sanctae Sedis,* vol. 18, 20, 22, 23.

26 Pius Papa XI, *Acta Apostolicae Sedis,* 1937.

27 Pius Papa XII, *A.A.S.*, 1945, p. 17.

28 *Atti della Commissione per la Costituzione Italiana,* vol. 3°: Verbali della Commissione plenaria del 23-I-1947. Roma.

19

falsam, anacronisticam, intolerabilem in moderna vita sociali. (cfr. Atti della Commissione per la Costituzione Italiana, vol. 3°: Verbali della commissione plenaria del 23 gennaio 1947).

Eamdem doctrinam profitentur plures alii moderni scriptores contra relativismum iuridicum et absolutismum statalem. (cfr. Giorgio Del Vecchio, Lezioni di filosofia del diritto, Milano, Giuffrè, ed 10ª, 1958).

Non obstantibus plurimis erroribus, doctrina Catholicae Ecclesiae magis ac magis splendet et est praesuppositum recti ordinis socialis et pacis inter populos.

I. Lo Grasso S. J.

BIBLIOGRAFIA

I. Petrone, *La filosofia politica contemporanea,* Trani, 1892.
A. Castelein, *Droît naturel,* Bruxelles, 1906.
T. Meyer, *Institutiones iuris naturalis,* Friburgo in Mr., 1907.
L. Le Fur, *La souveraineté et le droit,* Parigi, 1911.
E. Crosa, *Il principio di sovranità popolare dal medioevo alla Rivoluzione Francese,* Torino, 1915.
I. Laski, *Studies on the problem of Sovereignity,* Nuova Haven, 1917.
L. Duguit, *Souveraineté et liberté,* Parigi, 1922.
Klimke Fridericus, *Instit. Hist. Philosophice,* Romae, 1923.
G.B. Biavaschi, *Moderna concezione filosofica dello Stato,* Milano, 1923.
H. Kelsen, *Das Probleme der Souveränität und die Theorie des Völkerrechts,* Tubinga, 1928.
V. Zangara, *Saggio sulla sovranità,* Roma, 1932.
C. Caristia, *Studi recenti sui concetti di sovranità,* in Arch. di studi corporativi, 4 (1935) p. 264 sqq.
F. Battaglia, *La sovranità e i suoi limiti,* Milano, 1939.
A. Messiceo, *Il Diritto internaz. nella dottrina cattolica,* Roma, 1942, pp. 329-421. - Civ. Catt.
Autorità e libertà, Roma, 1945.
L. Taparelli, *Saggio teoretico di diritto naturale,* 8ª ed., Roma, 1949.

DE CESSATIONE RESERVATIONIS PECCATI RATIONE SUI RESERVATI BONA FIDE IN CONFESSIONE RETICITI

Auctores Theologiae Moralis et Iuris Sacramentarii, cum agunt de cessatione reservationis, sibi proponere solent quaestionem utrum cesset reservatio per confessionem factam apud confessarium potestatem in reservata habentem, in his tribus casibus:

1) Si poenitens bona fide (v. gr. ex oblivione) non accusat peccatum reservatum, in confessione valida;

2) si poenitens accusat peccatum reservatum in confessione inculpabiliter invalida;

3) si poenitens accusat peccatum reservatum in confessione sacrilega.

In praesenti studio intendimus agere tantum de primo casu, in quo specialis invenitur difficultas, nec unanimis est solutio Doctorum. Agitur enim de confessione in qua non videtur posse obtineri finis reservationis, cum — ex hypothesi — peccata reservata non manifestentur nec, consequenter, confessarius qualificatus possit de illis iudicium ferre. Ex alia parte, non est cur in aliis duobus casibus exponendis immoremur, cum principia solutionis pro tribus casibus sint eadem et quaestiones in illis solvendis agitari solitae non multum inter se differant. Conclusiones nostri studii facile, congrua congruis referendo, aliis duobus casibus extendi poterunt.

* * *

Quaestio de cessatione reservationis peccati reticiti bona fide in confessione facta apud confessarium potestatem in reservata habentem, iam a multis saeculis agitatur

a Moralistis. De illa agunt satis ample Summae Angelica, Rosella et Sylvestrina, quae citant Petrum Paludanum († 1342), ac si ille quaestionem primus suscitaverit [1]. Postea valde fuse tractatur a magnis auctoribus classicis ss. XVI-XVIII. Non deest brevis allusio in ullo fere ex manualibus modernis Theologiae Moralis.

Paucis auctoribus exceptis, ab omnibus solvitur quaestio *affirmative,* hoc est, in casu proposito cessat reservatio peccati. Manet post hanc confessionem obligatio (ex iure divino) illud peccatum reticitum bona fide potestati clavium submittendi, utpote tantum indirecte absolutum, sed iam non est amplius reservatum. Potest ergo apud quemlibet confessarium, etiam simplicem, accusari et ab eo directe absolvi. Limitationes, quas huic sententiae affirmativae multi auctores classici ponebant, paulatim in oblivionem mandatae sunt, et nunc ab omnibus sententia affirmativa simpliciter et sine ulla restrictione proponi solet. Sed nullus fere invenitur auctor, tum inter classicos tum inter recentiores, qui hanc doctrinam ut *certam* in ordine speculativo audeat proponere. Omnes illam proponunt tantum ut *probabilem.* Nec desunt auctores — etiam in nostris diebus — qui sequentes auctoritatem S. Alphonsi *probabiliorem* habeant in ordine speculativo sententiam negativam.

Data probabilitate speculativa sententiae affirmantis cessationem reservationis, patet auctores admittere eam in ordine practico ut certam haberi et tuto adhiberi posse.

Sed mirum est nullam dari mutationem in gradu certitudinis speculativae in decursu tot saeculorum, non obstante quod praxis universalis, auctoritate ecclesiastica eam tacite approbante, doctrinam tenentem cessationem reservationis semper adhibuerit. Immo etiam post promulgationem C.I.C., in quo tot innovationes in toto instituto reservationis casuum introductae sunt, auctores pergunt notare sententiam affirmativam eadem nota me-

---

[1] *Summa Angelica,* v. Confessio, I, n. 12; *Summa Rosella,* v. Confessio, II, n. 9; *Summa Sylvestrina,* v. Confessio, I, n. 7.

rae probabilitatis speculativae. Nec ullum novum argumentum istis ultimis saeculis pro hac sententia inventum est. E contra, potius dicendum videtur argumenta quae ad probandam probabilitatem in ordine speculativo semper afferri sunt solita, ita materialiter et schematice a multis esse repetita, ut paulatim, ex progressiva simplificatione et confusione elementorum, deformata et enervata esse videantur. Merito posset quis dicere argumenta prout nunc proponuntur in multis ex manualibus scholaribus modernis, non esse sufficientia ne ad probabilitatem quidem speculativam sententiae affirmativae probandam, quam prout proponebantur a magnis auctoribus classicis, procul dubio probabant.

Accedit quod generatim auctores tractant quaestionem de casibus reservatis modo unitario et generali, non satis distinguentes inter peccata ratione sui et peccata ratione censurae reservata, id quod, praesertim post promulgationem C.I.C., perniciosum est. Pro cessatione enim reservationis in reservatis ratione censurae, normae statuuntur in Codice, quae omnes fere difficultates praecludunt. Hae autem normae non possunt applicari cessationi reservationis peccati ratione sui reservati, nisi prius talis applicatio in illo aspectu concreto de quo agitur fieri posse demonstretur. Sunt enim instituta iuridica profunde diversa.

Totum hoc problema est stricte iuridicum quodque proinde methodo iuridica tractari debet, ac sempre debuisset. Sed — id, quod saepe accidit in Iure Sacramentario — auctores, utpote potius Moralistae quam Canonistae, illam tractaverunt methodo et mentalitate propria Theologiae Moralis, non satis attendentes ad aspectus iuridicos quaestionis. Ita accidit ut creata sit circa hoc problema casuistica fere inexhauribilis, quae per plura saecula invariabiliter repetitur quaeque etiam nostris diebus in nonnullis ut dubiae solutionis theoreticae proponitur, ac si ageretur de aliqua quaestione immutabili iuris naturalis vel divino-positivi. Non attenduntur nova elementa iuridica, quae saltem ex praxi et consuetudine

universali et saeculari Ecclesiae deduci possunt ad dubia tollenda et doctrinam non tantum ut tutam in praxi, sed fortasse etiam ut certam in ordine speculativo affirmandam.

Operae pretium esse videtur totam quaestionem retractare. Praeter cognitionem historicam methodi, qua tempore classico tractata est et nostris diebus tractatur quaestio, possunt fortasse erui ex hoc studio aliquae conclusiones practicae non spernendae. Nonne esset utile, si fieri posset, eliminare ex nostris manualibus scholaribus discussionem et probationem quaestionis quae in se iuridice simplicissima est — vel esse potest —, et quae hoc non obstante, tempus pretiosum sumit in scholis Iuris Sacramentarii et Theologiae Moralis, et non parum confert ad complicandum institutum reservationis, iam in se satis complicatum pro generalitate alumnorum — cum praesertim agatur de re cuius cognitio ad scientiam ordinariam sacerdotis pertinere debeat?

Imprimis videbimus quaestionem prout ab auctoribus recentioribus proponitur et solvitur. Postea videbimus modum profundiorem et magis iuridicum, quo auctores classici illam tractabant. Ita facilius, ut videtur, poterimus advertere deficientias in methodo hodierna, atque etiam cum maiore fundamento colligere quid ex historia huius quaestionis erui posse videatur.

I. - Quaestio apud auctores recentiores

Imprimis videamus conspectum generalem sententiarum, et modum quo quaestio tractari solet. Transcribamus aliqua exempla, ut possimus recte iudicium emittere.

Genicot-Salsmans-Gortebecke: Qui apud privilegiatum confessarium confessus est, [...] non iam tenetur reservatione [...] si *valide confitens*, non accusavit reservatum (inculpabiliter). Haec opinio communis, in praxi tuta est, licet quidam contradicant vel restrictionem ponant, ut S. Alphonsus: nam in hac

materia sufficit probabilitas. Ratio autem est: posse per absolutionem auferri reservationem, si id velit confessarius privilegiatus; talem autem voluntatem in eo praesumendam esse quia rationabiliter existimandum est confessarium velle poenitenti opem ferre quantum potest, iuxta formulam: « In quantum possum et tu indiges » [2].

MERKELBACH: Poenitens *ex inculpabili oblivione* omittens peccatum reservatum in confessione, apud confessarium privilegiatum instituta, valide absolutus est. Tenetur tamen postea in confessione manifestare peccatum omissum, sed hoc *probabiliter* iam non est reservatum. Ratio est quia confessarius privilegiatus censetur quantum potest absolvere poenitentem rite dispositum. Ergo censetur eum indirecte absolvere a reservatione, quia hanc potestatem habet [3].

ARREGUI: Vis absolutionis tollit reservationem: ...b) Si [reservatum] non accusetur, adhuc probabiliter, modo et omissio huius et aliorum confessio fiat *bona fide;* nam si adsit, confessarius iure censetur dicere velle efficaciter « *in quantum possum et tu indiges* » [4].

CAPPELLO: In altera hypothesi [reservati inculpabiliter non accusati in confessione valida] poenitens non iam tenetur reservatione, ita ut a reservato postea absolvi queat per simplicem confessarium. Haec sententia est solide probabilis et practice omnino tuta. Ratio est, quia per indirectam absolutionem potest auferri reservatio, si confessarius privilegiatus id velit. Porro talis voluntas in eo praesumenda est, cum rationabiliter existimandum sit confessarium velle poenitenti opem ferre quantum potest, secundum formulam: « *In quantum possum et tu indiges* » [5].

REGATILLO: *Cessat* probabiliter reservatio, ideoque in praxi certo, si poenitens confiteatur sacerdoti *habenti facultatem ad reservata;* sed inculpabiliter reservatum omisit. Nam per absolutionem indirectam peccati reservati potest auferri reservatio, si id velit confessarius privilegiatus. Et praesumitur velle poenitentem iuvare « in quantum possum et tu indiges » [6].

AERTNYS-DAMEN: Quaero 3º. Quid si poenitens in confessione apud *Superiorem* omiserit peccata reservata confiteri? Resp.

---

2 GENICOT-SALSMANS-GORTEBECKE, *Institutiones Theol. Mor.* [13], II, Bruxellis 1951, p. 225, n. 333.

3 MERKELBACH, *Summa Theol. Mor.* [9], III, Parisiis 1954, p. 560.

4 ARREGUI, *Summarium Theol. Mor.* [16], Bilbao 1948, p. 419, n. 611.

5 CAPPELLO, *De poenitentia* [6], Romae 1953, p. 364, n. 393.

6 REGATILLO, *Theol. Mor. Summa,* III, Matriti 1954, p. 322, n. 443.

Dist. Si *oblivione* omiserit, disputatur. *Prima sententia* communius affirmat reservationem auferri; quia Superior praesumitur velle poenitentem rite dispositum ab omni vinculo, a quo potest, liberare; proinde etiam a vinculo reservationis. S. Alphon. hanc sententiam non reprobat. *Secunda sententia probabilior negat,* nisi intentionem absolvendi a reservatis manifestaverit; ratio valde urget, quia, donec peccatum non fuerit Superioris iudicio subiectum, reservatio finem suum non est assecuta, atque ideo non aufertur [7].

Haec exempla sufficiunt. Praeter hunc ultimum auctorem, qui sequitur schema expositionis et sententiam Sti. Alphonsi, omnes alii habent fere ad litteram eundem modum proponendi, probandi et solvendi quaestionem. Hic modus tractandi rem invenitur fere sine ulla notabili differentia apud maximam partem auctorum recentiorum a fine saeculi elapsi. Ita inter praecipuos auctores: BALLERINI-PALMIERI, BULOT, BUCCERONI, SABETTI, HAINE, ELBEL-BIERBAUM, MUELLER, CORNELISSE, LEHMKUHL, TANQUEREY-CIMETIER, PRUEMMER, GOUGNARD, TUMMOLO-IORIO, IORIO, FERRERES-MONDRIA, GOEPFERT, PISCETTA-GENNARO, MARC-GESTERMANN-RAUS, WOUTERS, CONTE A CORONATA, NOLDIN-HEINZEL [8].

---

[7] AERTNYS-DAMEN, *Theol. Mor.* [13], II, Romae 1939, p. 269.

[8] BALLERINI-PALMIERI, *Compendium Theol. Mor.* [10], II, Prati 1894, pp. 354-355; BULOT, *Compendium Theol. Mor.* [3], II, Parisiis 1908, p. 339, n. 593; BUCCERONI, *Institutiones Theol. Mor.* [6], Romae 1915, pp. 511-512, n. 806; SABETTI, *Compendium Theol. Mor.* [7], Ratisbonae 1892, p. 585; HAINE, *Theol. Mor. elementa,* III, Lovanii 1889, pp. 285; ELBEL-BIERBAUM, *Theol. Mor. per modum conferentiarum,* III, Paderbornae 1892, p. 332; MUELLER, *Theol. Mor.* [7], III, Vindobonae 1902, p. 354; CORNELISSE, *Compendium Theol. Mor.* III, Quaracchi 1909, p. 239; LEHMKUHL, *Theol. Mor.* [12], II, Friburgi 1914, pp. 309-310; TANQUEREY-CIMETIER, *Synopsis Theol. Mor. et pastoralis* [13], I, Parisiis 1947, p. 244, n. 461; GOUGNARD, *Tractatus de poenitentia* [7], Mechliniae 1939, pp. 265-266; PRUEMMER, *Manuale Theol. Mor.* [3], III, Friburgi 1922, p. 294-295, n. 428; TUMMOLO-IORIO, *Compendium Theol. Mor.* [5], II, Neapoli 1935, p. 393; IORIO, *Theol. Mor.* [4], III, Neapoli 1954, pp. 309-310; FERRERES-MONDRIA, *Compendium Theol. Mor.* [17] II, Barcinone 1950, p. 406; GOEPFERT, *Moraltheologie,* III, Paderborn 1924, p. 197; PISCETTA-GENNARO, *Elementa Theol. Mor.* V, Torino 1927, p. 551; MARC-GESTERMANN-RAUS, *Institutiones Morales Alphonsianae* [18], II, Lugduni 1928, p. 311, n. 1778; WOUTERS, *Manuale Theol. Mor.* II, Brugis 1933, p. 297; CONTE A CORONATA, *Institutiones Iuris Ca-*

Sunt pauci ii auctores, qui independenter procedunt. Tales sunt D'ANNIBALE, BERARDI, FANFANI, UBACH. Cardinalis D'ANNIBALE defendit sententiam affirmativam, sed multa vestigia conservat distinctionum, quas auctores classici facere solebant:

« Sed utrum absolutio data a *superiore* consumet reservationem quoad ea quae quis [...] nullatenus confessus est? [...] Quaestio voluntatis est; verum quandiu non apparet superiorem ab his absolvere noluisse, ab his quoque eum absolvisse tenendum est, quippe absolvit *in quantum et ipse potest, et poenitens indiget*: sive poenitens eum adierit quasi superiorem ut absolveretur a reservatis, quae nunc recepta; sive quasi simplicem confessarium, ut confiteretur, quae communissima sententia est; exceptis his, quae sacrilege praetermisit, ne ei fraus sua sit lucrosa [9].

BERARDI, conservans hanc distinctionem antiquam, exigit ut confessio fiat praecise ad obtinendam absolutionem a reservatis. Si confessio non fit hac intentione, admittit cessationem tantum in confessione iubilari. Extra hunc casum, dicit se non videre quo solido fundamento possit affirmari cessatio reservationis [10].

FANFANI est forsitan unicus auctor inter recentiores qui absolute negat cessationem reservationis, sine ulla distinctione nec mitigatione. Pro ipso non habet vim argumentum afferri solitum desumptum ex praesumpta voluntate confessarii absolvendi « in quantum potest et poenitens indiget ». « Hoc enim, dicit, valere potest pro peccatis quae accusantur; minime pro peccatis quae nullimode accusata fuere, et quae propterea indirecte tantum fuerunt absoluta » [11].

UBACH se praebet etiam parum inclinem in sententiam affirmantem cessationem reservationis. Tamen non

---

nonici: *De Sacramentis* [2], I, Romae 1951, pp. 438-439; NOLDIN-HEINZEL, *Summa Theol. Mor.* [31], III, Oeniponte 1957, pp. 310-311, n. 365.

9 D'ANNIBALE, *Summa Theol. Mor.* [5]. III. Romae 1908, p. 281, n. 323.

10 BERARDI, *Theol. Mor.* V, Faventiae 1905, pp. 160-161, n. 254.

11 FANFANI, *Manuale Theorico-practicum Theol. Mor.*, Romae 1951, p. 450.

illam negat absolute, potius propter argumentum auctoritatis, quam propter vim argumentorum, quae afferuntur. « Rationem dant, — scribit — quia Superior praesumitur velle tollere omne onus, etiam reservationis. Non negaverimus in specialibus adiunctis [...] posse id rationabiliter praesumi; sed quod possit id praesumi generaliter, non videmus, multo minus cum reservatio non sit aliquod *onus* impositum in poenam, sed limitatio iurisdictionis, *ut causa Superiori deferatur.* Cum tamen haec sententia tot gravibus auctoribus probetur nec appareat absurda, in praxim deduci potest, nisi contrarium in aliquo casu de voluntate Superioris praesumendum sit » [12]. Praeterea notandum est Ubach expresse limitare probabilitatem extrinsecam huius sententiae ad casum quo confessio fiat apud *Superiorem,* non apud delegatum, cum iuxta ipsum, sint pauci auctores qui defendant cessationem reservationis per confessionem factam apud confessarium delegatum. Hoc autem non omnino verum est, ut postea videbimus, nec ex citatione Sti. Alphonsi, ad quem remittit, deduci potest.

* * *

Ex hoc conspectu generali circa modum tractandi et solvendi quaestionem propositam in auctoribus recentioribus, oportet deducamus aliquas conclusiones concretas:

1) Sententia fere unanimis affirmat cessationem reservationis peccati reticiti bona fide in confessione facta apud confessarium potestatem habentem in reservata.

2) Haec sententia fere ab omnibus proponitur tantum ut probabilis.

3) Huic sententiae affirmativae nulla signatur limitatio. Admittitur cessatio reservationis semper ac confessio valida fiat apud confessarium potestatem in reser-

---

[12] Ubach, *Theol. Mor.* [2], II, Bonis Auris 1935, pp. 271-272, n. 2021.

vata habentem, ac peccatum reservatum reticeatur inculpabiliter.

4) Auctores non faciunt distinctionem inter confessionem factam apud Superiorem reservantem vel huius Superiorem (i. e. apud eum qui potestatem habet auferendi reservationem etiam extra forum sacramentale), et confessionem factam apud alium confessarium qualificatum. Generaliter adhibent terminum generalem « confessarium potestatem in reservata habentem », vel aequivalentem. Aliqui expresse aequiparant Superiores (alii dicunt « potestatem ordinariam habentes ») et alios confessarios qualificatos (alii dicunt « confessarios delegatam potestatem habentes »). Sunt qui loquantur tantum de confessione facta apud *Superiorem;* sed ex contextu patet illos adhibere hunc terminum sensu lato, nempe pro confessario iurisdictione (sive ordinaria sive delegata) in reservata praedito. Unus UBACH insistit in distinctione, notando expresse maiorem gradum probabilitatis extrinsecae sententiae affirmantis cessationem reservationis, cum agitur de confessione facta apud Superiorem, quam cum agitur de confessione facta apud delegatum. Pro hac, negat simpliciter —etsi non recte —, dari probabilitatem extrinsecam.

5) Non attenditur ad intentionem qua confessio fiat ex parte poenitentis, utrum scilicet fiat determinate ad obtinendam absolutionem reservatorum, an fiat simpliciter, modo ordinario, et sine speciali attentione ad reservata.

6) Auctores argumentum ad probandam cessationem reservationis desumunt ex praesupposito quod omnes confessarii qui absolvere possunt peccata reservata, possunt si velint auferre reservationem, et ex praesumptione quod omnes confessarii de facto velint tollere reservationem, per absolutionem generalem impertitam poenitenti bene disposito.

7) Auctores non dubitant, cum hoc argumentum proponunt, de veritate praesuppositi. Attentionem defigunt potius in iustificanda praesumptione, quod confes-

sarius velit reservationem auferre cum pronuntiat verba *in quantum possum et tu indiges.* Imo nonnulli ita proponunt argumentum ut videantur cessationem reservationis tribuere efficaciae horum verborum.

* * *

Faciamus aliquas observationes circa valorem huius argumenti, prout nunc proponitur ab auctoribus. De aliis punctis in conclusionibus praecedentibus indicatis agemus postea, cum videamus quomodo quaestionem tractaverint auctores classici, apud quos distinctiones indicatae magnum habebant momentum.

Difficultas quae exurgit attente consideranti valorem argumenti — quod adeo materialiter repetitum invenitur apud omnes fere auctores recentiores —, stat non in praesumptione, sed in praesupposito, si agitur de confessario qualificato qui non sit Superior reservans, vel Superior huius, id est, si agitur de confessario qui non habet potestatem auferendi reservationem extra forum sacramentale. Undenam constat quemlibet confessarium qualificatum (non tantum Superiorem) habere potestatem ad auferendam *reservationem?* Quo fundamento asseritur ut res omnino evidens omnes confessarios qualificatos posse tollere reservationem si velint, quando indirecte absolvunt aliquod peccatum reservatum reticitum bona fide in confessione? — Quod praesumendum sit si hanc potestatem habent, eos velle illam exercere in favorem poenitentis, videtur omnino iustum et clarum. Nulla est difficultas in admittendo quod confessarii qualificati cum pronuntiant verba *in quantum possum et tu indiges* praesumendi sint velle reservationem auferre, si id possunt. Quilibet enim confessarius praesumitur velle facere in favorem poenitentis *quantum potest et poenitens indiget.*

Est evidens ablationem reservationis non pendere a voluntate confessarii qualificati, *qua talis.* Ablatio enim reservationis nihil aliud est quam concessio iurisdictionis

omnibus confessariis, circa illa peccata quae erant reservata. Id autem tantum Superior *qua talis,* vel qui delegationem ad hoc acceperit ab eo, potest facere. Sunt duae potestates diversae: Aliud est habere potestatem ad absolvendum a reservatis, aliud autem habere potestatem auferendi reservationem. Nec concessio potestatis absolvendi a reservatis includit per se concessionem potestatis auferendi reservationem. In argumento de quo agimus videtur supponi quod ablatio reservationis pendet a voluntate confessarii qualificati absolventis *in quantum potest et poenitens indiget,* ac si omnes confessarii eo ipso quod habent facultatem absolvendi a reservatis habeant etiam potestatem auferendi reservationem peccatorum reticitorum bona fide in confessione. Hoc autem probandum esset.

In peccatis ratione censurae reservatis, ablatio reservationis certe non pendet a voluntate confessarii qualificati absolventis absolutione generali, sed a voluntate Legislatoris statuentis ut absolutio generalis valeat etiam pro censuris reticitis bona fide, excepta censura specialissimo modo Sedi Apostolicae reservata (c. 2249 § 2). Sed notantum est, quod vi huius canonis, confessarius qualificatus cum absolvit absolutione generali aliquam censuram reticitam bona fide, non tollit *reservationem censurae* reticitae, sed *censuram quae est reservata.* Per istam absolutionem generalem, disparet *censura reservata,* non tantum *reservatio censurae.* Sublata autem censura, peccatum cui adnexa est talis censura, desinit esse reservatum. Cum autem — ex hypothesi — reticitum sit bona fide in illa confessione in qua per absolutionem generalem ablata est censura ei adnexa, remanet obligatio poenitenti illud peccatum directe potestati clavium submittendi, ut accidit cum quolibet peccato nondum directe, etsi iam indirecte, absolutum. Sed cum per ablationem censurae reservatae, illud peccatum desiverit esse reservatum, potest iam apud quemlibet simplicem confessarium potestati clavium subiici, eodem modo ac si ageretur de peccato quod nunquam fuerit reservatum. Evidens tamen est hanc ablationem censurae reservatae reti-

citae bona fide — et consequentem cessationem reservationis peccati cui adnexa est censura — non pendere a voluntate confessarii, sed a voluntate Superioris, qui hoc modo concreto institutum reservationis configuravit, positive statuens ut absolutio generalis data a confessario potestatem habente in censuras reservatas, attingat etiam censuras bona fide reticitas, et quidem cum tali efficacia ut non tantum dispareat reservatio, sed censura ipsa prorsus absolvatur. Voluntas confessarii nihil operari potest in mensuranda efficacia propriae absolutionis relate ad permanentiam vel ablationem reservationis. Poterit quidem non absolvere — vel non absolvere absolutione generali —, sed si absolvit, absolutio illos effectus producet relate ad reservationem, quos Superior determinavit. Confessarius non potest facere, v. gr., ut per absolutionem generalem auferatur tantum reservatio censurae, ita ut censura non sit amplius reservata, remaneat tamen nondum absoluta et iudicio confessarii qualificati subiicienda.

Etiam cum agitur de peccatis ratione sui reservatis, dicendum est efficaciam absolutionis generalis relate ad reservationem peccati reticiti bona fide, non pendere a voluntate confessarii qualificati, sed a voluntate Superioris reservantis, cuius est determinare utrum peccatum reservatum reticitum bona fide in confessione, pergat esse reservatum necne. Aliis verbis, Superior reservans et tantum ipse (vel eius Superior) potest facere ut omnes confessarii iurisdictionem habeant — quam antea non habebant — relate ad illud peccatum, a momento quo tale peccatum indirecte absolvitur a confessario qualificato. Reservatio enim nihil aliud est quam avocatio peccati ad tribunal superioris limitando iurisdictionem inferiorum. Auferre ergo reservationem non fieri potest nisi concedendo inferioribus illam iurisdictionem, quam ex limitationibus illis impositis non habebant. Talem autem concessionem patet non posse fieri nisi a Superiore, minime vero ab illis inferioribus privilegiatis quorum iurisdictio ex

positiva concessione vel ex exceptione a norma generali, non erat limitata.

Nulla tamen est difficultas in eo quod Superior statuat ut semper ac aliquod peccatum reservatum reticetur bona fide in confessione facta apud confessarium potestatem in illud habentem, et quod indirecte ab illo absolvitur, ipso facto desinat esse reservatum. In hac configuratione instituti reservationis, absolutio indirecta peccati reservati data a confessario qualificato, esset mera conditio ut Superior concederet iurisdictionem omnibus confessariis relate ad illud peccatum quod ante hanc absolutionem erat reservatum. Sed etiam posita hac configuratione, reservatio cessat non quia confessarius potestate absolvendi a reservatis praeditus, formulam generalem absolutionis profert cum intentione adiuvandi poenitentem quantum potest et hic indiget, sed simpliciter quia absolvendo indirecte a peccatis reservatis reticitis bona fide, adimplet conditionem, qua posita extenditur iurisdictio in illud peccatum, ex voluntate Superioris, omnibus simplicibus confessariis, seu aliis verbis, illud peccatum iam non est amplius reservatum. *Qua confessarius* invenitur in eodem gradu relate ad possibilitatem auferendi reservationem, confessarius qualificatus et non qualificatus. Uterque potest absolvere indirecte peccata reticita bona fide in confessione, sed *qua confessarius* neuter potest facere ut haec peccata indirecte absoluta desinant esse reservata. Si ergo datur discrimen ad cessationem reservationis quod attinet, inter peccata reservata indirecte absoluta a confessario qualificato et peccata reservata absoluta a simplice confessario, ita ut illa desinant esse reservata, haec autem pergant reservata, non est quia formula absolutionis generalis — in quantum possum et tu indiges —, efficaciam habeat de se ad auferendam reservationem si profertur a confessario qualificato, non autem si profertur a simplici confessario; sed quia Superior reservans, cuius est stabilire limites reservationis, statuit ut reservatio cesset si absolutio indirecta peccati

reservati datur a confessario qualificato, non vero si talis absolutio datur a simplici confessario.

Ad hanc voluntatem Superioris reservantis probandam deberet dirigi tota argumentatio in hac materia, cum ab illa pendeat utrum reservatio cesset necne. Voluntas confessarii hic operatur eodem modo ac in qualibet alia confessione. Ab illa pendet quod detur vel non detur absolutio, sed non pendet quod cesset vel non cesset reservatio eorum peccatorum quae indirecte absolvuntur.

Magni auctores classici, ut postea videbimus, distinguebant inter confessionem factam apud Superiorem et confessionem factam apud alium confessarium qualificatum. Argumentum quod nunc indiscriminatim applicatur ad probandam cessationem reservationis in confessione facta apud quemlibet confessarium potestatem in reservata habentem, applicabant tantum ad probandam cessationem in confessione facta apud Superiorem. In hoc casu, cum confessarius absolvens sit simul Superior potestatem habens ad auferendam reservationem, recte potest dici quod confessarius absolvens in quantum potest et poenitens indiget, praesumendus est velle reservationem auferre eorum peccatorum quae poenitens bene dispositus et faciens quod est in se, non manifestat in confessione. Habet enim potestatem ad reservationem auferendam, et praesumitur velle iuvare poenitentem in quantum potest.

Si vero confessio fit apud alium confessarium qualificatum, sed qui non sit Superior reservans, non sufficit praesumere eum velle reservationem auferre, sed probandum est eum posse illam auferre. Ad hanc autem possibilitatem probandam, cum nullum directum argumentum habeamus, recurrendum est ad media subsidiaria ut voluntatem illius a quo pendet ablatio reservationis, cognoscamus. Praesumptiones adhibendae sunt non circa voluntatem confessarii, sed circa voluntatem Superioris reservantis, utrum scilicet in confessione de qua agimus, praesumendum sit *Superiorem* velle ut peccata reservata absoluta indirecte a confessariis iurisdictionem

in illa habentibus, pergant esse reservata necne. Et quidem auctores classici, in hoc casu, ad hoc attendebant. Nostris vero diebus, ex confusione et simplificatione nimia materiae, auctores totam vim et attentionem videntur ponere in cognoscendam voluntatem confessarii absolventis quamvis iste non sit Superior reservans, sed confessarius delegatus.

P. ZALBA, in suo recentissimo tractatu de Sacramentis, deserens in hoc puncto schema argumentationis proponi solitae ab auctoribus recentioribus, argumentum desumit ad probandam cessationem reservationis peccati reticiti bona fide in confessione facta apud confessarium habentem potestatem ordinariam vel delegatam absolvendi a reservatis, ex applicatione normae stabilitae in c. 2249 § 2, quoad absolutionem censurae reservatae reticitae bona fide. Transcripto hoc canone, ita argumentatur: « Hoc, quod valet pro censuris ex explicita declaratione verborum, probabilius perinde applicatur ad peccata ratione sui reservata. Nam canon potius videtur referre quod accedit quasi ex natura rei, quam quod conceditur ex benignitate legislatoris. Ex natura rei absolutio a confessario qualificato pronuntiata tollit, praeter censuras, etiam peccata in quantum paenitens indiget. Indiget autem ut reservatum tollatur; ergo tollitur: *quoad culpam tantum* indirecte, ex lege divina; *quoad reservationem,* ut putamus directe, non impediente lege ecclesiastica ut verba absolutionis hunc effectum producant » [13].

Ex omissione argumenti afferri soliti, clare manifetat preclarus Auctor illud sibi non satisfacere [14]. Sed ex

---

13 ZALBA, *Theol. Mor. Summa,* III, Matriti 1958, p. 270, n. 586.

14 Hoc clarius ostenditur ex facto quod in editionibus hispanis *Summarii Theol. Moralis* Patris ARREGUI praeparatis a P. ZALBA, disparuit argumentum afferri solitum quodque P. ARREGUI afferebat, et loco eius insinuatur argumentum analogiae cum norma c. 2249 § 2. (Cfr. ARREGUI-ZALBA, *Compendio de Teología Moral* [2], Bilbao 1947, p. 540, n. 611. In argumento analogiae insistit ipse auctor in articulo: *De vi canonis 2254 § 1 in ordine ad absolvendum a peccatis ratione sui reservatis,* in Periodica 43, 1954, 170, 171.

alia parte, non prorsus independenter videtur procedere a praesuppositis, non sufficienter probatis, quae iacent in illo argumento, prout nunc solet proponi. Videtur supponere Auctor absolutionem datam a confessario potestatem sive ordinariam sive delegatam habente in reservata, habere efficaciam de se ad auferendam reservationem, ut eruitur ex ultimis verbis: ... « non impediente lege ecclesiastica ut verba absolutionis hunc effectum producant ».

Sed positio videtur esse inversa: verba absolutionis etiam generalis et a confessario qualificato pronuntiatae, non possunt producere effectum auferendi reservationem, nisi lex ecclesiastica — Superior reservans — positive statuat (sive explicite sive implicite) reservationem cessare a momento quo peccata absolvuntur indirecte a confessario qualificato. Superflua esset lex ecclesiastica quae impediret ut verba absolutionis effectum auferendi reservationem producant, cum verba absolutionis de se radicaliter inefficacia sint ad talem effectum producendum, nisi Superior praeter iurisdictionem absolvendi a peccatis reservatis concesserit etiam confessario potestatem auferendi reservationem. Ex eo ergo quod talis lex impediens non existat, non potest quidquam erui circa potestatem auferendi reservationem peccati reticiti bona fide. Probandum est legem (consuetudinem, solidam praesumptionem voluntatis Superioris) existere, quae statuat cessationem reservationis, id est, concessionem iurisdictionis omnibus confessariis, a momento quo aliquod peccatum reticitum bona fide in confessione, indirecte absolvitur a confessario qualificato.

Non negamus aliquod posse argumentum erui ex c. 2249 § 2, ad probandam cessationem reservationis in peccatis ratione sui reservatis reticitis bona fide. Hoc autem argumentum non videtur posse deduci ex applicatione normae huius canonis, qui agit tantum de censuris, ad peccata ratione sui reservata. Neque adhiberi posse videtur in hoc casu argumentum analogiae proprie dictae inter absolutionem peccati ratione censurae reservati bona

fide in confessione reticiti, et absolutionem peccati ratione sui reservati eodem modo reticiti, cum reservatio censurae institutum iuridicum sit longe diversum a reservatione peccati. Argumentum, si quod potest haberi ex canone 2249 § 2, videtur esse deducendum ex logico fundamento quod canon praebet ad praesumendam voluntatem Superioris, procedendo a fortiori. Potest ita evolvi: Peccata quibus adnectitur censura reservata solent esse graviora quam peccata quae reservantur ratione sui. Iam vero. peccata reservata ratione censurae, quae bona fide reticentur in confessione valida facta confessario iurisdictionem habenti in reservata, certo desinunt esse reservata, si confessarius absolvit absolutione generali, ut fieri solet. Hoc posito, non esset congruum nec videtur credibile Superiorem velle auferre reservationem peccatorum, quae graviora solent esse (peccata reservata ratione censurae), non vero velle auferre reservationem peccatorum, quae solent esse leviora (peccata ratione sui reservata). Ergo, cum non habeamus normam iuridicam quae nobis directe manifestet voluntatem Superioris circa cessationem reservationis in peccatis ratione sui reservatis, iure possumus praesumere voluntatem Superioris esse ut etiam in istis cesset reservatio, semper ac peccatum reticeatur bona fide in confessione valida facta confessario qualificato [15].

Argumentum ex c. 2249 § 2 ita deductum placet, cum canon tantum adhibeatur ut indicium ad praesumendam voluntatem Superioris. Fatemur tamen hoc argumentum solum non esse sufficiens ad probandam cessationem reservationis in peccatis ratione sui reservatis. Nec ad illud attendunt generatim auctores recentiores, qui in hoc puncto non solent recurrere ad c. 2249, sed contenti sunt argumento quod supra retulimus, et quod diximus non probare si ad confessarios qualificatos, qui non sint simul Superiores, applicetur.

---

15 Hoc argumentum ita, quoad substantiam, propositum invenitur iam in auctoribus classicis. Cfr. Lugo, *De Sacramento Poenitentiae*, disp. 20, sec. 7, n. 91.

Tamen sententia quae affirmat cessationem reservationis in omni casu, nobis videtur non tantum probabilis sed certa, vel saltem probabilissima. Hanc conclusionem eruemus ex historia huius quaestionis.

II. - Quaestio apud auctores classicos.

Non obstantibus quibusdam inconsequentiis et confusionibus, generatim problema in suo vero sensu iuridico proponebatur et solvebatur a magnis auctoribus classicis. Attentio ponebatur non in interpretanda voluntate *confessarii absolventis, sed Superioris iurisdictionem exercentis vel concedentis ad tollendam reservationem.* Distinguebant duos casus eosque sive simul sive separatim discutiebant: 1) Confessionem factam apud Superiorem; 2) confessionem factam apud alium confessarium qualificatum. Sententia communissima affirmabat in primo casu cessare reservationem. Relate ad secundum casum, maior erat dissensio opiniorum. Tamen etiam communis erat sententia affirmativa.

1) *Confessio facta apud Superiorem.*

In hoc casu nullum potest esse dubium de eo quod Superior possit si velit auferre reservationem semper ac indirecte absolvit peccatum reservatum reticitum bona fide. Sed optime animadvertunt auctores ablationem reservationis fieri non vi absolutionis indirectae peccati, sed vi potestatis ad tollendam reservationem: « quia peccatum et reservatio peccati — scribit Lugo — sunt vincula diversa: potest ergo Superior directe velle auferre vinculum reservationis, etiam quando indirecte solum aufert peccatum. Non ergo debet hoc fundari in sola vi indirectae absolutionis; hoc enim bene impugnat P. Vasquez: sed in potestate Superioris, qui potest directe auferre reservationem eorum, quae indirecte absolvit » [16].

[16] Lugo, *De Sacramento Poenitentiae,* disp. 20, sec. 7, n. 90.

Hoc principio firmiter et clare stabilito, totum problema reducitur ad quaestionem facti. « Tota ergo difficultas praesens — prosequitur LUGO —, non est, nec esse debet circa possibilitatem; sed circa factum, seu voluntatem an de facto velit Superior tollere directe reservationem pro oblitis, quoties absolvit subditum » [17].

Sed quamvis quaestio sic in suis claris terminis proponatur, magnas habet in se difficultates, ut optime notat SUAREZ: « Sed hoc ipsum est quod inquirimus, unde talis intentio, seu voluntas praesumatur, aut colligatur; non enim quaelibet praesumptio sufficit, sed debet esse sufficiens manifestatio voluntatis, cum per eam debeat conferri iurisdictio inferiori sacerdoti ad absolvendum a tali peccato. Erat enim iurisdictio per reservationem ablata, quae restitui non potest nisi per voluntatem reservantis; haec ergo voluntas debet sufficienter manifestari; in illo autem casu nullum est sufficiens signum talis voluntatis, nam sola absolutio non est; quod autem poenitens dicturus fuisset peccatum, si recordaretur, et tunc auferretur tam culpa, quam reservatio, parum refert, quia conditionalis nihil ponit in esse, et hic et nunc nihil horum factum est. Accedit tandem (quod me maxime movet) quia per illam confessionem satisfactum non est intentioni reservantis; quia nec peccatum novit, nec pro illo satisfactionem imposuit, nec medicinam adhibuit, quae sunt praecipue per reservationem intenta; ergo non est cur credamus, superiorem abstulisse reservationem » [18].

Totus ergo labor doctorum impenditur in ponderandis rationibus quae militant pro et contra praesumptionem quod Superior velit reservationem auferre. Non est cur in illis expendendis immoremur, cum pro nostro scopo sufficiat delineamenta generalia indicare. Non obstantibus difficultatibus quae militant contra, *communissima* sententia affirmat cessationem reservationis in

---

17 LUGO, *loc. cit.*, n. 91.
18 SUAREZ, *De Sacramento Confessionis*, disp. 31, sec. 4, n. 13.

casu. Recensio auctorum illam defendentium crescit magis magisque decursu saeculorum. SUAREZ enumerat inter defensores SUMMAS ANGELICAM, ROSELLAM, SYLVESTRINAM, et auctores GABRIELEM, ADRIANUM, NAVARRUM, PALUDANUM, COVARRUBIAS, CANO, LEDESMA [19]. Citemus praeterea nominatim, ut clarius appareat auctoritas huius sententiae, HENRIQUEZ, SANCHEZ, CONINCK, VIVA, SALMANTICENSES, LUGO, BUSEMBAUM, LA CROIX, HOLZMANN, DIANA, qui dicit se adhaerere viginti et sex Doctoribus citatis a PASQUALIGO pro hac sententia [20]. Auctores qui *absolute* teneant sententiam negativam, non inveni. DICASTILLO asserit hanc esse sententiam quorumdam recentiorum. Nullum tamen auctorem nominatim citat. Saepe citantur pro sententia negativa, sine ulteriore declaratione, auctores qui hanc sententiam non absolute, sed cum magnis mitigationibus defendunt. Isti auctores eodem iure possent recenseri inter defensores sententiae affirmativae, dummodo subintelligatur eos non absolute, sed positis quibusdam limitationibus illam defendere. Ita, v. gr. S. ALPHONSUS enumerat inter defensores sententiae negativae, SUAREZ, CONCINA, ANTOINE, SYLVESTRUM, ANGELUM, ROSELLAM et GABRIELEM [21], qui potius sunt recensendi inter defensores sententiae affirmativae. Videamus quid teneat P. SUAREZ, qui procul dubio est auctor qui hanc sententiam magis evolvit.

Distinguendi sunt duo modi confitendi apud Superiorem: « Unus est ordinarius ad communem confessio-

---

19 SUAREZ, *loc. cit.* n. 12.

20 HENRIQUEZ, *De poenitentiae sacramento*, lib. 3, cap. 15; SANCHEZ, *De matrimonio*, lib. 8, disp. 15, n. 21; CONINCK, *De Sacramento Poenitentiae*, disp. 8, dub. 12, conclusio III, nn. 93-95; VIVA, *De Poenitentia*, q. 9, art. 4, n. 4; SALMANTICENSES, *De Sacramento Poenitentiae*, trac. 6, cap. 13, punct. 3, nn. 43-46; LUGO, *De Sacramento poenitentiae*, disp. 20, sec. 7: BUSEMBAUM, *De Sac. Poen.* cap. 2, dub. 4, n. 596; LA CROIX, *Theol. Moralis*, lib. 6, pars 2, cap. 2, dub. 4, § 12, n. 1695; HOLZMANN, *De sac. Poenit.*, cap. 2, art. 2, § 2, n. 697; DIANA, *Theol. Mor.*, trac. 5, resol. 26, n. 2.

21 S. ALPHONSUS, *Theol. Mor.* lib. 6, tr. 4, cap. 2, dub. 4, n. 597.

nem faciendam de peccatis communiter occurrentibus, absque ulla mentione vel intentione casuum reservatorum. Secundus modus est, quando confessio specialiter fit Superiori, vel habenti iurisdictionem eius, ad hunc finem exonerandi omnino conscientiam, et consequendi absolutionem peccatorum reservatorum, si quae fortasse poenitens habeat »[22].

SUAREZ defendit reservationem peccati reticiti bona fide cessare tantum cum confessio fit hoc posteriori modo, nempe cum poenitens instituit confessionem apud Superiorem ad hunc finem ut consequatur absolutionem reservatorum. In hoc enim casu, merito praesumi potest Superiorem velle liberare subditum ab omnibus reservatis, etiam ab illis quae ex oblivione reticentur, cum sciat subditum ad ipsum accedere ea praecise intentione, ut quoad fieri possit liber maneat ab omni onere peccatorum suorum. Iuxta SUAREZ, auctores ab ipso citati pro sententia affirmativa — quos supra retulimus —, intendunt defendere cessationem reservationis praecipue in hoc sensu limitato, non in sensu absoluto.

Si vero poenitens apud Superiorem facit confessionem ordinariam, sine ulla mentione vel intentione obtinendi absolutionem a reservatis, et Superior simili modo absolvit, censet SUAREZ peccatum reservatum reticitum bona fide non desinere esse reservatum. Pro ipso esset « valde absurdum dicere, voluisse Superiorem tollere reservationem, cum de casibus reservatis nihil omnino in ea confessione ageretur, neque in ordine ad illos, sive certos, sive dubios, sive manifestos, sive occultos, absolutio postularetur »[23].

Haec distinctio, quae fere ab omnibus, cum maiore vel minore amplitudine indicatur, generatim reiicitur, ex eo quod non videatur esse necessaria explicita petitio absolutionis ex parte poenitentis et particularis attentio ad reservata ex parte superioris. Clare exponit DIANA: « Sed quoties confitetur Praelato desiderat et petit im-

---

22 SUAREZ, *loc. cit.* n. 14.
23 SUAREZ, *loc. cit.* n. 18.

plicite absolutionem et remissionem maiorem, quam habere possit, ad hoc enim venit omnis poenitens ad confessarium, ut absolvatur quantum fieri possit. Ergo praesumitur etiam Superior velle solvere quantum potest, iuxta desiderium poenitentis. Cur enim non praesumemus eum velle facere id quod faceret absque ulla difficultate quoties a poenitente explicite peteretur? » [24].

Mirum videri potest quod tum SUAREZ tum auctores qui hanc distinctionem tenent, non exigunt ut confessio fiat in ordine ad obtinendam absolutionem reservatorum, quando quis confessionem facit, non apud Superiorem, sed apud alium confessarium iurisdictionem in reservata habentem vi privilegii in favorem ipsius poenitentis concessi — v. gr. per Bullam Cruciatae —, quod privilegium vel pro una confessione vel ad certum tempus concessum est, intra quod poenitens confitetur, sed alicuius peccati reservati obliviscitur. In hoc casu — dicunt — semper praesumitur Superiorem voluisse reservationem auferre, cum concedens tale privilegium in favorem poenitentis, censeatur velle illi favere quantum potest, dummodo privilegio utatur intra tempus assignatum [25].

S. ALPHONSUS ut probabiliorem defendit sententiam negativam, sed ponit tres exceptiones, collectas ex diversis mitigationibus ab ipsis auctoribus qui in rigorem propendunt, propositis. Pro ipso non censetur ablata reservatio, tum in confessione facta apud Superiorem, tum in facta apud delegatum, nisi, *a*) ex aliquo positivo indicio habeatur praesumptio, voluisse Superiorem reservationem auferre (ut dicit CONCINA); *b*) vel poenitens ad hunc adiverit Superiorem, vel habentem facultatem, ut ab omnibus reservatis absolveretur, et hanc intentionem illi manifestaverit (ut ait Suarez); *c*) vel privilegium fuerit concessum in favorem poenitentis, prout est privilegium iubilaei et Bullae Cruciatae. Concedit tamen probabilitatem sententiae affirmanti cessationem reservatio-

---

24 DIANA, Trac. 5, resol. 26, n. 4.
25 SUAREZ, *loc. cit.* n. 20.

nis, sine limitationibus, « tum ob auctoritatem doctorum, qui (ut fatetur CONCINA) communiter eam docent; tum quia probabiliter potest praesumi Superiorem consentire, ut auferatur reservatio, semper ac poenitens confitetur apud habentem potestatem ». Ab hac tamen probabilitate quam concedit huic sententiae, excipit prorsus unum casum: scilicet, « quando adesset positiva praesumptio quod si Superior audivisset peccatum reservatum, absolutionem distulisset » [26].

Ex dictis patet quam diversa sit positio eorum qui absolute tenent cessationem reservationis in omni casu confessionis apud Superiorem, a positione eorum qui diversas limitationes ponunt. Illi praesumunt Superiorem semper velle reservationem auferre. In praxi ergo nulla datur difficultas. Omnes simplices confessarii sciunt a priori, ex applicatione huius principii, se semper habere iurisdictionem in illa peccata reservata, quae poenitens bona fide non accusavit in confessione facta apud Superiorem. Nec ulterius curare debent de circumstantiis quibus facta est confessio ut ex illis deducant quaenam fuerit voluntas Superioris circa cessationem reservationis in illo casu concreto. Positio est clara et valde iuridica.

In doctrina vero eorum qui diversas limitationes ponunt sententiae affirmativae, attendendum est ad intentionem Superioris in unaquaque confessione concreta, utrum scilicet hic determinatus Superior hunc determinatum poenitentem absolvens habeat intentionem auferendi ab eo reservationem peccatorum bona fide reticitorum. Ad hanc intentionem dignoscendam recurritur ad diversas praesumptiones et coniecturas; sed tandem aliquando iudicium relinquitur simplici confessario, qui adiuncta omnia perpendere debet ad discernendum quaenam fuerit intentio Superioris peccatum reservatum bona fide reticitum absolventis, ad hoc ut possit deducere utrum in casu ipse habeat necne iurisdictionem in illud peccatum, iam indirecte a Superiore absolutum. Quot vero

---

26 S. ALPHONSUS, *loc. cit.* n. 597.

difficultatibus sit obnoxia talis subiectiva interpretatio voluntatis Superioris, nemo est qui non videat. Nec sufficienter subvenitur his difficultatibus adhibendo illud, quod ab aliquibus auctoribus exhibetur ut « optimum remedium » ad evitandos scrupulos, scilicet ut poenitens dum confitetur confessario habenti iurisdictionem in reservata, petat ad cautelam absolutionem ab omnibus reservatis quae forte habet, « quia confessarius praesumitur habere intentionem absolvendi poenitentem iuxta ipsius intentionem » [27]. Videtur posse applicari omnibus limitationibus sententiae affirmantis cessationem reservationis, illa verba, quibus Cardinalis D'ANNIBALE reiiciebat limitationem, qua S. ALPHONSUS prorsus excludit a probabilitate huius sententiae casum in quo « adesset positiva praesumptio quod si Superior audivisset peccatum reservatum, absolutionem distulisset »: *Sed haec limitatio* — dicit D'ANNIBALE — *cum in arbitrium confessorum desinat, sollicitis scrupulos augebit, laxis adimet* [28].

Nec videtur haec doctrina posse approbari sub respectu iuridico. Nimis enim insistit in intentione mere interna Superioris. Omnes quidem admittunt cessationem reservationis pendere a voluntate Superioris, non qua confessarii absolventis, sed qua Superioris potestatem habentis ad reservationem tollendam. Sed non satis attendunt ad elementum externae manifestationis voluntatis ad hoc ut concessio iurisdictionis re vera locum habeat, et ad necessitatem cognitionis talis concessionis ex parte confessariorum, ad hoc ut de facto illa iurisdictione in peccata iam non reservata utantur. Nullum datur principium generale, quod independenter ab intentione quam Superior habeat in unoquoque casu concreto, determinet utrum de facto concessa sit iurisdictio omnibus confessariis necne in momento quo Superior absolvit indirecte peccata reservata reticita bona fide. Non enim sufficit in-

---

[27] BONACINA, *De Poen. sac.*, disp. 5, quaest. 7, punct. 5, § 5, n. 4.

[28] D'ANNIBALE, *loc. cit.* nota 26.

tentio absolvendi, sed requiritur praeterea intentio auferendi reservationem eorum quae forte poenitens bona fide non manifestavit. In hoc fortiter insistit VAZQUEZ, praecise ad refutandam sententiam quae affirmat cessationem reservationis sine ulla limitatione, quam « falsissimam » existimat : « Si nullam habeat [Superior] intentionem aliam, quam communem, quam habet quisque Sacerdos, actualem, aut virtualem, quae satis est absolvendi hominem, et iustificandi, nihil aliud operabitur, quam quicumque Sacerdos, ut tollat consequenter omnia peccata, quorum oblitus est poenitens [...]. Quando ergo Superior, qui habebat facultatem haec faciendi, non habuit intentionem aliam, quam communem ministrandi sacramentum absolutionis, nihil aliud effecit, quam alius Sacerdos, et cum nondum iudicaverit de illis in particulari, ad quod reservata fuerunt, ille poenitens non tantum communi praecepto divino tenetur illa confiteri, ut semel saltem de illis iudicium feratur in confessione, sed tenetur ei confiteri, cui reservatum est illorum in confessione iudicium, quia hoc nunquam factum est, nec hanc obligationem videtur abstulisse Superior ex eo quod ab aliis reservatis absolvit, aut aliis tantum communibus, et intendebat sacramenti effectum conferre » [29]. Sed nullum datur criterium securum quo discerni possit utrum Superior habuerit necne, praeter intentionem sacramentaliter absolvendi omnia peccata, intentionem auferendi reservationem eorum peccatorum quae indirecte tantum absolvit utpote non accusata in confessione. Simplices confessarii non possunt certo scire in unoquoque casu concreto utrum habeant necne iurisdictionem in illa peccata iam indirecte absoluta a Superiore, cum intentio Superioris auferendi vel retinendi reservationem, saepe non possit cognosci. Patet quam parum iuridica sit talis conceptio cessationis reservationis et quam obnoxia scrupulis et anxietatibus. Merito derelicta est. Tandem aliquando praevaluit sententia quae sine ulla limitatione

---

29 VAZQUEZ, *De poenitenta,* quaest. 91, art. 3, dub. 5, n. 18.

praesumit probabiliter Superiorem auferre reservationem semper ac indirecte absolvit aliquod peccatum reticitum bona fide in confessione. Ita stabilitur criterium unicum, universale, independens ab examine et criterio uniuscuiusque confessarii particularis.

2) *Confessio facta apud alium confessarium qualificatum.*

Difficultates augentur cum confessio fit non apud Superiorem reservantem, sed apud alium confessarium potestatem in reservata habentem. Hic enim confessarius potest quidem absolvere a reservatis, sed minime potest reservationem auferre, nisi specialem facultatem ad hoc habeat. Optime Lugo: « Infero tertio quid dicendum sit, quando poenitens confessus est non ipsi Superiori sed habenti facultatem delegatam ex privilegio, quales sunt multi Regulares, an tunc etiam censeatur ablata reservatio pro inculpabiliter oblitis. Ratio dubitandi est: quia delegatus ille non potest auferre reservationem, nisi sacramentaliter absolvendo [...] nec potest eam facultatem alteri delegare, sicut potest Superior: quare, licet Superior absolvendo subditum, censeatur auferre reservationem pro oblitis, id dicendum non est de delegato; nam auferre reservationem pro oblitis, non est absolvere ab illis, sed dare facultatem inferiori absolvendi ab iis; delegatus autem non potest dare, aut delegare talem facultatem; ergo non potest auferre reservationem pro oblitis » [30].

Non obstante hac maiore difficultate quae datur cum confessio fit confessario qui non sit Superior, generaliter auctores classici dant eamdem solutionem pro utroque casu. Sunt qui rationem discriminis non videantur animadvertere. Qui illam attendunt, argumentis novis conantur probare cessationem reservationis praesumendam esse etiam quando confessio fit apud confessarium delegatum. Tamen magis certam existimant assertionem si

---

[30] Lugo, *loc. cit.* n. 104.

agitur de Superiore, quam si agitur de confessario qualificato [31].

Duo puncta distingui possunt in hac quaestione: 1) Affirmatio Superiorem velle etiam in hoc casu reservationem auferre. 2) Explicatio theoretica circa modum quo aufertur reservatio.

1) Clare animadvertunt auctores attendendum esse non ad voluntatem confessarii qualificati absolventis indirecte peccata reservata reticita bona fide, sed ad voluntatem Superioris reservantis. Quod autem praesumendum sit Superiorem velle reservationem auferre in hoc casu, deducitur ex paritate rationis cum confessione facta ipsi Superiori. Nulla enim specialis ratio afferri potest, quae exigat maiorem rigorem si confessio fit confessario qualificato quam si fiat ipsi Superiori. Ambo enim potestatem habent in illud peccatum reservatum et possent illud absolvere si eis manifestaretur. Finis reservationis pari modo censetur obtineri si materia reservata praesentetur Superiori reservanti quam si praesentetur alii confessario qualificato. Praesumendum est, ergo, Superiorem velle ut reservatio peccatorum bona fide reticitorum in confessione, auferatur eodem modo iisdemque conditionibus in confessione facta sibi ipsi quam in confessione facta alii confessario qualificato [32].

Aliud argumentum desumitur ex eo quod auctores antiqui indifferenter loquerentur de confessione facta Superiori ac confessario delegato. Suarez adhibet iam hoc argumentum [33]. Lugo insistit in eo quod etiam auctores qui sententiam negativam vel affirmativam cum limitationibus tenent cum agitur de confessione apud Superiorem, nullam differentiam agnoscant ad solutionem quod attinet, inter confessionem factam Superiori et alii confessario potestatem in reservata habenti [34]. Quamvis ces-

---

31 Suarez, *loc. cit.* n. 17.
32 Cfr. Lugo, *loc. cit.* n. 105.
33 Suarez, *loc. cit.* n. 17.
34 Lugo, *loc. cit.* n. 105.

satio reservationis difficilius probetur in confessione facta confessario delegato, tamen generatim extenditur ad hanc confessionem eadem solutio quae datur, iuxta diversas sententias, pro confessione facta Superiori.

Hoc argumentum auctoritatis a CONINCK et SALMANTICENSIBUS proponitur sensu profunde iuridico, ita ut constituat, meo iudicio, argumentum sufficiens ad probandam sententiam affirmantem cessationem reservationis non tantum ut probabilem sed ut certam. Recurrunt ad normam interpretationis quam in hac re constituit haec auctoritas doctorum, cum Superiores sciant et implicite approbent hunc modum interpretandi sua privilegia, seu concessiones iurisdictionis in reservata. En quomodo CONINCK proponat et solvat quaestionem: « Sed difficultas est in confessario habente solum potestatem delegatam per privilegia, quia hic non videtur posse tollere reservationem, nisi absolvendo directe a peccatis. Auctores tamen citati absolute loquuntur de quovis confessario, quare ego credo hoc generaliter posse asseri. Nam cum Pontifices sciant sua privilegia a Doctoribus sic intelligi, ut tales possint etiam tollere reservationem peccati bona fide in confessione omissi; valde probabile est ipsos ea hac intentione dare, quod certum est, quando peccatum est solum reservatum ob annexam excommunicationem »[35].

2) Ad explicationem theoreticam quod attinet circa modum quo reservatio aufertur, auctores putant non agi de delegatione ac si Superior concederet facultatem omnibus confessariis privilegiatis, ut ipsi per absolutionem indirectam peccatorum reservatorum bona fide reticitorum, auferant reservationem delegando iurisdictionem omnibus simplicibus confessariis relate ad illa peccata. Neque concipiunt ablationem reservationis ut concessionem actualem iurisdictionis per novum actum Superioris. Talis enim actus non elicitur, cum Superior ignoret absolutiones quae a confessariis conceduntur. Cessatio re-

[35] CONINCK, *De sac. poenit.*, disp. 8, dub. 12, conc. 3, n. 94.

servationis locum habet iuxta LUGO, « auferendo vinculum quod praelatus imposuerat, et destruendo moraliter voluntatem Superioris suspensivam, statim ablato impedimento, oritur iurisdictio ex prima voluntate, aut potestate data confessariis, quae impedita fuerat per voluntatem contrariam »[36]. Haec explicatio invenitur iam indicata a SUAREZ, qui breviter sed dilucide tangit rem. Confessarius delegatus « licet per se non possit delegare iurisdictionem, potest tamen auferre impedimentum, quo sublato, peccatum manet sub communi iurisdictione. Praesertim quia totum hoc manare debet ab ipso superiore, qui potest hoc modo committere vices suas »[37].

Nobis videtur non agi de impedimento tollendo — quodnam enim est hoc impedimentum quod aufert confessarius cum tandem aliquando ablatio reservationis sit concessio iurisdictionis? —, sed potius de conditione aliqua purificanda, ad hoc ut iurisdictio omnium simplicium confessariorum, quae erat limitata, extendatur etiam ad illa peccata quae erant reservata. Id est, Superior concedit simplicibus confessariis iurisdictionem quae non se extendit ad peccata reservata, *nisi* haec indirecte iam absoluta sint ab aliquo confessario qualificato. Iste, ergo, cum absolvit nihil facit nisi purificare illam conditionem implicite impositam a Superiore, ad hoc ut iurisdictio simplicium confessariorum se extendat etiam ad illa peccata quae erant reservata.

* * *

Neque auctores classici neque auctores recentiores extendunt cessationem reservationis ad casum quo peccatum reservatum reticitum bona fide indirecte absolvatur a simplici confessario seu non habente potestatem in reservata. Pro ipsis res est adeo clara ut ne suscitent quidem quaestionem. Haec peccata reticita in confessione facta simplici confessario absolvuntur indirecte (ex infu-

---

36 LUGO, *loc. cit.* n. 105.
37 SUAREZ, *loc. cit.* n. 17.

sione gratiae) sed remanet obligatio illa subiiciendi potestati clavium apud confessarium potestatem in reservata habentem. P. PRUEMMER est unicus fortasse auctor, qui videtur velle extendere eamdem solutionem ad casum quo confessio fiat apud simplicem confessarium (nisi agatur de reservato cum censura specialissimo modo reservata). Eius tamen mens non clare patet, nec videtur quaestionem hanc concretam sibi praecise proposuisse [38].

Clarum est nullam esse difficultatem intrinsecam in eo quod etiam in hoc casu cesset reservatio. Cum totum pendeat a voluntate Superioris reservantis, Superior posset statuere ut semper ac aliquod peccatum reservatum indirecte absolvitur in confessione etiam a simplici confessario, desinat ipso facto esse reservatum, ita ut remaneat tantum peccatum simplex potestati clavium subiiciendum apud quemlibet confessarium. De facto tamen noluit Legislator Ecclesiasticus cessationem reservationis in hoc casu admittere, quamvis nulla ratio patens inveniri possit quae iustificet diversitatem disciplinae cum agitur de confessione facta confessario qualificato quam cum agitur de confessione facta simplici confessario. In neutra enim confessione peccata reservata praesentantur confessario qualificato, qui de illis iuxta finem reservationis iudicet. Nec ex alia parte, cessatio reservationis pendet a confessario absolvente qua tali, ut supra exposuimus.

Immo non dessunt magnae difficultates practicae in disciplina statuente differentiam inter utramque confessionem. In hac disciplina, confessarius simplex apud quem se sistit poenitens habens peccata reservata iam indirecte absoluta in confessione, debet investigare utrum poenitens fecerit confessionem apud simplicem confessarium an apud confessarium qualificatum. Ex hoc enim facto pendet quod ipse habeat vel non habeat iurisdictionem in illa peccata iam indirecte absoluta in confessione praecedenti. Quam delicata problemata et quot anxietates conscientiae possint oriri ex tali configuratione huius in-

---

[38] PRUEMMER, *Manuale Theol. Mor.* III, p. 294, n. 428.

stituti, facile coniici potest. Tenendum tamen est ut omnino certum, non obstantibus his difficultatibus reservationem peccatorum bona fide reticitorum in confessione facta simplici confessario, non cessare. Talem esse voluntatem Legislatoris indubie deducitur ex unanimi doctrina Doctorum talem interpretationem per saecula proponentium. Quae interpretatio etiam nostris diebus ab omnibus sustinetur.

Conclusiones.

1. Quaestio prout nostris diebus proponitur, non exhibet illa profunda problemata iuridica quae magni auctores classici tractabant. Ex progressiva simplificatione quaestionum et argumentorum, quae agitari solebant, perventum est ad schema quoddam simplicissimum, quod fere ad litteram ab omnibus repetitur, sed in eo confunditur potestas absolvendi a reservatis cum potestate auferendi reservationes, nec argumenta probant cessationem reservationis saltem cum agitur de confessione facta confessario qualificato qui non sit Superior reservans (vel huius Superior) nisi praesupponatur omnes confessarios recipere simul cum potestate absolvendi etiam potestatem auferendi reservationem pro peccatis reticitis bona fide, vel Superiorem velle ut reservatio cesset semper ac aliquod peccatum reticitum bona fide, indirecte absolvitur a confessario potestatem in reservata habente. In hoc autem demonstrando stat tota fere difficultas, ut patet ex auctoribus classicis.

2. Sententia quae affirmat cessationem reservationis tam in confessione facta Superiori quam in confessione facta cuilibet alii confessario qualificato, fuit semper et est etiam nostris diebus sententia *communissima*.

3. Haec sententia affirmativa a maxima parte auctorum classicorum proponebatur simpliciter et sine ulla limitatione. Tamen a Suárez, Vázquez, Concina, S. Alphonso — inter praecipuos —, haec sententia non

acceptabatur nisi cum magnis limitationibus. Hae limitationes paulatim in oblivionem ceciderunt. Auctores recentiores, iam a saeculo elapso, si omnino paucos excipias, sententiam affirmativam sine limitatione ulla defendunt.

4. Non obstante maiore difficultate, quam auctores classici inveniebant in admittenda hac sententia si confessio fit confessario delegato, quam si fit Superiori, tamen eamdem solutionem affirmativam — cum vel sine limitationibus supra indicatis — pro duobus casibus defendebant. Etiam haec distinctio fere omnino praetermittitur ab auctoribus recentioribus. Nunc indiscriminatim affirmatur cessare reservationem si confessio fit « potestatem habenti », sine ulteriore determinatione.

5. Auctores tum classici tum recentiores affirmant hanc sententiam tantum ut *probabilem*. Sed etiam illi qui limitationes supra indicatas ponunt sententiae affirmativae, admittunt sententiam affirmativam sine ulla limitatione posse tuto in praxi adhiberi, cum omnes concedant ei probabilitatem saltem extrinsecam.

6. Auctores recentiores non attendunt ad argumentum quod erui posse videtur ex hac praxi multisaeculari Ecclesiae, quae ut optima norma interpretationis voluntatis legislatoris circa institutum cessationis reservationis, haberi posse videtur. Hoc argumentum propositum est iam saltem a Coninck et Salmanticensibus.

7. Nostris diebus, post decursum temporis adeo diuturni in quo talis doctrina in usu est in Ecclesia, et praeterea apud auctores recentiores fere unanimis est sententia affirmans sine ulla limitatione cessationem reservationis, videtur hoc argumentum ita esse efficax ad probandam hanc sententiam ut eam non mere probabilem sed certam esse affirmari posse videatur.

8. A fortiori haec conclusio valet pro aliis duobus casibus tractari solitis, de quibus diximus nos praescindere, scilicet quando poenitens accusat peccatum reservatum confessario potestatem in illud habenti, sed in confessione ex parte sua inculpabiliter invalida, vel in confessione ex parte sua sacrilega. Pro istis casibus sententia

affirmans cessationem reservationis semper fuit fere unanimis. Iam Salmanticenses asserebant ad probandam cessationem reservationis etiam si confessio fieret apud confessarium delegatum, Superiorem « *ex recepta consuetudine communi Doctorum auctoritate firmata* » tollere reservationem eo ipso quod a delegato poenitens absolvitur [39]. Nostris diebus hoc argumentum desumptum ex consuetudine saeculari videtur esse validum ad firmandam hanc sententiam ut omnino certam.

9. Ad omnes ulteriores discussiones et dubitationes radicaliter secandas, utile forte fuisset ut haec praxis et consuetudo universalis et plurisaecularis Ecclesiae circa cessationem reservationis in tribus casibus enucleatis, in ius scriptum Codicis recepta fuisset, illam inserendo in c. 900 inter circumstantias quibus quaevis reservatio peccati ratione sui reservati cessat. In hodierna enim configuratione instituti reservationis taxative determinentur oportet omnes circumstantiae, quibus cessat reservatio. Id autem quod non factum est in Iure Codicis, utiliter, ut videtur, fieri poterit in Iure scripto futuro, si Legislatori opportunum esse videbitur.

U. Navarrete S. J.
Prof. iur. can. in Fac. iur. can. Pont. Un. Greg.

39 Salmanticenses, *De Sac. Poenit.*, tract. 6, cap. 13, punt. 3, n. 41.

DE CONGREGATIONIBUS RELIGIOSIS EXEMPTIS

Notum est in Ecclesia existere duas species institutorum exemptorum: Ordines scilicet religiosos, et Congregationes quibus concessa sunt specialia privilegia apostolica. Ordines iure exempti sunt (can. 615), congregationes exemptae fiunt vi privilegiorum, ad normam cann. 500 et 618 [1]. Post Concilium Tridentinum communiter admittebatur instituta Regularium esse exempta virtute privilegii quod iure communi continebatur, et huic doctrinae expressis verbis adhaerebant Benedictus XIV et Leo XIII [2]. Ab altera parte congregationes, seu instituta in quibus emittebantur tantum vota simplicia, praesumebantur subiectae Ordinariis locorum nisi possidebant speciale privilegium contrarium [3].

Etsi utile, saepe etiam difficile est cognoscere adamussim conditionem harum congregationum, et quid earum exemptione contineatur. Id prae oculis habebat auctor quando incepit hanc indagationem. Cum ad multa documenta aditus non pateat, huiusmodi conamen necessario incompletum est; humiliter tamen speratur non esse inutile.

Agemus primo de quibusdam congregationibus quae gaudent exemptione, et secundo de quibusdam tantum effectibus huius exemptionis.

---

[1] Cf. Wernz-Vidal, *Jus Canonicum*, III, nn. 396-397; Schaefer, *De Religiosis*, ed. 4, n. 1283; Larraona, *Commentarium pro Religiosis*, vol. VI, 183.

[2] Cf. Benedictus XIV, *Const. Apostolicum ministerium*, § 5, 30 maii 1753, cf. *Bull. Rom. Cont.*, III, § 2, p. 95; Leo XIII, Const. *Romanos Pontifices*, § 7, 8 maii 1881, cf. Gasparri, *Fontes Juris Canonici*, III, n. 582, p. 171; *Coll. P. F.*, n. 422, ASS, XIII; Cappello, *De visitatione ss. liminum et dioeceseon*, II, p. 405, n. 7; Lucidi, *De visitatione sacrorum liminum*, ed. 3, vol. II, n. 167; Wernz-Vidal, *loc. cit.*

[3] Cf. Cappello, *loc. cit.*, Wernz-Vidal, *loc. cit.;* Schaefer, *loc. cit.*

A. Congregationes exemptae particulares.

Sat paucae sunt congregationes exemptae, cum sit regula congregationes religiosas subiici Ordinariis locorum. Tractandas seligimus nonnullas congregationes magis notas.

1. *Passionistae.*

Anno 1727 Benedictus XIII ordinavit Paolo Danei, postea notum ut Paulum a Cruce, eique dedit viva voce licentiam congregandi socios novi instituti quod condere desiderabat [4], quae corporatio hodie habet nomen officiale: *Congregatio Clericorum Discalceatorum Sanctissimae Crucis et Passionis Domini Nostri Iesu Christi,* cuiusque membra sermone vulgari *Passionistae* vocantur [5].

Regula novae congregationis religiosae approbata fuit a Benedicto XIV, litteris 15 maii 1741, 28 martii 1746 [6], et litteris apostolicis *Ad pastoralis,* 18 aprilis 1746 [7]. Postea Clemens XIV constitutione *Salvatoris Domini Nostri,* diei 16 nov. 1769 iterum institutum confirmavit una cum Regulis et Constitutionibus retractatis [8]. Pro statu exempto congregationis peculiare momentum habebat Capitulum II Regularum et Constitutionum, cuius tenor est sequens [9]:

« Domus nostrae suberunt episcopis, in quorum dioecesibus fundatae sunt; itemque praesidibus congregationis

---

4 Cf. Pastor, *The History of the Popes,* versio Peeler, vol. XXXVIII, 459 sq.; *Analecta Juris Pontificii,* 1860, n. 39, col. 69 sq.

5 Cf. *Bull. Rom. Cont.,* V, 74; Helyot-Migne, *Encyclopédie Théologique,* tom. 23, 1044, Heimbucher, *Die Orden und Kongregationen der katholischen Kirche,* II, 342, v. *Passionisten.*

6 Cf. Pastor, *o.c.,* XXXV, 311, et XXXVIII, 460.

7 Cf. Const. *Supremi Apostolatus,* 16 dec. 1769, *Bull. Rom. Cont.,* V, 75, Clementis XIV, eiusdemque bullam *Salvatoris Domini Nostri,* 16 nov. 1769; Pastor, XXXVIII, 460; Helyot-Migne, *o.c.,* 23, 1046; *Analecta, l.c.*

8 Cf. *Bull Rom. Cont.,* V, 105-127; Pastor, *o.c.,* XXXVIII, 460; Helyot-Migne, *o.c.,* 23, 1046; *Analecta, l.c.*

9 Cf. *Bull. Rom. Cont.,* V. 106.

hoc modo: domicilia in quibus duodecim socii religiosi manebunt, plenamque illorum familiam constituent, subjecta erunt episcopo, vel Ordinario in iis dumtaxat, quae ad culturam animarum episcopo commissarum pertinebunt; in reliquia censebuntur exempta, suberuntque superioribus domesticis suis, itemque majoribus praesidibus congregationis, nimirum provinciali, ac praeposito, qui jurisdictionem habebit in universas domus; ea vero loca, ubi duodecim socii non fuerint, nec plene familia, episcopali juri suberunt ad apostolicarum constitutionum praescriptum. Curent propterea socii pie et reverenter obtemperare episcopis, locorumque Ordinariis, quoties vocati fuerint ad impendendam operam suam in spiritualem profectum creditarum sibi animarum obeundo diligenter, ac sancte ex instituti praescripto apostolicas missiones, vel instruendo clerum, virgines Deo sacras, et populum exercitationibus spiritualibus. Harum causa saeculares homines, super duorum numerum non admittantur, sed id pro omnibus illis fiat in praecipuis domiciliis, quae prope religiosi secessus communes domus constituentur » [10].

Inde ex hac regula, apostolica approbatione munita, claret Passionistas eximi a iurisdictione Ordinariorum locorum, exceptis iis quae pertinent ad curam animarum.

Brevi post hanc summae auctoritatis confirmationem Regularum et Constitutionum, idem Pontifex edidit constitutionem *Supremi Apostolatus*, 16 dicembris 1769, in qua affirmavit Passionistas positos esse sub speciali tutela suiipsius et Apostolicae Sedis, et superiorem generalem possidere iurisdictionem super onmes personas, loca, domus, et bona instituti, ac, quod in quaestione exemptionis peculiaris erat momenti, declaravit hanc iurisdictionem exercendam esse independenter ab Ordinariis locorum [11].

---

[10] Textus invenitur *Bull. Rom. Cont.*, V, 106.

[11] Cf. *Bull. Rom. Cont.*, V, 74-76; Pastor, *o.c.*, XXXVIII, 460; *Analecta Juris Pontificii*, 1860, 40, 162.

Haec non videntur esse nisi explanatio eorum quae iam approbata erant in Capitulo Secundo Regulae, modo allatae.

Clemens XIV statuit iurisdictionem quam possidebant superiores congregationis sequentibus verbis: « Item vero in suis officiis plenaria gaudeant auctoritate ea omnia gerendi, ordinandi, et disponendi, quae ipsis in dictis constitutionibus, et regulis attributa, et respective iniuncta, et commendata dignoscuntur, specialiter vero ejusdem congregationis domos, atque personas visitandi, et reformandi, et personas hujusmodi pro merito corrigendi, et emendandi, poenitentiandi, et puniendi, et de loco ad locum transferendi, dioecesani loci licentia super his minime requisita, dictoque praeposito generali, ut justis, et rationabilibus concurrentibus causis in peculiaribus casibus super observantia regularum, et constitutionum ipsius congregationis cum singulis personis dispensare, ac etiam de suorum consultorum, et provincialium, seu majoris partis eorum consilio, et assensu, juxta temporum vicissitudines, et casuum exigentiam nonnihil de earumdem constitutionum rigore quoad integras domos, vel provincias ad tempus remittere valeat, facultatem similiter concedimus, et impertimur » [12].

In eadem constitutione Pontifex concedit Passionistis latissimam communicationem privilegiorum quibus gaudebant ceteri religiosi, tum Ordinum tum congregationum, hisce claris verbis:

« Denique omnia, et singula privilegia, indulta, indulgentiae, et peccatorum remissiones, facultates, et gratias spirituales, quibus similes clericorum seu saecularium, seu etiam regularium, congregationes, earumque domus etiam regulares, nec non generales, aliique superiores, officiales, ministri, et personae ex concessione apostolica, seu alias quomodolibet utuntur, fruuntur, et gaudent, ac uti, frui et gaudere possunt, et poterunt in futurum, eidem congregationi clericorum discalceatorum

---

12 Cf. *Bull. Rom. Cont.*, V, p. 76, § 6.

sanctissimae Crucis, et Passionis Domini Nostri Jesu Christi, illiusque domibus, ac praeposito generali, aliisque superioribus, officialibus, ministris, et aliis quibuscumque personis nunc, et pro tempore existentibus eadem apostolica auctoritate, ac praesentium tenore concedimus, et ad illam, et illas extendimus, et ampliamus, illaque omnia, et singula, perinde ac si principaliter ipsis, ac specialiter, et expresse non autem ad instar concessa, et praesentibus expressa, ac de verbo ad verbum inserta fuissent, omniumque praeterea orationum, jejuniorum poenitentiarum, aliorumque spiritualium, et bonorum operum, quae in universis ordinibus regularibus peraguntur, merita dictae congregationi clericorum discalceatorum, ejusque personis praedictis, ac respective domibus plenarie communicamus »[13].

Clausulae speciales adhibitae in hoc indulto ad significandum decretum legislatoris, institutum scilicet hoc possedere privilegia aliarum congregationum et Ordinum modo aeque principali, id est eodem modo ac instituta quae directe ea receperunt, nullum dubium relinquunt de amplitudine privilegii exemptionis Passionistis concessi.

Ad exemptionem Passionistis concessam ulterius explicandam, Clemens XIV, rescripto 21 septembris 1771, declaravit institutum hoc privilegio munitum esse in iis domibus tantum, in quibus duodecim saltem socii residebant[14] et regularis vigebat observantia. De extensione huius exemptionis Pontifex statuit domus modo indicatas, una cum religiosis in illis habitantibus, earumque ecclesias, exemptas esse a iurisdictione, visitatione et correctione episcoporum et Ordinariorum in quorum dioecesibus domus sitae erant, easque in genere gaudere iisdem privilegiis et exemptionibus quas ceterae congregationes regulares possidebant . Expressae exceptiones huius exemptionis omnes respiciebant curam animarum et admi-

---

13 Cf. *Bull. Rom. Cont.*, V, p. 78, § 11.

14 Hoc iam declaratum est in cap. II regularum et constitutionum, cf. *Bull. Rom. Cont.*, V, 106.

nistrationem sacramentorum, aliasque res quas Concilium Tridentinum vel Constitutiones Apostolicae posuerunt sub iurisdictione episcoporum et Ordinariorum [15]. En textum ipsius rescripti:

« Die 21 Septembris 1771 SSmus Dominus Noster, audita relatione infrascripti Secretarii, in uberiorem elucidationem Constitutionum Clericorum Excalceatorum SS. Crucis et Passionis Domini Nostri Jesu Christi, primum a S.M. Benedicto XIV, per suas Literas in forma Brevis sub datum 18 Aprilis 1746, postmodum clementissime quoque a Sanctitate Sua, per suas literas apostolicas editas die 16 Novembris anni 1769 approbatarum et confirmatarum, et praesertim par. VI et XV, mox dictae Constitutionis declaravit, quoad eas dumtaxat domos in quibus permanent duodecim ex dictis Clericis de familia, et in quibus regularis retinetur observantia, tam ecclesias quam domos ac Regulares ipsos degentes, exemptos et immunes esse a Jurisdictione, Visitatione et Correctione quorumcumque Episcoporum atque Ordinariorum, in quorum respectivis civitatibus ac dioecesibus dictae domus reperiuntur, gaudeantque iisdem privilegis et exemptionibus, quibus, ex Apostolicae Sedis beneficentia, aliae Congregationes Regularium donatae sunt, exceptis, tum iis quae ad curam animarum, et Sacramentorum administrationem pertinent, tum casibus in quibus Episcopis atque Ordinariis iure delegato competit iurisdictio, ad formam SS. Canonum Concilii Tridentini et Constitutionum Apostolicarum, atque ita Sanctitas Sua in perpetuum servari atque exequi mandavit ».

F. M. Card. De Rubeis *Praefectus*
F. N. Archiep. Petren. Secretarius [16]

---

15 Cf. Bizzarri, *Collectanea,* 741-742; *ASS,* I, 97; Gasparri, *Fontes,* IV, 986; cf. etiam Mocchegiani, *Iurisprudentia ecclesiastica,* tom. I, lib. VI; Vermeersch, *De religiosis institutis et personis,* I, n. 367; Lucidi, *o.c.,* vol. II, n. 164; *Analecta Juris Pontificii,* 1860, n. 40, 162, in quo auctor non valde certus fuit de conclusionibus suis iuridicis, de quibus nunc non est dubium.

16 Cf. *ASS,* I, pp. 97-98; Ferraris, *Bibliothecae Supplementum,* IX, v. *Redemptoristae,* p. 681; Gasparri, *Fontes,* IV, 986; Lucidi, *o.c.,* II, n. 174.

Paucis annis post hoc rescriptum editum Pius VI, constitutione *Praeclara virtutum exempla,* 17 octobris 1775, institutum Passionistarum confirmavit, una cum Regulis, et omnibus et singulis favoribus, facultatibus, privilegiis, concessionibus et indultis ipsi concessis [17].

Pius VII, Brevi *Gravissimas inter curas,* 5 augusti 1801, confirmavit Passionistas subesse tutelae Sanctae Sedis [18].

Sub respectu iuridico exemptio Passionistarum magni est momenti, nam, ut nunc videbimus, est exemplo quo S. Sedes usa est in concedendo Redemptoristis et aliis religiosis simili privilegio.

2. *Redemptoristae.*

S. Aphonsus de Liguori, 1696-1787, fundavit Congregationem SS.mi Redemptoris, 9 novembris, 1732 [19]. Institutum natum est tempore iniucundo, et in prima evolutione maxime vexabatur regimine anticlericali marchionis Bernardi Tanucci, qui continuo in civitate neapolitana gubernabat ut Primus Minister et Regens primis quadraginta annis existentiae novae congregationis [20]. Redemptoristae pericula superaverunt, et tandem obtinuerunt approbationem S. Sedis.

Benedictus XIV, Brevi *Ad pastoralis dignitatis fastigium,* 25 febr. 1749, publice approbavit institutum eiusque regulas. 11 augusti 1757, Brevi *Pastoris Aeterni,* idem Pontifex dictae congregationi communicavit prilegia, indulta, favores, et indulgentias quibus gaudebant Patres

---

[17] Cf. *Bull. Rom. Cont.*, VI, pars 1, 161-164; Helyot-Migne, 23, 1047; Pastor, XXXVIII, 461, *Analecta Juris Pontificii,* 1860, 39, 69.

[18] Cf. *Bull. Rom. Cont.*, VII, 164; *Analecta Juris Pontificii,* 1860, 39, 69.

[19] Cf. Pius VI, Const. *Sacrosanctum apostolatus officium,* 21 aug. 1789, in qua Pontifex affert hoc documentum; cf. *Bull. Rom. Cont.*, VI, pars 3, 2111; Helyot-Migne, 23, 1218; Pastor, XXXV, 311, et XXXIX, 371; Heimbucher, II, pp. 345 sq.

[20] Cf. Pastor, XXXIX, 371-372.

Doctrinae Christianae et Congregatio Piorum Operariorum [21].

Hoc tempore domus Redemptoristarum fundatae erant in territorio neapolitano et Statuum Pontificiorum. Hae ab illis separabantur vi decreti S. Congregationis Episcoporum et Regularium, dato 22 septembris 1780 [22]. Unde Redemptoristae Neapolis privabantur privilegiis papalibus; at mox haec restituta sunt indulto pontificio aprilis 1783 [23].

Cum quaedam dubia moverentur circa privilegia hucusque instituto acquisita, Pius VI promulgavit constitutionem *Sacrosanctum apostolatus officium,* 21 aug. 1789 [24], qua confirmavit antiqua privilegia Redemptoristarum, iis addidit maiora quae habebant Passionistae, et haud ambigue communicavit eadem privilegia et exemptiones quibus gaudebant Patres Doctrinae, Congregatio Piorum Operariorum et Passionistae, eo quidem modo ut comprehendebantur omnia iam concessa et in futuro concedenda. Pontifex usus est forma extraordinaria, quae continebat clausulas maximae efficaciae iuridicae [25], quibus publice declaravit privilegia, exemptiones, indulta, et gratias speciales, data vel datura a seipso et aliis Romanis Pontificibus Patribus Doctrinae Christianae, Congregationi Piorum Operariorum, et Passionistis, vi communicationis acquisita esse a Congregatione SS.mi Redemptoris, forma *motu proprio,* et ex certa scientia, ita ut Redemptoristae libere et legitime possent iis uti, frui et gaudere, ac si haec explicite et expresse,

---

21 Cf. Pius VI, Const. cit., *Bull. Rom. Cont.,* VI, pars 3, 2111; Helyot-Migne, 23, 2111; *Analecta Juris Pontificii,* an. 1860, n. 39, col. 69 et 70; Heimbucher, II, p. 347.

22 Cf. Pastor, XXXIX, 373.

23 Cf. Pastor, XXXIX, 373.

24 *Bull. Rom. Cont.,* VI, pars 3, 2111.

25 Cf. *AAS,* I, 95; Bizzarri *Collectanea,* pp. 740 sq.; *Analecta Juris Pontificii,* 1860, n. 39, col. 70 et n. 40, col. 160 sq., ubi auctor asserit exemptionem non posse acquiri communicatione privilegiorum. Huic asserto se opposuit S. Congregatio Episcoporum et Regularium decreto 16 sept. 1864, cf. Bizzarri, 746; *Bull. Rom. Cont.,* VI, pars 3, 2111.

forma originali simili, et aeque principaliter, iis personaliter concessa fuerint [26].

Clausulae finales indulti papalis reapse significant communicationem privilegiorum quae habet vim iuridicam aequalem ac *directa concessio* [27].

Ad removendos scrupulos de statu Redemptoristarum, Pius VII, Brevi *Qui sicut boni,* 9 Jan. 1807, confirmavit et in quantum opus erat sanavit indultum Pii VI, quod modo explicavimus [28]. Porro Pius VII addidit suam concessionem continere etiam gratias a Clemente XIV Passionistis datas [29]. Declaravit quoque et decrevit se concedere Congregationi SS.mi Redemptoris omnia et singula privilegia, indulta, indulgentias, remissiones peccatorum, facultates, exemptiones, et gratias spirituales, etiam speciali mentione indigentes, quibus gaudebant dictae congregationes, scilicet Congregatio Sanctae Crucis et Passionis, Patres Doctrinae Christianae, et aliae quoque congregationes regularium vel saecularium, idque inclusis omnibus gratiis concessis a Sede Apostolica, a Congregationibus cardinalium, et ab aliis auctoritatibus. Statuit Pontifex Redemptoristas uti, frui et gaudere omnibus his gratiis iam concessis et in futuro concedendis [30]. Ad vim harum gratiarum necnon exemptionis instituti premendam Pontifex usus est claris his verbis: « ac etiam, quatenus opus sit, eidem congregationi sanctissimi Redemptoris... illaque omnia (privilegia, etc.), et singula tamquam de verbo ad verbum hic expressa, et inserta fuissent,... eadem auctoritate denuo concedimus » [31].

Demonstratum est illas congregationes, quarum privilegia Redemptoristae participabant, speciali gratia S. Se-

---

[26] Cf. *Bull. Rom. Cont.,* VI, pars 3, 2112, Const. cit., § 4; Bizzarri, *Collectanea,* 742; *ASS* I, p. 95-96.

[27] Cf. *ASS* I, 95; Suarez, *De legibus,* l. VIII, c. 16-17; Bizzarri, *l.c.;* Piat, ed. 3, II, Q. 140 sq.; Van Hove, *De privilegiis,* nn. 136 sq.

[28] Cf. *Bull. Rom. Cont.,* pars 1, 887; *AAS,* I, 96; Bizzarri, *Collectanea,* 741-742; *Analecta,* 1860, 39, 70.

[29] Cf. *Bull. Rom. Cont., l.c.; ASS, l.c.;* Bizzarri, *l.c.*

[30] Cf. *Bull. Rom. Cont., l.c.; ASS, l.c.;* Bizzarri, *l.c.*

[31] Cf. *Bull. Rom. Cont., l.c.; ASS,* I, 96; Bizzarri, 741 sq.

dis acquisivisse plenam exemptionem ab episcopali iurisdictione, visitatione et correctione. Afferebatur, ut testimonium peculiare huius exemptionis, rescriptum datum Paulo a S. Cruce anno 1771 [32].

Analecta Juris Pontificii, anni 1860, continuerunt articulum cuius auctor negabat exemptionem Redemptoristarum et congregationum similium et asserebat exemptionem non posse acquiri vi communicationis privilegiorum [33]. Ductus metu falsarum opinionum, quas suscitare huiusmodi articulus natus erat, supremus moderator unius ex congregationibus quarum res agebatur, totum negotium S. Sedi submisit decernendum. Responso dato 16 sept. 1864 S. C. Episcoporum et Regularium declaravit illam congregationem actu esse in possessione exemptionis a iurisdictione episcopali iuxta formam et modum rescripti dati 21 sept. 1771 Passionistis [34].

Quando quaestio orta erat de exemptione Oblatorum Beatae Mariae Virginis, S. Sedis petivit a Redemptoristis, quorum privilegia Oblati participabant, ut proferrent declarationem gratiarum suarum particularium, et in specie gratiae qua eximebantur a visitatione canonica Ordinariorum locorum. Huic petitioni respondit officialis quidam dictae congregationis missa hac publica declaratione:

« Ego, Procurator Generalis Congregationis SS.mi Redemptoris, attestor nostros religiosos, domos, ecclesias, et alias res instituti, numquam canonice visitata esse ab Ordinariis ullius loci ubi nostra Congregatio domus habet, ut, in casu particulari, probari potest testimonio Illustri et Reverendissimi Episcopi Verolensis, in cuius dioecesi duae domus nostrae sunt. Porro declaro, quod quaestionem iuris attinet, in quantum meum est iudicare, nul-

---

32 Cf. *Bull. Rom. Cont.,* VII, pars 1, p. 886, § 2 sq.; *ASS, l.c.;* Bizzarri, *l.c.*

33 Cf. *Analecta Juris Pontificii,* 1860, n. 40, col. 161.

34 Cf. Bizzarri, 746; *Lucidi, o.c.,* II, n. 164. Iuxta *ASS* I, p. 91 superior qui casum submisit S. Sedi, erat Generalis Redemptoristarum.

lum Ordinarium potestatem habere instituendi visitationem canonicam sociorum, domorum vel ecclesiarum nostrae congregationis; nam gaudent iisdem privilegiis ac Passionistae, Theatini, Jesuitae, et omnes aliae congregationes clericorum, saecularium et regularium, cum quibus nostrum institutum plenam habet communicationem privilegiorum. In cuius fidem etc. Roma, 16 april. 1839, Josephus M. Mautone, Procurator Generalis » [35].

3. *Oblati Beatae Mariae Virginis.*

Congregatio Oblatorum B.M.V. constituta est in Carignano, prope Augustam Taurinorum, anno 1814, a duobus sacerdotibus piemontesibus, Joan. Bapt. Reynaudi et Pio Br. Lanteri [36]. Erectio canonica instituti locum habuit 13 nov. 1816, et approbatio congregationis eiusque regularum data est a Leone XIII Brevi *Etsi Dei Filius,* 1 sept. 1826 [37].

Mirum est illos religiosos acquisivisse exemptionem eodem mense quo approbationem obtinuerunt. 12 sept. 1826 editum est rescriptum papale vi cuius religiosis, ecclesiis eorum, oratoriis et domibus, communicabantur omnia et singula privilegia, indulgentiae, exemptiones et facultates quas habebat Congregatio SS.mi Redemptoris, cum omnibus necessariis et opportunis clausulis et decretis » [38].

Post decem fere annos Episcopus Pinerolensis submisit varia dubia circa statum exemptionis novi instituti. Unde sequentes quaestiones propositae sunt congregationi

---

[35] Textus hic allatus desumptus est a versione gallica quae reperitur in *Analecta Juris Pontificii,* 1860, n. 40, 161.

[36] Titulus officialis latinus congregationis est: *Congregatio Oblatorum Beatae Mariae Virginis,* cf. *Bull. Rom. Cont.,* VIII, 462; HEIMBUCHER, o.c., II, p. 417.

[37] Cf. *Bull Rom. Cont.,* VIII, 462-464; BIZZARRI, *Colectanea,* 427; *Analecta Juris Pontificii, l.c.*

[38] Cf. BIZZARRI, *l. c., Pinarolien.;* GASPARRI, *Fontes,* IV, n. 1914, pp. 873 sq.; *Analecta Juris Pontificii, l.c.*

generali Episcoporum et Regularium habitae 28 iul. 1837 [39].

1. An Oblati obnoxii essent decreto Concilii Tridentini, quo statuitur posse ab Ordinariis ad processiones publicas obligari exemptos omnes tam Clericos saeculares, quam Regulares, etiam omnes Monachos, iis tantum exceptis, qui in strictiori clausura perpetuo vivunt? [40]

2. Cum Oblati simplicia tantum vota emittant, quaeritur an constitutio Benedicti XIV incipientis *Ex quo dilectus,* circa liberum ingressum Clericorum saecularium in regularia instituta, licet episcopus opponatur, ad dictos Oblatos extendi debeat?

3. An per professionem Oblatorum, de quibus agitur, vacent beneficia simplicia et non residentialia quae ipsi obtinebant?

4. An, et quomodo Congregatio Oblatorum subiecta sit visitationi Ordinarii, seu an, et quomodo episcopus tamquam delegatus S. Sedis visitationem facere possit?

Emi Patres re diligenter perpensa rescripserunt:

Ad 1. Negative. Ad 2. Affirmative, ne impediatur vocatio ad statum perfectiorem. Ad 3. Negative si agatur de beneficio simplici. Ad 4. Delata et iterum proponatur, auditis episcopo, Oblatis, necnon procuratoribus generalibus Congregationis SS.mi Redemptoris et Passionis D.N.I.C. [41].

Ultima quaestio, sub 4., iterum tractata fuit a S. Congregatione 26 apr. 1839 [42]. Consideratis privilegiis Passionistarum et Redemptoristarum necnon regulis Oblatorum huc spectantibus, Patres S. Congregationis unanimi consensu censuerunt expedire, ut Oblati visitationi Ordinarii subiecti remanerent. Cum autem in quaestione iuris circa interpretationem privilegiorum disputarent in voto fuerunt, ut a Sub-Secretario de re ad ipsum Summum Pontificem relatio fieret. Quo peracto

---

39 Cf. Bizzarri, pp. 429-434.

40 Cf. *Conc. Trid.,* sess. XXV, c. 13 *de Regularibus.*

41 Cf. Bizzarri, p. 432.

42 Cf. Bizzarri, 433.

in audientia 3 maii 1839, Gregorius XVI mandavit ut dubio circa visitationem episcopalem Oblatorum sic responderetur: Affirmative quoad ecclesias; negative quoad collegiorum et disciplinare Congregationis regimen et administrationem, iuxta decretum *Commissi Nobis* Innocentii X pro Presbyteris Doctrinae Christianae editum 30 iulii 1667 [43], salvo iure agendi auctoritate delegata iuxta sacros canones [44].

4. *Congregatio Presbyterorum Missionum, et Sorores Caritatis S. Vincentii a Paulo.*

Congregatio Presbyterorum Missionum, fundata a S. Vincentio a Paulo, circa 1625, publice approbata est in bulla *Salvatoris Nostri,* edita ab Urbano VIII, 12 ian. 1632 [45].

Fere statim post electionem suam Alexander VII, Brevi *Ex commissa nobis,* 22 sept. 1655, iterum approbavit et confirmavit hanc congregationem illamque a iurisdictione Ordinariorum locorum exemit his verbis:

« ... statuentes, ut d. Congregatio exempta sit a subjectione locorum Ordinariorum in omnibus, excepto, quod personae, quae a Superioribus eiusdem Congregationis deputabuntur ad Missiones aliquas subsint ipsis Ordinariis tantum quoad Missiones, et ea quae ad illas concernunt. Utque dicta Congregatio non censeatur propterea in numero Ordinum Religiosorum, sed fit de corpore Cleri secularis » [46].

---

43 Cf. *Bull. Rom. T.*, XV, 520.

44 Cf. Bizzarri, 433-434; Gasparri, *Fontes,* IV, n. 1922, pp. 885-886.

45 Textus huius bullae invenitur apud Pierre Coste, *Saint Vincent de Paul,* tom. XIII, n. 81, pp. 257-267. Cf. Bougaud, *History of St. Vincent De Paul,* vol. I, pp. 123 sq.; Heimbucher, II, 576; Helyot-Migne, 21, col. 758. Sociis huius institutis varia nomina attributa sunt, in plerisque regionibus vocantur *Lazaristae* a primo eorum prioratu S. Lazari Parisiis erecto, generatim in regionibus linguae anglicae veniunt nomine « *Vincentians* ».

46 Cf. *Bull. Rom.*, VI, pars 4, p. 46; textus etiam habetur apud Costa, *o.c.*, XII, n. 113, p. 380-382; cf. *Analecta Juris Ponti-*

Sorores vel Filiae Caritatis fundatae a S. Vincentio a S. Sede submittebantur curae et regimini Lazaristarum, nec subiectae erant iurisdictioni Ordinariorum locorum. Declarationes emanatae a Romanis Pontificibus nullum dubium in hac re relinquunt. Saeculo elapso varia notabilia edita sunt statuta circa exemptionem qua Sorores gaudebant. Piux VII edidit Breve anno 1804, quo statuit ut domus Sororum Caritatis ubicumque fundatae vel in futuro fundandae subdarentur regimini superioris generalis Congregationis Presbyterorum Missionis [47]. Idem Pontifex expressis verbis eas exemptas esse declaravit in constitutione *Postquam superiori anno,* 22 iun. 1818 [48], et iterum, Brevi *Quae nobis gravissimi,* 27 nov. 1818, dixit Sorores Caritatis plene subesse superiori generali Congregationis Missionis [49]. Eodem tempore Papa abrogavit collectionem Constitutionum quas approbaverat anno 1816, pro aliquibus monasteriis Sororum Caritatis in Hispania sitis, et ursit ut viverent sub regulis institutis a fundatore S. Vincentio [50]. Brevis explanatio haec dilucidiora faciet.

Vi declarationis Romani Pontificis anni 1816, qua approbaverat novas Constitutiones pro aliquibus conventibus in Hispania, Sorores harum domorum subiectae erant iurisdictioni Archiepiscopi Toletani, dum illae quae novis Constitutionibus non erant obnoxiae remanebant sub iurisdictione vicarii generalis Congregationis S. Vin-

---

ficii, 1860, n. 39, col. 65, 66; *ib.,* 1860, n. 40, col. 150, affert hanc bullam, et dat descriptionem confusam exemptionis de qua bulla mentionem facit; cf. BIZZARRI, 431.

47 Cf. *Nouvelle Revue Théologique,* 1891, tom. XXIII, pp. 512-513; non invenitur in Bullario Romano. Cf. HEIMBUCHER, II, pp. 461 sq.

48 Cf. *Bull. Rom. Cont.,* VII, pars 2, 1767. Hoc documentum refert confirmationem datam a Papa novarum constitutionum, quae in Hispania redactae fuerant pro Sororibus Caritatis. Approbatio pontificia data fuit 26 mart. 1816, cf. *Bull. Rom. Cont.,* VII, pars 2, 1227 sq.

49 Cf. *Bull. Rom. Cont.,* VII, pars 2, 1852.

50 Cf. *Bull. Rom. Cont., l.c.;* COSTE, *o.c.,* XIII, n. 145 pp. 551 sq.

centii a Paulo [51]. Pius VII mox mutavit haec statuta. Constitutione *Postquam superiori anno,* 22 iun. 1818, subduxit Sorores earumque domos a iurisdictione Archiepiscopi Toletani et declaravit eas semper, ut antea, remanere debere sub iurisdictione exclusiva Congregationis Missionis [52], et Constitutione *Quae nobis gravissimi,* 27 nov. 1818, abolevit Constitutiones quas anno 1816 approbaverat [53].

5. *Aliae Congregationes exemptae.*

Praeter instituta religiosa de quibus mentio iam facta est, sine dubio sunt et alia quae gaudent privilegio exemptionis. Generatim loquendo talia privilegia immediate congregationibus concessa sunt, et saepe non in publico, ita ut pauca de iis nota sunt. Attamen quaedam deducere possumus ex documentis iam tractatis de Passionistis, de Redemptoristis et de Oblatis B.M.V. Duae congregationes saepius allatae sunt, scilicet Presbyterorum Doctrinae Christianae, et Piorum Operariorum.

Videtur satis certum ambas congregationes gaudere exemptione.

a. *Presbyteri Doctrinae Christianae.*

Hoc institutum ortum duxit ex tribus congregationibus quae incoeperant Neapoli, Romae et in Gallia in primo tremestri incirca saeculi decimi septimi [54]. Nobis traditum est Alexandrum VII, anno 1660, concedisse quamdam exemptionem membris Congregationis Doctrinae in Gallia, et iam antea, scilicet inter 1592 et 1605, Clementem VIII, Brevi *Eorum qui a saecularibus,* simile privilegium iis qui Romae erant [55]. E verbis constitu-

---

[51] Cf. Pius VII, Const. *Misericordiae studium,* 26 mart. 1816, cf. *Bull. Rom. Cont.,* VII, pars 2, p. 1228.

[52] Cf. *Bull. Rom. Cont.,* VII, pars 2, 1767 sq.

[53] Cf. *Bull.Rom. Cont.,VII,* pars 2,1852-1853; *Nouvelle Revue Théologique,* tom. 23, pp. 511 sq., speciatim 513 nota 2.

[54] Cf. *Analecta Juris Pontificii,* 1860, n. 39, col. 63-64; HEIMBUCHER, II, 571.

[55] Cf. *Analecta Juris Pontificii, l.c.*

tionis Innocentii X, *Commissi nobis,* 30 iul. 1647 [56], liquet congregationem possedere exemptionem fere identicam illi quae postea concessa est Redemptoristis et Passionistis. Hoc erat testimonium datum a superiori generali Congregationis Doctrinae S. Sedi in casu Oblatorum Pinaroliensium. Decisio huius casus, expresse approbata a Gregorio XVI, fecit mentionem explicitam constitutionis *Commissi Nobis* datae in favorem Congregationis Doctrinae [57].

b. *Congregatio Piorum Operariorum.*

Fundata a Ven. Carolo Caraffa circa annum 1600, Congregatio Operariorum Piorum approbata fuit a Gregorio XV Brevi *Ex quo Divina Maiestas,* 21 apr. 1621, et confirmata ab Urbano VIII, Brevi *Militantis Ecclesiae,* 9 nov. 1634 [58].

Nullum documentum S. Sedis quo huic congregationi conceditur exemptio mihi notum est, at privilegium instituti afferebatur, eodem ac privilegium Congregationis Doctrinae et Passionistarum quando erat quaestio de exemptione Oblatorum Pinerolensium [59], et tempore posteriori Redemptoristarum [60]. Unde vix videtur haberi ratio dubitandi de exemptione congregationis [61]. Haec erat opinio Lucidi, et auctoris articuli citati in *Acta Sanctae Sedis.*

B. Effectus huius exemptionis.

In genere dici potest, exemptionem congregationum privilegiatarum de quibus sermo est, practice eadem esse ac illa qua gaudent Ordines religiosi, tum positive, quod

56 *Bull. Rom.* T., XV, 520 sq.
57 Cf. Bizzarri, 434, et *ASS,* I, 94 sq.; Lucidi, II, n. 171, pp. 126 sq.
58 Cf. *Analecta Juris Pontificii,* n. 39, col. 64, 65; Heimbucher, II, pp. 573 sq.
59 Cf. Bizzarri, 429; Lucidi, *l.c.,* 164 sq.
60 Cf. Bizzarri, 740 sq.; *ASS,* I, 91 sq.; Lucidi, *l. c.,* nn. 171 sq.
61 Cf. Lucidi, l.c., nn. 164 sq.; *ASS,* I, 91 sq.

attinet scilicet exemptionem a iurisdictione episcopali, tum negative, quod attinet exceptiones huius exemptionis in quibus subiectae sunt iurisdictioni episcopali.

1. *Earum exemptio ab episcopali iurisdictione.*

Vi privilegiorum hi religiosi, una cum domibus et bonis temporalibus, eximuntur a iurisdictione ordinariorum locorum, et subiectae sunt immediate S. Sedi, ita ut non dependeant ab aliis prelatis instituto externis. Cum Romani Pontifices non possunt sibimetipsis assumere curam omnium rerum quae requirunt exercitium iurisdictionis, tribuerunt superioribus congregationum exemptarum iurisdictionem ecclesiasticam super personas et res quae ad eas pertinent [62]. Ut vidimus, hoc expresse declaravit Clemens XIV pro Passionistis [63]. Hodie vi canonis 501, superiores et capitula in institutis clericalibus exemptis, iuxta normas constitutionum et iuris communis, possident iurisdictionem ecclesiasticam tum in foro interno tum in foro externo [64].

Canonistae declarabant exemptionem per se solam non includere exemptionem a visitatione canonica ordinariorum locorum [65], etsi, ut vidimus in casu Passionistarum aliorumque, privilegia eorum expresse hoc ius excludunt [66]. Codex praecipit visitationem episcopalem apud

---

[62] Cf. PIAT, *o.c.*, I, Q. 735; VERMEERSCH, *o.c.*, I, n. 454, 2; vide etiam SUAREZ, *De statu rel.*, lib. 2, cap. 18, ed. Vivès vol. 15, pp. 218 sq.; SCHMALZGRUEBER, lib. 1, tit. 31, n. 32; VIDAL in *La Civiltà Cattolica*, 1914, vol. 4, p. 500; FERRERES, *Institutiones Canonicae* I, 366.

[63] Clemens XIV, Const. *Supremi apostolatus ministerium*, § 7, 16 dec. 1769, cf. *Bull. Rom. Cont.*, V, p. 76.

[64] Cf. FERRERES, *o.c.*, I, p. 366 sq.; VERMEERSCH-CREUSEN, *Epitome Juris Canonici*, I, n. 620; WERNZ-VIDAL, *Jus Can.*, III, n. 94; SCHAEFER, *o.c.*, nn. 435 sq.; FANFANI, *De jure religiosorum*, ed. 3, 51.

[65] Cf. BARBOSA, *De officio et potestate Episcopi*, alleg. 74, n. 6; FAGNANUS, *Jus Canonicum*, C. *Ex parte*, 18, *De privilegiis*, V, 33, n. 30; VERMEERSCH, *o.c.*, n. 454, 1.

[66] Cf. *AAS*, I, p. 97.

religiosos exemptos peragendam in quibusdam casibus determinatis, v. gr. cc. 1261, par. 2; 1382.

Exemptio Passionistarum, Redemptoristarum, et aliorum, ut etiam in documentis pontificiis statuebatur, non extendebatur ad parvas domus in quibus minus quam duodecim religiosi degebant [67].

Exemptio qua gaudebant domus non includit earum ecclesias [68], etsi in quibusdam casibus expresse statutum est in privilegio etiam ecclesias exemptas esse.

2. *Earum submissio iurisdictioni episcopali.*

Norma generalis est, exemptionem harum congregationum habere easdem exceptiones quas habet exemptio ordinum religiosorum. Hoc valet tum ante tum post promulgationem Codicis. Unde haberi debent exemptae exceptis casibus expresse in lege indicatis [69].

Cum religiosi congregationum exemptarum obnoxii sint iisdem practice limitationibus exemptionis ac regulares, sequitur illos, ante Codicem Iuris Canonici promulgatum, sub iurisdictione ordinariorum locorum fuisse in fere quinquaginta rebus quae definitae erant a Concilio Tridentino [70], et in aliis determinatis a Romanis Pontificibus et a S. Sede post Concilium [71]. Substantialiter easdem exceptiones retinuit Codex Iuris Canonici [72].

---

67 Cf. Clemens XIV, Const. *Salvatoris Domini Nostri,* § 4, 15 nov. 1769, cf. *Bull. Rom. Cont.,* V, 106.

68 Cf. *Conc. Trid.,* sess. VII, c. 8; Gregorius XVI in approbatione decisionis circa exemptionem Oblatorum, 3 maii 1839, cf. BIZZARRI, 434; VERMEERSCH, *l.c.*

69 Cf. Leo XIII, *Conditae a Christo,* 8 dec. 1900, cf. GASPARRI, *Fontes* III, n. 664, et IV, n. 1993; vide etiam cc. 500, 615, 618.

70 Cf. v.g. *Conc. Trid.,* sess. V, c.1. et 2 *de ref.;* sess. VI, c. 2 et 3 *de ref.;* sess. VII, c. 6, 8, 14 *de ref.;* sess. XIII, c. 5 *de ref.;* sess. XIV, c. 4 *de ref.;* sess. XXI, c. 4-8 *de ref.;* sess. XXII, c. 5 *de ref.;* sess. XXV. Consule LUCIDI, II, c. 14, § 4, art. 1, nn. 69 sq.

71 Cf. v.g. Gregorius XV, Const. *Inscrutabile*: 5 febr. 1622, in Bull. Rom., V, pars 5, 1; FERRARIS, *Bibliotheca,* v. *Regulares,* art. II, n. 5; Innocentius X, Const. *Cum sicut accepimus,* 14 maii 1653, *Bull. Rom.* V, pars 3, pp. 244 sq.; FERRARIS, *l.c.,* nn. 8 sq.; Clemens X, Const. *Superna magni,* 21 iun. 1670, in *Bull. Rom. T.,*

Religiosi exempti qui pertinent ad congregationes non obligantur decretis vel legibus emanatis specialiter pro regularibus. Verbi gratia ante Codicem promulgatum non tenebantur ad praelegendum in refectorio decreta emanata pro ordinibus religiosis, neque ii qui non possidebant beneficia ecclesiastica obligari poterant ad publicas processiones [73].

De iis quae modo potius summario exposita sunt, apparet evidens fuisse mentem et desiderium Ecclesiae ut congregationibus exemptis concederetur eadem libertas agendi quae data est ordinibus, et ut subdarentur restrictionibus fere identicis illis praescriptis pro ordinibus regularibus. In tribus saeculis praecedentibus in quibus hoc programma in praxi applicabatur, se probavit beneficum congregationibus quae privilegio gaudebant, easque notabiliter roboravit in laboribus apostolicis obeundis ad propagandum regnum divinum Christi.

JOSEPH D. O'BRIEN S. I.
Prof. iur. can. in Fac. Theol.
Collegii Almani Los Gatos, California

XVIII, 55; FERRARIS, *o.c.*, v. *Praedicare*, nn. 66 sq.; Benedictus XIV, Const. *Firmandis*, 6 nov. 1744, in *Bull. Bened. XIV*, ed. Prati, I, 450 sq.; Leo XIII, Const. *Romanos Pontifices*, 8 maii 1881, *Coll. P. F.* ed. Romae, 1895, n. 422; *ASS*, XIII.

72 Elenchum casuum exceptionum vide apud VERMEERSCH-CREUSEN, ed 7, tom. I, n. 775.

73 Cf. VERMEERSCH, *De religiosis institutis et personis*, I, n. 454.

DE EXTENSIONE POTESTATIS CONFIRMANDI IN PRSBYTERIS ORIENTALIBUS

Notum est plerosque presbyteros orientales potestate praeditos esse Sacramentum Confirmationis una cum Baptismo fidelibus sui ritus conferendi [1]. Hanc potestatem nunc habere ex pontificia delegatione [2], quae requiritur ad valorem ipsius Sacramenti, ita ut, delegatione non habita, frustra Confirmatio conferatur [3]. Hanc potestatem

---

1 Hanc potestatem non habent: a) *Maronitae* [Synodus Libanensis (an. 1736), part II, cap. 2, n. 15; 3, n. 2]; b) *Cyprenses* [Innocentius IV « Sub catolicae », 6 - mart. 1254, Col. Lacensis, II, p. 446]; c) *Italo-Albanenses* [Clemens VIII « Instructio super aliquibus ritibus », nn. 1-2, 31 august. 1595; Congregatio EE. et Regularium (auctoritate et nomine Benedicti XIII), maio 1726; Benedictus XIV « Etsi pastoralis », 26 maii 1742, Col. Lacensis II, pp. 448, 506-507, 509; non constat de revocata prohibitione in Synodo Grottaferratae anno 1940 habita, artt. 178-179]; d) *Malabarenses* [Synodus Diamperitana, anno 1599 habita, actione IV, de Sacramento Confirmationis, n. X, § 193 (Mansi, 35, 1230 s.) interdixit presbyteris Confirmationis administrationem, quam Episcopis reservavit]; e) *Aethiopes* [Benedictus XIV « Eo quamvis tempore », 4 maii 1745, sub quibusdam condicionibus concessit hanc facultatem; hodie de facto reservata est Hierarchis locorum Confirmationis collatio]; f) *Bulgari* [presbyteris bulgaris olim fuit interdicta collatio Confirmationis (Nicolaus I (858-867), Innocentius III (1198-1216) in epistula ad archiepiscopum Bulgarorum (Migne, Patrologia Latina, 215, 285 CD); Benedictus XIV in opere « De Synodo », lib. VII, cap. 9, n. 1, hanc refert prohibitionem. Hodie tamen, et inde ab altera parte saeculi XIX simplices presbyteri hoc Sacramentum conferunt]. Vide Decreta Sancti Officii diei 15 ianuarii 1766, et 5 iulii 1853.

2 Satis est referre auctoritatem Benedicti XIV, qui in opere « De Synodo », lib. VII, cap. 9, n. 2, expresse affirmat: « haec nempe confirmatio a simplici presbytero administrata non potest aliunde vires sortiri quam a delegatione sive expresse sive tacite eidem sacerdoti facta a Romano Pontifice ». Haec doctrina confirmationem obtinet ex recentioribus documentis pontificiis, ex gr. Pius XI, « Litteris Apostolicis », 30 april. 1929, AAS, 1929, 555; S. Congregat. de Sacramentis, « Spiritus Sancti munera », 20 august. 1946, AAS, 1946, 38, 349-354; S. Congreg. de Propaganda Fide, « Post Latum », 18 decemb. 1947, AAS, 1948, 40, 41; S. Congreg. pro Ecclesia Orientali, « Cum, ex can. 792 § 4 CIC », 1 maii 1948, AAS, 1948, 40, 422.

3 Cf. testimonium Benedicti XIV in nota praecedenti. Clemens VIII in allata Instructione super aliquibus ritibus, nn. 1-2

ita communiter limitari, saltem ad liceitatem, ut Confirmatio nonnisi una cum Baptismo, non autem separatim ab eodem, ministrari possit.

His omnibus suppositis, quaerendum est, *an presbyteri orientales illa potestate confirmandi uti valeant tantum in favorem fidelium sui ritus, an praeterea possint etiam fideles confirmare, qui ad ritum a ritu ministri diversum pertinent, et quos quacumque de causa baptizant.*

Auctores hanc quaestionem non tractant; vix non omnes, post assertam facultatem presbyterorum orientalium confirmandi *fideles sui ritus,* statim transitum faciunt ad fideles latini ritus, quorum Confirmationem ex parte presbyteri orientalis *illicitam* dicunt [4]. Duo soli auctores, quantum scimus, hanc quaestionem adumbrarunt, ut infra dicemus.

Quaestio tamen a nobis proposita suum habet momentum, quia cum valor Sacramenti Confirmationis a simplici presbytero collati a delegatione pendeat, sive reverentia Sacramento debita, sive ipsum fidelium bonum spirituale postulant, ut accurate definiantur limites delegationis, ne presbyteri orientales suam excedant potestatem, cum periculo tantum Sacramentum nulliter conferendi.

Ad nostrum scopum facit Responsum quoddam a Sancto Officio die 22 aprilis 1896 datum, una cum Litteris diei 19 maii eiusdem anni. Quaesitum est a Sancto

---

iussit reconfirmari consignatos in Italia a presbyteris graecis; hanc reconfirmationem iterum praescripserunt Benedictus XII et Benedictus XIV in documentis in nota 1ª allatis.

[4] ALVAREZ-MENDEZ, *De extraordinario confirmationis ministro,* in Angelicum, 1947, p. 188. CORONATA, *De Sacramentis,* vol. I, 1943, n. 168. EICHMANN-MÖRSDORF, *Lehrbuch des Kirchenrechts,* vol. II, p. 39.JONE, H., *Commentarium in Codicem Iuris Canonici,* vol. II, 1954, p. 49. JUGIE, *Theologia Dogmatica Christianorum Orientalium,* vol. III, *De Sacramentis,* 1930, p. 162 ss. NAZ, R., *Traité de Droit Canonique,* vol. II, *Des Sacraments,* 1947, p. 67-69. PRUMMER, *Manuale Iuris Canonici,* edi. VI, 1933, p. 37. REGATILLO, *Jus Sacramentarium,* edi. II, 1949, n. 83. SOUARN, R., *Praxis Missionarii in Oriente servata,* 1911, p. 38-43. VERMEERSCH, *Epitome Iuris Canonici,* vol. II, n. 62, et in Periodica de re morali, 1927, vol. XVI, p. 177-179. WERNZ-VIDAL, *Ius Canonicum,* vol. IV, De Rebus, 1934, n. 55, I.

Officio: « Il tacito privilegio, di cui per tolleranza della Santa Sede godono i sacerdoti di alcuni riti orientali di amministrare contemporaneamente i Sacramenti del Battesimo e della Cresima, vale soltanto per i fedeli del rito del ministro, ovvero anche per quelli di altri riti orientali, nei quali vige lo stesso privilegio? ». Huic quaesito Sanctum Officium respondit « Affirmative » [5].

Hoc Responsum secutae sunt Litterae diei 19 maii eiusdem anni, quibus Sanctum Officium suam mentem accuratius declarare voluit: « Un sacerdote orientale avente la facoltà di amministrare la Cresima insieme al Battesimo, può esercitarla non solo per i fedeli del proprio rito, ma ancora per i fedeli di rito diverso, in mancanza di sacerdote di questo rito, nel quale però vige il privilegio di amministrare insieme i due Sacramenti » [6].

Antequam ad declarationem huius Responsi cum Litteris gressum faciamus, liceat nobis in medium proferre duos auctores, qui interpretationem huius documenti fecerunt. Primus sit P. Ae. Herman, qui in articulo « Confirmation dans l'Orient Moderne », haec scribebat:

« Si le prêtre administre le baptême à un enfant d'un autre rite, il faut d'abord s'assurer si dans ce rite le simple prête a le pouvoir de confirmer. Si'l en est ainsi, il peut administrer la Confirmation à defaut d'un prêtre du même rite que l'enfant. *Reponses du Saint-Office 22 avril 1896 et 19 mai 1896, dans Collectanea S. Congreg. de Propagande Fide, t. II, n. 1926, p. 329.* Dans le cas contraire *il ne lui est pas permis de se servir de son pouvoir.* Le cas s'est présenté surtout pour les prêtres orientaux qui avaient baptisé, en cas de necessité, des enfants latins... » [7]. Quid significat illud « dans le cas contraire, *il ne lui est pas permis...* »? significat meram prohibitionem, ac proinde solam actus illiceitatem, an praeterea prohibitionem cum consequenti nullitate Confirmationis illicite collatae?

---

5 *Collectanea Propag. Fide*, vol. II, n. 1926, p. 329.
6 *L.c.* in nota 1.
7 *Dictionnaire de Droit Canonique*, vol. IV, col. 127.

Alter auctor, Mostaza, qui recenter publici iuris fecit praeclarum opus « El problema del ministro extraordinario de la Confirmación » (Salamanca, 1952), ad paginam 324 haec habet: « El presbítero oriental que goza del tácito o expreso privilegio de administar la confirmación juntamente con el bautismo, puede ejercer este ministerio no sólo con los fieles de su proprio rito, sino con los de los distintos ritos orientales donde esté vigente también tal privilegio, en defecto de sacerdotes pertenecientes a los mismos. No le es posible, en cambio, confirmar *licitamente* a los latinos, aun cuando tengan autorización para bautizarles o les administren este sacramento en peligro de muerte. Así lo declaró la S. Congregación del Santo Oficio el 22 de abril de 1896 ». De hac interpretatione Responsi Sancti Officii quam facit auctor, infra dicemus.

Accedendum iam est ad declarationem praedicti Responsi Sancti Officii, cuius textum supra posuimus.

Decretum Sancti Officii supponit existentiam privilegii apostolici, cuius vi presbyteri orientalium quorumdam rituum Confirmationem una cum Baptismo fidelibus proprii ritus conferre valent. De necessitate privilegii apostolici ad valide Confirmationem conferendam, non est hic disputandum, cum iam alias doctores de hac re satis disputaverint.

Hoc privilegio supposito, quaeritur a Sancto Officio, utrum privilegium *valeat tantum* pro fidelibus ritus ministri, an *praeterea* valeat pro fidelibus aliorum rituum orientalium, in quibus idem viget privilegium. Aliis verbis, quaeritur utrum presbyteri determinati ritus orientalis illo privilegio praediti, quando fideles ad alium ritum orientalem pertinentes baptizant, possint quoque vi illius privilegii eisdem immediate post Baptismum Sacramentum Chrismatis valide conferre.

Animadvertendum est, quod quaesitum propositum est de solis illis ritibus in quibus viget praedictum privilegium.

Ex locutionibus in quaesito adhibitis « *vale soltanto... ovvero anche...* », constat dubium propositum esse, non de sola liceitate, sed potius de validitate: hoc enim sonant illa verba, et praesertim verbum « *vale* ». Aliis verbis, quaeritur, an illud privilegium apostolicum, quod necessarium est ad validam collationem huius Sacramenti a simplici presbytero, *valeat, vim habeat talem,* ut eius vi presbyteri orientales sua facultate uti valeant etiam in favorem fidelium diversi ritus. Fundamentum et ratio huius dubii in eo est, quod, cum agatur de potestate delegata, quae concedi potest maiori vel minori extensione, ad libitum delegantis, ita ut exercitium facultatis ultra limites in delegatione determinatos sit invalidum, accurate cognoscenda erat mens delegationem concedentis. Etsi ex una parte supponi poterat, facultatem per privilegium semel concessam valere eodem modo pro omnibus quibuscumque fidelibus, quos presbyteri privilegio ornati sacramento Baptismi, quacumque de causa, regeneraverint, ex alia tamen parte non deerat fundamentum ad iudicandum istam facultatem esse concessam exclusive in ordine ad solos fideles proprii ritus, et tanquam partem propriae disciplinae, contentam igitur intra huius disciplinae limites. Inde venit dubium, quod ut solveret S. Officium declaravit praefatum privilegium apostolicum *valere,* seu *vim habere* talem, vi cuius presbyteri orientales, illo aucti, possunt valide confirmare et fideles sui ritus, et etiam fideles illorum rituum, in quibus idem viget privilegium.

Ergo, quidquid fuerit de iure praecedenti, hoc nunc certum est, quod post relatum Responsum Sancti Officii, hoc privilegium, ac proinde potestas delegata presbyteri orientalis in ordine ad Confirmationem conferendam non continetur limitibus sui proprii ritus, sed eos superat et excedit in favorem fidelium aliquorum rituum orientalium. Igitur, presbyter melchita confirmationem conferre potest etiam fideli armeno, quem ipse baptizat: nec ulla est ratio ad dubitandum de valore istius Confirmationis.

Responsum Sancti Officii est affirmativum, seu in eo nulla expressa fit exclusio rituum, nempe illorum rituum in quibus privilegium non viget. S. Officium interrogatum est *tantum* de illis ritibus in quibus privilegium apostolicum viget, et S. Congregatio ad *hanc propositam quaestionem* respondit, concedendo vel saltem agnoscendo, quidquid fuerit de disciplina praecedenti, quamdam veluti communicationem privilegii inter illos ritus, quorum presbyteri illo aucti erant. De ceteris autem ritibus Responsum tacet.

Ulterius tamen nunc est quaerendum: Confirmatio, quam presbyter orientalis vi praedicti privilegii apostolici confert fideli in cuius ritu presbyteri eodem privilegio carent, estne valida?

Quaestionem restringimus ad solos fideles rituum orientalium, nec eam de latinis nunc movemus.

Ad propositam quaestionem solvendam, considerandae veniunt Litterae quibus, ut dictum est, Sanctum Officium suam mentem relate ad praefatum Responsum accuratius declarare voluit. A priori constat huiusmodi Litteras esse attente considerandas, ut vis et sensus Responsi recte percipiantur.

En Litterarum textum: « Un sacerdote orientale avente la facoltà di amministrare la Cresima insieme al Battesimo, può esercitarla non solo per i fedeli del proprio rito, ma ancora per i fedeli di rito diverso, in mancanza di sacerdote di questo rito, *nel quale però vige il privilegio di amministrare insieme i due Sacramenti* ».

Duo in hac Declaratione habentur: Primum respicit normam quamdam ad licite procedendum, quando sacerdos unius ritus Confirmationem administrare debet vel cupit fideli diversi ritus: in hoc casu ad licite agendum requiritur, ut desit sacerdos ritus fidelis, qui Confirmationem conferre valeat; si adest, ille nequit licite confirmare. Haec norma prorsus consentanea est disciplinae generali observandae.

Alterum habetur in clausula finali, quam nos linea

subduximus. Vi illius privilegii apostolici, quod valet, iuxta Responsum, et pro fidelibus ritus ministri, et pro fidelibus illorum rituum orientalium in quibus viget idem privilegium, sacerdos habet potestatem confirmandi etiam fideles diversi a suo ritus. Iste ambitus in Responso erat simpliciter « affirmativus », ut dictum est; sed in Litteris subsequentibus ambitus « diversi ritus » accuratius et expressius delimitatur clausula finali « nel quale però vige il privilegio di amministrare insieme i due Sacramenti ».

Clausula haec, quae totum praecedens afficit, differt a clausula simili quae in Responso habetur, et habet sensum quemdam limitativum. Etenim, in Responso loquebatur simpliciter de fidelibus rituum orientalium, in quibus viget idem privilegium apostolicum: « .. quelli di altri riti orientali, nei quali vige lo stesso privilegio », quae verba accipi possunt sensu simpliciter affirmativo, sine aliorum exclusione. In Litteris autem, in quibus continetur ulterior mentis Sancti Officii declaratio, illa clausula modificatur per additationem cuiusdam verbi, quod videtur novum et peculiarem sensum tribuere clausulae, et consequenter cum restrictione propositionis « diversi ritus ». Nam, in Litteris non dicitur simpliciter « ... di altri riti orientali, *nei quali vige...* », ut dicitur in Responso, sed additur verbum « però », ita ut clausula sit: « ... di rito diverso... nel *quale però vige* il privilegio... ». Discrimen inter duas has clausulas videtur clarum, et altera verti debet latine hoc pacto: « *in quo tamen viget...* » vel « *dummodo in eo vigeat...* ». Clausula hoc pacto enuntiata non habet sensum mere affirmativum, sed potius recipit significationem quamdam limitativam, ita ut ille diversus ritus non sit quicumque ritus orientalis, sed potius ritus determinatus, scilicet, ritus in quo viget idem privilegium apostolicum, et cum exclusione rituum in quibus idem privilegium non habetur.

Quoniam vero Responsum intelligi debet iuxta Declarationem in Litteris factam, sequitur quod etiam clausula illa in Responso contenta accipi debet iuxta sensum in Lit-

teris declaratum, qui, ut dictum est, ambitum privilegii limitat. Quoniam autem potestas valide confirmandi iisdem limitibus continetur, quibus privilegium, necessario sequitur quod etiam potestas, quam habent presbyteri orientales ad Confirmationem conferendam, continetur intra definitos limites, id est, illi eadem potestate uti valent tantum in favorem fidelium, in quorum ritu presbyteri idem privilegium habent, non autem valide in favorem fidelium illorum rituum, in quibus presbyteri eodem privilegio non fruuntur.

Extendine debet Responsum ad latinos? Ex iis quae supra retulimus, Mostaza videtur aliquam relationem instituere inter Responsum Sancti Officii et latinos, siquidem iste auctor nixus hoc Responso docet presbyteros orientales non posse *licite* latinos fideles confirmare.

Non negamus quod primo aspectu illud Responsum potest considerari tamquam latinos attingens. Nam Sanctum Officium definit ambitum intra quem continetur privilegium apostolicum confirmandi, nempe, intra illos ritus orientales in quibus eidem privilegium viget; consequenter, ultra illos limites, si non viget privilegium, neque habetur potestas confirmandi, quae ad validum usum illud privilegium necessario praesupponit. Sicut plures orientales fideles versantur extra illum ambitum, ac proinde nequeunt a simplici presbytero orientali valide confirmari, eadem ratione iudicandum videretur de latinis, qui etiam ultra statutos fines inveniuntur. Si ita esset, et si Responsum Sancti Officii afficeret etiam latinos, nullum iam esset dubium de vero sensu § 5 canonis 782 CIC, cuius verbum « nefas » accipiendum esset de prohibitione cum invaliditate Confirmationis contra prohibitionem collatae.

Attamen, cum versemur in re odiosa, i.e. de ablatione seu de restrictione privilegii, et neque in Responso neque in Litteris de fidelibus latinis expresse fiat sermo, sed de solis orientalibus agatur, decisio Sancti Officii non potest ita extendi, ut etiam latinos comprehendat, sive

quoad validitatem sive quoad liceitatem. Potius dicendum videtur, quod Sanctum Officium, interrogatum de solis orientalibus, pro solis orientalibus respondit, intacta relicta desciplina relate ad Confirmationem ab orientalibus presbyteris fidelibus latinis conferendam.

Et hoc valet non solum quoad validitatem, sed etiam quoad liceitatem, quia si Responsum latinos afficeret quoad liceitatem, necessario concludere deberemus quoque pro limitatione quoad validam administrationem Confirmationis fideli latino a presbytero orientali collatae. Utrum presbyteri orientales fideles latinos licite confirment, eruendum est ex aliis praescriptis, ex. gr. ex ipsa § 5 canonis 782 CIC, vel ante Codicem iuris canonici ab aliis normis sive a Sancta Sede sive in iure orientali traditis [8].

Nescimus quid de hac re in condendo iure orientali statuetur; id certe optandum est, ut tota haec disciplina de potestate presbyterorum orientalium quoad confirmationem accurate definiatur, ne sacerdotes, ex una parte periculo se exponant tantum Sacramentum invalide conferendi, et ex altera anxietatibus et scrupolis crucientur. Nonne optimum esset remedium, si disciplina de ministro extraordinario Confirmationis ad primaevam suam conditionem restituerеtur, sublatis limitationibus et prohibitionibus quae valorem Confirmationis attingere possint? Id enim exigere hodie videtur, maior quam olim conviventia fidelium diversorum rituum in eodem territorio, qui non raro ministerio sacerdotis alieni ritus utuntur.

C. Pujol S. J.
Prof. iur. can. orient. in Pont. Inst. Orient. Stud.

---

8 *S. Congregatio de Propaganda Fide*, Decretum « Ad graves » quo conventio inter utriusque ritus Antistites Galiciae fuit confirmata, 6 octob. 1863, Col. Lacens. II, p. 561-566; Synodus Zamoscencis, an. 1720, tit. III § 1 de Baptismo; Synodus Leopolitana, an. 1891, tit. II, cap. 2 de Sacramento Confirmationis.

ERROR COMMUNIS IN ACTU ASSISTENDI MATRIMONIO

Finis et scopus huius articuli non est praecise praeferre alterutram partem in quaestione de verificatione erroris communis in casu sacerdotis uni matrimonio particulari assistentis sine delegatione valida, sed potius examinare quatenus sententia negativa sustineri possit congruenter cum doctrina, praesertim (sed non exclusive) de sic dicto errore communi « de iure ». Investigatur nempe si forte ipsa notio erroris communis sit quadantenus complenda vel clarificanda ut exinde solutio huius casus negativa, quae longe saltem communior videtur, non tam exceptio quam conclusio seu corollarium esse appareat.

Quamvis actus assistendi matrimonio non sit actus iurisdictionis, ut sententia fere unanimis tenet, aliis de iurisdictione sensu lato loquentibus, tamen vix umquam dubitatum est quin huic assistentiae, ut effectus proprius haberetur, applicari posset principium suppletionis ob errorem communem [1] De extensione vero huius applicationis non ita constabat. Et primo quidem, quoties quaestio erat de aliquo sacerdote officium habente (at invalide ob defectum occultum, ut supponitur), propter quod assistere matrimoniis quasi connaturale erat, omnes videntur admisisse matrimonium valere, eo saltem quod conspectus

---

[1] Cf. tamen una sententia S. R. Rotae coram Grazioli, 17 Dec. 1942: « At facile respondetur: assistentiam matrimoniis non esse actum iurisdictionis, quidquid dicant auctores qui saltem iurisdictioni sensu latissimo vel prorsus improprio eam accensere autumnant »: *S. R. Rotae decisiones seu sententiae*, vol. 34, p. 832. (In sequentibus hoc opus citabitur: *Decis.*, cum indicatione voluminis et paginae). Contra, explicite defendebatur applicatio c. 209 in sententiis coram Pecorari, 23 Dec., 1942, *Decis.* 34, 838-839; coram Jullien, 24 Maii, 1939, *Decis.* 31, 310; 313; coram Wynen, 1 Feb., 1937, *Decis.* 29, 59.

historicus principii ostendit illud non tantum ad actus proprie iurisdictionales extendere sed praecise ad hoc ut omnes actus iuridici vi officii seu muneris positi effectum suum consequerentur [2]. Liceat idem argumentum non obtineat de sacerdote delegato, fere omnes tamen admittebant suppletionem, saltem vi analogiae iuris, in casu vicarii cooperatoris ad universitatem causarum forte delegati, manente (ut satis notum est) disceptatione circa sacerdotem uni aliive matrimonio actu assistentem [3].

Die 26 Mar. 1952, Commissio Pontificia ad Codicem Juris Canonici interpretandum proposito dubio: « An praescriptum C. 209 applicandum sit in casu sacerdotis, qui, delegatione carens, matrimonio assistit », respondit: « Affirmative » [4]. E modo omnino generali loquendi disputatio videri potuit resoluta in favorem sententiae affirmantis suppletionem etiam in casu sacerdotis matrimonio singulari assistentis [5]. Sed communius putari videtur Commissionem solummodo confirmasse quaestionem iuris de extensione ipsius principii ad casum assistentiae quae non ipso iure adnexa est officio, reliquisse autem intactam quaestionem ulteriorem utrum et quatenus error communis reapse verificari posset in casu [6]. Et revera quoad sacerdotem particulariter assistentem disceptatio supradicta perdurare invenitur in statu fere quo erat ante responsum [7].

---

2 Cf. M. Fàbregas, S.J., « De componendo canone 1094 et 209 », *Periodica* 22 (1933) 193*-194*; L. Bender, O.P., « Error communis et delegatio », *Monitor ecclesiasticus* 82 (1957) 290-291.

3 Pro historia opinionum hac in re, cf. R. Bidagor, S.J., « Adnotationes » [ad resp. C. I. C. 26 Mar. 1952], *Monitor ecclesiasticus* 77 (1952) 412-416.

4 *AAS* 44 (1952) 497, ad V.

5 Ita A. Delchard, S.J., *Nouvelle revue théologique* 74 (1952) 1087-1090.

6 Ita, e.g., Bigador, *op. cit.*, 416-418; E. Regatillo, S.J., *Interpretatio et iurisprudentia codicis iuris canonici*, pp. 76-77 (edit. 3, Santander, 1953); P. Aguirre, S.J., Annotationes ad responsum, *Periodica* 42 (1953) 160-163.

7 Cf., recentius, L. Hofmann, « Die anerkennung des Error communis in der eutigen Lehre und Rectsprechung », *Trierer theologische Zeitschrift* 65 (1956) 266-281.

Quia tamen notio erroris communis non eodem modo ab omnibus commentariis exponitur, qui non tantum non consentiunt in sensu et extensione legis, sed neque eadem verba eodem semper sensu usurpant, iuvabit prius proponere conceptus et terminos prout in praesenti articulo adhibendos. Et primo notandum quod etiam terminus « error de iure », seu « virtualis », seu « in fundamento », est modus loquendi ambiguus. Nam error proprie respicit judicium; et si quando pro « errore » accipitur sola facti cognitio, quantumvis actualiter sparsa in communitate, hic recte omnino dici potest error « de iure », seu « virtualis », seu etiam « potentialis », siquidem non constat vel non quaeritur de aliquo iudicio actualiter concepto, sed sumitur tamquam sufficiens aliquid quod habet virtutem inducendi in errorem, seu aliquid quod dici potest « error » sensu tantum iuris seu iuridico. Et ideo aliqui, prementes notionem propriam, loquuntur de necessitate investigandi actualem errorem, i.e., ipsum iudicium falsum de competentia agentis [8] alii vero contenti sunt facto quodam communiter cognito [9], vel ut (mox videbimus) facile cognoscibili.

Illud factum, iuxta eos qui putant sufficere « errorem » hoc sensu intellectum, seu ex hac cognitione praesumptum, erit actus talis naturae ut aspicientes prudenter iudicent agentem reapse facere posse id cuius valor iuridicus in discrimine est [10]. Ad obiectum enim erroris quod

---

[8] Ita, e.g., A. Toso, « Jurisdictio quando ab ecclesia quando ab ecclesia suppleatur », *Jus pontificium* 17 (1937) 100-101, et « De errore communi ad normam can. 209 », *ibid.*, 18 (1938) 166-167. Item, si accurate lego, A. Bride, « Erreur commune et suppléance de la jurisdiction », *Revue de droit canonique* 3 (1953) 285-286; qui tamen in eodem opere subscribere videtur theoriae erroris communis de iure (pp. 289 ss.).

[9] Cf. J. Creusen, S.J., « Prevue de l'erreur commune », *Nouvelle revue théologique* 50 (1923) 365-366; A. Vermeersch, S.J., *Theologiae moralis principia*, etc., 3, n. 421 (edit. 3, Romae, 1933); L. Bender, O.P., *Potestas ordinaria et delegata*, n. 157 (Romae, 1957); F. Clayes Bououaert, « De conceptu erroris comunis in canone 209 », *Jus pontificium* 16 (1936) 161.

[10] Cf. glossa ad *Dig.* 14, 6, 3, prooem., ad verba « si muneribus fungebatur »: « Frequentia actuum publicorum facit, ut personae habilitas praesumatur ».

attinet, vix requiri potest iudicium quod explicite praedicet possessionem « iurisdictionis » in agente; sufficit ut haec contineatur implicite in iudicio (formaliter vel virtualiter) de capacitate agendi [11]. Ita, qui iudicat hunc sacerdotem posse absolvere a peccatis implicite iudicat eum gaudere iurisdictione, eo quod in ordine obiectivo non potest absolvere nisi iurisdictionem habeat. (Hoc, ni fallor, pacificum est; sed concludi fortasse posset nonnullos auctores nimis agitare quaestionem de insufficientia merae ignorantiae quorumdam fidelium circa necessitatem iurisdictionis in confessario vel sacerdote assistente matrimonio. Sed de hoc plura deinceps).

Iam vero actus natura sua aptus ad hunc effectum est quilibet modus agendi vel loquendi qui univoce connotat seu implicat exsistentiam potestatis, in quantum est modus agendi proprius et exclusivus alicuius tali potestate praediti. Ita, e.g., sacerdos qui accedit ad confessionale ponit actum distinctivum confessarii, cum sacerdotes non soleant neque debeant sic agere nisi possint audire confessiones; sicut nec parochus debet nuntiare Titium auditurum esse confessiones nisi confessiones audire valide possit.

Quia tamen iurisdictio alia et alia est, Ecclesia autem quamcumque supplet in errore communi, patere videtur quod relate ad specificam formam iurisdictionis, seu potestatis iuridicae, de cuius suppletione agitur, requiritur pariter factum quod illam praecise capacitatem modo specifico et determinato importet. Ita, potestas audiendi confessiones non includit potestatem absolvendi a censuris reservatis, neque dispensandi a ieiunio et abstinentia, neque assistendi matrimoniis. Et ideo ex actu qui significat potestatem confessarii, ut est adire confessionale, non datur fundamentum ex quo prudenter deduci posset potestas absolvendi a censuris, vel dispensandi a ieiunio, vel assistendi matrimonio; sed ad hunc effectum

---

11 Cf. Bender, *De pot. ord. et deleg.*, n. 154; Toso, *Jus pont.* 17 (1937) 100-101.

requiritur actus specifice in hunc sensum determinatus, ut esset, e.g., si publice nuntiaretur omnes qui haberent iustam causam dispensationis eam petere posse a Titio sacerdote, vel si publicaretur Titium fuisse missum ab Episcopo ut omnes tali excommunicatione forte innodatos reconciliaret. Modo generaliore ipsa susceptio publica officii potest esse tale factum; sed haec valebit ut fundamentum erroris tantum pro illis muneribus quae revera aestimantur intrinseca huis officio. Ut exemplum afferamus ex sententia S. R. Rotae: « Porro, sicut, ex gr., munus Vicarii Generalis est factum publicum de se natum ad inducendos in errorem quoslibet in dioecesi circa potestatem concessam assistendi matrimoniis; sic, e contra, munus Nuntii Apostolici non est factum publicum de se natum ad inducendos in errorem quoslibet circa potestatem assistendi matrimoniis, in civitate apud quam quis Legatione fungitur » [12].

De sola notione « erroris » hucusque egimus. Ad hoc autem ut Ecclesia potestatem suppleat, requiritur ut error sit « communis », seu communitatis. Nobis, pro scopo huius articuli, praescindere liceat a problemate de extensione verbi « communitatis » in casu, deque sufficientia erroris « multorum », sive absolute sive relative loquendo [13] Maioris nobis momenti est distinctio quae hic etiam exprimitur verbis « de facto » et « de iure ». Immo non minima confusio in hac re oriri videtur ex eo quod non satis distincte tractantur hae duae quaestiones distinctae: scil., de sufficientia *cognitionis* facti (sine actuali iudicio) et de sufficientia *positionis* facti (sine cognitione actu communi). « De facto » enim, seu

---

[12] Coram Teodori, 11 Jun. 1949, *Ephemerides iuris canonici* 7 (1951) 365. Cf. etiam sententiam coram Mattioli, 25 Oct. 1950: « Sed quis admittet fideles communiter habere parochum Cappellanum nosocomii? Hoc potest quis, ex nescientia, retinere; sed hoc modo error particularis, non communis continget »: *Monitor eccles.* 77 (1952) 62.

[13] Cf., hac de re, BRIDE, *op. cit.*, pp. 289 ss.; CLAEYS BOUUAERT, *op. cit.*, p. 159; E. JOMBART, S.J., art. « Erreur commune », *Dictionnaire de droit canonique* 5, col. 442 (Paris, 1953).

actu, communis erit error quando, pro varietate acceptationis ut supra, vel ipsum iudicium falsum de capacitate ministri, vel saltem cognitio facti capacitatem implicantis, iam re vera spargitur in communitate. « De iure », seu potentialiter, communis dicitur quando fundamentum, licet nondum generaliter cognitum, positum est in talibus circumstantiis loci, temporis, personarum, etc., ut magna saltem pars fidelium in errorem induci facile posset [14] Exemplum, ut ita dicam, classicum illud est in quo sacerdos omni iurisdictione carens accedit ad confessionale in loco aliquo et tempore quo confessiones multorum audiri solent, cum effectu, iuxta auctores, ut ab ipso initio, etiamsi unus tantum vel pauci fideles adhuc in loco versentur, valide absolvat.

In tali specie adesse putatur *error,* sensu iuris, quatenus datur factum quod natura sua est occasio univoca opinionis de potestate habita; ita ut actus ambiguus, seu non ad hunc sensum determinatus, non prodesset. Ita, e.g., signum crucis supra aliam personam formatum non exclusive designat absolutionem sacramentalem. Adesse putatur error *communis*, sensu iuris, quatenus actus ponitur in circumstantiis quae possunt vere dici de se publicis; ita ut omnis modus efficaciter excludendi publicitatem facti eo ipso excludat etiam errorem hoc sensu communem. Ita, e.g., qui ducit aliquem ad ecclesiam media nocte et ianuis obseratis non ponit actum de se publicum. Quam caute applicanda sit haec theoria monet sententia S. R. Rotae coram Jullien, 24 Maii, 1939: « ... si multorum error in actu secundo desit, omnino requiritur ut causa erroris communis sit certa, atque is ex illa absque dubio sequi possit. Secus enim error particularis seu paucorum facilius haberetur pro errore communi... » [15].

---

14 Cf. Regatillo, *op. cit.*, p. 75; F. Wernz, S.J., et P. Vidal, S.J., *Ius canonicum*, 2, n. 381 (edit. 3, a P. Aguirre, S.J., Romae, 1943).

15 *Decis.* 31, 313.

Haec ultima species, ni fallor, simpliciter designari solet « error communis da iure », quamvis accuratius, ut opinor, nominaretur *error de iure virtualiter communis.* Unde, licet auctores communius loquuntur de duplici sensu erroris communis, nempe « de facto » et « de iure », revera tres distingui possunt doctrinae, prout requirunt iudicium actuale communiter habitum, vel tantum cognitionem fundamenti actu sparsam, vel solum fundamentum ita positum ut cognitio et iudicium facile subsequi possit.

Onus non suscepimus stabiliendi seu justificandi rectitudinem interpretationis iuxta quam sufficit error communis de iure [16]. Pauca tamen per transennam suggerere permittatur quae aliquam considerationem mereri videntur. Et primo, quamquam non potest dici doctrina communis, est tamen opinio tam late et aperte diffusa, atque ad praxim deducta, ut Sancta Sedes vix non debuisset reclamare contra eam, tamquam abusum perniciosum, nisi vellet eam ratam tutamque habere. E contra ipsum S. R. Rotae Tribunal, etsi non possit dici hunc conceptum *ex professo* acceptasse et sancivisse, siquidem non agebatur praecise de hoc puncto definiendo vel applicando, illum tamen sine ulla querela, immo cum approbatione, non semel retulit in iure explicando. Audiatur iterum sententia coram Jullien, 24 Maii, 1939 : « Quae sententia [de errore communi de iure] post Codicis evulgationem a plurimis, quibusdam tamen contradicentibus, amplexa, tute retinenda videtur, attentis gravibus rationibus adductis, attento pariter fine legis et mente Legislatoris, qui in canone 209, silentio sublatis pluribus controversiis olim agitatis hac de materia, ut de tituli colorati necessi-

---

16 Quin elenchum completum attentemus etiam eorum operum quae optima dici deberent, conferri possunt de hac quaestione: F. M. CAPPELLO, S.J., *De Sacramentis,* 2, nn. 340-350 (edit. 4, Romae, 1944); WERNZ-VIDAL, *op. cit.*, n. 381; CLAEYS BOUUAERT, *op. cit.*, pp. 161-164; VERMEERSCH, *loc. cit.;* TOSO, *Jus pont.* 18 (1938) 161-169; BRIDE, *op. cit.*, pp. 289 ss.; BENDER, *De pot. ord. et deleg.*, nn. 155-160; J. CREUSEN, *Epitone iuris canonici,* 1, n. 322 (edit. 7, Romae, 1949); L. CARR, S.M.A., « The Concept of Common Error in Can. 209 », *Irish Theological Quarterly* 19 (1952) 313-336.

tate, voluit dare legem quae nullum locum praestaret dubiis »[17].

Praeterea, ex eo quod Bucceroni primus formaliter et explicite proposuisse dicitur hanc notionem[18], non statim concluditur contra eam ut novitatem quamdam privatam. Potuit enim iam latere in principiis veterum doctorum (qui eam, si non explicite proposuerunt, saltem non reiecerunt), ita ut moderna explicatio dicenda sit potius evolutio quam innovatio. Nihil enim prohibet quin ius Ecclesiae evolvere possit, etiam sine nova lege scripta, in quantum notiones implicite iam contentae in doctrina perenni, veluti in praemissis iuridicis, gradatim formaliter et explicite deducantur et exponantur. (Immo, est qui videat hunc conceptum adumbratum in ipso capite *Barbarius* et in aliis fontibus iuris romani et canonici, quatenus non requirentibus nisi factum officii habiti vel exerciti ut actus rati habeantur[19].

Huic modo rem concipiendi illud praesertim favere potest quod in iure Romano valor iuridicus actuum positorum tribuendus videtur non potestati ab initio suppletae, sed vel sanationi subsequenti vel aestimationi mere extrinsecae, qua actus habebantur ac si essent validi, post factum detectum. Dicitur enim, e.g., in lege *Barbarius*: « puto nihil eorum [actuum] reprobari »[20]. Porro, damnum quod doctores classici timebant non videtur fuisse ipsum defectum intrinsecum invaliditatis, sed incommodum futurum si omnes illi actus rescindi debuissent[21]. In tali systemate bene cognoscitur quomodo possit requiri

17 *Decis.* 31, 313. Cf. etiam sententias coram Brennan, 13 Jun. 1948, *Ephem iur. can.* 4 (1948) 165; coram Wynen, 1 Feb. 1937, *Decis.* 29, 60; coram Canestri, 2 Maii, 1936, Decis. 28, 280-281.

18 J. BUCCERONI, S.J., *Casus conscientiae*, 2, n. 108 (Romae, 1894); cf. edit. 6, 1913 (2, n. 129, 6°).

19 BRIDE, *op. cit.*, pp. 289 ss.

20 *Dig.* 1, 14, 3 (Ulpianus); et in glossa ad locum, ad verba « cum etiam » legitur: « Populi interest eique utile est decreta Barbarii valuisse. Et populum itaque decreta Barbarii... *confirmasse* verisimile est ». (Emphasim addidi). Cf. etiam BRIDE, *op. cit.*, p. 280.

21 Cf. apud Toso, *Jus pont.* 18 (1938) 163.

error iam communiter verificatus priusquam negotia sustineantur. Sed tale remedium evidenter non aptatur aliquibus casibus iuris Ecclesiae — puta in confessionibus audiendis, in matrimonio — et, quoad reliqua, saltem doctrina unanimis supponere videtur iurisdictionem suppleri ipso momento quo actus ponitur. In hac comparatione iuris Romani et Ecclesiae melius forte elucet valor aliquorum argumentorum pro sufficientia erroris virtualiter communis: quod, e.g., si respicitur effectus intentus a iure in casu sacerdotis qui absoluturus est centum poenitentes, vix refert utrum omnes simul errore attrahantur an unus post alterum. Et quia Ecclesia vix potest supplere ab initio in illis tantum casibus in quibus successio plurium de facto secutura est, hinc putant ipsam notionem suppletionis-ab-initio implicare sufficientiam circumstantiae per se causativae deceptionis communis.

Notione erroris de iure communis sic proposita, convenienter nunc introducitur quaestio de sacerdote qui simpliciter carens delegatione, vel invalide delegatus (puta, quia modo indeterminato designatus), matrimonio assistit, nullo adiuvante titulo, ne putativo quidem, officii. Ut in concreto loquamur, fingamus casum Titii, sacerdotis religiosi, professoris in collegio quodam, qui amicitiae vel consanguinitatis gratia invitatus assistit matrimonio Berthae-Caii in ecclesia paroeciali, plurimo adstante concursu populi, at, uti supra, nulla vel invalida delegatione munitus. Videtur dari actus, per se aptus inducendi multos in errorem, omnino sicut in casu sacerdotis confessionale coram populo ingredientis. Et quaeritur utrum valide assistat, et, quatenus negative, quomodo hoc possit negari congruenter cum doctrina exposita.

Prius tamen notandum occurrit, problema hoc existere non tantum pro eis iuxta quos sufficit error « de iure » seu virtualiter tantum communis. Nam etsi factum assistentiae sit communissime notum, etiamsi singuli adstantes interrogati respondeant se iudicasse omnia recte valideque procedere, plures tamen adhuc negabunt applicationem canonis 209 in casu. Dicitur in una sententia S.

R. Rotae: « At non communis sed particularis est error, nec ideo supplet Ecclesia, si... talia sint adiuncta ut quis existimetur competens ad unum determinatum actum ministerii exercendum, quo expleto *etiam coram multis* evacuata reputetur eius potestas, nec ideo error extendatur ad alios casus »[22]. Dissensus enim auctorum, quoad hunc casum, non versatur circa necessitatem necne diffusionis actualis erroris; quaestio inest omni theoriae iuxta quam non praerequiritur *damnum* iam actu diffusum, seu, ut secure dici posse videtur, omni explicationi canonis 209.

Quaestioni primae propositae, *utrum* in casu allato Ecclesia suppleat ratione erroris communis, non desunt qui affirmative respondeant[23]. Quae sententia tribus fere argumentis defenditur. Arguitur primo quod omne matrimonium, etiam singulare, est res non privati tantum sed publici et socialis momenti; ita ut in uno tantum matrimonio inveniatur ratio boni communis quae est finis et motivum potestatis supplendae. Deinde afferuntur casus in quibus tum iure Romano tum etiam, iuxta quosdam canonistas (aliis reclamantibus), in iure Ecclesiae sustinebantur actus iuridici alicuius ad actum singularem invalide delegati. Tertium argumentum desumitur ex eo quod ratio boni communis verificatur non solum in singulis casibus suppletionis sed in ipso principio seu beneficio suppletionis ut sic; quae sententia exprimitur illo iam celebri dicto Wilches: « idem est, quod ad utilitatem publicam totius communitatis attinet, si sanatur

---

22 Coram Jullien, 24 Maii, 1939, *Decis.* 31, 314. (Emphasim addidi). Cf. etiam coram Brennan, 13 Jun. 1948, *Ephem. iur. can.* 4 (1948) 166; VERMEERSCH, apud JOMBART, *Dict. droit can.* 5, col. 445-446; CLAEYS BOUUAERT, *op. cit.*, pp. 159-160.

23 F. WILCHES, O.F.M., *De errore communi in iure romano et canonico*, pp. 205-215 (Romae, 1940); DELCHARD, ut supra, nota 5; HOFMANN, supra, nota 7; R. KEARNEY, *Principles of Delegation*, pp. 135-136 (Catholic University of America, 1929); A. DEPOORTER, « Supplet ecclesia in errore communi », *Collationes Brugenses et Gandavenses* 1 (1955) 65-77. Jombart, qui hanc sententiam proposuerat, mox contrariam adaptavit: *Nouv. rev. théol.* 50 (1923) 178, 363-365.

defectus unius delegati ad mille causas deputati ac si sanantur defectus mille delegatorum quorum singuli ad unam causam deputati sunt »[24].

His non parvi momenti argumentis haud obstantibus, maior sane auctoritas sententiae contrariae favet. Nam praeter pluralitatem doctorum peritorum qui huic subscribunt[25], S. C. de Disciplina Sacramentorum, in Instructione « Sacrosanctum », 29 Jun., 1941 narravit praecipuos casus sibi delatos nullitatis matrimonii ob non servatam formam canonicam reduci ad defectum vel testium vel legitimae delegationis in sacerdote assistente[26]; quod vix componi potest cum theoria suppletionis in casu etiam particulari. Ipsum porro S. R. Rotae Tribunal, in eodem genere causarum tractando, applicavit utique can. 209 in casu officii pastoralis putativi vel delegationis putativae generalis[27]; quoties vero agebatur de sacerdote uni matrimonio particulari assistente non valide delegato, hypothesim potestatis suppletae ob errorem communem numquam (quantum invenire potui) admisit, saepe simpliciter praeterivit[28], pluries expresse reiecit[29].

---

24 *Op. cit.*, p. 211.

25 Ut paucos nominemus: Cappello, *De Sacramentis*, 5, n. 671 (edit. 6, 1950); Bender, *De pot. ord. et deleg.*, nn. 161-163; Regatillo, *op cit.*, pp. 76-77; Jombart, *Dict. droit can.*, 5, col. 445-446; Toso, *Jus pont.* 17 (1937) 102, et 18 (1938) 165; Fàbregas, *Periodica* 22 (1933) 199*-201*; Aguirre, *Periodica* 42 (1953) 162-163; F. Cimetier, P.S.S., *Consultations de droit canonique*, 1, n. 303 (Lyon, 1942); F. Miaskiewicz, *Supplied Jurisdiction According to Canon 209*, p. 271-279 (Catholic University of America, 1940); L. McReavy, *Clergy Review* 42 (1957) 43. Non tentavimus elenchum completum.

26 *AAS* 33 (1941) 305.

27 Coram Canestri, 2 Maii, 1936, *Decis.* 28, 283-284; coram Jullien, 24 Maii, 1939, *Decis.* 31 318-319; coram Jullien, 22 Nov. 1927, *Decis.* 19, 460-464.

28 Coram Mattioli, 22 Feb. 1956, *Monitor eccles.* 81 (1956) 416-437; coram Teodori, 4 Maii, 1950, *Ephem. iur. can.* 7 (1951) 369; coram Wynen, 30 Jul. 1941, *Decis.* 33, 717-753; coram Grazioli, 5 Jan. 1943, *Decis.* 35, 1-15; coram Jullien, 25 Jun. 1941, *Decis.* 33, 572-581; coram Grazioli, 2 Mar. 1944, *Decis.* 36, 129-142; coram Wynen, 20 Jun. 1931, *Decis.* 23, 250-258; coram Parillo, 20 Jun. 1931, *Decis.* 23, 236-249.

29 Coram Mattioli, 25 Oct. 1950, *Monitor eccles.* 77 (1952)

Pluris tamen nostrum interest argumentatio ob quam suppletio in casu negatur, seu quaestio nostra secunda: *quare* in eo non sit verificata erroris communis figura? Primum argumentum procedit ex eo quod in tali casu soli participantes, ad maximum, errarent; plerique autem fideles, non attendentes ad statum quaestionis iuridicum, essent in statu simplicis ignorantiae. Ita, in sententia S. R. Rotae coram Teodori legitur: « Ex actis constat in oppido X sacerdotes et fideles versatos simpliciter fuisse in statu ignorantiae circa defectum potestatis Nuntii Apostolici in ordine ad matrimonia benedicenda » [30]. Sed, uti supra innuimus, haec distinctio inter ignorantiam et errorem, *in seipsa spectata,* non explicat casum. Nam si quis putat sacerdotem posse assistere matrimoniis, parum refert utrum hoc iudicet aestimans delegationem adesse an ignorans eius necessitatem. Sed, quod maioris est momenti, etiamsi admitteretur verus error — si omnes revera iudicassent Titium fuisse delegatum — non admitteretur suppletio in casu, ob alias rationes.

Secundum namque argumentum procedit ex hoc quod invaliditas in casu non nocet nisi ipsis partibus, seu quod error est privatus tantum et particularis [31]. Sed in pari casu sacerdotis confessiones audientis, non solet postulari magnus numerus poenitentium actualium, ne ab eis quidem iuxta quos non sufficit nisi error vel saltem cognitio de facto communis. Iuxta omnes enim, ni graviter fallor,

---

61-62; coram Teodori, 11 Jun. 1949, *Ephem. iur. can.* 7 (1951) 365; coram Brennan, 13 Jun. 1948, *Ephem. iur. can.* 4 (1948) 164-166; coram Grazioli, 25 Maii, 1942, *Decis.* 34, 419; coram Grazioli, 17 Dec. 1942, *Decis.* 34, 832; coram Pecorari, 23 Dec. 1942, *Decis.* 38, 843-844; coram Wynen, 1 Feb. 1937, *Decis.* 29, 65-66.

30 Coram Teodori, 11 Jun. 1949, *Ephem. iur. can.* 7 (1951) 365. Cf. etiam sententiam coram Brennan, 13 Jun. 1948, *Ephem. iur. can.* 4 (1948) 166; et Claeys Bouuaert, *op. cit.*, p. 160.

31 Iteramus, pro exemplo, exceptum ex sententia S. R. Rotae coram Jullien, 24 Maii, 1939: « At non communis sed particularis est error, nec ideo supplet ecclesia, si... talia sunt adiuncta ut quis existimetur competens ad unum determinatum actum ministerii exercendum, quo expleto etiam coram multis evacuata reputetur eius potestas, nac ideo error extendatur ad alios casus » (*Decis.* 31, 314).

etiam primus vel unicus poenitens valide absolvitur si publice nuntiatum est hunc sacerdotem auditurum esse confessiones. Vel, in casu parochi putativi matrimonio primo vel unico assistentis, nullum est dubium quin ex hoc capite valeat. Quid ergo deest quominus in casu particulariter delegati verificetur error strictissimo sensu communis? Ex exemplis enim allatis sequitur ad conceptum erroris etiam de facto communis non requiri damnum de facto generale, seu multiplicitatem actualem actuum secus invalidorum [32].

In una sententia S. R. Rotae coram Grazioli, 25 Maii, 1942, applicatio erroris communis his verbis negatur: «... deest heic fundamentum ipsum facti, sine quo ne concipi quidem potest error communis, quo praefatus canon [209] innitur: erronea nempe praxis constanter, universaliter et pacifice observata » [33]. Sed, salva tanti viri reverentia, praxis habitualis, licet in quibusdam casibus conducat vel etiam requiratur ad errorem communem constituendum, non est de eius essentia, ut patet in casu parochi putativi matrimonio singulari assistentis vel in casu sacerdotis confessiones semel audientis coram magno populi concursu. Unde, si deficiente praxi deficiebat et error communis in casu, hoc debuit esse ob aliam rationem magis fundamentalem.

Unde quartum argumentum adducitur, procedens ex hoc quod si matrimonium iure suppleto sustineretur in casu sacerdotis invalide delegati pro casu particulari, vix ullus daretur casus cui sanctio nullitatis applicaretur, seu practice actum esset de tota disciplina canonum 1094-1096. « Si doctrinam expositam a D. V. quis tuto sequi posset, vix umquam darentur matrimonia nulla ex defectu formae, et inutiliter prorsus, post tot saeculorum incertitudines ac vicissitudines, praecepta fuisset forma canonica ad

32 In eadem sententia coram Jullien (nota 31 supra) dicitur: « Stante igitur errore multorum de alicuius potestate ecclesiastica... ecclesia supplet, quamvis non multi accesserint ad ministrum illum potestate destitutum » (*Decis.* 31, 312).

33 *Decis.* 34, 419.

validitatem »[34]. Verum est applicationem legis quae sensum et efficaciam legis tolleret (quod tamen non omnes admittunt de hoc casu)[35] eo ipso reprobari. Sed, ex alia parte, si talis solutio sponte et recte fluit ex principio aliquo seu notione iuridica, simul ostenditur notionem ipsam vitio aliquo laborare. Si ergo conceptus noster erroris communis ducit ad hanc conclusionem, haec autem acceptari nequit, dicendum est ipsum conceptum vel erroneum esse vel saltem incompletum.

Unde, tandem, alii quintam viam ineunt (etsi illam ut distinctam non semper explicite nominent), quae consistit in re suppletionis ita explicanda ut error communis revera non sit nisi unum ex pluribus elementis requisitis, aliud autem sit utilitas publica, seu periculum damni generalis. In hac explicatione potestas non suppletur in casu sacerdotis particulariter delegati, non quod error communis desit, sed quod alia conditio, errori extrinseca, non verificetur, *utilitas* nempe communis. Haec doctrina de pluralitate distincta conditionum, quae explicite docebatur a quibusdam commentatoribus antiquis iuris Romani et Decretalium[36], a pluribus etiam modernis subintellecta videtur, qui, ad casum nostrum solvendum, non negant errorem haberi communem, sed notant nullum adesse *pariculum* nocumenti generalis[37]. Aut enim alii nupturientes non sunt adituri eundem sacerdotem, aut saltem inter negotia praeparatoria apud parochum iteratio invalidae assistentiae praecavebitur.

Constat utique ex doctrina perenni quod, ut hoc remedium iuris habeatur, nocumentum quodammodo commune imminere saltem debet. Doctores tamen sat multi

---

34 Coram Mattioli, 25 Oct. 1950, *Monitor eccls.* 77 (1952) 61.

35 Cf. supra, nota 23.

36 Cf. Wilches, *op. cit.*, pp. 50 ss.

37 Cf. Regatillo, *op. cit.*, p. 76; Jombart, *Dict. droit can.*, 5, col. 445-446; Vermeersch, *op. cit.*, n. 421. Aliqui explicite requirunt hoc periculum ut elementum distinctum ab errore: cf. Bride, *op. cit.*, pp. 280-281; Miaskiewicz, *op. cit.*, p. 271. Alli distinguunt duplex elementum in ipso errore communi: falsum iudicium et periculum gravis damni; cf. Fàbregas, *Periodica* 22 (1933) 197*.

videntur putare periculum illud non esse elementum distinctum sed aliquo modo contineri in ipso *communi errore* sensu legali intellecto. Hinc est quod negant « errorem communem » adesse quando damnum est particulare [38]. Ipse porro Codex contentus est statuere: « In errore communi... iurisdictionem supplet Ecclesia ». Et re quidem vera, videtur esse modus ita concipiendi sensum iuridicum vocis ut in ipso omnia elementa iam contineantur et casus noster matrimonialis sponte solvatur.

Et primo notandum est non repugnare bono communi ut aliqui actus iuridici, vel etiam plures distinctis vicibus positi, non valeant. Potius contrarium putandum est, cum Ecclesia, quae potuit efficere — quoad elementum iuridicae potestatis in sacerdote — ut omnes confessiones valide audiantur et omnibus matrimoniis valide assistatur, ita tamen disposuit disciplinam suam ut quidam tales actus non valerent. Quod vix explicari potest nisi in suppositione quod quandoque melius est (nec solum tamquam sanctio poenalis) ut aliqui actus — puta, matrimonium clandestinum — firmitatem non obtineant. Ergo suppletio ut sic non est semper beneficium, ut de « beneficio suppletionis » in pluribus distinctis casibus particularibus loqui liceat. Quare, si negatur suppletio in casu sacerdotis particulariter delegati, non est quod Ecclesia non curet de singulis matrimoniis vel quod matrimonium etiam singulare non sit res pubblici momenti, sed quia casui particulari praefertur ordinatio generalis (can. 1094-1096), etsi consequenter aliqua matrimonia, etiam bonae spei, nulla evadant [39]. Et pariter dicendum, mutatis mutandis, de aliis materiis; puta, de iurisdictione etiam ad confessiones audiendas.

---

38 Cf., e.g., Cimetier, *op. cit.*, n. 303; sententia S. R. Rotae coram Jullien, 24 Maii, 1939, *Decis.* 31, 314 (supra, nota 31); etc.

39 Iterum ex laudata sententia coram Jullien, 24 Maii, 1939: « ... si sub specie erroris communis consuli bono privato tentatur, subverteretur bonum publicum, cum pessumdarentur leges ad id tutandum positae, ut sunt, v. gr. leges de forma matrimonii » (*Decis.* 31, 313).

Quod autem bonum commune tolerare non potest, seu quod ius saltem permittere non vult, hoc est, ut ex una eademque causa occulta plures invalidates cumulentur. Hoc enim non esset *iuxta* ordinem generalem quem leges protegunt (ut dictum est de casu singulari), sed *contra* hunc finem intentum.

Ad tale damnum praecavendum ius respicit causam eius, quae est error. Neque aliter curat de errore nisi quatenus est causa damni generalis. « Alias », ait glossa ad legem *Barbarius,* « errantes iurisdictionem prorogare non intelleguntur »[40]. Sed error non est causa damni quatenus est iudicium falsum, sed quatenus ducit ad actionem. Ergo error de quo in lege non est error speculativus, sed error *practicus,* seu in ordine practico. Huc spectat distinctio iudicii practici et speculativi de qua S. Thomas: « Secundum hoc autem differunt intellectus speculativus et practicus. Nam intellectus speculativus est, qui quod apprehendit, non ordinat ad opus, sed ad solam veritatis considerationem: practicus vero intellectus dicitur, qui hoc quod apprehendit, ordinat ad opus »[41]. Et iterum: « Sed practica ratio, quae ordinatur ad opus, procedit ulterius, et est tertius actus eius praecipere; qui quidem actus consistit in applicatione consiliatorum et iudicatorum ad operandum »[42]. Non enim nocet bono communi (ut illustrationem afferamus) si plures vel tota communitas ignoret necessitatem iurisdictionis ad confessiones audiendas, vel etiam si positive judicet, iudicio habituali et mere speculativo, omnes sacerdotes ratione ipsius sacerdotii absolvere posse a peccatis. Nocebit autem si hic et nunc fideles, videntes sacerdotem confessionale ingredientem, iudicent hunc esse confessarium, seu posse audire confessiones. Tunc enim omnes qui volunt confiteri attrahentur ad hunc adeundum. Talis actus, seu tale factum, est fons erroris practici, et qua talis est causa

---

40 *Dig.* 1, 14, 3, ad verba « propter utilatem ». Cf. R. BIDAGOR, « Casus cum canone 209 c. i. c. connexi », *Periodica* 45 (1956) 279.

41 *Summa theologica* 1, 79, 11, c.

42 *Ibid.,* 2, 2, 47, 8, c.

potentialis damni generalis. Et ideo dicendum videtur errorem, de quo in « errore communi », sensu iuridico intellectum, esse errorem non mere speculativum, quantumvis diffusum, sed errorem practicum; hunc autem verificari quando datur factum talis naturae et in talibus adiunctis positum ut illud videntes seu cognoscentes facile induci possint ad actus ponendos qui, nisi suppleretur potestas, invalidi essent [43].

In lumine huius distinctionis (si quid meriti habet) facile patet — ut ad quaestionem nostram tandem aliquando respondeamus — cur matrimonium valeat quando assistit parochus mere putativus, vel alius sacerdos locum parochi invalide tenens [44], vel etiam vicarius cooperator non valide delegatus (in loco ubi hi solent assistere), cum non valeat in casu Titii, amicitiae gratia invitati ad assistendum. Nam qui vident sacerdotem extraneum, nullo munere pastorali habitualiter fungentem, alicui matrimonio assistere, etsi forte putent omnia optimo iure peragi, vel etiam explicite iudicent eum habere potestatem ad hoc necessariam, non exinde experiuntur ullam inclinationem, ne illi quidem qui matrimonium iam intendunt, adeundi hunc praecise sacerdotem, ut nuptiis benedicat [45]. Aliud omnino accidit in casu parochi aliorumque officium seu munus habentium vi cuius matrimoniis assistere solent; ita ut in ipso primo actu assistendi matrimonio omnia iam verificantur ad errorem practicum habendum et causam per se damni generalis. Vel, si agatur de sacerdote omni officio seu munere carente, fieri potest ut talis error non habeatur nisi post praxim satis productam

[43] Miaskiewicz, etsi requirit talem errorem quo alii inducatur ad quaerendum ministerium sacerdotis incompetentis, negat tamen necessitatem erroris « pratici » (*Supplied Jurisdiction*, p. 170; 171-172).

[44] Pro suppletione ob errorem communem in casu « vicarii substituti », cf. Bidagor, *Periodica* 45 (1956) 270-277.

[45] Pro casu in quo negatur applicatio can. 209 quia actor adiverit suum ex-cappellanum militarem inductus non persuasione communi quod tales semper assistere possent sed opinione privato quod ipse adhuc subesset eius iurisdictioni, cf. sententia coram Pecorari, 23 Dec. 1942, *Decis.* 34, 843.

ut tandem aliquando videatur capax assistendi matrimonio cuiusvis in illo loco nubere volentis [46].

Hac distinctione erroris practici et speculativi admissa, facilius forte reconciliari possunt puncta quaedam, in decursu expositionis et argumentationis occurrentia, quae contradictoria videri potuerunt. Et primo, quoad relationem inter errorem et ignorantiam in hac materia, notavimus quam parvi momenti videretur utrum quis ad confessarium attraheretur ignorans necessitatem iurisdictionis an erronee iudicans illam possideri. In utroque casu damnum pariter resultaret; ita ut in hoc contextu ignorantia et error fere aequiparentur [47]. Itemque notavimus non esse nocivum quod multi fideles putent omnes sacerdotes qua tales absolvere posse a peccatis, quamdiu non iudicant hunc sacerdotem hic et nunc confessiones audire posse; ita ut in hoc contextu soleant doctores urgere insufficientiam solius ignorantiae [48]. Nunc dici potest quod in illis casibus in quibus ignorantia vere non operatur, hoc non est praecise tribuendum distinctioni technicae inter errorem et ignorantiam. Sat saepe enim, ut supra innuimus, ipse error de iurisdictione non habetur nisi implicite in aestimatione quod minister valide agit id quod agere videtur; haec autem aeque habetur in iis qui ignorant necessitatem iurisdictionis sacerdotio accessoriae. Melius forte dicitur ignorantiam non operari quan-

---

[46] Pro suppletione in casu sacerdotis ante Codicem generaliter delegati, cuius generalis delegatio cessavit per Codicem, cf. sententia S. R. Rotae coram Canestri, 2 Maii, 1936: « At... coetus universus, cui P. [Titius] ministrabat... iam in falsa aestimatione facultatum sui sacerdotis exstabat. Cuncti P. [Titium] tum in colloquiis, tum in concionibus, extollentem audiebant suam potestatem; realiter exercentem videbant » (*Decis.* 28, 283).

[47] « Errore differt quidem ab ignorantia... Nihilominus error et ignorantia saepissime promiscue accipi solent »: S. R. Rotae sententia coram Pecorari, 23 Dec. 1942, *Decis.* 34, 840. Cf. coram Jullien, 24 Maii, 1939, *Decis.* 31, 311; et BRIDE, *Rev. droit can.* 3 (1953) 283.

[48] « Probata ignorantia in casu, applicari nequit can. 209 »: S. R. Rota, coram Teodori, 11 Jun. 1949, *Ephem. iur. can.* 7 (1951) 365. Cf. CLAEYS BOUUAERT, *Jus pont.* 16 (1936) 159-160; JOMBART, *Dict. droit can.* 5, col. 442-443.

do et quatenus manet in ordine mere speculativo; quando nempe non est occasio iudicii practici quod in actionem tenderet. Et vice versa.

Admissa hac distinctione, apparet etiam cur, ex una parte, negetur applicatio can. 209 etsi turba plurima adstiterit matrimonio, eo argumento quod agatur de bono privato ipsarum participantium; dum, ex alia parte, admittitur applicatio canonis etsi unus tantum vel pauci actu accesserint ad ministrum potestate destitutum [49]. Non enim sufficit error, etiam communis, qui in ordine mere speculativo sistit; sufficit autem error in ordine practico, licet nondum, vel numquam, reductus ad damnum actualiter commune. In primo casu agitur de detrimento privato, etsi cognitio sit communis; in altero de discrimine publico etsi actuatio sit particularis.

Id unum directe nobis proposuimus faciendum: explicationem attentare quare in casu sacerdotis particulariter delegati ad matrimonium revera non detur error communis et consequenter potestas seu ius assistendi suppletum, cum tota species erroris communis adesse videri possit et aliquibus adesse visa sit. Illa explicationem quaesivimus in ipsa notione « erroris » ita in lege intellegenda ut requiratur error non mere speculativus sed vere practicus, talis scilicet (ex natura et circumstantiis facti de quo fluit) ut periculum iterationis sat generalis inibi contineatur.

Ad modum tamen brevis appendicis, unum addere liceat verbum quoad errorem « de iure communem », quod ex dictis fluere videtur. Uti rem explicavimus, quaestio non tangitur utrum error ille practicus debeat esse iam de facto communis (saltem illo sensu quod fundamentum iam vulgo cognoscitur), an sufficiat factum positum in talibus circumstantiis ut eius cognitio facile divulgari possit. Iam vero, praeter rationes supra allatas tamquam faventes huic sententiae, haec alia sequitur ex

---

49 Cf. supra, notas 31-32, ubi in eadem causa Rotali hic duplex aspectus erroris communis exprimitur.

conceptu nuper exposito. Ratio enim suppletionis non invenitur in errore quatenus est error, quantumvis diffusus, sed quatenus est causa damni generalis. Neque requiritur, iure saltem nostro, damnum iam actu multiplicatum, sed sufficit quod sit praesens potenialiter in errore illo practico — sive formali sive virtualiter in cognitione facti contento [50]. Sufficit, aliis verbis, periculum damni quod oritur ex facto tali, et in talibus adiunctis posito, ut facile inducat plures ad actus invalidos ponendos. Sed omnis haec ratio legis, hoc damnum potentialiter commune, verificatur ab ipso momento quo factum qualificatum ponitur in adiunctis de se publicis. Ipsa ergo ratio, immo et definitio, erroris communis, prout in iure nostro exsistit, inveniri videtur realizata in errore virtualiter, seu in causa, communi. Ad quid porro exigeret legislator (qui utiliter agere debet) ut cognitio facti prius actu communis evadat quam iurisdictio suppleatur, licet forte interim, propter numerice eamdem causam, plures actus invalidi separatim ponantur; quod erat praecise praecavendum? Unde est quod nonnulli putant, etsi alii aliter rem explicant, sufficientiam erroris de iure communis non esse, quoad rem novitatem quamdam, sed iam in conceptu classico contineri implicatam.

JOANNES REED, S. J.
Prof. iur. can. in Fac. Theol. Collegii Woodstockiensis Marylandiae, Stat. Foed. Amer. Sept.

50 « Stante igitur errore multorum de alicuius potestate ecclesiastica... ecclesia supplet, quamvis non multi accesserint ad ministrum illum potestate revera destitutum »: Sententia coram Jullien, 24 Maii, 1939, *Decis.* 31, 312. Cf. coram Wynen, 1 Feb. 1937, *Decis.* 29, 60; CLAEYS BOUUAERT, *op. cit.*, pp. 163-164; VERMEERSCH, *op. cit.*, n. 421; WERNZ-VIDAL, *op. cit.*, n. 381; MIASKIEWICZ, *Supplied Jurisdiction*, pp. 171-172; CREUSEN, *Epitome iur. can.*, 1, n. 322.

DECET DOMUM DOMINI SANCTITUDO

Ex antiquissima traditione apparet usus Ecclesiae destinandi loca publica in quibus Deus colitur et opera religionis singulariter perficiuntur. Hoc innuitur in I Cor. 11:14 ubi significatur locus segregatus in quo fideles congregabantur ad corpus Domini sumendum. Talis locus '*domus Dei*' vel '*templum*' vel κυριακόν, id est *dominicum,* nominabatur quia specialiter Deo fuit consecratus [1]. Nec apud solos Christianos sed etiam apud Iudaeos et paganos vigebat consuetudo destinandi et consecrandi loca ubi cultus religiosus exercebatur. Praeter scriptores ecclesiasticos, citari possunt decreta quaedam synodalia, v.c. in Synodi VI Trullani cap. 74: « Non oportet in dominicis locis vel ecclesiis agapas facere, aut intus in aede comedere et accubitus sternere ». In cap. 28 Conc. Laod. eadem est prohibitio, et vocantur domicilia divina et ecclesiae. In capite autem *Non oportet,* dist. 42, idem canon refertur in *Si quis.*

Aedificia ad cultum divinum non solum destinare, sed etiam eadem sollemniter dedicare vel consecrare oportet. Ex immemorabili consuetudine Ecclesiae hoc obtinuit. Talis usus dedicandi templa radicatur tum in virtute religionis tum in nativo impulsu hominis maius obsequium Deo praestandi in his rebus. Templum enim ad communem usum totius communitatis et quasi communi sensu dedicatur. Hac manifestatione externa ostendebatur animus communis ad cultum divinum propensus. Ex litteris etiam profanis constat paganos templa deorum dedicare eaque ab aliis aedibus ac domibus communibus secernere.

---

[1] Many, Praelectiones de locis sacris, pp. 3-10. Notitiae historicae.

Cum virtute religionis recte ordinatur relatio hominis ad Deum, manifesta est obligatio praestandi Deo rebusque cum divino cultu connexis reverentiam debitam. In Ecclesia Christi finis praecipuus ob quem templa eriguntur est ut in eis offeratur Sacrificium Novae Legis. Praeterea sacramenta in eis ministrantur; fideles ibi conveniunt ut orent et ut verbum Dei audiant; sancti debito cultu honorantur et fideles in eis sepeliri possunt, salva disciplina Codicis in hac re [2].

Dedicatione facta, ecclesiae aliaque loca sacra cultui divino magis apta redduntur. Apposite dicit Angelicus:

> Ad tertium dicendum, quod ecclesia et altare, et alia huiusmodi inanimata consecrantur, non quia sunt gratiae susceptiva, sed quia ex consecratione adipiscuntur quamdam spiritualem virtutem, per quam apta redduntur divino cultui, ut scilicet homines devotionem quamdam exinde percipiant, ut sint paratiores ad divina, nisi hoc propter irreverentia impediatur. Unde et in 2 Mach. 3:38, dicitur: « Vere Dei quaedam virtus est in loco: nam ipse qui habet in coelis habitationem, visitator et adiutor est loci illius ». Et inde est quod huiusmodi ante consecrationem emundantur et exorcizantur, ut exinde virtus inimici pellatur [3].

Templum Christianum, etsi non consecratum seu sollemniter benedictum, manet tamen capax benedictionis seu consecrationis, deputatione ad sacrum ministerium ab Ecclesia facta. Consecratione seu benedictione peracta templum et alia loca res sacrae constituuntur et segregantur ab omnibus locis profanis et exinde qualitate *immutatis* gaudent. Hodie sacrae functiones frequenter peraguntur extra loca sacra ut maior numerus fidelium eis facilius assistere possit, ut, v.g. quando sacrificium missae celebratur in amplo campo rebus athleticis destinato, occasione Congressus Eucharistici. Etsi idem sit sacrificium oblatum in ecclesiis cathedralibus et magnis

---

2 Suarez, Opera Omnia. Vol. XIII, de Religione I, lib. III de templorum religioso cultu et ecclesiarum immunitate, cap. 1 ss. Vol. XXI de Sacramentis II, disp. 81, de locis et vasis sacris in quibus celebrandum est.

3 Summa Theol. Pars III qu. 83, art. 3 ad 3um.

basilicis, sola celebratio missae seu divina officia novam qualitatem iuridicam in talibus locis exceptionalibus minime inducit. Idem fere dicendum de oratoriis domesticis. Iure vigente (Can. 1154) et anteriori saltem deputatio ecclesiastica requiritur ut locus *sacer* vocari possit.

Quibus praemissis fundamentum iuridicum immunitatis loci sacri clarius apparebit. Haec immunitas est localis spectatque tum ad exclusionem quorumdam actuum qui honestatem et sanctitatem loca sacra dedecent tum ad ius asyli. De prima sola agitur. Quoad fundamentum iuridicum immunitatis hoc dicit Concilium Tridentinum [4]: « eam constitutam fuisse ex divina ordinatione et ex canonicis sanctionibus ». Immunitas localis duplex genus actuum e locis sacris excludit, eos scl. qui manifeste repugnant loco Deo dedicato ut ex ipsa rei natura ibidem sint prohibiti; alii vero non sunt prohibiti vi suae naturae, sed minus decent locum sacrum, quia profani sunt. Disponente lege ecclesiastica, hi merito prohibentur, quia in ipsa lege divina fundamentum immunitatis discerni potest. Nam lex divina prohibet ea omnia quae reverentiae locis sacris debitae minus congruunt [5].

Auctoritas ecclesiastica, nulla praevia benedictione collata, locum sacrum destinare posset, ut constat ex cap. *Si ecclesia,* 10 De Consecratione Ecclesiae, in quo colligitur ecclesiam non benedictam pollui posse. Quia loca sacra destinantur potissimum ad usus sacros, legislator ecclesiasticus iam a primis saeculis formam benedictionis seu consecrationis praescripsit qua clarius sanctitas loci significaretur, imo et produceretur. Itaque non solum ex lege ecclesiastica verum etiam ex lumine rationis loca ad ritus sacros electa magis apta sacris functionibus in eis peragendis redduntur si ritus benedictionis seu consecrationis praecesserit. Facta dedicatione ad normas liturgicas praescripta, locus dedicatus ab aliis locis saecularibus

---

[4] Cap. 20; sessio XXV de reformatione.
[5] Cf. Blat, Commentarium Textus Codicis Iuris Canonici III, n. 29.

vel profanis prorsus segregatur. Fit templum seu domus Dei in quo Deus modo speciali invocatur et occasiones obtinendi gratias uberiores in eo fieri valent[6].

Peracta consecratione vel benedictione liturgica, indoles iuridica loci sacri nata est et exinde sequuntur effectus iuridici.

Ut clarius appareat cur alia loca sint sacra alia vero non ita censeantur, etsi in his sacrae funtiones celebrentur, iuvat recolere solam Ecclesiam hoc determinare. Sic oratorium domestícum seu privatum non habetur ut locus sacer seu religiosus, sed remanet locus privatus, et stricte loquendo profanus, quia vi Canonis 1154: « Loca sacra ea sunt quae divino cultui fideliumve sepulturae deputantur consecratione vel benedictione quam probati liturgici libri ad hoc praescribunt ». Iamvero ait Canon 1196-1: « Oratoria domestica nec consecrari nec benedici possunt more ecclesiarum ». Licet sane ea benedicere benedictione communi domus, quae ea minime loca sacra reddit. Effectus igitur iuridici benedictionis vel consecrationis oratoriis domesticis minime competunt. Sic violari nequeunt neque iure asyli gaudent; possunt transferri de cubiculo in cubiculum, de domo in domum, nisi obstet tenor indulti apostolici. Durante vero destinatione loci tamquam oratorii domestici, indultario imponitur praescriptum Canonis 1196-2: « Licet oratoria domestica et semi-publica communi locorum domorumve benedictione aut nulla benedictione donetur, debent tamen esse divino tantum cultui reservata et ab omnibus domesticis usibus libera ». Non igitur est locus sacer sed manet reservatus cultui divino.

Documentum classicum de reverentia debita in aedibus vel locis sacris exhibenda, *Decet domum Domini sanctitudo,* in Concilio Lugdunensi a Gregorio X exaratum est. In hoc canone quaedam positive agenda proponuntur, quaedam vero vetantur. Abusus de medio sunt tollendi et sanctiones poenales urgendae, processibus ab

---

6 Many, o.c., pp. 46 ss.

ordinariis contra violatores huius canonis institutis. Quia fons praecipuus disciplinae vigentis merito censeri potest, integrum canonem referre iuvabit.

Decet domum Domini sanctitudo, decet, ut, cuius in pace factus est locus, cuius cultus sit cum debita veneratione pacificus. Sit itaque ad ecclesias humilis et devotus ingressus, sit in eis quieta conversatio, Deo grata, inspicientibus placita, quae considerantes non solum instruat sed et reficiat. Convenientes ibidem nomen illud, quod est super omne nomen, a quo aliud sub coelo non est datum hominibus, in quo salvos fieri credentes oporteat, nomen videlicet Iesu Christi, qui salvum faciet populum suum a peccatis eorum, exhibitione reverentiae specialis attollant, et, quod generaliter scribitur, ut in nomine Jesu omne genu flectatur, singuli singulariter in se ipsis implentes, praecipue dum aguntur missarum sacra ministeria, gloriosum illud nomen quandocumque recolitur, flectant genua cordis sui, quod vel capitis inclinatione testentur. Attendantur in locis eisdem intentis praecordiis sacra sollemnia, devotis orationibus insistatur. Nullus in locis eisdem, in quibus cum pace ac quiete vota convenit celebrari, seditionem excitet, conclamationem moveat impetumve committat. Cessent in locis illis universitatum et societatum quarumlibet concilia, conciones et publica parlamenta. Cessent vana et multo fortius foeda et profana colloquia; cessent confabulationes quaelibet. Sint prostremo quaecumque alia, quae divinum possunt turbare officium aut oculos divinae maiestatis offendere, ab ipsis prorsus extranea, ne, ubi peccatorum est venia postulanda, ibi peccandi detur occasio, aut deprehendantur peccata committi. Cessent in ecclesiis earumque coemeteriis negotiationes, et praecipue nundinarum ac fori cuiuscumque tumultus. Omnis in eis saecularium iudiciorum strepitus conquiescat. Nulla inibi causa per laicos, criminalis maxime, agitetur; sint loca eadem a laicorum cognitionibus aliena. Ordinarii locorum hoc faciant observari, suadenda suadeant, interdicta huius canonis auctoritate compescant, ad hoc alios etiam in ecclesiis ipsis magis assiduos et ad praemissa idoneos deputando. Et nihilominus processus iudicum saecularium, ac specialiter prolatae sententiae in eisdem locis omni careant robore firmitatis. Qui vero praemissas inhibitiones animo petulati contempserint, praeter processum ordinariorum et deputandorum ab ipsis, divinae ultionis et nostrae poterunt acrimoniam formidare, donec suum confessi reatum a similibus firmato proposito deliberaverint abstinere [7].

---

[7] Gregorius X in concilio generali Lugdunensi. Lib. VI decretalium; tit. XXIII de immunitate ecclesiarum, coemeteriorum et aliorum locorum religiosorum. Caput II Decet. Ed. Friedberg II, 1061.

« Decet domum Domini sanctitudo, decet, ut cuius in pace factus est locus, cuius cultus sit cum debita veneratione pacificus ». Sequitur conversatio descripta quae talis esse debet qualis decet domum Dei; *pacifica* esse debet.

« Sit itaque ad ecclesias humilis et devotus ingressus, sit in eis quieta conversatio, Deo grata, inspicientibus placita, quae considerantes non solum instruat sed et reficiat ». Tota igitur conversatio Deo et circumstantibus placere aliisque omnibus aedificationi esse debet sic. « Luceat lux vestra coram hominibus ut videant opera vestra bona et glorificent Patrem vestrum qui in coelis est » [8].

« Convenientes ibidem nomen illud quod est super omne nomen, a quo aliud sub coelo non est datum hominibus, in quo salvos fieri credentes oporteat, nomen videlicet Iesu Christi, qui salvum faciet populum suum a peccatis eorum, exhibitione reverentiae specialis attollant, et, quod generaliter scribitur, ut in nomine Jesu omne genu flectatur, singuli singulariter in se ipsis implentes, praecipue dum aguntur missarum sacra ministeria, gloriosum illud nomen quandoque recolitur, flectant genua cordis sui, quod vel capitis inclinatione testentur ». De speciali reverentia exhibenda erga sanctissimum Nomen Iesu agit Pontifex.

« Attendantur in locis eisdem intentis praecordiis sacra sollemnia, devotis orationibus insistatur ». Haec spectant ad dispositionem interiorem qua fideles sacris officiis assistere debent. Inde non solum externa conversatio sed interna dispositio animi necessaria est ad cultum Deo debitum in suo templo praestandum. Dispositiones tum animi tum corporis in actum religionis ingrediuntur [9].

---

8 Matt. 5:16.

9 Vid. Const. S. Pii V, *Cum primum,* 1 apr. 1566. Fontes I.C. Vol. I, n. 111 § 4. In hac constitutione refertur canon *Decet,* memoratis aliis actibus irreverentiae, adnexisque sanctionibus poenalibus.

In sanctitudine debita locis sacris iuxta superius exposita fundatur immunitas localis qua prohibentur exerceri in eis actus profani. De certis actibus prohibitis ita pergit Pontifex: « Nullus in locis eisdem, in quibus cum pace ac quieta voce convenit celebrari, seditionem excitet, conclamationem moveat impetumve committat ». Hisce diebus vix habetur occasio actuum violentiae in canone descriptorum. Tempore belli tamen tales actus violentes facilius occurrere possunt. Et alia vetita sequuntur: « Cessent in locis illis universitatum et societatum quarumlibet concilia, conciones et publica parlamenta ». Quamvis relatae conventiones et publici discursus nihil peccaminosum manifestent, manent tamen profana, seu ea quae nullam directam habitudinem ad divinum cultum dicunt. Templa magna et ampla sine dubio conventionibus et congressibus aptissima considerari possunt, inspecta vero illorum indole sacra, praeter necessitatem ab usibus profanis etsi honestis, libera habenda sunt. Haec non sunt explicite reprobata in Codice, nisi verbis generalioribus Canonis 1778: « ab iisdem (scl. ecclesiis) arceatur quidquid a sanctitate loci absonum sit ». Clarissimum est inde templa Dei indecenter haberi pro aulis profanis. E contra minime dedecet sacra celebrari locis profanis ut ingens numerus fidelium divinis officiis assistere possit.

Silentium generale imponitur. Hodie, quia multae ecclesiae etiam pro musaeis a fidelibus et aliis immerito aestimantur, vetitum sequens urgeri oportet. « Cessent vana et multo fortius foeda et profana colloquia; cessent confabulationes quaelibet ». De concionibus et discursibus transit Pontifex ad privata colloquia. *Quaelibet* incongrua omittenda sunt. Sedulo notanda est distinctio inter foeda et profana colloquia; illa ubique habenda sunt ut offensiva Dei; haec foris locum suum habent, intra ecclesiam vero ob reverentiam sunt supprimenda. Ut sanctuarium habendum est tamquam locus ministris sacris reservatus pari modo omne genus loquendi quod nihil ad cultum divinum confert extra loca sacra est

relinquendum. Multa colloquia tamquam absona a sanctitate loci sacri sat nota sunt omnibus. S. Pius V in Constitutione *Cum primum,* 1 apr. 1566 decrevit eos esse gravibus poenis plectendos qui in ecclesiis colloquium scurrile cum mulieribus habuissent vel alios actus inhonestos fecissent; similiter colloquia vel signa foeda et obscoena facientes puniendi erant. Tempore divinorum officiorum, deambulatio, vociferatio, situs irreverens qui aliis scandalo esse possent vel turbare divina officia tot causae erant poenarum ecclesiasticarum imponendarum. Rectores ecclesiae et alii qui delinquentes in hac re non admoverent poenis plectandi erant [10].

« Sint postremo *quaecumque* alia, quae divinum possunt *turbare* officium aut oculos divinae maiestatis *offendere,* ab ipsis (scl. locis sacris) prorsus *extranea,* ne, ubi peccatorum est venia postulanda, ibi detur *occasio,* aut deprehendantur peccata committi ». Praescriptum relatum ad peccaminosa spectat, primo in quantum turbant divinum officium cuius locus est templum, dein ad actiones prorsus extraneas seu incongruas quae occasionem peccati irreverentiae praestare possint.

Ecclesia iam per plura saecula quasdam determinatas actiones peccaminosas habet non tantum uti peccaminosas, verum etiam tamquam loca sacra polluentes, ita ut actio ritualis purgativa seu reconciliativa sequi debeat [11]. In canone *Decet* actus violationem inducentes non notantur expresse. Ius Codicis fere de integro disciplinam antecedentem refert in Canonibus 1172 et sequentibus. Non solum actiones polluentes ecclesiam evitandae sunt sed « generatim quidquid a sanctitate loci absonum sit ». Ita Canon 1178.

« Cessent in ecclesiis earumque coemeteriis negotiationes, et praecipue nundinarum ». Negotiatio dicit actum seu habitum quo inter se res quaevis pretio aestimabiles

---

10 *ibidem.*
11 Vid. Canones 1172 et sqq., et Canon 1207 de coemeterii violatione.

permutantur. Merces, pecunia et opera intelliguntur. Quaelibet commercia lucri causa suscepta includuntur. Arcendae sunt negotiationes et nundinae. Christus Dominus de templo eiecit etiam illos qui bona ad sacrificia necessaria commutabant. « Domus mea domus orationis est; vos autem fecistis illam speluncam latronum » [12]. Hodie toleratur usus vendendi res pias seu devotionales, ut candelas, imagines etc., ad ianuam ecclesiae, si alibi nequit commode fieri.

« Omnis in eis (scl. ecclesiis) saecularium iudiciorum strepitus conquiescat. Nulla inibi causa per laicos, criminalis maxime, agitetur; sint loca eadem a laicorum cognitionibus aliena ». Hodie vix erit occasio vel necessitas iudicia agendi in ecclesiis vel locis sacris quibusvis. Hinc in Codice haec prohibitio expresse non refertur. Iudicia etiam ecclesiastica a locis sacris videntur excludenda.

Praeter relata, repraesentationes theatrales et cinematographicae, etsi tempore Gregorii X hae fuerint ignotae, vetantur. Huc pertinet decretum S. Cong. Consistorialis datum die 10 dec. 1912:

> Porro, Emmi Patres considerantes aedes Deo dicatas, in quibus divina celebrantur mysteria et fideles ad coelestia et supernaturalia eriguntur, ad alios usus et praesertim ad scenicas actiones, etsi honestas piasve agendas converti non debere, quaslibet proiectiones et cinematographicas repraesentationes prohibendas omnino esse in ecclesiis censuere. Ss.mus Pius PP. X sententiam Emorum Patrum ratum habuit confirmavitque, atque hoc iussit edi generale decretum, quo ea agi in ecclesiis prohibetur.

Usus communis ecclesiae pro Catholicis et acatholicis ad cultum divinum exercendum similiter reprobandus est. Tolerari potest in praesidiis militum ne Catholici careant loco quo mysteriis divinis assistere possint. Ita respondit S. Officium, 5 iun. 1899. Quaedam vero in locis sacris, salva reverentia debita, haberi possunt. Sic non prohi-

---

12 Lc. 20:45.

bentur concentus musicae sacrae [13], conferentiae sacrae, exercitia finalia anni academici. Maioris reverentiae causa, Ssmum Sacramentum in sacellum vicinum adferetur. Quaedam insignia seu vexilla non manifeste religioni catholicae contraria admitti possunt in ecclesiis [14].

Codex Iuris Canonici eamdem fere disciplinam ac priorem retinet. In Canone 1178 munditia in ecclesiis praecipitur [15]; negotiationes et nundinae arcendae sunt et generatim quiquid a sanctitate loci sit absonum. Cum oratoria publica eodem iure ac ecclesiae reguntur, praescripta relati canonis illis sedulo sunt applicanda. Ad normam Canonis 1192 § 3, data licentia erigendi oratorium semi-publicum, hoc ad usus profanos converti nequit sine auctoritate Ordinarii erectionem concedentis. Iterum in Canone 1196 § 2, oratoria semi-publica et domestica, etsi nulla benedictione donentur, exclusive reservanda sunt cultui divino et ab omnibus domesticis usibus libera. Denique etiam campanae benedictae, praecipiente Canone 1169 § 4, ad usus mere profanos non sunt adhibendae nisi ex causa necessitatis aut ex licentia Ordinarii aut ex legitima consuetudine. Quae omnia reduci possunt ad principium in regula 51a in VIo expressum, *Semel Deo dicatum non est ad usus humanos ulterius transferendum.*

Iure ecclesiastico loca sacra violata seu polluta censentur, patratis in eis actibus in canonibus taxative expressis, qui reverentiae eisdem locis debitae prorsus adversantur. Loca ita violata reconcilianda sunt ritibus ab Ecclesia praescriptis, quibus expletis, macula aufertur et divina officia resumi possunt. De violatione locorum sacrorum eorumque reconciliatione scite scribunt commentatores tum in ius decretalium tum in ius Codicis.

---

13 Canon 1264 1 excludit ab ecclesiis quasdam formas musicae indecentes.

14 S.C. Rit. rescriptum 15 dec. 1922, AAS 16:171.

15 Cf. Const. Urbani VIII *Cum ecclesiae,* 30 ian. 1642; Fontes I.C. Vol. I, n. 222; Ep. encyc. Benedicti XIV, *Annus qui,* 19 febr. 1749; Fontes I.C. Vol. II, n. 395.

Mutatis temporibus et aliquo modo etiam moribus populi Christiani, quaedam actiones detestabiles fere numquam in locis sacris patrantur; aliae vero, etsi minus irreverentes, nimis frequenter occurrunt, praesertim eae realem praesentiam Christi Domini in sacramento Eucharistiae indigne tractant. Quam irreverentiam severe increpavit S. Pius V in constitutione supra memorata cuius praescripta magno cum fructu hodie ponderari possunt [16].

I. Risk S. I.
Prof. iur. can. in Fac. Iur. can.
Pont. Un. Greg.

---

[16] *Cum primum,* 1 apr. 1566, Fontes I.C. Vol. I, n. 111 § 4.

DE INTERPRETATIONE IURIDICA IN IURE ROMANO ET CANONICO (CIC) QUAESTIONES

I - IUS ROMANUM

1) *Quinam interpretes*

Ab initio civitatis ad saec. IV a.C. Ut certum habetur interpretationem iuris fuisse Romae per id tempus penes sacerdotes sive Pontifices dumtaxat; scribit enim Livius: « Ius civile repositum in penetralibus Pontificum fuit [1]; et Pomponius: « Interpretandi scientia et actiones apud collegium Pontificum erant, ex quibus constituebatur, quis quoquo anno praesset privatis » [2]. Huius facti ratio desumenda videtur ex charactere divino quo ius eo tempore praeditum considerebatur: vel quod diis nimirum iuvantibus illud cognosci posse crederetur [3], vel potissimum, quod ius ut a voluntate divina derivatum, aut in ea fundatum seu inspiratum, haberetur [4]. Ideo ius erat pro romanis verum postulatum ordinis superioris, volitum proinde a divinitate, distinctum a « fas » in eo solummodo quod « fas » solam cum diis relationem implicaret, et sic obligatio ei obediendi surgeret ex sola cognitione talis ordinis; ius vero, praeter talem mediatam relationem cum divinitate, etiam aliam immediatam cum dicisionibus capitum et, deinde, Regum, qui impletio-

---

1 Tit. Liv., *Historia*, 9, 45, 5.

2 D. 1, 2, 2, 6.

3 Cf. KASER, *Römische Rechtsgeschichte* (Göttingen 1950), p. 51; *Von Ursprung des römischen Rechtsgedankens*, in *Atti Congresso intern. di diritto romano e storia del diritto*. Verona 1948, vol. II, p. 15 et passim.

4 Vide inter alios NOAILLES, *Du droit sacré au droit civil* (Paris 1949), p. 16 ss.; ORESTANO, *Dal fas al ius*, in *DIDR.* 46 (1939) 194 ss.; VOCI, *Diritto sacro romano in età arcaica*, in *SDHI.* 19 (1953) 38 ss.

nem ordinis superioris quoad actus sociales urgebant, secumferret [5].

Quid, vero, deinde, cum origo divina iuris obscuratur, vel saltem cum hoc consideratur quoad suam vim totam quantam formalem ab hominibus dependens, inde a condito, ut plurimum, codice XII Tabularum? Etiam tunc, saltem ante publicationem Flavianam, interpretatio iuris penes Pontifices manet. Id accidit nimirum ea de causa quod laicisatio iuris haud uno momento evenit, sed paulatim [6]; et etiam ratione rigurosi et complicati formalismi, quo ius indutum esse pergebat, et in quo versati soli Pontifices, ut technici et culti homines illius temporis, erant.

A fine saeculi IV a.C. ad Diocletianum. Monopolium Pontificum in officio interpretandi ius cessavit, ut insinuatum est, circa finem saeculi IV. Cui rei causam dedit factum publicationis actionum processualium ac negotiorum iuridicorum et kalendarii dierum fastorum et nefastorum, a Gneo Flavio, scriba Apii Claudii Caeci Censoris, peractae [7]. Ex tunc enim, sive quod hac de causa paterent etiam laicis actiones et negotia iuridica possibilia simul cum formulis quibus continerentur, sive quod isti laici tunc primum se officio interpretationis libenter dederint, id porro factum est ut ipsi etiam, immo, ipsi, ut plurimum, soli interpretes iuris devenerint, curantibus Pontificibus campum dumtaxat religiosum.

Hic status rerum duravit per sex saecula, ea scilicet quae constituunt centrum aureum historiae Romanae et iuris romani: cum Roma devenit Imperium, et ius romanum, ius classicum [8]. Iam, de his interpretibus

---

[5] Cf. De Francisci, *Arcana Imperii,* III, 1 (Milano 1943), p. 359 ss. Aliquatenus diverse rem explicat Gioffredi, *Religione e diritto nella più antica esperienza romana,* in *SDHI.* 20 (1954) 286 ss. Nihilominus, nequaquam negat Romanos tenuisse ius ut in Deo fundatum.

[6] Vide Noailles, *o.c.,* [nt. 4] p. 17.

[7] D. 1, 2, 2, 7.

[8] Sane expansio Status romani extra limites peninsulae italicae efficitur primum decurrente saeculo III a.C.; ac postrema consoli-

laicis cogita potissimum, Ciceronem cum scribit: Sin autem quaereretur quisnam iurisconsultus vere nominaretur, eum diceremus qui ad respondendum et agendum et cavendum peritus esset »[9]. Quarum trium praecipuum est « respondere », i.e., quaesitis sive dubiis iuris solutionem dare aliis verbis: « ius interpretari »[10].

Ab Hadriano ad Diocletianum. Intra hanc tamen periodum (a fine saeculi IV a.C. ad Diocletianum) notandum est quod ab Hadriano certum videtur etiam principes interpretes iuris pleno sensu suis rescriptis, ut infra dicetur, fuisse; et tunc quaeritur, quo pacto iurisprudentes perrexerint adhuc ipsi etiam interpretes esse iuris, autonomi et independentes, scilicet, ut antea, an solum simul cum Principe, ut efformantes permanens statale Consilium eiusdem pro administratione Imperii, et inde, etiam pro omni responsione sive interpretatione iuridica. Hoc ultimum tenent quidam romanistae; qui, proinde, notum illud « ius respondendi ex auctoritate Principis », quod solebat concedi inde ab Augusto certis eminentioribus iurisprudentibus, non amplius concedi inde ab Hadriano autumant; siquidem illud sustituitur, dicunt, praefata partecipatione in Consilio principis[11].

---

datio eiusdem, tempore Diocletiani. Hoc quod historiam generalem spectat. Quoad ius animadverte similiter primum impulsum fecundae evolutionis ordinamenti iuridici romani evenisse etiam tertio saeculo a.C. apparitione iuris gentium; ultimum vero conatum purum ius romanum retinendi et conservandi, Diocletiano deberi ad finem saeculi III p.C.

9 Cic. *De orat.* 1, 49, 212. Nota quod termini « iurisprudentes » (vel « prudentes »), « iurisconsulti », iurisperiti » adhibentur indistincte tempore Reipublicae et Principatus, (cf. Cic., *De orat.* 1, 49, 212; *Top.* 5, 58; *Gai.* 1, 2 et 7; D. 37, 1, 10; 1, 2, 2, 5). In scriptis postclassicis termini adhibiti sunt, ut plurimum, « iurisconsulti » et « iurisperiti », ille classicis applicatus, iste, postclassicis seu contemporaneis. Cf. MASSEI, *Iurisperitus,* in *AG.* 133 (1946) 48 ss.; DE FRANCISCI, *Storia del diritto romano,* II, 1, (Milano 1942), p. 469.

10 Hinc de una eademque functione iurisprudentium loquentes Gaius, (1, 2 et 7), Papinianus (D. 1, 1, 7 pr.) et Pomponius (D. 1, 2, 2, 12), primus dicit: « responsa prudentium », secundus: « auctoritas prudentium », tertius: « interpretatio prudentium ».

11 Sic SCHULZ, *History of Roman Legal Science,* (Oxford 1953), p. 118; DE VISSCHER, *Nouvelles Etudes du droit romain*

Primum, e contra, propugnant alii; qui, inde, « ius respondendi solitum fuisse concedi iudicant etiam deinde, usque ad finem saeculi III p.C. [12].

Certum est quod in utraque hypothesi functio interpretativa iurisprudentium pergit per totum tempus Principatus, quia, ut ait De Visscher, quantumque interpretatio immediata, in casu suppressae autonomiae interpretandi, fiat nunc actu seu rescripto Imperatoris, a collaboratione tamen iurisprudentium non praescinditur [13]; tamen negari nequit quod in hypothesi non suppressi usus concedendi « ius respondendi ex auctoritate Principis », seu in casu autonomiae interpretationis, functio interpretativa iurisprudentium potiori modo salvatur, ut infra melius patebit.

A Constantino ad Justinianum. Inde ab Hadriano, ut dictum est, « auctoritas » Principum, quae fundat interventionem horum in ius [14], est iam revera iuridica et potens ad ius interpretandum. Mirum sane foret quod Princepes tunc iam constitutiones facere possent, quae vicem legis obtinerent, ut Gaius expresse asserit [15], ius, tamen, nequirent interpretari. Immo, e contra, etiamsi dubitari liceret de potestate legislativa Principum tem-

---

public et privé (Milano 1949), p. 322 et passim; BETTI, *Forma e sostanza della interpretatio Prudentium,* in *Atti Verona* (cit. in nt. 3) p. 118.

12 Cf. pro omnibus MAGDELAIN, *Ius respondendi,* in *Revue historique du droit français et étranger,* 28 (1950) 18.

13 « Il s'agit en somme d'une forme nouvelle de collaboration entre l'Émpereur et les juristes, mais qui atteint son but de façon beaucoup plus efficace que celle imaginée par Auguste et Tibère. Car d'une part, elle assure cette collaboration de façon plus étroit et plus effective, grâce aux discussions in Consilio; d'autre part, le rescrit impérial se trouve revêtu d'une autorité incomparablement plus grand que le *responsum* d'aucun iurisconsulte » DE VISSCHER, o.c. (in nt. 11) p. 327.

14 Cf. GAUDEMET, *L'Empereur interprête du droit,* in *Festschrift für E. Rabel* (Tübingen), p. 173.

15 « Constitutio Principis est quod Imperator decreto vel edicto vel epistola constituit; nec unquam dubitatum est quin id legis vicem obtineat ». Gai, 1, 5.

pore Hadriani[16], posset adhuc admitti interpretandi facultas in favorem eorum, cum de se haec non supponat illam, prout vidimus respectu Iurisprudentium, qui legislatores non erant, erant tamen interpretes[17].

Quidquid vero sit, ante Constantinum Imperator non est adhuc solus interpres iuris; concurrit enim, uno vel alio modo cum iurisprudentia; immo, cf. D. 1. 3, 38. E contra deinde. In primis, ait iam Constantinus expresse: « inter aequitatem iusque interpositam interpretationem nobis solis et oportet et licet inspicere[18]. Generalius adhuc, Valentinianus et Marcianus: « Si quid vero in isdem legibus latum fortassis obscurius fuerit, oportet id imperatoria interpretatione patefieri, duritiamque legum nostrae humanitati incongruam emendari »[19]. Et tandem Justinianus: « ... si quid vero ambiguum fuerit visum, hoc ad imperiale culmen per iudices referatur, et ex auctoritate augusta manifestetur, cui soli concessum est leges et condere et interpretari »[20]; « Si enim in presenti leges condere soli Imperatori concessum est, et leges interpretari solum dignum imperio esse oportet »[21].

2) *Qualis interpretatio.*

Si liceat vocabulis sive conceptibus theoriae generalis iuridicae hodiernae ad ius romanum accedere, quaeremus in sequentibus qualis fuerit interpretatio romana tam imperatoria quam iurisprudentialis: fueritne illa authentica? extensiva? analogica?

---

16 MAGDELAIN, (*Auctoritas Principis,* Paris, 1947, pp. 109 ss.) cum aliis non admittit auctoritatem Principum secumtulisse supremam potestatem ante tempus Severorum (ab initio saec. III p.C.).

17 Vide in hac re SHERILLO-DELL'ORO, *Storia del diritto romano* (Milano-Varese 1954), p. 344 ss. Hic asserit praecise Principes interpretasse suis rescriptis, certe ius — concurrentes cum iurisprudentibus —, sed non produxisse hoc directe.

18 C. 1, 14, 1. Cf. GAUDEMET, o.c. (in nt. 14) p. 180 ss.

19 C. 1, 14, 9.

20 *Const. Tanta.,* § 21 in fine.

21 C. 1, 14, 12, 3.

Dixi: si liceat vocabulis et conceptibus hodiernis uti; nam praecise in hoc quod spectat methodum studendi iuri romano, talis quaestio proposita est, ample discussa et nondum soluta: *an expediat* revera pro reconstructione sive cognitione exacta antiqui iuris romani adhibere systema terminologico-conceptuale modernum, etiam canonicum quoad partem generalem, ad cuius elaborationem cucurrerunt commentatores medii aevi, humanistae iuris, pandectisti germanici saeculi elapsi, immo, et recentiores theoretici iuris, et quidem, cum ad melius inveniendas et exprimendas ideas iuridicas romanas quoad partem iuris a Romanis nunquam in accuratum systema reductam, tum ad rectificandum fortasse aliquid falsum, seu potius, non accurate et feliciter a Romanis expressum quoad notiones ab illis iam propositas; *vel potius necessarium sit* ad tale studium efficiendum a dogmatibus sive conceptibus modernis praescindere, et contentos nos esse realitate iuridica pura romana prout iacebat sine systemate, aut in statu systematico imperfecto, si velimus veri historiatores sive reconstructores iuris romani esse [22].

Quod nos attinet, praeferimus primam opinionem. Certum est quod non semper poterunt conceptus, termini, categoriae hodiernae scientiae iuridicae, romano iuri, maxime classico, aptari, ita ut, si tale quid facere vellemus, timeri posset certe, ne operam *constructionis* iuris (non romani), potius quam *reconstructionis* seu reproductionis iuris vere romani, quod iam ad puram historiam pertinet,

---

22 Primam positionem tenet potissimum BETTI, *Diritto romano e dogmatica odierna*, in *AG*. 99 (1928) 129 ss.; 100 (eodem anno) 27 ss.; cui adhaerent inter alios ALEX. LEVI, *Pandettistica, dogmatica odierna e filosofia del diritto*, in *Rivista int. de filos. del diritto*, 10 (1930) 261 ss.; DE SARLO, *Indirizzi, metodi e tendenze della moderna scienza del diritto romano*, in *AG*, 111 (1934) 98 ss. Secundam, inter alios DE FRANCISCI (v. g. in *Questioni di metodo*, in *Studi in onore di Riccobono*, I (Palermo 1936), p. 3 ss.; BIONDI, e. g. in *Prospettive romanistiche* (Milano 1933), p. 10 ss. Discusio (a Betti accensa a. 1928 studio citato) manet adhuc viva. Vide BETTI, *Teoria generale della interpretazione* (Milano 1955), pp. 574 ss.; 578 ss. et litt. ibi citatam; GUARINO, *Una teoria generale dell'interpretazione*, in *Labeo*, I (1955) 366 ss.

perficeremus. Sed sunt etiam plures causus in quibus licitum, immo opportunum et fortasse scientifice necessarium videtur iuri romano studere adhiibtis illis conceptibus modernis. Profecto, mens nostra his notionibus et elementis technicis imbuta atque educata cum sit, melius percipiet substantiam iuridicam romanam, si eam illis mediantibus, exprimat, cum id possibile sit, seu cum revera elementa omnia nostrae theoriae respondentia ibi, in ordinamento romano dentur, et non desint nisi conceptus accurati et apti sub quibus reluceant seu quibus formulentur.

Revertentes, igitur, ad punctum nostrum, quaerimus: qualis fuerit interpretatio romana: authentica? extensiva? analogica?

a) *Interpretatio Imperatoris.*

Incipientes a tempore imperiali, immo, a iustiniano, interpretatio iuris, utpote quae tota quanta tunc penes Imperatorem foret, videtur *authentica* fuisse, et eo ipso saltem *extensiva* (vel restrictiva). Enim vero, si authentica interpretatio ea est quae a legislatore peragitur et quidem per modum legis, tunc alius legislator non erat quam Imperator.

Igitur 1) *authentica interpretatio,* quia vim legis habet: « Si imperialis maiestas causam cognitialiter examinaverit et partibus cominus constitutis sententiam dixerit, omnes omnino iudices, qui sub nostro imperio sunt, sciant *hoc esse legem* non solum illi causae pro qua producta est, sed omnibus similibus »[23].

2) *Sub quacumque forma peracta.* Notatu dignum est quod in nuperrime transcripto textu Iustiniani asseritur: interpretationem implicitam in sententia iudiciali ab Imperatore pronuntiata, valere non solum pro illo casu, sed in genere, etiam quia additur: « definimus autem omnem Imperatoris legum interpretationem sive

---

23 C. 1, 14, 12 pr.

in *precibus* sive in *iudiciis* sive *alio quocumque modo* factam, ratam et indubitatam haberi. Si enim in presenti leges condere soli Imperatori concessum est, et leges interpretari solum dignum imperio esse oportet »[24].

Sub quacumque ergo forma (rescripto, sententia, edicto, etc.) sensus legis ab Imperatore manifestetur, ille erit ut sensus legis habendus.

3) *Tota quanta authentica.* Sane, non interdicitur aliis, ut plurimum, tribunalibus et iurisperitis, applicatio ac proinde investigatio et inventio clari iuris fieri, immo, ipsi debent istud peragere; sed, quasi non videretur haec stricta interpretatio, dicitur: « si quid *ambiguum* fuerit visum, hoc... ex auctoritate augusta manifestetur, cui *soli* concessum est et leges condere et *interpretari* » (supra nt. 20); « ... quare ambiguitates iudicum, quas ex legibus oriri evenit, aures accipiunt nostrae, *si non a nobis interpretatio mera procedit?* vel quis legum enigmata solvere et omnibus aperire idoneus esse videbitur *nisi is cui soli legislatorem esse concessum est* »[25].

Nulla ergo mentio interpretationis iurisperitorum et tribunalium, Imperatori inferiorum fit. Iurisperitis, dicit expresse Justinianus, permittitur solummodo legum versionem, et quidem e verbo ad verbum (kata poda) in linguam graecam facere, atque indices et paratitla componere. Tribunalibus vero inferioribus, applicare legem claram — seu que diligenter considerata[26] clara videatur — competit; quod, ut supra diximus, non habetur ut vera interpretatio. Interpretatio propria dicitur illa sola quae redditur necessaria, videlicet, si dubium exoriatur in lege; sed tunc praescribitur iudici recursus ad Imperatorem; « si quid vero ambiguum fuerit visum, hoc ad imperiale culmen per iudices referatur... ». Ideo, praecise nec de

---

24 ibid., § 3.

25 C. 1, 14, 4. Cf. et C. 1, 14, 9; *Nov.* 143 praef. (a. 563): « Legis interpretationem culmini tantum principali competere nemini venit in dubium cum promulgandae quoque legis auctoritatem fortunae sibi vindicat eminentia ».

26 Cf. *Const. Tanta.*, § 15.

interpretatione authentica in casu clarae et certae legis mentio fit, quia supervacanea consideratur.

Extensiva? De hac interpretatione quae legem ultra sensum proprium, immo, ultra omnem sensum verborum protrahit, Justinianus expresse non loquitur, cum directe casum tractet legis dumtaxat ambiguae seu dubiae. Tamen ambigendum non est quin Imperator talem extensionem facere possit, immo, ea inclusa videtur in interpretatione legis dubiae.

Analogica? Nec dubium esse potest quin Imperator uti analogia posset. Tamen hoc notare iuvat: quod Justinianus *non videtur* vocare subsanationem lacunarum iuris seu analogiam interpretationem iuris, cum ad hos casus referri debeant potius verba eiusdem: « ... non desperamus quaedam postea emergi negotia, quae adhuc legum laqueis non sunt innodata. Si quid igitur tale contigerit, Augustum imploretur remedium, quia ideo imperialem fortunam rebus humanis Deus praeposuit, ut possit omnia quae noviter contingunt et emendare et componere et modis et regulis competentibus tradere »[27]. Hinc verba « omnibus similibus » sequentis textus: « Si imperialis maiestas causam cognitionaliter examinaverit et partibus cominus constitutis sententiam diverit, omnes omnino iudices, qui sub nostro imperio sunt, sciant hoc esse legem non solum illi causae, pro qua producta est, sed *omnibus similibus* » (C. 1, 14, 12 pr.), referenda non sunt ut plurimum ad casus analogos, sed ad identicos[28].

---

27 Const. Tanta. § 18.

28 Steinwenter (*Prolegomena zu einer Geschichte der Analogie*, II, in *Studi in onore di Arangio Ruiz*, II, p. 185) consentit nobiscum cum scribit: « Die *Const. Tanta. bezieht* sich in den §§ 18 und 21 und, noch deutlicher in der griechischen Fassung *Dedoken* § 21, auf Richter, denen sie befiehlt, über ius ambiguum dem Keiser zur referieren, ebenso über negotia, quae adhuc legum laqueis *non sunt innodata*, weil die Lückenergänzung ausschlisslich der auctoritas augusta vorbehalten ist ». In aliis tamen verbis videretur Steinwenter minus clare loqui: « Was in der Tat verboten wird, ist die Entscheidung über ius ambiguum und damit auch die Analogia als mittel der Rechtsfindung für einen casus non expressus » (ibid.) His verbis refert Steinwenter analogiam etiam ad interpretationem pene Iustinianum.

Ante Justinianum. Non immorabimur in examine interpretationis durante tempore postclassico anteiustiniano, cum, saltem a medio saec. V p.C. interpretatio foret iam tota quanta penes Imperatorem, et proinde authentica, eodem modo atque Iustiniana [29]. Dubitari posset tantummodo de medio seu de forma constitutionis imperialis qua talis interpretatio authentica per modum quidem legis ab Imperatore fieret. Non videretur ea fieri saltem rescripto vel decreto, cum haec tunc temporis solum pro casu speciali pro quo data fuerint, valere dicantur [30].

Tempore classico (ab Hadriano saltem). Cum nemo dubitet de facultate interpretandi ius ex parte Principis hoc tempore rescripto aut decreto, sit tunc Princeps solus interpres formalis iuris, vel concurrat cum iurisprudentibus, prout supra insinuatum est, quaeritur solummodo de natura talis interpretationis: sitne ea authentica necne. Et quidem affirmative respondendum est. Verum est Principem non esse *constitutionaliter* legislatorem; unde deberemus mutare aliquantulum nunc notionem interpretationis authenticae. Sane, cum dicebamus in praecedentibus (tempore postclassico) interpretationem authenticam, cogitabamus interpretationem factam a legislatore unico, directo, qui datur in imperio primum tempore postclassico; nunc vero, ita non est. Sed vocari etiam debet authentica, et quidem sensu primario, interpretatio praedita vi cogente non tantum pro certo casu, illo scilicet quem respicit directe rescriptum aut decretum, sed et pro similibus; hoc enim significat talem interpretationem vim parem legi secunferre, aut ex ipsa ius oriri. Age nunc, hoc praecise affirmatur de interpretatione facta rescriptis et decretis tempore classico, quantumque non sit (vel non

---

29 Cf. C. 1, 14, 9. GAUDEMENT, *L'Empereur interprête du droit,* p. 182 ss.

30 Cf. DE FRANCISCI, *Storia del diritto romano,* III (Milano 1943), p. 184 ss.; WENGER, *Die Quellen des römischen Rechts* (Wien 1953), p. 431 ss.; KRÜGER, *Sources du droit romain* (Versio BRISSAUD. Paris 1894) p. 358.

foret, iusta opiniones), haec unica interpretatio authentica [31].

Interpretatio authentica et analogia iuris. Supposito quod interpretatio authentica nunc descripta extensiva etiam esse possit, quaerimus solum nunc an interpretatio haec authentica Imperatorum comprendere posset et analogiam iuridicam, aliis verbis, an nunc sermo fieri possit de interpretatione analogica iuris. Credimus nunc, tempore classico, respondi debere affirmative; immo, ita solum posse nos nunc *sine ullo dubio* de iure inducto a Principibus loqui. Profecto de potestate legislativa directa Principum dubitari fortasse posset ob conservatam, saltem formaliter, in Principatu republicanam constitutionem; sed de potestate magistratuali et iurisdictionali, qua ipsi, similter ac alii magistratus republicani, « viva vox iuris civilis » [32] mediantibus rescriptis, decretis, edictis, erant, dubitari nequit [33].

Est igitur nunc vera interpretatio analogica, quae scilicet normam extendit ad casus non comprehensos in

---

31 Cf. De Robertis, *Sull'efficacia normativa delle costituzioni imperiali,* in *Annali dell'Università di Bari,* 4 (1941) 101 ss.; Orestano, *Il potere normativo degli imperatori* (Roma 1937); Gaudement, *La formation du droit séculier et du droit de l'Eglise aux IV et V siècles* (Paris 1957), p. 31-32; Steinwenter, *Prolegomena zu einer Geschichte der Analogie II*: *Das Recht des Keiserlichen Konstitutionen,* (cit. nt. 28), p. 170 ss. Praemissae affirmationes valent, ut plurimum ab Hadriano, ut insinuatum est supra; paulo enim antea, tempore, scilicet, Traiani, probat Volterra solutiones seu responsiones Principis pro casu peculiari datis nondum considerari extensivas ad casus similes. Volterra, *L'efficacia delle costituzioni imperiali emanate per le provincie e l'istituto dell'esposito,* in *Studi in onore di Besta,* I, (Milano 1939), p. 451 ss.

32 D. 1, 1, 8. Cf. et Cic., *de Leg.* 3, 1, 2; *Pro Cluc.* 53, 146.

33 « Cum in aliqua causa sententia eorum manifesta est, is qui iurisdictione praeest ad similia procedere atque ita ius dicere debet » (D. 1, 3, 12); « Nam, ut ait Pedius, quotiens lege aliquid unum vel alterum bona occasio est cetera quae tendunt ad eandem utilitatem, vel interpretatione vel certe iurisdictione suppleri » (D. 1, 3, 13). Profecto magistratus iurisdicens, de se ius producere nequibat directe; ipse positus erat ad servitium dumtaxat iuris praeexistentis; cum tamen tale servitium non implicaret solum ius applicare, sed et illud « adiuvare », et « supplere » (in lacunis), immo et « corrigere » (D. 1, 1, 7, 1), indirecte saltem etiam ius producebat.

ea, sed similitudinem aliquam tantum cum comprehensis habentes; et inde sic postea vera norma nova concreta permanens pro his casibus exorta est. Quomodo vero hoc non pugnet cum theoria iuris videbitur deinde.

b) *Interpretatio prudentium.*

Cum iurisprudentes personae sint privatae, non videretur quo pacto interpretatio ab ipsis facta authentica esse possit. Ideo, certi romanistae moderni eam ut mere doctrinalem privatam tenent. Tamen, ex quo interpretatio ista prudentium tam clare inter alios fontes iuris civilis annumeratur [34], aut dicatur ius civile in ea consistere [35], aut tandem affirmetur iurisprudentibus permissum fuisse iura condere [36], haud facile negari potest eam (interpretationem) authenticam fuisse.

Certe, id facilius admittetur respectu antiquae iurisprudentiae pontificalis, cum elementa omnia necessaria ad ius interpretandum penes ipsam fuissent: kalendarium, actiones, formularia negotiorum, etc., et sic nemini possibile foret aliter ius interpretari, indeque nemini liceret interpretationi pontificali non obtemperare [37]. Sed et admittendum est respectu iurisprudentiae laicalis, quae illi successit:

1) quia textus supra relati (Gai, Pomponi, Papi-

---

[34] Gai. 1, 2,: « Constant autem iura populi Romani ex legibus, plebiscitis, senatusconsultis, constitutionibus principum, edictis eorum qui ius edicendi habent, *responsis prudentium* »; Papin. D. 1, 7 pr.: « Ius autem civile est quod ex legibus, plebis scitis, senatus consultis, decretis Principum, auctoritate prudentium venit ».

[35] Pomp. D. 1, 2, 2, 12: « ... aut est proprium ius civile, quod sine scripto, in sola prudentium interpretatione consistit ».

[36] Gai. 1, 7: « Responsa prudentium sunt sententiae ... quibus permissum est iura condere ».

[37] Revera, characterem quendam vere officialem in Civitate romana habuisse videtur qua interpres iuris sacerdos ille, qui, aiente Pomponio (D. 1, 2, 2, 6), singulis annis « constituebatur » qui « praeesset privatis ».

piani) nequeunt ad solam iurisprudentiam pontificalem referri [38].

2) Quia iurisprudentes saeculi II a.C. vocantur praecise a Pomponio fundatores iuris civilis (D. 1, 2, 2, 39); et immediate sequentes seu pertinentes ad saec. I a.C. ut maximi considerantur. Quis crediderit, tunc quidem: saeculis potissimum II et I a.C., cum ius civile augeri maxime eguit, auctumque fuit haud aliter quam ope iurisprudentiae, hanc momentum amisisse? Certum est postremis saeculis Reipublicae exstare praetores urbanum et peregrinum, qui cum iurisprudentibus concurrunt, et in pluribus eos substituunt quoad adiuvandum et supplendum ius civile; sed iurisprudentiam nullo modo anullant, minuunt. Hoc unum nunc accidit, quod interpretatio illius duplicem nunc assumat formam: directam, scilicet, antiquam, et indirectam, in consilio magistratuum.

Quod praetores iurisprudentialem interpretationem non annullent nec mutent bene eruitur, de reliquo, ex textu Pedii, iam citati: « Nam ut ait Pedius quotiens lege aliquid unum vel alterum introductum est bona occasio est cetera, quae tendunt ad eandem utilitatem, vel interpretatione vel certe iurisdictione suppleri » (D. 1, 3, 19).

3) Ex eo quod ab Augusto iurisprudentes, qui publice ius interpretantur, dicantur respondere, seu ius interpretari *ex auctoritate Principum;* et quidem quomodocumque privilegium istud intelligatur: significet scilicet responsiones privilegiatorum iurisprudentium habere pondus potestatis Principis, ut communior tenet opinio [39], vel significet tantum permissionem sive facultatem

---

38 Non convincit nos Arangio Ruiz, qui distinctionem adeo magnam inter pontificalem iurisprudentiam et subsequentem laicalem instituit, ut illam fontem iuris teneat, hanc vero, saltem ultimis iam saeculis Reipublicae, non ; dicatque textum Pomponii, quo hic asserit ius civile in interpretatione iurisprudentium consistere, referendum esse ad pontificalem dumtaxat iurisprudentiam « e dei pratici che in tempi già lontani ne anno continuato l'opera » (o.c., col. 59).

39 Cf. pro omnibus De Fracisci, *Storia del diritto romano*, II, 1, (cit in nt. 30) p. 465).

respondendi, sublata, inde, eo ipso aliis illa qualitas interpretum qua antea gaudebant, ut sustinent recenter alii, veluti Kunkel et Magdelein [40]. Sane, non tantum in prima hypothesi, cum revera haud facile intelligeretur quod iurisprudentes *responderent* seu interpretarentur ius pondere potestatis Principis, quin authenticas seu auctoritativas responsiones et interpretationes facerent; sed etiam in secunda, quia ipsa permissio interpretandi secumfert talem activitatem aut pure privatam esse. Immo, in hac secunda hypothesi evidentius denuntiatur figura generalis interpretationis iurisprudentialis authenticae, etiam republicanae. Re quidem vera, activitas interpretativa iurisprudentiae non egebat de se ut pondere Principis firmaretur, cum prudentes gauderent repraesentatione et fiducia populi inde ab antiquo ad tale officium.

4) Ex verbis sequentibus Iustiniani: « nihil hac lege derogante veteris iuris conditoribus, quia et eis hoc maiestas imperialis permisit » (C. 1, 14, 12, 5): « Iubemus igitur vobis antiquorum prudentium, quibus auctoritatem conscribendarum interpretandarumque legum sacratissimi Principis praebuerunt » (*Deo Auctore* § 4).

Quod heic Imperator Iustinianus cogitet ut authenticam interpretationem a iurisprudentibus emanatam, videtur indubium [41].

Interpretatio iurisprudentium extensiva et analogica. Etiam ex hoc patere potest quod interpretatio iurisprudentium authentica fuerit: si extensiva et analogica fuit; quod quidem nequit non admitti. Hinc, heic, potius quam interpretatio extensiva et analogica, quia authentica, dicenda erit interpretatio authentica, quia extensiva et analogica; aliis verbis: iurisprudentia fons iuris solum via interpretationis fuit; ad hoc autem ut via interpreta-

---

40 KUNKEL, *Herkunft und soziale Stellung der römischen Juristen* (Weimar 1952), p. 281 ss. Cf. eundem iam antea in ZSS. 66 (1948) 423 ss.; MAGDELAIN, *Ius respondendi,* in RHD. 28 (1950) 1 ss.; 157 ss.

41 Vide C. 4, 18, 2, 1ª; 5, 11, 7, 1; 8, 47, 10, 5; *Tanta.* § 20; 20ª; *Nov.* 112, praef.

tionis fons iuris esse potuerit, debuit eius interpretatio extensiva et analogica esse.

a) *extensiva.* Extensiva interpretatio ea est, sensu pleno, quae fit ultra sensum praeiacentem normae interpretandae; efficiens igitur ut comprehendantur in norma casus antea non contemplati, qui tamen contemplari debent.

Age nunc, talis fuit interpretatio iurisprudentium romanorum. Hi nimirum fundamentum et functionem practicam iuris attente considerantes, revisioni et correctioni continuae responsa, regulas, et in genere normas veteres, consideratis etiam adiunctis socialibus fortasse evolutis seu mutatis, subiiciebant; sicque efficiebant ut norma perfecta in sua comprehensione evaderet. Certe, non deerat saepe inter ipsos iurisprudentes opinio contraria quae talem extensionem reiiceret; idcirco antequam opinio communis non haberetur, extensio non obtinebat [42]; sed ex quo opinio quaedam praevaleret, vel quomodocumque ex quo communis opinio haberetur, extensio, et inde, ius revera novum positivum in ea implicitum producebantur [43].

Extensio, igitur ultra mentem legislatoris? Consulto omisimus hanc expressionem adhibere: *extensio ultra mentem legislatoris.* In iure romano antiquo et classico, quod spectat ius civile, non est nisi mens ipsius normae. Quaeritur igitur nunc mediante interpretatione, qualis sit idea normae, ut melius ea respondeat fini suo intrinseco sociali; aliis verbis, qualis sit perfecta norma, seu quomodo interpretanda ad hoc ut perfecta habeatur.

---

42 Existentiam diversitatis opinionum textantur crebro fontes; v.g. Gai. 2, 79; 3, 161; 3, 98; D. 45, 1, 46, 2. Cf. elenchum quemdam in LENEL, *Palingenesia Iuris* (Lipsiae 1889), p. 216. Vide et SCHWARZ, *Das strittige Recht der römischen Iuristen,* in *Atti del Congresso int. di diritto romano e storia del diritto,* II, p. 143 ss. Quod de extensione hic dicimus valet et de analogia infra tractanda.

43 Plura exempla harum extensionum innovativarum iuris, vide apud RICCOBONO, *La giurisprudenza classica come fattore di evoluzione del diritto romano,* in *Scritti di diritto romano in on. di C. Ferrini* (Pavia) Milano 1946, p. 34 ss.

Profecto, mens, si quae sit, erit mens populi; mens autem populi in hoc est quod norma satisfaciat aequitati, bono societatis. Iurisprudentes igitur limitem non habent in sua functione interpretativa, dummodo finis socialis semper melius norma obtineatur. Eis interdicitur tantummodo normam novam *directe* inducere, quia non sunt legislatores.

b) *analogica.* Sine dubio in doctrina moderna [44], saltem canonica, nequit esse sermo de interpretatione analogica, cum isti duo conceptus, interpretatio et analogia, inter se pugnent. Hoc datur semper ac lex dicatur consistere in mente legislatoris. Porro, tunc nec interpretatio extensiva ultra mentem legislatoris debet vocari simplex interpretatio; quanto magis analogia, in qua casus ad quos extensio fit nec cadere *debeant,* (ut norma absolute perfecta habeatur), nec cadere *possint* sub norma in se considerata, quia nec verba nec finis socialis illos comprehendunt.

Sed in systemate romano res non ita se habere videtur. Ibi ordinamentum iuridicum non concipitur ut procedens a concreta mente alicuius legislatoris, qui includat in suis normis id quod ipse vult, sed ut instrumentum ordinis socialis, evolutum cum societate, intellectum iuxta exigentias aequitatis et utilitatis communis; in quo, proinde, unaquaeque comprehendere potest, immo comprehendere debet omne id quod expedit ad bonum sociale. Idcirco, etiamsi non eadem omnino seu identica ratio habeatur ad extendendam legem ut in casu interpretationis simpliciter extensivae, dummodo revera sit aliqua ratio similis, et extensio conveniat ad bonum sociale — non

---

[44] Vide GIANNI, *L'analogia giuridica,* in *Ius,* 2 (1941) 516 ss.; 3 (1942) 41 ss.; CARNELUTTI, *Sistema di diritto processuale civile,* I (Padova 1936), p. 116 ss.; Contra (loquentes igitur de interpretatione analogica etiam in theoria iuridica moderna, reicientes, inde, in genere doctrinam quam vocant voluntaristicam legis) BOBBIO, *L'analogia nella logica del diritto* (Torino 1938), c. XI; BETTI, *Interpretazione della legge e degli atti giuridici* (Milano 1949), p. 70 ss.; pluresque alii convicti ut plurimum argumentis Bobbio.

conveniret, v. g. in exceptionali sive singulari iure — et in iure poenali — ea fieri sane debet; quia norma ipsa id postulat. Ideo, praecise, extensiones analogicas facere potuerunt iurisprudentes; quia procedi poterat *ex ipsa norma,* aliis verbis, quia agebatur de interpretatione; de interpretatione quidem, non mentis alicuius legislatoris, sed normae sub omni aspectu utili ad ordinem socialem consideratae. Sane, iurisprudentes nihil aliud facere poterant quam *interpretari;* qua de causa, si nulla similitudo, et inde nulla interpretatio possibilis foret, inrisprudentes remanerent impotentes ad agendum directe; sola eis restabat via recurrendi ad pretorem, suggerendo concessionem alicuius actionis « in factum », vel ad comitia, ut produceretur novum omnino ius praetorium vel civile [45].

Res cum ita sit, nullo alio modo splendet magis interpretatio authentica iurisprudentium romanorum quam usu analogiae in suis faciendis interpretationibus; praecise, quia nullo alio modo quis magis accedit ad legislatorem quam usu analogiae iuridicae. Ideo nimirum Iustinianus interdixit aliis talem usum, sibique reservait; et ideo similiter in omni iure moderno ut talis usus possibilis sit, requiritur prolatio alicuius normae generalis qua ille concedatur. Consequenter etiam, nullo alio modo iurisprudentia romana devenit profundius et amplius fons iuris quam mediante usu analogiae iuridicae [46].

---

45 Cf. SCHULZ, *I principii del diritto romano.* (Versio ARANGIO RUIZ, Firenze 1946) p. 8-9; KOSCHAKER, *Europa y el derecho romano.* (Versio CRUZ-TEIJEIRO, Madrid 1955), p. 367.

46 Quantitas huius novi iuris ope interpretationis analogicae iurisprudentialis inducti agnosci valebit ex particulis « quasi », « ad instar », « ad exemplum », « perinde ac », « non secus ac », « quodam genere », etc. Sic oritur ius *quasi-possessionis,* (D. 8, 1, 20), *actionis ad exemplum institoriae* (D. 14, 3, 19; 19, 1, 13, 25), *obligationis ex quasi-contractu* (Gai. 3, 91. etc.), etc. Modum quasi spontaneum et naturalem quo ista interpretatio analogica fiebat a iurisprudentibus disce ex hoc textu Iuliani: « si reus et fideiussor solverint pariter, in hac causa non differunt a duobus reis remittendi: quare omnia quae de his dicta sunt et ad hos transferre licebit » (Iulianus, D. 12, 6, 20). Exemplum perspicuum ut appareat quo facto ex uno unico instituto plura alia, mediante

II. - INTERPRETATIO IN CODICE IURIS CANONICI.

Vellemus nunc sinthetice omnino nuper expositas ideas romanae interpretationis cum doctrina codicis iuris canonici comparare.

Interpretatio authentica et doctrinalis. Discrimen in hoc primum denuntiatur ius nostri Codicis inter et romanum: quod interpretatio in illo duplex apparet: authentica et privata sive doctrinalis; cum canones 18 et 18 saltem primario de secunda loquantur, canon vero 17 expresse de authentica; ita quidem ut tam propria et stricta interpretatio consideretur doctrinalis quam authentica.

Revera, iuxta eam quae videtur melior theoria iuridica in hoc puncto, praefata codicis duplicitas interpretationis admittenda est, cum interpretatio doctrinalis et privata propria etiam interpretatio dicenda sit. Immo, quaeri posset an intterpretatio haec doctrinalis proprior interpretatio sit authentia. Pro illa stant rationes: *a*) quod ea quaerat revera qualis sit, inter plures sensus quos formula legis habere potest, is qui reapse ei insit; hoc autem est vere *interpretari* legem; *b*) quod nunquam possit exire ex sensu legis, seu ex voluntate quam legislator in lege interpretanda inclusit, quod quidem vult dicere eam numquam esse posse *plus quam interpretatio*[47]. Pro hoc, vero, asseritur: *a*) quod interpretatio doctrinalis numquam nos tan certos facere potest de sensu legis quam authentica, cum haec definitiva sit et aliam

interpretatione analogica, saepe pure exteriori et formali, orta sint, videre est in *mancipatione*. Cf. AMBROSINO, *Le applicazioni innovative della «mancipatio»*, in *Studi in mem. di Albertario*, II (Milano 1953), p. 575 ss. Plura alia exempla et modum quo haec operatio interpretativa peragebatur, et praesupposita quae postulabantur, exponunt inter alios, LA PIRA, *La personalità scientifica di Sexto Pedio.* III *analogia*, in BIDR. 44 (1936-37), p. 308 ss.; REGGI, *L'interpretazione analogica di Salvio Giuliano*, in *Studi Parmensi* 2 (1952) p. 105 ss.; 3 (1953) p. 467 ss.

[47] Vide WENGER, *Die Quellen*, (cit. in not. 30) p. 845, III.

quamcumque absolute excludat; *b*) quod interpretatio authentica sensum certum legis dare semper valet; doctrinalis autem, non; accidere enim potest quod etiam adhibitis omnibus mediis ad inveniendum talem sensum, dubium maneat adhuc. Nihilominus, praeferimus primum; i. e. tenemus propriorem interpretationem sensu specifico esse reapse interpretationem doctrinalem; siquidem facere interpretationem definitivam, seu reddere legem, quae erat obiective dubia, certam, secumfert revera inductionem novi praecepti, seu novi inducti iuris, potius quam meram interpretationem.

Interpretatio sententia iudiciali peracta. Ut videtur, discrimen est etiam in hoc Ius romanum inter et nostri Codicis canonici. Pro romanis sententia qua talis non secunferebat interpretationem authenticam nisi foret ipsius Imperatoris. Iuxta codicem nostrum, e contra, sententia cuiuscumque veri iudicis operatur interpretationem vere authenticam pro partibus inter quas pronuntiatur. (Idem affirmatur de rescripto in se peculiari).

Notatu dignum est quod huic interpretationi authenticae iudiciali applicari debent omnino, eodem modo atque omni interpretationi doctrinali privatae, regulae cc. 18 et 19; ita quidem ut iudici datum nequaquam sit, similiter atque interpreti omnino privato, legem obiective dubiam, post adhibita media cognitionis contenta in can. 18, sua interpretatione in certam convertere, aut legem ultra mentem legislatoris extendere vel coarctare. Quod tamen non impedit quominus ex mente codicis ut diximus interpretatio iudicialis ut authentica habeatur.

Ratio discriminis. In iure romano interpretatio haec, habita non fuit ut authentica, quia, ut supra exposuimus, nec, ut stricta interpretatio considerata est. Iudex aliud non faciebat quam applicare normam claram, vel clare factam in antecessu ab Imperatore aut a magistratu [48];

---

48 Nequimus immorari in distinguendo inter activitatem iudicis in actionibus stricti iuris et in actionbus bonae fidei, in quibus (postremis) aliqua etiam iuris interpretatio inveniri forte posset.

partes igitur quae dicebantur ligatae sententia iudiciali, ligatae videbantur haud quidem ratione interpretationis, sed vi iuris ipsius applicati simpliciter a iudice.

In iure vero nostri codicis, et generatim in iure moderno, interpretatio propria non habetur ut diximus, ea tantum quae fit iuris obiective dubii, seu per modum novi praecepti, sed etiam ea quae inter plures possibiles sensus formulae iuridicae, invenit verum, seu a legislatore volitum sensum; ita ut tali interpretatione non vivificetur norma *annullata* dubio, sed manifestetur solummodo id quod in norma est, seu norma qualis a legislatore inducta est. Iam vero, hoc nimirum facit iudex; non quomodocumque, sed *auctoritative,* pro personis quibus dirigitur. Eius interpretatio est, igitur, ex una parte doctrinalis; ex alia, autem, authentica. Doctrinalis, quia exire nequit a mente legislatoris; authentica, quia cogens.

Distinguitur, proinde, certe haec interpretatio iudicialis ab ea quae fit a legislatore in duobus: *a*) quia non est universalis; b) quia numquam esse potest innnovativa; sed nota specifica authenticitatis non videtur esse nec in universalitate nec in innovatione, sed in vi obligandi; in quo nulla datur distinctio interpretationem inter legislatoris et iudicis. Nam iuvat sane animadvertere quod in casu sententiae iudicialis non agitur de pura proclamatione legis clarae, ita ut obligatio surgat immediate vi ipsius legis; sed, cum iudex investigaverit quidem circa sensum legis eumque invenerit et impossuerit ut talem partibus, agitur de obligatione orta ex ipsa pronuntiatione iudicis [49].

---

[49] Contra hunc modum nostrum rem intelligendi (cum communiori, vide enim, MICHIELS, *o.c.*, p. 485; RODRIGO, *Praelectiones Theologico-morales Comillenses,* Santander 1944, p. 282; VAN HOVE, *De legibus ecclesiasticis* (Mechliniae Romae 1930, p. 251) scribunt GIACCHI, *Formazione e sviluppo della dottrina della interpretazione autentica in diritto canonico* (Milano 1935), p. 65; maxime STAFFA, *Se l'interpretazione data per modum sententiae iudicialis aut rescripti in re peculiari sia interpretazione autentica* in *Il Diritto Ecclesiastico,* 57 (1946) p. 42 ss.; PARK, *Is judicial an particular interpretation authentic interpretation,* in *The Jurist,* 7 (1947) p. 294 ss. Revera, non negamus interpretationem authen-

Interpretatio extensiva. Vidimus supra interpretationem extensivam fieri posse in iure romano: tempore postclassico, ab Imperatore; tempore vero, classico et praeclassico etiam a iurisprudentibus; et quidem, tempore postclassico extensionem intelligi posse ultra mentem legislatoris in lege cuius fit interpretatio implicitam; tempore autem praecedenti sermonem esse nequire de extensione ultra mentem legislatoris, cum omnis extensio conveniens ad ordinem socialem intelligeretur tunc intra mentem, quae non dicebatur, nec erat alicuius legislatoris, sed iuris ipsius apti ad utilitatem communem.

In Codice iuris canonici praevidetur exprese extensiva interpretatio, dicente c. 17 § 2: Interpretatio authentica... si legem *coarctet* vel *extendat...* »; circa quam hoc primum quaerimus: *qualis extensio haec intelligatur?* [50]

Omissa relatione opinionum, quae in re dantur [51], id placet nobis tenere: extensionem hanc intelligi debere ultra illum sensum legis qui ex textu et contextu, ac, eventualiter (si hoc primo criterio sensus legis definiri nequeat), e locis parallelis, legis fine, adiunctis et mente legislatoris erui potest (c. 18). Dixerimus, proinde, hanc interpretationem extensivam ultra sensum prioris legis, et consequenter, ultra mentem legislatoris in lege interpretanda contentam, interpretationem, scilicet, quae implicat correctionem legis; et quam, idcirco, nemo facere

---

ticam principem, ob suum valorem nimirum universalem, et proinde, ad quam auctores, ut plurimum ante Codicem, referuntur, esse interpretationem a legislatore per modum legis factam (vide amplum elenchum eorum in scripto Mons. Staffa heic cit.); negamus vero eam esse unicam, attenta nota specifica supra definita authenticitais. De reliquo, etiam elenchus datur auctorum antiquorum qui hoc sensu scribunt. (Staffa, ib.) Quoad doctrinam civilem in hac re cfr. BETTI, *Interpretazione della legge e degli atti giuridici* (Milano 1949) p. 131 ss. Betti tenet interpretationem eiusmodi non multum distare ab authentica, praecise ob suam vim obligandi; tamen non vocat eam authenticam.

50 Ut patet, non sumus in casu interpretationis latae (vel strictae) quam nequimus heic tractare.

51 Vide quasi principes duarum oppositarum, ex una parte VAN HOVE o.c. p. 246 ss.; ex alia MICHELIS, *Normae generales iuris canonici*, I, (Pariis - Fornaci - Romae 1949), p. 476 ss.

valet nisi legislator. Quamobrem, non intelligitur extensio ultra pura verba, ex.g., ad aequiparata, correlativa, connexa, etc., quam facere possunt et iudex et interprex mere privatus.

Haec igitur interpretatio extensiva respondet, ut videtur, interpretationi extensivae possibili temporis romani postclassici, cum lex constituta est mente legislatoris; non, vero interpretationi extensivae classicae et praeclassicae, ubi non quaeritur nisi mens iuris, ac proinde, extensio non concipitur nisi verborum alicuius normae praecedentis; ius evolvitur tunc ab intrinseco, non mera voluntate legislatoris.

Interpretatio analogica? Quod spectat ius romanum, haud facili pacto poterit de *interpretatione analogica* sermo fieri, ut supra exposuimus, tempore postclassico; utique vero, tempore praecedenti.

Codex noster canonicus accedens ad tempus romano-post classicum, separat omnino analogiam ab interpretatione; agens de hac postrema in cc. 17-19, et de illa dein, cum de lacunis iuris, in c. 20. Quod Codex noster igitur nullatenus consideret analogiae usum ut interpretationem aliquam legis adeo evidens est ut non indigeat declaratione.

Equidem credimus hanc theoriam unicam veram iu in systemate voluntaristico (alii dicerent subiectivo) iuris, i.e., in eo systemate in quo lex consistit formaliter in voluntate legislatoris.

Certum est ad usum analogiae legis [52] cognitionem accuratam requiri legum omnium ordinamenti iuridici

---

52 Nostra heic non interest reliquos modos considerare quibus supplentur lacunae iuris in Ordinamento nostro canonico: recursus ad principia generalis iuris cum aequitate canonica, ad stylum et praxim Curiae Romanae, ad communem et constantem sententiam doctorum (c. 20). Diceret quis nobis interesse deberi saltem primum, seu, recursum ad principia generalia iuris, cum agatur tunc de analogia, quanvis non legis, certe, iuris (Vide inter alios, LEFEBVRE, *Les pouvoirs du juge en droit canonique* (Paris 1938) p. 109 s.; CRNICA, *De lacunis legum supplendis ad normam Codicis J.C.*, in *Ius Pontificium*, 20 (1940) p. 141; inter civilistas CAPITANI, v. *Analogia II Analogia di diritto*, in *Digesto italiano*, III 1 p. 191 ss.; BETTI, *Teoria generale della interpretazione* (Milano

(heic, canonici); quia ita solum similitudo rationis adverti valet, quae fundat possibilem usum normae suppletivae. Certum est etiam quod ad usum analogiae proceditur *logice ex ipsa norma suppletiva;* siquidem ratio eadem (quantumque non identica) urget ut illa applicetur certo casui, si deest norma propria eiusdem; sed hoc non significat: in primo casu, quod cognitio seu pervestigatio fiat ad inveniendos casus contentos in lege; et in secundo, quod logica adhibeatur ad noscendam comprehensionem legis; verum hoc tantum: quo pacto debeat aliquando etiam a *campo proprio legis exire,* ut adiuvetur seu auxilium praestetur aliis casibus (casibus alienis), qui careant sua propria. Ideo nimirum, quantunque procedatur *logice* in facienda applicatione legis datae in similibus, seu in usu analogiae; immo, etiansi aequitas naturalis id postulet, tamen in systemate saepe dicto voluntaristico ubi interpretatio subiectiva esse debet [53], quale est saltem nostrum canonicum, analogiae usus de se pertinet ad legislatorem, non ad purum interpretem iuris. Quamobrem, c. 20 non est mere declarativus vel quo, quasi

---

1955) p. 844 ss. et auctores citatos in p. 844 nt. 19 eiusdem operis. Nos vero iudicamus non agi in recursu ad generalia principia de usu analogiae, quomodocumque intelligantur talia principia generalia, (cf. VAN HOVE, o.c., p. 328 ss.; CRNICA, o.c., p. 129 ss.; MICHELIS, o.c., p. 608 ss.). Revera non videmus quo pacto talia principia superiora (quia generalia) applicentur solum *ob aliquam similem rationem*... casibus expertibus normae concretae propriae; nam quales essent casus directe et per se ab istis principiis comprehensi, quales, vero, solum analogice? Sane, nec apparet ratio sufficiens huius distinctionis, nec ratio pariter ad asserendum quod *in omni casu* analogia tantum habeatur (cf. et VAN HOVE, o.c., p. 328). Haec principia, quaecumque ea sint, supponuntur prospicere in omnem campum iuris, et quidem directe ac per se; iam vero, in casu quo normae concretae desint, ipsa manent immutata, et proinde directa, quantumque *sola* ad solutionem practicam. Talia principia viderentur esse communia omni Ordinamento iuridico: et civili et canonico; inde additum: « cum aequitate canonica ». Sensum huius aequitatis accurate explicat BIDAGOR, *Lo spirito del diritto canonico* (Roma 1959) p. 14 ss.

53 Cf. CABREROS DE ANTA, *Investigación subjetiva y objetiva de la ley,* in *Investigación y elaboración del derecho canónico. V Semana de Derecho Canónico* (Hispania) a. 1956, p. 208 ss.; GENY, *Methode d'interpretation,* I (Paris 1919) p. 266.

ad abundantiam, melius constare possit de iure sive de facultate iudicis, orta ex solo ordine iuridico, ad procedendum in lacunis iuris; sed est constitutivus praedicti iuris sive facultatis.

Igitur quis peragit analogiam? In iure romano, si agitur de tempore postclassico, Imperator dumtaxat, et quidem, ut videtur, non via interpretationis, sed via purae integrationis; tempore vero classico et praeclassico, magistratus iurisdicens et iurisprudentes, et quidem, saltem postremi, via interpretationis [54]. In iure nostri Codicis, usus analogiae pendet totus quantus a legislatore, non quidem immediate, ut in iure romano postclassico, utique vero mediate, permissione generali in c. 20 contenta; operatio vero, analogica quae peragitur a iudice permissione, seu melius, concessione legislatori, nullo pacto est interpretativa, sed integrativa.

O. Robleda S.J.
Prof. iur. rom. in Fac. iur. can. Pont. Un. Greg.

---

[54] Cf. D. 1, 3, 13; 12; qui textus aliter et aliter intelligendi sunt ut ex supra dictis patet, tempore classico et postclassico. Vide et D. 19, 5, ss.

CULPA COLLECTIVA IN IURE CANONICO

Ultimo vicennio, post mundiale conflictum bellicum absolutum, frequenter in sermonibus et scriptis disputabatur de responsabilitate collectiva, diversis diversa opinantibus in re satis implicata et distinctionibus opportunis dilucidanda.

Fuerunt qui responsabilitatem collectivam integrae alicuius nationis, puta germanicae, et singulorum eiusdem membrorum in ordine morali affirmarent, veram culpam collectivam eis singulis imputantes; et non meram collectivam sanctionabilitatem in ordine iuridico, quae singulos, etiam personaliter innocentes, tanquam membra societatis praevaricantis attingeret. Alii, vero, responsabilitatem et culpam collectivam moralem omnium et singulorum membrorum alicuius societatis, quae immediate afficiat ipsam societatem, mediate iusdem membra, negandam omnino censebant; responsabilitatemque in ordine morali coram Deo illis solis adscribendam censebant qui, sive positive sive negative, realem cooperationem actibus imputandis praestiterint.

Quid lucis in hoc argumento obtineri possit ex iure canonico, poenali praesertim, nobis propositum est in sequentibus investigare, post brevem conceptuum ipsorum expositionem.

I. - Notiones.

Responsabilitas consequitur actus hominum plerosque eorumve omissiones; estque condicio eorum actuum vel omissionum propter quam auctores ipsorum respondere debent coram aliis entibus rationalibus de sua actione vel omissione. Importat, igitur, quandam obligationem

reddendi rationem coram aliis de propriis actionibus sive omissionibus sive permissionibus indebitis, et subeundi eorundem sequelas, vel pure iuridicas, vel morales, vel iuridico-morales.

Sic actiones de quibus respondere quis debet coram tribunali divino vel humano ei *imputantur*. Hinc imputatio sequela est responsabilitatis.

Responsabilitas potest esse: a) *iuridica,* orta ex lege positiva, quae consequentias habet hac lege determinatas in foro humano atque in ordine iuridico, independenter a responsabilitate morali; b) *moralis,* orta ex ipsa rei natura, haud raro occasione legis positivae et circa eiusdem obiectum, quae consequentias habet in ordine morum relate ad laudem vel vituperium, praemium vel poenam coram Deo, propter actus morales quosvis ab hominibus deliberate elicitos, cum dominio scl. eorum et cum advertentia relationis ipsorum ad regulam morum; c) *iuridico-moralis*, in qua effectus utriusque adunantur.

Sub respectu, autem, qui nostra in preasentiarum maxime refert, dividitur responsabilitas in: a) *individualem,* quae directe et per se afficit immediate singulares personas physicas, sive individualiter agant sive in cooperatione cum aliis; b) *collectivam,* quae directe et per se afficit immediate communitatem aliquam; individua, vero, nonnisi indirecte et per accidens, quia et in quantum sunt membra communitatis. Ab hac responsabilitate collectiva proprie dicta distinguenda est responsabilitas *collectionis* iam insinuata, quae immediate afficit omnia membra alicuius consociationis naturalis vel artificialis personaliter participantia seu cooperantia in aliquam actionem cuius singuli assumunt, pro rata parte participationis, responsabilitatem proprie individualem, quae communis, et hoc sensu collectiva, evadit mere accidentali plurium participatione.

In responsabilitate, igitur, collectiva proprie dicta, subiectum est ipsa collectio seu coadunatio plurium sociorum unitatem realem efficientium; non quidem physicam, cum singuli ab invicem divisi sint et agant, sed

moralem propter coniunctionem in unam actionem quae, ut talis, non peragitur ab individuis individuatim operantibus, sed a membris in societatem adunatis et associative concurrentibus tanquam unicum subiectum diversum a summa sociorum, sicut ipsa operatio diversa est a summa operationum individualium eorundem.

Talis responsabilitas collectiva comprehendit sine dubio in ordine iuridico etiam illa membra, minori numero, communitatis quae restiterint suffragationi maioris partis, sic exigente constitutione societatum et implicite admittentibus ipsis consociatis. In ordine morali responsabilitas iuridica communis fortasse deficit esse collectiva, et rectius est collectionis; illorum scl. dumtaxat membrorum consociationis qui personaliter partem habuerunt suo suffragio in resolutione responsabili. Id ex dicendis determinabitur.

Responsabilitas personalis praesupponit nexum, sive immediatum et in se sive mediatum et in causa, inter actionem vel omissionem individuorum responsabilium et eiusdem effectus. Responsabilitas collectiva talem nexum certo non necessario praesupponit cum quaestio est de responsabilitate collectiva iuridica; nisi forte quis proferre velit nexum materialem mediatum et in causa, quatenus membra non suffragantia decisioni maioris partis de decisione nihilominus respondeant quia libere elegerint, vel saltem resignate patiantur pertinere ad talem familiam, civitatem, consociationem, religionem, de cuius actionibus vel omissionibus socialibus imputandis agitur. Num praesupponere debeat illum nexum responsabilitas collectiva moralis, aliqui pariter negant, id quod recidit in affirmandam existentiam huius responsabilitatis; alii, meliori, ut nobis videtur, ratione affirmant, id quod practice recidit in infitiandam existentiam talis responsabilitatis moralis collectivae.

II. - Persuasio vulgaris de responsabilitate collectiva.

Indubium est intimos hominum animos imbutos esse idea cuiusdam responsabilitatis collectivae, frequenter existentis in communitatibus praesertim politicis et religiosis.

Testatur in *politicis,* clarissimo testimonio, mos ubique fere olim invalescens inter gentes infimae civilisationis de vindicta sanguinis, qua familia a familia, stirps ab stirpe, gens a gente victimam indeterminatam pro victima vindicabat, abstrahendo a delinquente individuali [1]; quasi nexus sanguinis, vel origo auto regimen commune instituerit nexum inter membra societatis et solidaritatem etiam in culpis et poenis indistincte sustinendis. Nihil, autem, mirum si gentes primitivae, responsabilitatem collectivam efferentes, iuridicam non distinguebant, a morali et limites vindictae in substantia sicut in modo excedebant, cum intra ipsum ius poenale ecclesiasticum sciamus medio aevo considerationem delictorum satis materialem extitisse.

Aliud praeclarum monumentum persuasionis de existentia responsabilitatis collectivae in politicis habetur, etiam nunc, in sanctionibus imponendis et exigendis indistincte ab omnibus civibus nationis in bello profligatae. Omnes illi nempe obligari censentur ad damna hostium victricium iniusta compensanda, quasi in culpa communiter participaverint, consociati et degentes in populo qui bellum gessit.

Theologi et moralistae hanc responsabilitatem collectivam expresse agnoscunt occasione earum praesertim sanctionum bellicarum, et, explicare curant. Ut sententias eorum summas summatim innuamus; statuunt tanquam fundamentum, unitatem moralem sive totius generis hu-

---

[1] Cf. S. Rietschel, *Blutrache,* Reallex der germ. Altertumskunde I, 295. Pro pluribus huius studii testimoniis adhibendis orientationem accepimus ex cursu monographico quem habuit E. Elter anno 1955 in Universitate Gregoriana.

mani, sive alicuius nationis aliusve consociationis naturalis aut artificialis. Hominibus, autem, in collegium vel corpus morale adunatis possunt actus collegii imputari, in quantum isti homines sunt pars collegii in quo actus imputandus « fit a toto collegio, vel a pluribus de collegio vel a principe collegii, sicut quod princeps civitatis facit, dicitur civitas facere »[2]. Possunt quoque poenae aliis infligi pro peccatis aliorum; non quidem spirituales, quibus nunquam punitur homo pro peccato alterius, sed temporales, « ad commendandam unitatem humanae societatis, ex qua unus debet pro alio sollicitus esse, ne peccet, et ad detestationem peccati, dum poena unius redundat in omnes, quasi omnes essent unum corpus »[3]. In particulari sanctiones bellicae integro populo devicto iuste imponuntur quoad bona in quibus cives subsunt dominio auctoritatis, tum quia « postquam rex a republica constituitur, si quid ille insolenter committat, imputatur reipublicae, tenetur enim respublica non committere hanc potestatem nisi ei qui iuste exerceat »[4], tum quia, cum sint partes « unius reipublicae iniquae, propter delictum... totius potest pars puniri quae per se non concurrit ad delictum »[5].

Etiam in rebus *religiosis* idea responsabilitatis collectivae non raro exhibetur. Imprimis inter hebraeos clare constat ex S. Scriptura opinionem generalem viguisse, dictis et factis confirmatam, de responsabilitate collectiva populi electi respectu Iahwe et pacti intercedentis inter Deum et populum electum. Celebrarunt vates sacri iudicia Dei punientis populum universum propter iniquitates aliquorum iudaeorum (Cf. Ios 7,1-26; Ps 9,6-9; 32,10-12; Bar 2; 2Rg 21,1-14; 24,1-17 etc.) et inplora-

---

2 S. THOMAS, *De malo* q. 4 a. 1 c. BELLARMINUS, ad iustificandam spoliationem senum, puerorum, mulierum quae a bello alieni manserint, sic ratiocinatur: « tales, enim, etsi capi et spoliari possunt, quia pars sunt civitatis, tamen occidi iuste possunt » *De laicis* c.15.

3 S. THOMAS, 2-2 q. 108 a. 4 ad 1.

4 F. de VITORIA, Relectio III. *De potestate civili* n. 12.

5 SUAREZ, *De caritate*, disp. 12. De bello sect. 7, n. 12.

verunt erga eum misericordiam intuitu quorundam sanctorum (cf. Dan 9,15-19; Bar 2,3). Frequenter quoque expresserunt hagiographi poenas aliis infligi propter peccata aliorum (cf. Ex 20,5; 34,7; Ier 11,22; Lc 19,41-44; Io 9, 1-2; Rom. 5,12-19), aut declaraverunt nationalem vel perpetuam esse culpam criminum a determinatis personis vel generationibus commissam (cf. Mt 23, 34-36; Lc 19,41-44 etc.).

Pro interpretatione istius participationis in poenis et in ipsis peccatis communibus prae oculis haberi debet conceptus peccati, religiosus potius quam moralis, qui vigebat in V. T. et in populo iudaico; adeo ut recenserentur inter peccata, etiam lapsus per errorem commissi (cf. Num 15,27; Lev 4,2.27), qui culpam importabant (cf. Num 15,30) impurumque faciebant (cf. Lev 5,2) ex inadvertentia peccantem (cf. Lev 4, 13.22). Sed praetermitti non potest quod saltem a tempore captivitatis babylonicae efferebatur principium responsabilitatis personalis (cf. Ier 31,29-30; Ezech 18,2-4); immo a tempore mosaico (cf. Gen 18, 23-25; Deut 24,16). Ceterum hoc imprimis attendatur, quod praedilectiones Dei erga populum israeliticum erant favores immeriti quibus is privari poterat sine ulla iniuria, etiamsi omnes israelitae bene procesissent coram Deo; quodque poenae universo populo inflictae erant semper temporales, quas Deus etiam sanctissimis viris irrogare potest, sive ad expiationem personalium peccatorum, sive ad satisfactionem pro commissis aliorum concivium, sive ad purificationem et augmentum meritorum. Poenae, autem, spirituales quae immediate infligantur aliis de communitate pro satisfaciendis peccatis quae materialiter alii commiserint, quasi in demonstrationem culpae collectivae, ab iis in illos effluentis, in S. Scriptura nullae inveniuntur. Quo sensu « anima quae peccaverit, ipsa morietur » (Ezech 18,4).

Sancti Patres Ecclesiae responsabilitatem collectivam sine disquisitione admittebant, de hebraeorum sorte disserentes vel peccatum originale descendentibus Adae insitum illustrantes. Explicationem rationemve internam da-

turi de hac responsabilitate collectiva, recurrebant interdum ad comparationem cum corpore humano, in quo membra quoque sana compatiuntur malum partis aegrotae vel vulneratae [6]; itemque ad unionem inter regem et subditos quam nimis extollebant. Notetur, tamen, sanctiones harum culparum collectivarum semper fuisse temporales, quas supremus Dominus potest imponere membris alicuius communitatis innocentibus occasione peccati consociorum, sicut praecisive a quovis peccato imponi possent ab Eo propter fines superius recensitos. Ceterum, cum SS. Patres agunt de aliis peccatis alicui coetui communibus, puta de seditionibus popularibus, adscribentes singulis civibus partialem responsabilitatem poena dignam, supponunt participationem personalem, positivam vel negativam, singulorum qui poena expiatoria proprie dicta sanciuntur [7].

---

[6] Praeclarum habetur testimonium apud Origenes: « Sed et illud non otiose transcurrendum est, quod uno peccante, ira super omnem populum venit...; polluitur enim ex uno peccatore populus..., nec putent se recte dicere quid hoc ad me spectat si alius male agit? Hoc est dicere caput ad pedes quid ad me pertinet si dolent? Si male habent pedes mei, non mea interest, dummodo caput in sanitate perduret. Aut si dicat oculus manui: Non indigeo opera tua, quid ad me pertinet si doles? Si vulnerata es nunquid ego oculus conturbabor ex aegritudine manus? Tale ergo est quod agunt ii qui Ecclesiis praesunt, non cogitantes quia unum corpus sumus omnes qui credimus, unum Deum habentes, qui nos in unitate constringit... Haec idcirco diximus, quia videmus in Scripturis Sanctis referri, quod propter unum peccantem anathema facti sunt filii Israel, ita ut vincerentur ab hostibus » *In librum Iesu Nave*, homil. 7 (MG 12, 861-862).

[7] Sint in exemplum verba Sti. Ioannis Chrysostomi occasione tumultus adversus Theodosium: « Ecce crimen a paucis commissum est, et culpa communis efficitur: ecce propter illos nunc omnes pavescimus, et ab aliis patratorum, poenas ipsi sustinemus... Ecce nullius consci, non minus iis qui peccaverunt, territi sumus et contremiscimus, ne omnes Imperatoris ira corripiat. Nec enim in excusationem nobis dicere sufficit: non aderam, non conscius eram, non facinorum consots fui. Ob hoc igitur, inquit, punieris et ultimam pendes poenam, quia non adfuisti, nec prohibuisti, non cohibuisti tumultuantes, nec pro Imperatoris honore periclitatus es. Non patratis participasti? Laudo hoc et accepto; sed neque facta prohibuisti; hoc accusatione dignum ». *De statuis*, homil. altera (MG 49, 37-38).

III. - Culpa collectiva in iure canonico

In iure canonico, praeter responsabilitatem individuorum individuatim operantium, consideratur quoque responsabilitas membrorum in societatem coadunatorum et collective agentium tanquam persona moralis (cf. c. 101). Insuper in iure poenali expresse definitur responsabilitas individuorum in commune delictum cooperantium (c. 2209); itemque statuitur sanctio collectiva in integros coetus personasque morales propter delicta ab eis commissa etiam sine participatione singulorum membrorum coetum integrantium (c. 2274 § 1. 2285 §1. 2291, 1°).

Qui casus primo aspectu videri possunt demonstratio persuasionis quam habeat legislator ecclesiasticus de responsabilitate morali collectiva; re, autem, talem persuasionem minime exhibent.

Personae morales collegiales actus iuridicos perficiunt regulariter modo in can. 101 § 1, 1° determinato. Nimirum per se « id vim iuris habet quod, demptis suffragiis nullis, placuerit parti... maiori ». Tales actus iuridice immediate debentur et attribuuntur personae morali, ut tali. Ab ea in personas physicas quae sunt membra personae moralis refunduntur; et quidem in omnes, quod attinet ad responsabilitatem coram iure, ita ut singulae pro rata parte consequentias sustineant resolutionis a maiori parte suffragatae, sic ipsis admittentibus semel pro semper cum personae morali nomen dederunt.

Exceptionem ab hac responsabilitate collectiva in ordine iuridico refert eadem § 1, n. 2° obscurioris significationis, dum sic determinat: « quod autem omnes, uti singulos, tangit, ab omnibus probari debet ». Vix cogitari potest negotium a persona morali gestum, quod ad singulas personas physicas consociatas aliqua ratione non attineat. Ideo in casu ea legislator prae oculis habuisse censetur, quae membris invitis imponi vel ab eisdem

renitentibus arripi nequant sine ipsorum iniuria, propterea quod tales impositiones vel ablationes limites statutos personae morali excedant.

Quidquid de hoc sit, evidenter patet responsabilitatem moralem et poenalem canonicam certo non incurri a membris personae moralis, qui personaliter non probarint actum iuridicum cui illa responsabilitas adnectitur; moralem, quidem, ex ipso concepto traditionali responsabilitatis moralis, alligatae actioni vel omissioni deliberatae, et quia ea responsabilitas maxime tangit omnes uti singulos; poenalem, quia delictum non est sine imputabilitate morali (cf. c. 2195 § 1). Ideo excommunicatio, cuius effectus attingunt semper personas individuas in ordine spirituali, nunquam afficit personam moralem uti talem, neque singula eius membra uti talia; sed eas personas physicas quae et in quantum personaliter concurrerint ad delictum (cf. c. 2255 § 2). E contra, ut inferius explicatur, interdictum et suspensio ferri possunt in corpus morale, illudque afficere uti tale in quibusdam effectibus iuridicis, licet in quantum poena intelligatur eos solos attingere qui in delictum concurrerint (cf. ibid).

Constat, igitur, responsabilitatem collectivam moralem coram Deo proprie dictam non haberi in iure canonico; haberi, autem, iuridicam coram societate ecclesiastica. Inferius probabitur haberi hanc alteram etiam in ordine poenali.

Canon 2209 agit expresse de cooperatione plurium in delicto obiective uno eodemque patrando, seu de delicto collectionis, concurrentibus ad ipsum et poenaliter respondentibus de eodem integro omnibus participantibus, propterea quod in totalitate delicti intervenerint. Ut statim patet, delictum in casu eatenus potest dici collectivum, quatenus collectio delinquentium habetur, quorum singuli personalem et subiectivam partem habuerunt in eo toto intendendo et pro sua quisque determinatione, in coniunctione voluntatis et operationis cum ceteris, perficiendo. Unde totum iuridice et moraliter

singulis directe tribuitur, licet non totaliter; et delictum obiective unum, subiective multiplicatur in cooperatoribus.

Hinc responsabilitas non inest singulis quia ex collectivitate primario delinquente in eos secundario refundatur, sed immediate, quia obiective et subiective responsabilitatem circa integrum delictum simul cum aliis contraxerunt, opus delictivum externa actione deliberata pro personali determinatione perficiendo. Singulorum itaque responsabilitas in delicto communi non differt substantialiter ab ea quam singuli singillatim delictum illud perficientes contraxissent. Fieri, tamen, possit ut delictum descriptum, in ordine iuridico adscribatur immediate personae morali. Sed responsabilitas moralis collectiva in casu descripto formaliter non habetur, secundum notionem traditam.

Paragraphi canonis ad nostrum scopum minus spectant. Versantur, enim, in mensuranda responsabilitate obiectivo-subiectiva singulorum concurrentium, attentis tum participatione effectiva in opere delictivo, tum necessitate eiusdem, tum praesertim intentione, quae tanti momenti et significationis est in actibus humanis etiam sub aspectu iuridico poenali (cf. c. 2212-2213).

Responsabilitas modo considerata est materialiter et obiective collectiva, vel potius, ut eam supra appellavimus, collectionis alicuius; formaliter, autem, ac subiective est individualis et multiplex, multiplicata ex integro in cooperatoribus. Sed est alia forma responsabilitatis collectivae, proprie dictae, in iure canonico poenali, quae contrahitur a persona morali diversa ratione.

Nimirum, persona moralis collegialis supponitur in can. 2255, 2274, 2285, 2291 posse delinquere in quantum est talis persona. Tum delictum habetur unicum, non tantum obiective sed etiam subiective; reciditque directe in moralem personam ipsamque afficit immediate, imputabile personae morali qua tali, non vero singulis personis physicis ad personam moralem efficiendam consociatis. Sed tum delictum et imputabilitas diversa ratione consi-

derantur, in ordine potius iuridico quam iuridico-morali. Datur quidem aliqua culpa moralis gravis intra personam moralem delinquentem, eaque est necessaria ad existentiam delicti. Sed haec culpa moralis non inhaeret immediate, sicut iuridica, personae morali ut tali; inhaeret unice singulis personis delinquentibus (cf. c. 2255 § 2, 2274 § 1, 2285 § 1). Adest quoque actus externus delictivus; at vero in eo non participant necessario, ne materialiter quidem, omnia membra integrantia personam moralem, sed potest dumtaxat pars earum participare, de facto potior aut maior numero (cf. ibid.). Habetur denique sanctio poenalis, quae, sub ratione poenae, non afficit nisi membra quae in delictum deliberate concurrerint. Quodsi aliquando sanctio interdicti aut suspensionis feratur in corpus morale propter delictum positive commissum a minori vel haud potiori parti collegii (cf. c. 2255 § 2) id fieri solet quia supponitur reliquiam partem personae moralis vel negative fuisse in delicto patrando vel efficaciter conferre posse ad contumaciam delinquentium removendam.

Ceterum talis sanctio inflicta personae morali, ut tali, quae refunditur in diversas personas physicas ceu membra illam integrantia, non modo non habet rationem poenae pro membris personaliter innocentibus, sed nec habere potest secundum normas iuris. Est mera privatio alicuius favoris temporalis, rationabiliter quidem ex largitate Ecclesiae concessi, sed indebiti, qui ad tempus interrumpitur propter motiva valde congrua. Sic v. gr. quando communitas seu collegium, ut tale, fit in ordine iuridico responsabile alicuius delicti, sanctio quae feratur in communitatem privat eam exercitio cuiusvis iuris spiritualis quod ei, uti tali, competat ex concessione vel rationabili administratione auctoritatis sancientis (cf. c. 2274 § 3, 2285 § 3).

Id, ut diximus, rationi omnino congruit. Recurrunt rationes superius relatae ex SS. Patribus et theologis, quas ex S. Thoma breviter indicamus. Sane persona moralis, sive naturalis sive artificialis, « reputatur quasi

unus homo, ita quod diversi homines in diversis officiis constituti, sunt quasi diversa membra unius corporis naturalis »[8], qua iure affligi possunt collegialiter, etiamsi individuatim sint innocentes, privatione eorum quae collegio ut tali fuerint concessa. Insuper delictum quod plene tribuendum appareat determinatis membris, non raro aliqua ratione participatur ab aliis qui videntur plane innocentes; « et in omnem Ecclesiam videtur delinquere qui corpus suum maculaverit, quia per unum membrum macula in omne corpus diffunditur »[9], hoc est, peccata externa, prasertim pluries iterata coram aliis, influunt revera ut per imitationem deriventur in cetera membra communitatis, ut formaliter peccent, vel audacius peccent[10], vel saltem sensim sine sensu perducantur ad participandum in quodam statu collectivo peccati materialis, vitiato sensu communi moralitatis propter iterata illa peccata. Praeterea saepe delicta quae videntur a certis dumtaxat personis commissa, aliis haud paucis personis coram societate humana indefinitis aliquo pacto saltem materialiter debentur « per aliqualem consensum seu dissimulationem, sicut etiam interdum boni simul puniuntur temporaliter cum malis, quia eorum peccata non redarguerunt »[11], fortasse sine ulla culpa formali propter inadvertentiam, sed non sine culpa materiali, quae rationabilem faciat sanctionem iuridicam totius collegii. Accedit motivum commendandi « unitatem humanae societatis, ex qua unus debet pro alio sollicitus esse ne peccet; et ad detestationem peccati, dum poena unius redundat in omnes, quasi omnes essent unum corpus »[12]; quod motivum validissimum est ad regimen ecclesiasticum quarundam poenarum etiam in corpus morale, qua tale, ferendarum, ut nimirum membra integra corporis experiantur effectus iuridicos ingratos, ut dili-

---

8 S. Thomas, *De malo* q. 4 a. 1c.
9 Originis, *In librum Iesu Nave* homilia 6 (MG 12, 851).
10 Cf. S. Thomas, 2-2 q. 108 a 4 ad 1.
11 Cf. S. Thomas, ibid.
12 Idem, ibid.

gentius cooperentur ad restaurationem ordinis laesi et efficacius praeveniant repetitionem factorum quae talem sanctionem provocaverunt. Tandem fieri potest ut in sanctionibus impositis collegio, qua tali, propter delicta commissa a primatibus eiusdem, applicationem habeat alia Sti. Thomae consideratio, « quod non punitur sic aliquis pro peccato alterius sed pro suo, quia maiores omnia faciunt auctoritate et favore populi; et sic populus in favendo maioribus fuit in culpa » [13].

Sit, ergo, conclusio culpam iuridicam collectivam in iure canonico agnosci; moralem, vero, non agnosci, sed neque agnosci posse secundum traditionalem doctrinam catholicam de imputabilitate actuum humanorum. Non tamen ideo negatur culpas quasdam dari publicas in collectivitate quae, ex multiplicatione transgressionum in diversa materia sive iustitiae, sive sinceritatis, sive modestiae aut alius virtutis, vitiant athmospheram moralem et evadunt collectiva, quatenus influunt in totam communitatem ut puritatem et splendorem sensus moralis ac virtutis communiter remittat et multis peccatis personalibus viam aperiat. Sed hic diversus est quaestionis aspectus.

M. Zalba S.I.
Prof. Theol. mor. et iur. can. in Fac. Theol. Oniensi, Hispania

13 *Quodlibetum* 12 a. 23.

FASCICULI
INDEX ANALYTICUS

INDICES*

PERIODICA, TOM. XLVIII 1959

INDEX SCRIPTORUM HUIUS TOMI

BARRY PATRICK C. S. I., Prof. Iur. Can. in Fac. Theol. S. I. Dublinensi.

BENDER LUDOVICUS O. P., Prof. Iur. Can. in A. P. I. « Angelicum ».

BERTRAMS WILHELMUS S. I., Prof. Iur. Can. In P. U. Gregoriana.

BEYER J. S. I., Prof. Iur. Can. in Fac. Theol. S. I. Lovaniensi.

BIDAGOR RAYMUNDUS S. I., Prof. Iur. Can. in P. U. Gregoriana.

BORTOLOTTI ROBERTUS S. I., Prof. Iur. Can. in P. U. Gregoriana.

BRASSELL V. PAUL S. I., Prof. Iur. Can. in Fac. Theol. Heythropensi.

EGUREN IOANNES ANTONIUS S. I., Prof. Iur. Can. in P. U. Xaveriana, Bogotà.

FAZZARI JOS. M. S. I., Prof. Iur. Can. in Fac. Theol. Neapolitana S. Aloysii.

GORDON IGNATIUS S. I., Prof. Iur. Can. in Fac. Theol. Granatensi.

Rev.mus D. HOFFMANN HENRICUS, L., Socius Commissionis Vigilantiae Tribunalium Ecclesiasticorum, etc.

HUIZING PETRUS S. I., Prof. Hist. Instit. Ecclesiast. in P. U. Gregoriana.

DE LÉRY ALOYSIUS C. S. I., Prof. Iur. Can. in Fac. Theol. S. I. Montreal.

LO GRASSO IOHANNES S. I., Prof. Hist. Iur. Publ. Eccl. in P. U. Gregoriana.

NAVARRETE URBANUS S. I., Prof. Iur. Can. in P. U. Gregoriana.

---

* Confecti a P. Huizing S. I.

INDEX DISSERTATIONUM ET QUAESITORUM

INDEX MONUMENTORUM

INDEX CANONUM

INDEX ALPHABETICUS RERUM